

272v.H.2.7.283

14 Jean de Houbert stina și afecțiuni

Ion A. Rădulescu

CURS DE LIMBA ROMÂNĂ PENTRU ȘCOLELE SECUNDARE

LITERATURA VECHIE

CONFORM PROGRAMEI DIN 1899

PENTRU

CLASA VIII A LICEELOR ȘI IV A ȘCOLELOR SECUNDARE DE GRADUL II

DE

GH. ADAMESCU

PROFESOR LA LICEUL SF. SAVA

MIHAIL DRAGOMIRESCU

PROFESOR LA SEMINARUL PEDAGOGIC
UNIVERSITAR.

ȘI

I. A. RĂDULESCU-POGONEANU

PROFESOR LA LICEUL SF. SAVA ȘI MIHAIL VITÊZUL.

Donățiunea
ION BOGDAN

BUCURESCI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL” S-sor ION ST. RASIDESCU

16, STRADA DÓMNEI, 16

1902.

1953
Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
52780
52895
ar 52895

RC92/10

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE

„CAROL GÖBL“

2000 ION ST. RASIDESCU

BUCUREȘTI, STR. DÔMNEI, 16.

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C52895

PREFAȚĂ.

Cu volumul de față se încheie o lucrare începută de acum dece ani. Fiind profesor la liceul din Galați, am început a aduna note pentru întocmirea unui curs de limba română pentru școlile secundare.

În 1894 a apărut prima edițiune din „*Noțiuni de istoria limbii și a literaturii românești*”, întocmită conform programei pe atunci în vigoare. Ca completare a acesteia, am tipărit în 1897 o „*Crestomatie*”, în care se cuprindeau bucăți de citire ce aveau să serve ca exemplificare pentru istoria literaturii. În 1898 am scos prima edițiune din „*Poetică*” pentru clasa VI, reunind într’o singură carte și teoria și exemplele pentru diferitele genuri; iar în 1899 a apărut „*Retorica*” pentru clasa V.

În acest timp, programa școlilor secundare s’a prefăcut din temelie, ca urmare a legii celei nouă a instrucției din 1898. În 1899 s’a decretat programa ce se aplică azi.

A trebuit atunci să mă gândesc la întocmirea unui curs întreg după trebuințele cele nouă. Mă simțiam cu atât mai mult îndatorat la acesta, cu cât făcusem parte din consiliul general de instrucție care a întocmit proiectul de program și susținusem împreună cu alți câți-va colegi modificarea radicală a programei de limba română.

Pentru a duce la bun sfârșit lucrarea acesta, m’am consfățuit cu colegul meu Mihail Dragomirescu cu care am pus bazele cursului întreg de limba română după principiile noiei programe și ast-fel am scos în 1899 o carte de citire și o carte de exerciții gramaticale pentru prima clasă secundară. De atunci, am alcătuit an cu an textele pentru clasele următoare, creând pe de a’ntregul pentru unele, prefăcând edițiile anteriore pentru altele.

INTRODUCERE.

I.

FORMAREA LIMBII ROMÂNE.

Limba noastră vine din limba latină, vorbită de urmașii coloniștilor romani și de populația romanisată din vechea Dacie și din peninsula balcanică. Această limbă nu era latina *clasică*, pe care o cunoștem din scriitorii romani ca Caesar, Cicero, Horatius, Vergilius, Tacitus, etc., ci limba latină *vulgară* sau *rustică*, graul de toate dăilele, limba vie vorbită de popor, de oamenii de la țară, de negustori, meseriași, soldați. . . . Intre limba latină clasică și cea populară sau rustică era cam aceeași deosebire, ce este de pildă astăzi la noi între limba românească scrisă în cărțile și în jurnalele noastre,—așa dăsa limbă literară—și limba vorbită de țărani romani de pretutindenți; nu sînt două limbi deosebite, ci aceeași limbă, vorbită însă de clase sociale deosebite și deci cu aspecte deosebite: una, limba literară, întrebuintată mai ales în scris, și pe la orașe; alta, limba populară, întrebuintată mai ales în vorbire și pe la țară.

Teritoriul pe care s'a format limba noastră nu-l știm; e însă sigur, că el nu corespunde în totul cu teritoriul ocupat astăzi de poporul românesc. Numai o parte din țările locuite astăzi de Romani au avut probabil o continuitate neîntreruptă de populație și de limbă romanică din secolul II după Christos și până astăzi; prin urmare numai o parte din ele intră în acea întindere de pămînt, pe care s'a format limba românească primitivă. Dovezi directe despre vremea și locul în care s'a format limba românească nu avem; însă mărturiile istorice despre existența unui element romanic numeros și compact în partea de mîadă-nopte a peninsulei balcanice până în secolul VII d. Chr., tradiția istorică despre

Românii din Dacia, așa cum e constatată de la primele mărturii asupra lor, aședarea actuală a poporului românesc, terminologia creștină de origine latină, din graiul Românilor din stînga Dunării, asemănările mari dintre diferitele dialecte ale limbii noastre, precum și elementele albaneze din dialectul daco-român, — ne îndreptățesc a crede, că acel teritoriū comun al limbii românești primitive coprindea partea de miază-nopte a peninsulei balcanice ¹⁾ și teritoriul colonisării romane mai intense din Dacia, adică Oltenia, partea răsăritenă. (muntósă) a Banatului și Transilvania; iar analogia cu celelalte limbi romanice ne permite a presupune, că limba noastră eră formată ca o limbă deosebită până prin secolul VII d. Chr.

Dacia a fost colonisată cu coloniști aduși de împăratul Traian din toate părțile imperiului roman, și în deosebii din provinciile illyrice, după sfîrșitul războaielor sale cu Dacii (106 d. Chr.) Insa cucerirea și colonizarea Daciei nu eră un fapt isolat de expansiune a Romanilor spre răsăritul Europei. Ființa limbii și a poporului nostru nu se pôte explica numai prin această colonizare a Daciei; ea își are începuturile în colonizarea și romanizarea anterioară a peninsulei balcanice și a Pannoniei meridionale, care începuse în secolul III înainte de Chr., la marea Adriatică, prin cucerirea Illyricului, și ajunsese sub August până la Dunăre. „Până la cucerirea Daciei (106), provinciile illyrice, Dalmația (între Adriatica și Sava până la Drina), Pannonia meridională (între Sava și Drava) și Moesia superioară (pe ambele maluri ale Moravei) fuseseră în mare parte romanisate, așa că ele aū putut să dea un contingent însemnat pentru colonizarea ei.“ ²⁾

Peninsula balcanică eră atunci o parte importantă a imperiului roman, legată de tot restul imperiului, și în deosebii de Italia, prin limba și prin organizarea sa politică și militară. In același timp legăturile dintre dife-

1) Muntele cel mai înalt din Muntenegru are pînă astăzi un nume românesc: *Durmitor*.

2) D. Onciul, „Românii în Dacia traiană pînă la întemeierea principatelor“, București, Socecū, 1902, pag. 16.

ritele părți ale peninsulei balcanice și dintre populațiile din stînga și cele din dreapta Dunării erau mult mai strînse ca astăzi. Dunărea nu despărțea popore deosebite, ci unea ramurile aceluiași popor. Populația romană din Dacia era în „neînteruptă legătură teritorială cu lumea latină, prin mijlocirea elementului illyro-latin dintre Dunăre și Adriatica, iar în această unitate etnică s'a format la Dunăre, pe o parte și pe alta, elementul omogen care a dat naștere poporului român.“¹⁾

Până pe la începutul secolului VII d. Chr. limba principală care se grăea prin ținuturile ce formează astăzi Bulgaria, Serbia, Bosnia și Herțegovina, Muntenegru, partea nordică din Albania și din Macedonia, Dalmația, Slavonia, Croația și Istria, era o limbă romanică, ieșită din limba latină vulgară. Această limbă era vorbită neînterupt de la marea Adriatică până la marea Negră și din Carpați până în Pind. Vorbele: *torna, torna, fratre*, citate de un scriitor bizantin din secolul VI, ca fiind spuse în limba părintescă de un soldat din armata unui general bizantin, au fost rostite în acea limbă. Noi nu avem nici o cunoștință directă despre ea, însă ea a lăsat urme numeroase în limba albaneză de azi și a dat naștere pe de o parte vechiei limbii dalmatine (care se mai vorbea încă până în secolul trecut pe coasta Adriaticei, în insula Veglia), iar pe de altă parte limbii noastre românești. Limba noastră a ieșit dar din această limbă a populației romanice din peninsula balcanică și a celei care mai rămăsese în Dacia, după retragerea legiunilor romane de către Aurelian (271 d. Chr.).

Până prin secolul VII d. Chr. limba noastră trebuie să fi fost formată în caracterele ei principale, ca o limbă nouă, deosebită și de graiul roman din care ieșise și de celelalte limbi surori, cu care era în atingere directă. În acea perioadă de 5 secole, de la colonizarea Daciei și până la începutul secolului VII, s'a pregătit pe nesimțite transformarea limbii latine vulgare de pe ambele maluri ale Dunărei în limbă românească; până pe la sfîrșitul

1) D. Onciul, ib. Cfr. O. Densusianu „Histoire de la langue roumaine“, I, p. 2—7.

secolului IX acea limbă românească primitivă trebuie să fi ajuns la dezvoltarea ei deplină și chiar să fi început a se diferenția în dialecte. Această perioadă de 2 — 3 véc-uri e perioada unității primitive a limbii noastre. Limba românească din acel timp o putem numi *limba românească primitivă*.

Despre această fază primordială a limbii noastre nu avem nici o cunoștință : nu ne-a fost transmisă prin nici un text, prin nici un monument.

[Despre limba noastră de la nascerea ei și până în secolul XVI, va să dică timp de vr'o 800 de ani, nu știm nimic. Cele mai vechi scrieri din limba noastră sînt abia de pe la mijlocul secolului XVI încóce ; limba din aceste scrieri vechi, limba din cărțile și din actele românești din secolul XVI și XVII, o numim *limba veche românească* ; cea mai veche formă cunoscută a limbii noastre e dar o fază de dezvoltare a ei cu mult posterioară acelei limbii românești de la început, și de sigur mai aproape de limba de ađi decât de acea limbă românească primitivă].

Însă fiind-că, după cum am văđut, e o mare probabilitate istorică, admisă de știința de ađi, că poporul nostru în perioada lui de formație (secolul II—VII d. Chr.), și cât-vă timp încă după nascerea lui ca popor deosebit, eră într'o neînteruptă continuitate teritorială pe ambele maluri ale Dunărei, trebuie să admitem, că acea limbă românească primitivă eră mai omogenă decât cea de astăđi ; e probabil apoi, că ea nu eră despărțită de restul lumii latine, ci trebuie să fi păstrat încă în spre apus continuitatea și contactul direct cu cele două limbi romanice vecine cu ea, limba italiană și limba rheto-romană, care se dezvoltaseră tot din limba latină populară, în aceeași vreme cu ea, dar în alte țări și sub alte influențe. Acea necunoscută limbă română primitivă e trunchiul comun, din care s'aű dezvoltat apoi dialectele limbii românești actuale ; de sigur însă că, fiind vorbită pe un teritoriű așa de întins, diferențierea în dialecte începuse chiar în ea, dar nu ajunsese la dezvoltarea deplină de mai tîrđiű ; unitatea relativ mai mare a acelei limbii românești primitive eră menținută de unitatea teritorială

a poporului ce o grăia, nedespărțit prin alte popore în totă întinderea lui.

Însă această unitate primitivă a poporului și a limbii noastre n'a ținut multă vreme. Curînd după formarea lui, poporul românesc a fost împins dintr'o parte a pămîntului ce-l ocupă pînă atunci (anume din teritoriul ce ocupă în nordul peninsulei balcanice, lîngă Dunăre și lîngă Sava), răspîndit în mai multe părți, amestecat cu alte némuri, și dec  și limba lui, omogenă p n  atunci, a fost deslipită in mai multe ramuri, care n'au mai avut după aceea contact și vieța comună, nici între ele, nici cu restul lumii romanice [afară de micul grup al Românilor din Istria].

Nu scim sigur, nici vremea c nd s'a  nt mplat acest eveniment a a de hot r tor pentru sórta poporului nostru, nici cauzele care l-au pricinuit. E probabil însă, că faptul acesta s'a petrecut prin secolul VII — VIII, iar principala lui cauză trebuie să fi fost năvălirea Slavilor și a Bulgarilor în peninsula balcanică.

După ce Ostrogo ii au părăsit  r rile dunărene (pe la sf r itul v cului V d. Chr.), Slavii au ocupat  esurile libere din st nga Dunării,  nt nd ndu-se apoi și în p r tile munt se p n  în Transilvania și Oltenia, printre Românii a ed  i acolo; după aceea au început să trec  și în dr pta Dunării,  nt i în cete mici, apoi în mase mari, mai ales la începutul secolului VII (sub domnia lui Foca, 602—610), și continu  după aceea, a ed ndu-se statornic în peninsula balcanică p n  la marea Adriatică, p n  la marea N gr  și marea Egee și p n  în regiunea Savei și a Dravei.

Faptul acesta a avut urmări de o însemnătate capitală pentru sórta poporului românesc și a limbii sale: pe de o parte Slavii au dislocat pe Români dintr'o parte a teritoriului lor etnic (anume din nordul peninsulei balcanice),  -au risipit în mai multe părți, au desorganizat vieța lor de p n  atunci cu tradi ii romane și le-au tăiat comunica iile cu restul lumii latine, iar pe de altă parte, ei au pătruns și în restul teritoriului românesc, amestec ndu-se cu poporul român, și d nd în scurt timp o altă fața limbii românescă, care abia se n s-

cuse. Limba românească a rămas în fond tot o limbă latină, însă cu o făptură cu totul deosebită de a celorlalte limbi romanice din centrul și din apusul Europei. Ea a trăit de acum în colo în cultura Orientului, și s'a dezvoltat în deosebi sub influența vechiei limbi slave, care a fost timp de mai multe secole limba oficială a principatelor Munteniei și Moldovei, de la înființarea lor, precum și limba cărților bisericești în toate țările românești, până pe la începutul secolului XVII. Abia pe la sfârșitul secolului XVIII (la Români din Ardeal) și în secolul XIX (la Români din principate) s'a redeșteptat mai viu sentimentul latinității noastre, care ne-a pus iarăși în contact de cultură cu celelalte popoare de aceeași rasă cu noi și cu trecutul nostru roman, aducând ast-fel din nou cursul limbii noastre la matca primitivă.

II.

DIALECTELE LIMBII ROMÂNE.

Prin năvălirea Slavilor și apoi a Bulgarilor în peninsula balcanică (679 d. Chr.), poporul românesc de acolo, „constatat până atunci mai numeros în Dalmația și în Dacia Illyricului (Dacia ripenă, Dacia mediterană, Moesia superioară, Dardania și Prevalitana)“, a fost pus în mișcare, împins în mai multe direcțiuni și despărțit în mai multe trupuri.

O parte însemnată de Români a apucat spre miazănoapte, peste Dunăre, unde s'a amestecat cu Români din vechia Dacie, întărind ast-fel elementul românesc din aceste ținuturi. Acastă admigrare a Românilor de peste Dunăre la frații lor mai bine adăpostiți din Dacia trebuie să se fi continuat în totă perioada, relativ liniștită, de la aședarea Bulgarilor în Moesia (679) până la venirea Ungurilor (894), pe timpul când ambele maluri ale Dunării, în secolul IX până la Morava și Tisa, erau unite sub aceeași stăpânire, a imperiului bulgar. „Întăriți prin admigrarea de peste Dunăre, Români din Dacia au putut apoi să absorbă cu atât mai ușor elementul slav con-

locuitor, ale cărui urme au rămas în nomenclatura topografică pe totă întinderea țerei, ca și în elementele slave ale limbii românesce și ale organizației sociale și politice, și să desvolte acea putere de expansiune, prin care ei au cucerit etnicește aproape tot teritoriul Daciei antice, iar politicesce partea cea mai expusă a ei¹⁾.

O altă parte a apucat spre miadă-și și s'a aședat prin Macedonia, Epir, Thesalia și Grecia, prin mijlocul Albanezilor și Grecilor. Dintre aceștia, grupe întregi au fost desnaționalisate cu vremea, absorbite de popórele conlocuitoare, mai ales de Greci.

În sfârșit o altă parte de Români a apucat spre apus-miață-nópte, ajungând până în Istria, ba chiar până în Moravia și Silesia; cei mai mulți dintre aceștia au pierit cu vremea înlăuntrul popórelor slave printre care se aședaseră, iar o mică parte din ei printre Italienii de pe coasta Adriaticeii.

Prin acéstă dislocare a Românilor și întrerupere a continuității primitive a teritoriului lor etnic, limba românescă a fost despărțită în trei grupe, care n'au mai putut veni în atingere unele cu altele, ci s'au desvoltat mai departe separat, ast-fel în cât din acea limbă românescă primitivă, mai mult sau mai puțin omogenă, s'au desvoltat cu vremea *trei dialecte*, cu feluritele lor variații. Dialectele limbii românesce sînt următoarele:

I. *Dialectul daco-român*, limba actuală a Românilor din stînga Dunării și a celor din părțile alăturate din drépta Dunării. Acesta e dialectul cel mai important, vorbit de partea cea mai numerosă și mai compactă a poporului românesc; el e temelia *limbii literare*, a limbii de cultură a tuturor Românilor. E vorbit de vr'o 10.000.000 de Români, în neîntreruptă continuitate teritorială: 5.500.000 în regatul României; vr'o 3.000.000 în Ungaria [Transilvania, Banat, Munții apusenii, Maramureș]; vre 180.000 în Serbia [în partea de nord-est, ținutul numit Craîna]; vr'o 70.000 în Bulgaria [50.000 numai în ținutul Vidinului; mai tot malul drept al Dunării, de la Vidin în jos până

1) D. Onciul, op. cit., pag. 38—40.

la granița României, e plin cu sate românesce ¹⁾]; vr'o 210.000 în Bucovina; vr'o 800.000 în Basarabia. Colonii răslețe de Români sînt și dincolo de aceste granițe ale teritoriului compact al națiunii române.

În acest dialect sînt și cele mai vechi texte de limbă românescă ce avem, și anume din a doua jumătate a vîcului al 16-lea încóce. Limba ce ni s'a păstrat în aceste și cărțile românesce din secolul al XVI și XVII constituie, după cum am mai spus, *vechîea limbă românescă*.

II. *Dialectul aromân*, sau *macedo-român*, vorbit de Români care au mai rămas astăzi în centrul și sudul peninsulei balcanice. Aceștia se numesc ei înșiși *Ar'mân*, *Ară-mân*, pl. *Rumân* = [A]români, (graful lor are particularitatea de a adăoga un *a protetic*, mai ales la cuvinte care încep cu *r*, *s*, și *l*: *arëu*, *aspari*, *alavdu*, *armâne*, *Armân* = *rëu*, *sperie*, *laud*, *rëmâne*, *Român*); alte nenumuri le dau, ca poreclă, numele de *Cuțovlachî* [gr. = „Valachî schiopî“] și *Țințari* [poreclă dată de Sîrbi și de Bulgari, pe care i-a isbit în graful Aromânilor rostirea peltică a lui *c*: „*ținți*“, în loc de „*cinci*“]. Numele de „Macedo-român“ sau de „*Români macedoneni*“, ce li se dă de obicei, nu prea e potrivit, fiind-că aprópe două treimi din ei locuesc în alte părți ale peninsulei balcanice decât Macedonia propriu ȑisă. Sînt în număr de vre 180.000 ²⁾ și nu forméză un teritoriu compact, ci mici insule în mijlocul celorlalte popóre balcanice, sau grupe isolate în munți, ca păstori semi-nomaȑi [aceștia se numesc *Farșerioȑi*]. Aromânii sînt răspândiți prin Macedonia propriu ȑisă, [vre-o 63.000, *rësărați*], prin munții Pindului [unde e centrul cel mai compact al lor, vre-o 50.000 de suflete la un loc, parte pe pămînt turcesc. parte în Grecia], pe Olimp, prin Albania, Epir și Grecia,

1) Veȑi *Gustav Weigand*, „Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens“, Leipzig, J. A. Barth, 1899, pag. 12—20.

2) După statistica dată de profesorul *Gustav Weigand*, care a cercetat limba și numărul lor la fața locului, în două lungi călătorii. Veȑi cartea acestuia „*Die Aromunen*“, 2 vol., Leipzig, J. A. Barth, 1894 și 1895, în deosebi vol. I, pag. 271—312 și charta etnografică alăturată la acel volum.

[de pildă, aproape de Missolonghi, în «Magnana», sînt 7 sate românești.] Afară de aceștia mai e în Macedonia o mică grupă de Români [vre-o 14.000, în 11 sate] în ținutul *Meglen* (sl. *moglen*, *meglen*=negură), la nord-vest de Salonic, în munții Caragiova, care vorbesc un dialect deosebit de al Aromânilor; parte din ei sînt mahometani (satul Nonte (Nănta), cu 3.900 de locuitori). Ei înșiși nu se numesc „Aromâni“, „Arămâni“ sau „Armâni“, ci cu numele dat de Slavî, „*Vlahi*“. Profesorul Gustav Weigand, care a studiat de aproape graiul acestor Români, îl consideră ca un *al patrulea* dialect românesc, pe care-l numește *dialectul meglenitic*. E posibil ca acel grup isolat de Români să fie un rest din populația românească din Balcani, din timpul imperiului româno-bulgar.

III. *Dialectul istro-român*, limba vorbită de o mică insulă de Români din Istria (vr'o 3.000), în satele Susnjevizza, Lettay, Gradigne, Grobnic, Brdo, No[vo]selo, (Villanova), la sud de Monte Maggiore, nu departe de Abbazia, și Jeianî la nord, nu departe de Fiume ¹⁾. La Schitazza și în valea Arsei, (unde mai erau Români pe la 1857, când a trecut pe acolo Ioan Maiorescu), ađi nu mai sînt. Ei sînt numiți de Italieni și de Slavî „*Ciribiri*“ [póte după particularitatea graiului lor de a înlocui pe *n* intervocalic cu *r*: *ciri*, *bire* = cine, bine («rotacismul»)], iar limba lor e numită „*ciribirski*“ și „*vlaški*“. Mai toți știu și limba croată, mulți și italiana; de aceea graiul acestor Români coprinde multe cuvinte slave și italiene. Ađi mai sînt numai 3 sate unde se vorbește românesc, și alte 5 în care ómenii mai pricep românesc: în curând însă și „această frîntură de Români în agonie“ va dispărea în masa poporului croat, și cu ei va dispărea, din nenorocire, o parte din neamul nostru și o formă particulară a graiului și a sufletului românesc.

1) Cfr. „*Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*“ de Ioan Maiorescu, ed. a doua, București, Socecă, 1900; „*Rumänische Untersuchungen*“, I, de F. v. Miklosich, Wien, 1881, și „*Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie*“ de G. Weigand în revista „*Romania*“, XXI (1892).

Să vedem din câte-vă texte particularitățile principale ale dialectelor limbii românești.

I. Dialectul *daco-român*, care e graiul părții celei mai mari a poporului românesc, e vorbit de la Tisa până la Nistru și din Maramureș până în Serbia. Se înțelege, că pe o așa de mare întindere de pământ s'aũ nascut de la sine varietăți dialectale; unele însă aũ fost provocate în parte și de influențe streine deosebite (de pildă influența limbii maghiare asupra Românilor din regatul ungar), altele și de amestecul Românilor transdanubieni cu cei ce rămăseseră neclintit pe pământul Daciei. Forma mai curată a dialectului daco-român [cu labialele neschimbate înainte de *i*: bine, fier, picior, vin, miel etc.] o găsim mai ales prin centrul vechiei Dacii, prin ținuturile colonisării romane mai intense [Oltenia și Transilvania]; pe la marginile acestui teritoriu găsim unele particularități de grai proprii celorlalte dialecte: așa, prin părțile răsăritene și nordice (Muntenia, Moldova...) labialele schimbate, [*ghine* = bine, *hîer* = fier, *k'icior*, *yin*, *nel* etc.] și prin Banat *n* muțat, păstrat încă [cuințu = cuințu], două fenomene fonetice caracteristice ale dialectului aromân; iar prin părțile de apus-miadă-nopțe, [la Moți, — în câte-vă sate din Munții apuseni (Bihor)], *n* intervocalic schimbat în *r* [„rotacismul”: bură = bună, etc.], particularitate caracteristică dialectului istro-român.

Iată câte-vă probe din diferite regiuni ale dialectului daco-român :

O fost, s-o fost, de n'ar h'i, nu s'ar povestî. Ioũ nu-z d'e când povest'ele, ioũ-z mai încose cu v'o d'oo, tri dzile. Când povest'ele să spunea, mama atuns mă făsea, ș'am apucat una d'e codă, ș'am trîntsit-o de o tseutore (cheutoare) ș'am bătut-o bd'ine până mă nvăța și pe mine... sine o asculta-o bd'ine, învăța-o și până-î gata, mult voinis or adurni și mult [s']or d'est'epa...

[Graiul de prin părțile Tisei și ale Someșului. Din „Sechster

Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache“, herausg. v. Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899.]

s' înseamnă sunetul muțat al lui *c*^o, sunet intermediar între *c*^o, și *ș*: *șine* = cine.

d' înseamnă sunetul muțat al lui *d*, sunet intermediar între *d* și *g*^h [= sunetul *gy* din l. ungurească]: *d'e* = de.

t' înseamnă sunetul muțat al lui *t* [= ungar. *ty*].

n' înseamnă sunetul muțat al lui *n* [= franc. *gn*].

o = *o* deschis, aproape de diftongul *oa*.

e = *e* deschis, aproape de diftongul *ea*.

*

— „lău d'acasă dă la noi
k'e(te) vād l'el'ea în război,
cum iț umblau mânîl'e,
cum g'eg'eaî (dedeaî) cu brîgl'il'e
și gâng'esc (gândesc) atuntsa [n] miîne:
Doamîe, cum ar fi dă biîne
să-ț fiu iău suvéică 'n mână,
să mă porț o săptămână,
dînr-o mână 'ntr'altă mână.“
— „lău d'acasă dăla noi,
k'e vād bag'e (bade) lîngă boî,
cum pășk'eaî pă Mugur'el,
numa sîngur sîngur'el.
și gîng'esc atuntsa[n] miîne:
Doamîe, cum ar fi dă biîne,
să-s fiu fluîer, măî băg'îță.
să mă pun' la[-a] ta guriță.“

[De prin părțile Aradului. Din „Vierter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache“. Leipzig, 1897]

k' înseamnă sunetul muțat al lui *c*^h provenit din *t*: *k'e* = ch'e[te]

l' înseamnă sunetul muțat al lui *l*: *l'el'e* = l'el'e[lele].

g' înseamnă sunetul muțat al lui *g*^h provenit din *d*: *gâng'esc* = gângh'esc.

r' înseamnă sunetul muțat al lui *r*: *Mugur'el* = Mugur'el.

*

Aşa-m dzîsă mândra mie
 ca să caŭt la grindușal'e, (grindî)
 c'acolò-s chiéil'e mé'l'e,
 să-m dășcuîe (descuîe) lădzil'e
 să-m l'e pună în tri car'e
 să l'e scoată 'n drumu ăl mare

„Cucul'e dă undze viî?“
 —„dă colia dă prăstă viîe“ (vie)“
 —„dar dă mândra mé nu șts'ii?“
 —„ștsiu biîe că-î sănătoasă,
 șădje la masă și coasă“

[Din *Banat*. Din „Dritter Jahresbericht, etc.“ Leipzig, 1896].

*

Frunză verde tilipric,
 trece puica pe colnic
 resuci[nd] la borangic.
 de trei zile resucește
 și pe fus nu măi sporește.

Frunză verde de naut,
 unde-auz cucu cântând
 și mîerlița șuerând
 nu mă știî[ŭ] om pe pămînt;
 ies afară să mă duc,
 nu știŭ încotro s'apuc,
 îm pierz mintea, staŭ năuc;
 când auz cucu cântând,
 plôia 'n frunză răpănind,
 și mie-m vine să plîng,
 că n'am cal bun să-l înching...

[Din *Oltenia*. Din „Siebenter Jahresbericht, etc.“ Leipzig, 1900]

*

Dzila val'e dze Șerneț (Cerneți)
 iestă-un păr cu peră verdz,
 cu pól'el'e la pămînt
 cu peră'l'e dze arzînt,
 se n'am vădzut dze cîn[d]-sînt

dar pe iel s'ine-l pădza-re?
 Un fisor ș-o fată mare...
 „țîie-ț-viîe dze-a fuzi-re,
 că ieș[ti]-om cu pălărie,
 da io sîn[t]-o fată mar'e
 cu cosîta pe spinar'e.“

[De la Români din *Serbia*. Din „Siebenter Jahresbericht etc.“]

*

Frunzuliță d'i-pe lac,
 nu mă blăstăma să zac,
 că n'am pe nîma cu drag,
 să m'întrebă d'e ce zac,
 d'e ce zac, d'e ce 'mbolesc,
 d'in picior'e mă topesc.

[De la Români din *Bulgaria*. Ibidem].

*

Foi verdi peliniță
 ș'o crangă di garoh'ită,
 la crijmuța dim-păduri
 uni [=unde] țini yînu [reci] ghîiață,
 bea voînij-di dimineața
 bea Dinu și Costandin...
 ăi păzea o maică bătrână
 și din gur'asa le vorg'ea:
 Dini, Dini, Costandini
 voi beț[i] [și] benchîetuiț[i],
 da di Mirzac nu gîndiți...
 iar voi poati ăț[i] scăpa
 da iar Roman copk'il nîc
 fîcîoraș nedoînit,
 l-or prinde și l-or tăia... .

y înseamnă sunetul muîat al lui *v* [=γ grecesc.]

[Din *Dobrogea*. Din „Neunter Jahresbericht etc. Leipzig, 1902].

*

După nor yine senin
 după dulcătă venin
 amar mîie cu susk'in
 lacrămile vale-m-yin...
 plânget[î] ochi și lăcrămat[î],
 că voi sintet[î] vinovat[î]:
 ce vedet[î] nu mai uitat[î],
 ce iug'it[î] nu mai lăsat[î]
 câte babe vrăjitoare
 și muieri descântătoare
 toate mîie să-m descante,
 nu poc[î] h'i ca mai nainte.

[Graul din *Muntenia* și o parte a Ardélului. Din „Achter Jahresbericht, etc.“, Leipzig 1901.]

*

Foi verdi h'ir matasă,
 trecui puntea pi la leasă
 și n-o vint un dor di-acasă
 di copk'iî și di nevastă.
 di nevastă nu prea-m-pasă,
 di copk'iî inima-î arsă ;
 de-ar h'i dor dila copk'iî,
 să puî șaua și să mâi;
 de-ar h'i dor dila nevastă,
 să las calu să mai pască ;
 de-ar h'i doru dila fraț,
 să-m fac calu numai braz (breaz de spumă) ;
 de-ar h'i dor și di-la mumă,
 să-m-fac calu numai spumă ;
 de-ar h'i doru di-la tată,
 să-m-fac calu numai apă.

[Din *Moldova*. Din «Neunter Jahresbericht...» Leipzig, 1902]

* * *

II. Ca probă de limbă și de cugetare aromânească dăm aici câte-va proverbe și ghicitori culese din satul Avdela

din Pind și un cântec din Veria (oraș din Macedonia, spre golful de Salonic) 1):

[Proverb = arom. *zbor* sau *cuvendă*]:

Armânlu ș-oarfin s-h'ibă, tut pri celnic va ș-o-aducă.

[Aromânul și sărac să fie, tot ca un celnic o s'o ducă (o să se pórte)]

Oarrîn < lat. *orfanus*). *Celnic* = șef de trib. Cfr. G. Weigand „Die Aromunen“, vol. I pag. 186 și u.

*

Arbineslu-i frati cu alăvdarea.

[Albanesul]

*

Arău-i Turcul, ma ni[î]ngă cama rău-î disputara[ă]lu.

[încă și mai rău e episcopul].

*

Furlu acată furlu.

[Furul (hoțul) prinde pe fur].

*

Omlu aúș ca natu s-fați.

[Omul bătrân ca un copil se face. *Auș* < lat. *avus*. *Natu* < lat. *natu*(s)].

*

De aȳuridă s-fați n'ari, ma cu arăvdari.

[mîiere, dar cu răbdare].

*

Ficiorlu diznirdat, armâne ninvițat.

*

Carī ș-ari barba, ș-ari și k'aptinli.

[pieptenele].

*

1) Proverbele și ghicitorile sînt publicate de d. Pericle Papahagi în „Zweiter Jahresbericht de Inst. f. rum. Sprache“, iar cîntecul din Veria în al 2-lea volum din opera „Die Aromunen“ a profesorului G. Weigand.

Al'urea arucă tufek'a ş-al'urea agudeaşti (arsari) lepurli.

[aiurea]

[puşca]

[răsare]

[*Aliurea* = d. r. *aiurea* = lat. *aliubi*, *aliorsum*. Cfr. fr. *ailleurs*].

*

Al'ū mî(n)ţi, gura va-ţ ampută.

[Aiū (usturoiū) măninci, gura o să-ţi pută. *Aiū* < lat. *alliu(m)*.

Cfr. fr. *ail*, ital. *aglio*. Cuvîntul există şi în vechia l. rom. şi se mai dice şi acum prin unele regiuni ale dialectului daco-român]

*

Di la cap se-amputi pescul

[peştele].

*

Preftul preftu macă astal'i, un-alantu vaî arîdă.

[Preot cu preot când se 'ntâlneşte, unul cu altul o să ridă].

*

Multi orî, ţe oar'aduţi, nu aduţi necă anlu.

[oara, ceasul]

*

Gura a ta s-ti scadă ş-a lumil'eî s-te-alavdă.

*

Nu se-aspari luplu di k'alea oail'eî.

[pielea].

*

Tini-l baţe şi el si-ngrăşi.

[tine = tu îl baţi].

*

Nveţlu ari şi dizveţ.

*

Paraţ alg'i, tră dzîli lăi.

[Parale albe pentru zile negre].

*

Omlu faţi stranlu, nu stran'lu omlu.

[straiul].

*

Tră broască, bruscon'lu-î soari.
[pentru] [broșcoiul e soare].

*

Di la coada oilor, s-cunoști bunlu picurar.
[păstor, cioban].

[*Picurar* < *pecorariu(s)*. Cuvîntul e întrebuințat și în Ardeal, sub
forma de *pêcurar*].

*

Nelu dulți di la doauă mumâi sudzi.
[mîelul] [mame].

*

Kaŭi-un apa trăt moară-l' u tradzi.
[Fie-care trage apa la moară-î.]

*

Îu nu-î foc, fum nu easi.
[unde. *lu* < lat. *ubi* ; eră și în vechea limbă românească: *îo* și *îu*]

*

Iu sun doauă cumnati, armân vasili nilati.
[rămân vasele nelăute (nespălate)].

*

Nu te-ameastică îu nu-ț h'arbi oala.

*

D-îu nu mintuești, de-acloțe-arsari lepurli.
[gîndești] [acolo]. [răsare]

*

Îu nu-î cap, ca vai di cicîoari !

*

D-îu nu-î, j-Dumnidzău nu ari țe s-l'a.
[și] [ce să îa].

*

Nu (ti) du neacl'imat iuvá, tra s-nu ti scoată afoară.
[nechîemat] [unde-va] [pentru ca] [*iuvá* = lat. *ubivis*.]

*

Acl'amă-l la numtă si-ț dzică „ș-tră mult an !“
[nuntă < lat. *nuptiae*] [la mulți ani]

*

Nu alasă vecl'ul oaspe, că noulu nu-l știî cum va h'ibă.

*

Ocl'ul a domnului u(i)ngrași tutiputa.
[turma].

*

Gardul ari ocl'i, murlu ari urecl'i.
[zidul]

*

Gai cu gai nu și scoati ocl'il'.
[Gae]

*

Ca vai di cari cu ungl'a-l' nu si zgrâmă.
[Vai de cel care nu se scarpină cu unghiea lui].

*

Gâl'ina, țe-i gâl'ină, bea apă ș-mutreaști la Dumnidzău.
[Găina, că-i găină] [și se uită 'n sus].

*

C-ună lilice nu yini priumuveara.
[floare] [vine]

*

Ținți dzeaditi tu mână, ș-un cu alantu nu sunt ună.
[la]

*

Ma g'ini un lepori tu sulă, di dzați tu păduri.
[frigare] [de cât dece]

*

Cum aledz, acși culedz.
[așa]

*

Limba ndreadzi, limba spardzi.
[drege] [sparge]

*

Vrîndalui cămila coarni, pîn-j-de urecl'i șută armasi.
[Vrînd] [și] [pleșuvă rămase:
fără urechi].

*

J-deadi foc a moarál'ei, s-ascapă di șoarîț.
[Și dete foc la moară]

*

S-nu avúrii să-l' dai țivá a zicl'arului, nu-l' aspuni porță, că li veadî nîs.

[Dacă nu ai să dai ce-va cerșetorului, nu-î spune (arătă) porțile, că le vede dinsul. *S=să*, dacă < lat. *si*; și în vechîea l. rom. se în-trebuința ca ađi în arom.; în daco-rom. actuală, numai cu sub-jonct.; *avurii* = ai aveă; această formă verbală există și în v. l. rom.].

*

S-eará tuț avuț, cari vreă sapă agrili?

[Dacă ar fi toți avuți, cine ar săpa țarinele? *agru* < lat. v. *agru* (s) (ager)].

*

Si șidearii s-misuri peturli, puté nu mînți pită.

[Dacă ai ședea să măsoři păturile (foile), n'ai puteă mănca plăcintă].

*

Zborlu ațel urîtlu ca cămbana s-avdi.

[(Vorba) cuvîntul cel urît se aude ca clopotul. *Cămbana* < lat. *cam-pana*. Cfr. *ital. campana*].

*

S-h'ibă mă[n]cari pri measă, ș-las s-lipsească șirvetlu.

*

Creapă grânlu di k'ániță.

[grâu] [neghină]

*

Ș-capra poati z-dzică a lupului „l'a-n coada“, ma di pri
[l'a-mi]

piștireauă.

[stîncă]

*

Cumu-ț ńerg pul'i, coarbe? „Ația de-ăția lăiescu.

[iți merg puți]

[Din ce în ce se înnegresc]

*

Ficiorl'i mă[n]că țăpurni ș-aúșlor lă amurțăscu dințil'
[prune acre] [și bătrînilor le amurțesc dinții.

*

Nă plândzēm di Turți, j-di criștiu nu p[u]tem s-ascâpăm.

*

Hrăneă corbul, s-ți scoată ocl'il'.

*

Nu ti fâleă, cându ești g'ini, di vreî s-nu-ț h'ibă arșini
atunțea când ti scadz.

*

Nacă tini ti feați stă-măria, și mini mi feați ȳumara ?
[oare pe tine te-a făcut] [măgărița]

*

Vream nu-ști g'ini s-cad, g'ini că mi pîmsiș.
[impînseși]

*

Agîunsim ș-noî yiftîl' ma laiû di Grețl'i;
[Ajunserăm și noi țiganii mai rău de cât Grecii]

*

Carî ș-aveagl'i gura, caplu a lui ș-aveagl'i.
[veghează, păzește; *avegl'u* (=veghez) <lat. *vigilo*.]

*

Badz luplu picurar și vreî s-ț-aveagl'i oîli.
[bagi]

*

Lucreadză tu gîunatic, s-ti tindzi tu aușatic.
[la tinerețe, (ca) să te întinzi (odihnești) la bătrînețe]

*

Mbitatlu ș-o-ari că nâs e-amiră.
[cel îmbetat crede, că dânsul e împărat.]

* * *

Ghicitorî, arom. *angucitoare*, *gucitoare* și *aduk'itoare*
(de la *aduk'escu* = pricep):

Nic, cîuflic escu, tută oastea u-nvescu: Aclu [acul].
[Mic, foarte mic sînt, toată oastea o 'nvesmînt (o 'mbrac)].
[*Nvescu* < lat. *investio*. Cfr. *dr. vestmînt* < lat. *vestimentu(m)*].

*

Pul'ă cu coada lungă, lungă și minută: Aclă cu h'ir [fir].
 [puiă] [subțire; *dr. mărunt* < mănunt < lat. *minutus*].

*

Valea, valea mi duțeam, pitruñiel'i n-acățam, peanili il' li mî(n)căm, trupu tut il' lu arucam: Aúa [strugurele].
 [potirnichile-mi prindeam, penele lile mîncam].
 [*Aúa* < [a]u(v)a < lat. *uva*. Cuvîntul există și în vechia limbă românească]

*

Țe treați prit-apă și nu s-udă?: Aumbra [umbra].
 [prin]

*

Yi(i)nghiț fraț cu plocili n-cap: Dzeaditle [Degetele].
 [Douăzeci de frați cu plăcile 'n cap. *Yinghiț* < lat. *viginti*].

*

Ună mulici, ncârcată cu scândurici: Găl'ina.
 [catiră. *Mulă*=catir < lat. *mulu(s)*].

*

Boați nu ari, ș-multi greaști: Cartea.
 [Voce nu are și multe grăește. *Boați* < lat. v. *voce* (vox). Cfr. *dr. bocet*].

*

Ari barbă, mascur nu-î: Capra.
 [ființă de gen bărbătesc. *Mascur* < lat. *masculu(s)*.
D.-r. mascur=vîer].

*

Mut escu, nu grescu, cu tută lumea zburăscu: Cundil'lu
 [Mut sînt, nu grăesc, cu totă lumea vorbesc]; [Condeiu].

*

Strañlu n-easti lañu, cămeașa n-easti aroși, trupu n-easti albu: Căstăna [Castana].

[Strañul mi-este negru, cămașa mi-este roșie... *Laiñ, laie* se mai păstrează și în *d.-r.*, în expresiuni ca: «nici laie, nici bălae» (nici negră, nici albă), și în cântecele populare:

Mioriță laie,
 laie bucălaie ...].

*

Ună cergă mari, mari, tut loclu lu acoapiră ş-amarea nu
o-acoapiră : Neaŭa [pămîntul] [şi marea]

*

J-di mortu, j-di yiu nidislík'it ŭo h'iu: Numa [numele].
[Şi de mort şi de viu nedeslipit eŭ sint].

*

Carŭ lu adară, nu-l' lipseasŭi; il dimândă, carŭ nu va,
ş-car-il poartă, necă-l veadŭ: Patlu a mortuluŭ.
Care il gătesce (face), nu-ŭ trebuesce; il poruncesce, cine nu-l vrea
şi cine-l poartă, nici nu-l vede. *Dimându* = poruncesc, comand,
[lat. *demandare*. Cfr. *ital. domandare*, *fr. demander*].

*

Am nă sinduk'ită cu nişti-nişti nuntru; si fudzeari
niştea-niştea, ŭe u voi ŭo sinduk'ită?: Suflitlu şi truplu.
[Am o cutiuŭă cu «nuciu-ce nuciu-ce» înăuntru; dacă ar fugi «nuştiu-
ce-aua, nuştiu-ce-aua», la ce-mŭ mai e bună cutiuŭă?].

*

Ťe-i curauă nŭcă, aumŭă, pri sum loc ascumŭă?: Şarpili.
[Ce-i curea mică, unsă, pe sub pămînt ascunsă?]

*

Coarni am şi boŭ nu-n h'iu, am sumăr, nu h'iu ŭumăr, imnu
şi scriu şi dascal nu-n h'iu: [samar] [măgar] [merg]
Zmelcŭl.
[melcul]

*

M-păduri me-amintăŭ, m-păduri mi tăl'aŭ şi tora laea
adjumşu, tra s-aŭrlu n-hoară: Toaca.
[În pădure mă născuŭ, în pădure mă tălăiŭ şi acum nŭgră (nenorocită) ajunsuŭ, ca să urlu în sat]. [*Adjumşu* < lat. *adjunxi*; formă veche de perfect, care eră şi în v. l rom.].

*

Divarligaluŭ di cuŭur, ambitaŭl'i euscri cāntă: Alg'inili cu
stuplu.
[Împrejurul butuculuŭ cāntă euscri (nuntaşi) îmbătaŭ].

*

M-păduri-ń criscuń, m-păduri mi bilń, ș-a casă cum me-
adusiră, zdracu-zdruc mi feățiră: Arăzboilu.

(zdrânga-zdranga) [războiul]
[Feățiră = făcură, < lat. fecerunt; formă veche de perfect, care
eră și în v. l. r.]

*

Tatăl ni(ń)ngă nifaptu, h'ńlu m-Poli traptu: Fumlu și foclu.
[Tatăl încă nefăcut (nenăscut), fiul în Stambul tras (dus)].

*

Tu cúciubă uscată doarmi cătauă turbată: Apala
[ńtr'o buturugă] [Sabiea]

* * *

Munte, lań munte,
Multe arale ț-ań,
Vńmturile te batń,
Frńdzile ș cadń,
Câte ună dao,

[Munte, negru munte,
Multe rele ce-ań.
Vńturile te bat,
Frunzele ńń cad,
Câte una două.

Gńoń'ń ș fugń,
Nveastile ș plńngu:
„ńu vń țeț vń gńoń
Va nń venńm ș nń”,

Tńnerii se duc,
Neveștele plńngu:
«Unde vń[du]ceńń vń, jńń,
Vom veni ș nń».

— „ńu ńerdzem nń,
Nu venńń vń”.

— «Unde mergem nń,
Nu venńń vń».

* * *

Observări asupra dialectului aromńn. Dialectul aromńn are și în fonetică și în morfologie un caracter mai arhaic decńt cel daco-romńn.

Ca particularitńń fonetice:

1. Acest dialect pństrézń sunetele mńiate, care ań dis-
pńrut din dialectul d.-r. [l', n']: și grupele cl' și gl': l'e-
pure, l'ușor, ńa (=ńa) al'urea, al'ń; stran'ńu, bruscon'ńu,
cńlcńń'ń; vecl'ń ocl'ń, urecl'e, acl'amń, ncl'ńń; ungl'e,
aveagl'ń; lumń-l'eń, oań-l'eń, moarń-l'eń; sń-l' dań, nu-l'
aspunń....

2. Pństrézń sunetul dz (ca în grańul moldov.): dumnidzeu,
dzuń, dzńń, lucreadń.

3. Diftongul ea, (provenit din e accentuat urmatń silaba
urmńtńre de ń sańe), s'a pństrat: measń, creapń.

4. Vechiul *u* întreg de la sfârșitul cuvintelor, care se păstră încă în vechia limbă românească, și care ați în dialectul *d.-r.* s'a mai păstrat numai la cuvintele terminate în *l* sau *r* precedate de o altă consonă [*socru*, *umbļu*], s'a păstrat în dialectul aromân la toate cuvintele terminate în două consonante, ori-care ar fi acestea: *domnu*, *gardu*, *plângu*, *albu*, *cându*, *escu*.

5. *E* final a devenit *i* (ca și în graiul moldov.): *fați*, *aduți*, *ari*, *scoati*, *soari*, *păduri*, *alg'ini*.

6. Multe cuvinte, mai ales cele care încep cu *r*, *s*, *l*, primesc un *a* protetic: *Ar[o]mân*, *arău*, *alavdu*, *aspari*, *amarea*, *aumbra*, *auntu*, *avegl'u*.

7. Labialele *b*, *f*, *p*, *v*, când sînt urmate de *i*, se schimbă în palatalele corespunzătoare, *g'* *h'*, *k'*, *y*: *g'ini* [= *g^hini*, bine] *alg'i*, *k'arbi*, *h'in*, *k'aptini*, *yiu*.

8. *M*, în aceleași împrejurări, a devenit *n'*: *n'ari*, *diz-n'irdat*, *n'elu* (*l'a*)-*n'*.

9. *C* și *g* înainte de *e* și *i* n'au devenit *c'* și *g'*, ca în dialectul *d.-r.*, ci *ț* și *dz*: *fați*, *dzați*, *dulți*, *șoarîț*, *aledz*, *culedz*, *sudzi*, *spardzi*.

10. *U* din diftongii *aû* și *eû* a devenit consoană: *alavdu*, *avdu*, *caftu*, *preftu* (= *caut*, *preut*).

11. *Î* din grupul *în-*, în cuvintele compuse cu acest prefix, a căzut: *ngraș*, *nvescu*, *nvețu*, *mbilat*.

Ca particularități sintactice și morfologice mai însemnate:

1. Păstrează multe cuvinte și forme de origine latină, dispărute din dialectul daco-român, sau întrebuintate aici numai sporadic; de exemplu, din textele de mai sus: *naț*, *mes*, *fur* (subst.), *aûș*, *al'û*, *picurar*, *câmbana*, *agru*, *neauă*, *aûă*, *mulă*, *oarfin*, *gione*, *yînghiț*, *nvescu*, *dimandu*, *si* (dacă), *zu*.

2. Are o formă de condițional, care există încă în vechia limbă românească: *avuri*, *șideari*, *fudzeari*.

3. Are forme de perfect tare la verbele de conjugarea a III-a, ca în vechia l. românească: *agiunșu* (= *ajunseu*) *agiunșim* (= *ajunserăm*), *pîmsis*, (= *împinsesî*), *deadi* (= *dădû*), *feati* (= *făcû*), *feătîră* (= *făcură*).

4. Păstrează la verbele de conj. a III-a vechile forme de participiū, care se găsesc și în v. l. r.: *faptu*, *auntu* (devenite subst. în *d.-r.*: *fapt*, *unt*), *ascuntu*, *traptu* = *făcut*, *uns*, *ascuns*, *tras*.

5. Are la imperativul verbelor în-*esc* forme în-*eă*: *hrăneă*, *făleă*, (ađi în d.-r. numai *păzeă*, încolo în-*este*: hrănesce ...)

6. Păstréză la subst. și adj. fem. vechile forme în-*eană*, (astăđi în d.-r., în-*eă*): *căteană*, *piștireană*, *greană*, iar la vocativul masculinelor de decl. II vechile forme în-*e* (ađi în d.-r. mai des în-*le*): *côarbe* (= corbule).

7. De asemenea păstréză vechile forme atone de dativ la pronumele personale: *nă* plândzem, *lă* amurțescu (= ne, le).

8. În privința articolului masculin, dialectul aromân păstréză forma veche numai la substantivele terminate într-o singură consônă, care au pierdut pe *u* final de la forma nearticulată: *per-lu*, *nat-lu*, *Armân-lu*, *fur-lu*, *lup-lu*, *om-lu*; la substantivele terminate în două consonante, care au păstrat pe *u* final la forma nearticulată, articolul a pierdut pe *u* al său, ca și în dialectul d.-r., și a rămas numai *-l*: *Turcu-l*, *preftu-l*, *gardu-l*; de asemenea și la genetiv: *lup-lui*, *domnu-lui*. La decl. fem. păstréză o formă foarte veche: *lumi-l'ei*, *moară-l'ei*, *oai-le'i* [= în v. l. r. *lumi-ei*, etc].

9. Când substantivul articulat e însoțit de un adjectiv, dialectul aromân întrebuinteză o formă sintactică ce o întâlnim și în vechiul l. rom. — articuléză și adjectivul: *zborlu ațel uritlu...* (cfr. pag. 9, nota 3 din această carte).

10. La formele compuse cu participiul trecut, se întrebuinteză forma feminină: am cântată.

11. Fiind apoi mereu sub influența limbii grecescî, acest dialect a primit multe elemente grecescî, nu numai în vocabular, ci chiar în fonetică și în formele gramaticale: *părmiță*, *ațuridă*, *disputarăță*; *ocaz* (= ocale), *paraț* (= parale) [-z, -ț ca semn al pluralului la cuvintele de origine turcescă sau grecescă terminate în -ă, vine din terminarea grecescă — *αδεις*].

* * *

Iată și câte-va exemple de limbă de la Româniî din Meglen: *)

Greauă sam, în monî nu mi pot cățari, amă fără mini niți un lucru nu si fați: Apu (apa).

sam = șînt; nu mi pot cățari = nu mă pot apuca [acăță, cățară].

*

*) Din „Româniî din Meglenia“ de Pericle Papahagi, Bucuresci, 1900.

Un cal roși, iundi si culcă, earbă verdi nu iese: Focu

✻

În am un cal roși și daîma l'a cluțueaști al'bil' cal'
[mereu] [îi clănțănește]
ți sa di zur di el: Limba an rost cu dinții'l.
[ce sint în jurul lui] [în gură]

✱

Dimineța-ta cu patru picioari, la n'adă-ți cu două,
ser-ta cu trei: Vîrsta la omu. [zi]
[-ta, articolul fem. bulgăresc]

Junil'a lupuluĩ.

Un lup vru si spună ună oară, că el îi mai juni di
toati vitili ti sa pri lumi.

Di ȝea el căto să si fălească la toți, că cu lui dinți poati, nu saldi s-li spară vitili, amă poati s-li dispărască si s li mânancă.

Lisița, ca-[a]juzo, că lupu si fălești di junil'a lui, la priștitō an drum și-l' zisi: „vită foră criel! și io știu că ești mult juni, amă junili nu si fălești niți ună oară. Să nu ți faci, că di tini mai juni nu ari; io pot să-ți spun ună g'iață mult mai juni di tini“.

Di ȝea k'inisiră să-ŭ află g'iața mai juni di lupu. Pri drum lișița îl' zisi lupului: „G'iața mai juni di tîni îi ŭomu.“

Cum amnău, bătură pri un ficior. Lupu îl' ziți lisițăl'ei : „Tista-i mai junili di mini?“ — „Tista nu-î fat ancă ūom“, îl' ziti lisita.

Ca amnară mai diparti, flară un moș și lupu zisi ară:
„Tista-î maijunili di mini?“ — „Tista fost aū vrină-oară
uom, amă cmo-î pri tricut.“

Un eac mai diparti flară un ūom taman în vristă, cu tufec și cu piștol an bron și cu sabl'e. Tunțea lisita îl ziți lupului: „Țista-î țela ți la ubideam.“ Ară lupu, ca să si spună că-î juni, si turî pri ūom, ca s-la dispărască. Amă ūomu di ună oară la priștitò, cu piștolu și sabl'e și la lasò mort an loc. Șa lupu așî la flo mǎistoru.

Șa și ũomu nu trubueaști să si fudulisească, că pa-
taști și iel ca lupu.

junil'e = [junie], voinicie.

di tea = de aceea.

saldi = numai (ture.)

amă = ci, dar.

dispărase = sfișiiu.

lisită = vulpe. [sl.; e și în istro-rom.].

cafa]uzo = dacă auzea

la prișito = îl așteptă.

să nu fi facă = să nu cređi.

nu ari = nu este.

g'iață = [viață] vietate, fință.

chinisiră = porniră (grec.).

amnau = umblau [e și în istro-rom.; vine tot din *ambulo* ca și d.-r. *imblu*]

bătură = întilniră

flară = aflară

ară = iară

ca = dacă

vrină-oară = odinioară

cmo = acmă, acume [și în istro-rom.].

un-eac = nițel, puțin

ubideam = căutam (slav)

se turî = se năpusti

șa = așa

ași la fló = își află

Limba Românilor din Meglen unesce dialectul macedo-român cu dialectul daco-român: în flexiune și în vocabular e mai aprópe de dialectul daco-român, în fonetică mai aprópe de dialectul macedo-român; are însă și unele particularități comune cu dialectul istro-român, astfel în cât acest dialect, care forméză și în privința teritoriului și în privința graiului óre-cum puntea de trecere între cele trei dialecte fundamentale ale limbii românesce actuale, e o dovadă vie de unitatea primitivă a limbii noastre.

III. Probe de limbă din dialectul istriian :

Frant Ștoligo.

Nascut-me-am na dvașet
și cinci Augusta na mil'oar
osăn sto dvașet și șoapte
ăn Nòselo ăn Yistrie. Me
cioace fost-aw potestoať și
vut-aw devet fil'și osăn fil'e.
Yo, Frant, sãm mai bătăr de
toť frați, și yo am ramoas
za gòspodar a coasea. Și me

Născutu-m'am la 25 Au-
gust la 1827 în No[vo]selo
în Istria. Al meů tată fostaű
podestat [primar] și avut-
aű nouă fii și opt fice. Ieű
Frant, sînt mai bătăr de
cât toť frați și eu am rē-
mas ca stăpân a casă. Și
al meu tată, când eű am

cioace, când am yo mes za soldoați, ye s-a cruto plâns și cruto fost-aw despereaît. Yo m-am nvețoat piseaî ăn Susnêvița la prewtu Cosmaciși la capelanu Keber e poclea ce nu me am nvețoat ăn Susnêvița, m'am nvețoat pre lume.

Mes-am ăn Trst, ăn Graț, ăn Verona. Colea ștoat-am un mîsetșî nvețoat-am muștra; poclea n-an mes boate la Santa Luția și la San Croțe cu Piemontezu. La Vițența mes n-an boateseara; moare ploie, cruto șcuro, cruto grnit-aw și cruto migheaît-aw; și Radetki comanduit-aw, ke s-a batut trei vote Yeneroalu Lujan, ce n'a fost capoaci dobendi Vițența. E Yeneroalu Radetki de prva ura ce-a mes boate, voal'e dobendit-aw citata de Vițența. Dămareața mes-an ăn Vițența. Nu an ștoat se nu o zi. Yuvea merjeaia Radetki macoar cu mil'oar soldoaț, s a fost de Talioani macoar pednaîset mil'oari, Radetki rea fost dobendi cu cela se mil'oar macoar pednaîset mil'oari de Talioani.

Radetki fost-aw bur lu soldoați și lu cmeți și toț a fost contenți pre ye.

mers la miliție, îel foarte a plâns și foarte fost-au desperat. Ieû [m']am învățat a scrie în Susnievizza la preotul Cosmaciși la capelanul Keber, și apoi ce nu [m']am învățat în Susnievizza, [m']am învățat în lume.

Mers-am în Triest, în Graz, în Verona. Acolo stat-am o lună și învățat-am muștra; apoi [ne-]am mers a ne bate la Santa Lucia și la Santa Croce cu Piemontezul. La Vicenza mers-am a ne bate seara; [eră] mare ploae, foarte obscur [întunec-] foarte tună și fôrte fulgeră; și Radetzky comandă, că se bătuse de trei ori generalul Lujan, ce n'a fost capabildea lua Vicenza. Diminêța mers-am în Vicenza. Și generalul Radetzky, de întâia oară ce a mers a se bate, îndată luat-au cetatea Vicenței. Diminêța mers-am în Vicenza. Nu am stat [acolo] de cât o zi. Unde mergea Radetzky, măcar cu o miie de soldați, să fi fost Italieni măcar 15.000, Radetzkyi-ar fi învins cu cea miie a sa, măcar [de-ar fi fost] 15.000 de Italieni.

Radetzky era bun la [cu] soldații și cu țaranii și toți erau mulțumiți de îel.

Când videăia siromòaş-tina, ni ăn citoate, ni ăn sè-lişte, ye le daveăia almò-zina.

O votea verit-aw la mire, când am şezut pre coa; ăn paroada a fost tot şcadronu şi yo fost-am figlimoan şi ntrebat-me-aw: „cum ei, loansmoan?”. Yo am otgovorit, ke „sloabo săn noi”. Yo am lucroat slujba de woahتماistr şi ntreboat-aw: „zoaci [=za ce] ei sloabo za voi?”

Yo, Franţ Ştroligo, otgovorit-am, ke „ne-î fome şi seate, şi ke smo trudni, şi ke ne-î ploia şi lutu şi prohu şi pl'ir de peduc'î. „Şi ye mire cunferteait-aw, ke va ye providi za noi. Poc n-a delit dubla coarne şi farirea de grăw şi vir mai munt. Poclea me capitoan Franţ Ştroligo s-a hvalit lu oalt capitoan ke nu s-rea fost nicîur şti otgovori aşoa, ca şi me Franţ Ştroligo ştiwut-am otgovori la Yeneroalu Radeţki: „ăns noi capitoan nu rean fost şti aşoa muşoat“.

Dela San Croţe Piemontezu scapoat-aw cioa, ali noi dupea Piemontezu ăn Maîloand. Noi oalt Oştriativoal'e an dobendit. De ci an mes ciuda vreame ăn Toalie pir

Când vedea săraci, ori în cetate ori în sat, iel le dedea [de] pomană.

O dată venit-aŭ la mine când şedeam pre cal; în paradă eră tot escadronul şi eu eram Flögelmann [întîiul în flanc] şi întrebaturm'au: „Cum e, Landsmann?”. Eu am răspuns, că „rău sîntem noi“. Ieŭ am lucrat [îndeplineam] slujba de Wachtmeister şi întrebaturm'au: De ce e rău la voi?”.

Ieŭ Franţ Ştroligo, răspuns-am, că „ne e fôme şi sete şi că sîntem obosiţi şi că ne e ploaie şi noroiŭ şi praf şi [sîntem] plini de păduchi“. Şi el m'a mângaiat, că va îngriji iel de noi. Apoi ne-a dăruit dublă carne [porţie] şi făină de grău şi vin mai mult. Apoi căpitanul meŭ, al lui Franţ Ştroligo, s'a fălit [laudat] la alţi căpitani, că n'ar fiştiut nicî-unul a răspunde aşoa, precum eu, Franţ, Ştroligo ştiut-am răspunde lui generalul Radetzky: „Înşi-şi noi căpitani n'am fi ştiut [răspunde] aşoa de frumos“.

De la San Croce Piemontezul scăpat-aŭ în colo, însă noi după Piemontezul în Milano. Noi aştilalţi Austrieciî îndată am învins. De aci am mers multă vreme

ân Turin și ân Rim dende
ștoaie Poapa. Verit am din
Rim ân Malloand, ciam ștoat
devet mèseți. Awzit-aw Mi-
laneji ke nôștru cesoar ca-
țoat-aw o curteloadea la cer-
bice și yel' facut-aw revo-
luțion. Yuvea căteaia ân ce-
toate vrun soldat, ucideaia-l.
Ciuda ramoas-aw mort' de
Talioani. Șoapte oanî fost-
am ân Toalie, poc me la-
soat-aw coasa. Fost-am a
coasea cvarnðar zile. Fost-
aw porenden oan; mes-am
yo la Pola ân lucru cesoarski
za prislujî vrun craițr za po-
mocî coasa, nea mai leco
prijivescu. Poclea mi a pi-
seaît cioace, ke nea viru
coasa, ke ye mire vrea ân-
surða. Și facut-me-aw ân-
suðra dupea sora lu mea
mðaciha. Și vut am un fil',
muriť-aw și poclea mi a doat
Domnu o fil'e, poclea un fil'
și poclea inkea o fil'e. Oatu
nu știwu ce spure. Finîn.

în Italia până'n Turin și în
Rim [Roma], unde stă Papa.
Venit-am [apoi] din Rim în
Milano; aci am stat nouă
lunî. Auzit-aű Milanezii, că
al nostru împărat primit-aű
o lovitură de cuțit la cer-
bice și ei făcut-aű revoluție.
Unde prindeaű în cetate
vr'un soldat, îl ucideaű.
Mulți rămas-aű morți de
Italieni. Șapte anî fost-am
în Italia, apoi lăsatu-m'aű
a casă. Fost-am a casă 40
de zile. Fost-aű rău an;
mers-am ieű la Pola în lu-
cru împărătesc spre a câș-
tigă vrun crăițar ca ajutor
la casă, ca să trăiască mai
ușor. Apoi mî-a scris tata
ca să viű acasă, că el vrea
a mǎnsura. Și făcutu-m'aű
[a mē] însurǎ după sora
mamei mele vitrege. Și
avut-am un fiű, muriť-aű și
apoi mî-a dat Domnul o
fiică, apoi un fiű și apoi
încǎ o fiică. Alt nu știű ce
spune. Să terminǎm.

[Viața bătrînului Franț Ștoligo, povestită de el însuși — publicată
în articolul „Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie“ de G.
Weigand, în revista *Romania* XXI [1892], p. 240—256.

Pentru îndreptarea unei forme vezi *Istorumänisches Glossar*, de
Dr. Arthur Byhan, p. 259, în „Sechster Jahresbericht etc.“. Cfr.
ib. p. 397].

Trei frať.

O votea fost-a trei froať : doi orbi, si ur n'a vejut ; și
cești trei froať mes-a'n low ; vut-a trei pucse : do spoarte

si urea foar de canelea; cîapeait-a trei l'epur: doi l'a scapoat, și ur n'a potut cațoà. Tornu nòazat; vedu o mare ușe, si batu c'ui cuș de sloamea. Cea ce n'a fost le zice: cîre märe colò? Îel' zicu: smo trei froaț: doi orbi, si ur nu veade; aren trei pucse, do spoarte si urea foar de canelea; mes-an n loũ, cîapeait-an trei l'epur: doi a scapoat și ur n'an potut cațoà. Cea ce n'a fost le zice: „îo'm trei ole: do spoarte si urea foar de fund: doñcve, zice, tal'aț-me, muñcaț-me, beleş-mescupa.“ Tal'ea, marăñkea, vòavic fòlele pròazăn. Și îo, carl'am fost colò — nu mî-a vru[t] da ni ur cuș, si cu ur peh ñ cap m'a facut ședea.

ñ = n gutural (= γ γrecese).

votă = dată (ital. *volla*).

loũ = vênătóre (sl.).

canelea = țevă (ital.).

cîapeai = a apucă (venet. *chia-pâr*).

a] cațoà = a prinde

nazat = înnapoî.

cuș desloamea = bucată de paiũ (sl.).

doñcve = decî, așa dar (ital. *dunque*).

scupa = împreună (sl.).

voavic = tot (sl.).

fòle = pânțece [foale].

proazăn = gol (sl.).

peh = lovitură.

*

Oastez mie, märe ție.

Bate fl'eru, pirea-î coad.

Bura leamnea face bur focu.

Maî bire oastez owu, nego märe gal'ira.

Glasu lu asiru nu meare ăn ceru.

nego = decăt (sl.), meare = merge.

[După F. v. Miklosich „Rumunische Untersuchungen, I. Istro-und macedo-rumunische Sprachdenkmäler“. Wien, 1881, — cu îndreptarea formelor după mai sus citatul glosar al lui Byhan.]

Observări asupra dialectului istro-român. Caracterele principale ale graiului Românilor din Istria, pe care le putem constata în mare parte din textele de mai sus, sînt următórele:

Ca particularități fonetice:

1. *a* accentuat a devenit un diftong, cu un sunet aproape de *oa* al nostru: [p̥a = o deschis tonic, la care se adaogă fôrte strâns *a*,] mai ales dacã în silaba următóre

se află un *e*, *ă*, *a* sau *i*: *șòapte* [șapte], *mòare* [mare], *bòate* [bate], *citòate* [cetate], *còarne* [carne], *cìdace* [din *l'oatea* = tata] *Țòal'e* [Italia], *òanì* [anì], *còasa* [casa], *soldòatșì*, *nveòat*, *lucròat*, *așòa*, etc. În silabele neaccentuate, sau în monosilabe atone, *a* și-a păstrat sunetul: *batút*, *capòaci* [capáce, capabil], *macòar* [măcar], *sca-pòat-arv* [scăpăt-aũ] *facut-arv*, *ramòas* [rēmás], *maì*.

2. Vocală guturală închisă e una singură, cu un sunet cam ca *ă* al nostru; graul Românilor din Istria nu are *i*: *ăn* [în], *când*, *plăns*, *grăvu* [grăũ], *ănsș* [înși-șì], *ănsuròca*.

3. *ă* aton la urma cuvintelor are un sunet de diftong, apròpe de *ea* al nostru = *ea*: *coasea* [casă], *cotea* [acolo], *votea* [ital. volta = dată, oară], *urea* [ună], *canelea*. [caneà, țeavă].

4. *o* accentuat nu s'a diftongat, ca în dialectul daco-român: *fome*, *ploia*, *ole*, *vostră*; însă *e* accentuat s'a diftongat, ca și în dialectul d.-r.: *seara*, *seate*, *vreamè*.

5. *u* în diftong are un sunet apròpe de *v* = *w* sonor labio-dental [= *v* (*f*) în arom.]: *fost-arv* [fost-aũ], *avzìt-arv*, *prentu* [arom. *avdu*, *preftu*]. Acest *w* se găsește ca un adaos pur fonetic între două vocale: *șlinvut-am*, *grăvu* [grîũ]. În acest cas înaintea de *e* și *i*, în flexiunea verbului, schimbă cu *î*: *ștòarvu*, *ștòare*, *ștaièn*, *ștaièț* [staũ, stă, stăm, stați].

6. *i* tonic inițial e precedat de un *î* (*y*): *Yistria*, *yi-rimeș* [inimă].

7. *n* între două vocale a devenit *r* [fenomenul numit „rotacism“]: *bire*, *bătăr[u]*, *ur* [însă și *un*], *nicì-ur*, *plir*, *pir'ăn* [până în], *mire*, *spure*, *vir*, *fărireș* [făină]. Această particularitate, pe care o mai aũ încă și câte-vă sate de Moșii din Bihor, trebuie să fi fost odinioară mai răspândită; așa ne putem explica unele forme rotacisate întrebuintate în totă întinderea dialectului daco-român, ca *fe-reastră* < fenestra, *mărunt* < mănunt < *minuntu(s) < minutus. *cărunt*, < canu(n)tus.

8. *l'* și *n* [l și n muțat, sau palatalizat], s'aũ păstrat, ca și în dialectul aromân: *iel'* [eĩ], *fil'[ũ]* [fiũ], *fil'e* [fiè, fică] *mul'ère*, *l'epur*, *coal'* [caĩ] *tal'aț-me* [tăiați-mă], *l'ubesc*; *cuĩ* [cuĩũ], *campòane* [câmpie]. Tot așa și grupele *cl*,

și *gl*: *peduct'i*, *urécl'e*, *ocl'u*, *rescli'de* [deschide], *ăngl'ațòa* [înghietă], *gl'em*, [ghîem], *gl'indea* [ghindă].

9. *l* nepalatalizat a căzut înaintea de consone și la urma cuvintelor: *còa* [cal], însă *còalu*-calul, și pl. *còali*; *òat* [alt], însă pl. *òalți*; *òab* [alb], *òalbî*; *còad* [cald], *ie* [el]; *porcè* [purcel].

10. Labialele s'au păstrat neschimbate, ca în mare parte a dialectului daco-roman: *bire*, *corbî*, *lupî*, *fil'u* [nu *ghine*, *corghî*, *luk'î*, *h'il'u*, ca în arom.] Numai două cuvinte fac excepție: *ciaptir* [pieptene] și *cl'ept* [se dice însă și *piept*].

11. Între consonante și *ie* sau *ia* se intercalază un *l* [influență slavă]: *fl'eru* [fier], *pl'erđ* [pîerd], *l'ierm* [din *vl'erm*=vîerme], *ml'òare* [mîiere].

12. *a* inițial cade în multe cuvinte: *vut-a* [avut-a], *scutu* [ascult], *șteptu* [aștept], *șternu* [aștern], *jut* [ajut]. [În Jeianî sînt însă forme cu *a*: ascultu, așteptu].

Ca particularități *morfologice* și *sintactice*:

1. Articolul la substantivele masculine e întocmai ca în limba populară daco-română: *preotu* [preotul], *generoalu* [generalul], *soldoafi* [soldați]. Declinarea cu articolul la urmă în genitiv și dativ e pierdută; substantivele se declină cu *lu* înainte, atît la singular, cît și la plural: *lu òasiru* [asinului], *lu soldoafi* [soldaților].

2. Posesivul se pòte pune și înaintea subsantivului: *me cioace*=tatăl meu; *cu cela se mil'oar*=cu acea mîie a sa; *me capitoan*=căpitanul meu. De asemenea și pronumele personal în acuzativ: *ke ye mire vrea ănsuròa*=că iel vrea a mă însurà; *ucideaia-l*=îl ucideà.

3. La formele compuse ale verbelor se întrebuintează de preferență formele inverse: *Nascut-me-am*, *fost-am*.

4. Imperfectul indicativului are o formă în-*eaia* [influență italiană]: *mergeaia* [mergea], *daveaia* [da], *cațeaia* [prindea], *ucideaia* [ucidea].

5. Verbele terminate în-*esc* la prezentul indicativului aũ infinitivul în-*eaî*, și participiul în-*eaî*: *cunferteai*, *-eaî* [a mîngâea], *piseai*, *piseaî* [a scrie].

6. Optativul are la prezent forme cu *reaș*, *reaî*, *rea*, *rèan*, *reaî*, *rea*+infinitivul verbului, iar la perfect forme cu *reaș fost*, *reaî fost*.....+infinitivul: *reaș ști* [aș ști],

rea *fost ști* [ar fi știut]. Aceste forme cu *reaș*, etc. sînt formele vechi ale limbii românesce, din care se trag formele actuale de optativ, cu *aș*, *aî*, *ar*..., prin pierderea primelor sunete. Forma istriiană se găsește sporadic și prin Banat.

7. Mai e, ca și în arom., o formă de conjunctiv viitor în-*r*: *crezur*, *șezur*, *scutoar*, *verir*, *fuser*; de ex. *se yo nu plătir*, *voi fi sforțear*=dacă nu voi plăti, voi fi constrîns; *se yo nu scutoar*, *meștru me va boate*=dacă nu voi asculta, meșterul mă va bate=arom. *si ascultarim*.

III

ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE LIMBII ROMÂNE:

elementul latin, elementul dacic, elementele streine.

În limba noastră distingem, ca în orî și ce limbă, două părți: 1) *materialul* limbii, vocabularul, și 2) *formele* în care se tornă cuvintele limbii, spre a exprima prin ele cugetarea noastră.

1. *Vocabularul* limbii noastre e foarte amestecat. Fondul latinesc e partea cea mai prețioasă, temelul limbii; însă acest fond primitiv a primit de la început câte-vă elemente de la poporul care a trăit înaintea de coloniștii romani prin ținuturile noastre [Daci și Illyri]. Aceștia, romanisându-se în parte și amestecându-se cu urmașii vechilor coloniști romani, au introdus în limba noului popor, născut din acest amestec, cuvinte din vechia lor limbă. Apoi această limbă romanică, amestecată cu elemente daco-illyrice, a fost după aceea străbătută de foarte multe elemente streine, împrumutate de la nemiurile care au trăit orî trăiesc împreună cu poporul român sau alături de el. Limba noastră cuprinde dar:

A. *Cuvinte moștenite din limba latină vulgară*; de pildă: *cuvînt* din **coventu* (lat. cl. *conventus*), *cugetare* din *co-gitare*, *înimă* (v. r. *înemă*) din *anima*, *minte* din **mente* (lat. cl. *mens*), *lume* din *lume(n)*, *stea* din *stella*, *nueă* din **no(v)ella*, *femea* [fămee] din **famelia* (lat. cl. *familia*) *cruce* din **croce* (lat. cl. *crux*), *biserica* (v. r. *băsearică*), din *basilica*, *închinăciune* din **inclinatione(m)*, *preot* (preot) din **pre(s)bit(r)u* (lat. cl. *presbiter*), *cuminecare* din **comi-*

nicare, mâncare din **mandicare*, mușchiu din *musc(u)lu(s)*, ochiū din **oclu* (oculus), așchie din **ascla* (lat. cl. *astula*), vechiū din **veclu* (lat. cl. *vetulus*, din *vetus*), bun din *bonu(s)*, munte din *monte(m)*, piept din *pectu(s)*, lapte din **lacte* (lac), fiere din **fele* (fel), miere din **mele* (mel), sóre din *sole(m)*, neauă din *nive(m)* (*nix*), séră din *sera*, ôste din *hoste(m)*, ariciū din *ericiu(s)*, mîerlă din *mer(u)la* cal din *caballu(s)*, berbec(e) din **berbece(m)* (*vervex*), găină din *galina*, măr din **melu(m)* (*malum*), plop din *populu(s)*, jneapên din *juniperu(s)*, ghindă din *glande(m)* (*glans*), ghiată din **glacia* (*glacies*), cântare din *cantare*, tăcere din *tacere*, fugire din **fugire* (lat. cl. *fugere*), trămitere din **tra(s)metere*, cheie din *clave(m)* (*clavis*), chiar din *claru(m)*, unchiū din *a(v)unc(u)lu(s)*, sughiț din **suglutio*, închid din **includo*, viie din *vinea*, iie din *linea*, în din *linu(m)*, iertare din *libertare*, ieū (iaū) din *levo*, sbor din **exvolo*, prefac din *perfaco* (l. cl. *perficio*), umblu (v. r. *imblu*) din *amb(u)lo*, care din **quale* (*qualis*), măiestru din **magistru* (*magister*), mai din *magi(s)*, păresimi din **quaresima* (*quadragesima*), zece din **diece* (*decem*), dîină din *Diana*, (sau din *divina*) dijmă din *decima*, târdiū din *tardivu(s)*, rece din *rece(n)s*, încet din *in quieto*, cum din *quomo(do)*.

[Sufixe de origine latină: —*atic* < —*at-icus* [*nebun-atic*, *tomn-atic*], —*uc* < —*ucus* [*uit-uc*, *măm-ucă*], —*uț* < —*uceus* [*căl-uț*, *brosc-uță*], —*el* < —*ellus* [*păsă-rel*, *bun-ic-el*], etc. Prefixe: *în* < *in* — [*în-vêt in-tineresc*], *des* — < *dis* — [*des-fac*, *des-chid des-nod*], *rês* — < *re-ex* — [*rês-bun*, *rês-plătesc*], etc.

B. Cuvinte împrumutate de la alte popóre cu care Românii au locuit împreună, ori cu care au venit în atingere :

a) Dintre acestea sînt unele care au o vechime tot așa de mare ca și cuvintele moștenite din latinesce și anume cuvintele de origină *dacică* (tracică), ori *illyrică*, care au trecut în limba populațiilor romanice de la popórele autochtone cu care s'au amestecat coloniștii romani. Ca atare sînt considerate *barză*, *mânz*, *viezure*, *stejar* (?), *mazăre codru* [acesta mai probabil latin].

După d. Hasdeu ar mai fi de origine dacică și altele, ca : *aghiuță, bordeu, dulău, doină, Dunăre, gâde, stînă*...

[Despre limba Dacilor nu avem nici o cunoștință precisă; sigur e numai, că limba lor era înrudită de aproape cu limba Tracilor, pôte era un dialect al acesteia; din ea ni s'au transmis (prin scriitori și inscripții) numai câte-va nume de locuri, de persoane și de plante, iar din limba Tracilor de asemenea numai câte-va nume proprii și câte-va cuvinte; limba vechilor Ilyri, ne e de asemenea necunoscută; e însă în-de-obște admis, că din ea a eșit limba albaneză. Nu putem ști dar precis, care e partea de influență a elementului autohton, anteroman, în formarea limbii române.

Ca o influență illyrică se consideră trecerea lui *es* (x) și *et* latin în *ps* și *pt* în romănesce, ca în: *coxa* > *copsă*, *coxit* > *coapse*, *frixit* > *fripse*, *suxit* > *supse*, *traxit* > ar. *trapse*, *unxit* > ar. *umpse*; *octo* > *opt[u]*, *lacte* > *lapte*, *pectu[m]* > *piept[u]*, etc.

De asemenea se consideră de către unii filologi [Miklosich, Schuchardt, Hasdeu], ca o influență daco-illyrică, trecerea lui *n* intervocalic în *r* („rotacismul“): *fenestra* > *ferestra*. . . ; a lui *l* intervocalic în *r*: *sale* > *sare*, *petiolu[s]* > *pieior[u]*; alterarea labialelor sub influența unui *i*: *bine* > *ghine*, *piept* > *kiept*, *fier* > *hier*, *vin* > *yin*, *miel* > *nel*; transformarea lui *a* neaccentuat în *ă* și a lui *e* și *o* accentuat în *ea* și *oa*: *sera* > *seară*, *mola* > *moară*; aședarea articolului la urma numelor, nu înaintea lor, ca în celelalte limbi romanice. . . 1).

b) Elementele *albaneze* sînt iarăși dintre cele mai vechi în limba noastră. Albanezii sînt considerați ca urmașii vechilor Ilyri; ei au trăit la un loc cu poporul romanic din peninsula balcanică și apoi cu o mare parte a poporului românesc; de aceea limba lor are foarte multe latinisme, iar a noastră multe albanisme; de exemplu: *văpae*, *jumătate*, *sat* [în v. l. r. *fsat*], *ghimpe*, *ghinj*, *pîrîu*, *brăscă*, *cioră*, *șopîrlă*, *brad*, *copac*, *mal*, *grăpă*, *brîu*, *moș*, *grumaz*, *rînză*, *bunget*, *gata*, *bucur*. Originea albaneză a cuvinielor *baltă*, *vatră*, *buză*, *gușă*, *gădil*, e mai puțin sigură.

c) Elemente *grecesci*, [dintre care unele intraseră în latina vulgară, din care le-am moștenit, iar altele au intrat mai târziu], ca: *botez*, *biblie*, *biserică*, *azimă*, *patriarch*, *călugăr*, *acatist*, *aghiasmă*, *mănăstire*, *a hironisi*, *zugrav*, *văpsea*, *cărămidă*, *za*, *zahăr*, *dascăl* pe-

1) Cfr. O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, I, p. 8—39.

depsire, prospet, papură, drum, urmă, martur, spin, parudă, turtă, piron, argat, chivernisire, anăpoda, canon, condeiu, copil, frică, iconom, mătase, plapumă, horă, patimă, logofăt, scop, vlăstar, prisos, ieftin.

[Un sufix pentru diminutive de la nume de persoane: —*ache* < —*აკის*, —*aki* [Cost-ache, Mihalache], intrat în limba noastră prin secolul XVII.]

d) Elemente *slave*, foarte numeroase. Unele din ele au înlocuit cuvinte latinesci, fără a ne putea da seama ce superioritate aveau asupra cuvintelor noastre vechi; așa de pildă *rob* a înlocuit pe *șerb*, *zăpadă* și *omăt* au înlocuit în unele părți pe *neauă*. O mulțime de cuvinte slave au intrat în limba noastră, au devenit cuvinte ale noastre, tot așa de mult ca și cele moștenite din limba latină; și nu doar cuvinte de mână a doua, ci cuvinte neapărat trebuincioase pentru cugetarea și simțirea noastră, pentru vorba noastră de toate dăile, cuvinte fără de care nici nu ne putem închipui limba noastră de astăzi. Iată, de pildă, câte-vă: *ceas, vreme, veac, vîrstă, grai, praf, basm, poveste, jale, noroc, pricină, nevoe, grijă, nădejde, grăză, ispită, traiu, obicei, nărav, necaz, primejdie, veste, taină, sfînt, [sînt din Sînta-Mărie, Sîn-Pietru, etc., vine din lat. sanctus], raiu, iad, cociug, clopot, liturghie, popă, vladică, mirean, obște, duh, blajin, drag, dragoste, vesel, sdravên, destoinic, voinic, slab, milostiv, lacom, mândru, vinovat, prost, netrebnic, vrednic, treaz, bogat, sărac, zgîrcit, trîntor, boier, slugă, rob, sabie, plug, biciu, cósă, muncă, trébă, grajd, iesle, pivniță, pod, prag, luncă, poiană, pajiște, izvor, deal, graniță, peșteră, prăpastie, vâzduh, zare, haină, troian, războiu, sută, grămadă, movilă, cărciumă, precupeț, zidar, grădină, vrabie, cocoș, găscă, lebădă, zimbru, hrean, mac, zmochină, măslin, drojdie, cumetru, nevestă, logodnă, obraz, trup, bôlă, otrăvire, greșire, citire, lovire, omorire, născocire, iubire, aievea, iute, potrivit, prea, în zadar. Dar limba slavă ne-a dat nu numai o mare parte din cuvintele limbii noastre, ci și forme gramaticale, cum e de pildă forma vocativului feminin (*leleo, soro...*) și poate și pe a celui masculin,*

[omu-le...], câte-vă prefixe și multe sufixe pentru derivarea cuvintelor.

[Prefix mai important e *ne* —, care a înlocuit pe latinul *in* —: *ne-ascultător*, *ne-sațiu*, *ne-drept*, *ne-tot*...]

Sufixe mai importante, vii încă în limbă: — *că* pentru formarea femininelor [*Român-că*, *țeran-că*, *Ungurói-că*, *ursói-că*...]; — *-eală*, cu care se formează substantive din verbe și adjective [*îndoeală*, *înghiesueală*, *croială*, *sminteală*, *acreală*]; — *ean*, care arată locul de origine [*Olt-ean*, *Rîmnic-ean*, *Transilvân-ean*] și de aci numele proprii [*Moldov-eanu*, *Munt-eanu*, *Ploes-teanu*]; — *nic*, pentru formarea adjectivelor [*dar-nic*, *amar-nic*, *puter-nic*]; — *-iță*, pentru formarea femininelor și a diminutivelor [*morâr-iță*, *păstor-iță*, *porumb-iță*, *garof-iță*, *port-iță*...].

e) Elemente turcesci: *divan*, *dragoman*, *găitan*, *pară*, *ocă*, *dovléc*, *başbuzuc*, *sacagiû*, *bucluc*, *caraghoiz*, *han*, *chirie*, *bacşiş*, *mahală*, *maidan*, *bidiviû*, *cearşaf*, *chilipir*...

[Sufixe turcesci: — *giu* (*lapta-giû*, *chiri-giû*); — *lic* (*tamas-lic*, *paşa-lic*)].

f) Elemente unguresci: *gând*, *meşteşug*, *a făgădui*, *cizmă*, *aldămaş*, *oraş*, *văgaş*, *gazdă*, *imaş*, *hârdău*, *lacăt*, *légăn*, *a mântui*, *ném*, *viclén*, *rězăş*; *haiduc*, *catană*...

[Sufixe unguresci: — *ău* (*mînc-ău*, *ling-ău*); — *şug* (*meşte-şug*, *vicle-şug*)].

g) Elemente germane: *spiţarie*, *felcer*, *şanţ*, *laibăr*, *şoituz*, *pîrgar*, *iarmaroc*, *şindrilă*, *hengher*, *şopron*...

C. Cuvinte create de limba noastră din cele moştenite și împrumutate (prin derivare, prin compunere, prin altă întrebuintare); ca de pildă: *a binecuvîntă*, *inimos*, *înstelat*, *răscruce*, *bisericuță*, *arămie*, *cântăreț*, *brădet*, *măzărică*, *învăpăiat*, *sătuc*, *a împrăpăta*, *dăscălaş*, *a pironi*, *a necăji*, *a însuti*, *nevoiaş*, *prăpăstios*, *născocilor*, *boieresc*, *gânditor*, *făgăduință*, *cizmărie*, *ştrengar*...

D. Cuvinte nouă (neologisme), introduse prin limba literară, mai ales din limba franceză, unele și din limba latină clasică ori din limbile surori (dar tot prin mijlocirea limbii franceze, de cele mai multe ori), făcute însă după firea limbii noastre; de pildă: *avar*, *hipocrit*, *spital*, *statue*, *avantaj*, *conversațiune*, *curaj*, *pericol*, *minister*, *prefect*, *director*, *bancă*, *stradă*, *fabrică*, *credit*, *magazin*,

modă, salon, model, jurnal, reclamă, anunț, abonament, avocat, doctor, profesiune, națiune, comună, administrațiune, constituțiune, liceu, universitate, librărie, teatru, actor, repetiție, piesă, reprezentație, public, operă, inteligență, conștiință, speranță, religiune, confesiune... Aceste cuvinte ne îmbogățesc limba, când exprimă idei pentru care noi n'avem termeni, sau când introduc mai multă precisiune în cugetarea noastră; când avem însă pentru aceleași idei cuvinte vechi în limbă, înțelese de toți Românii, trebuie să le preferăm pe acestea, căci altminteri limba literară se depărtază și se înstreinează prea mult de limba poporului, care e izvorul viu al oricărei limbi. Barbarisme ca *asanare* (însănătoșire), *defrișare* (deșelenire), *pariu* (prinsore), *furaj* (nutreț), *mariaj* (căsătorie), *rugeolă* (pojar), *variolă* (vărsat), *breșă* (spărtură), *lingerie* (rufărie, albituri), *a epuisă* (a istovi, a slei), *or* (fr. *or*, rom. = însă, deci, așa dar) ... nu înavuțesc limba, ci o schimonosesc.

Dacă am face o statistică exactă a tuturor cuvintelor limbii noastre, am găsi, că cuvintele de origine streină toate la un loc întrec câte, *ca număr*, cuvintele de origine latină, mai ales dacă am pune la socotă toate slavismele, grecismele și turcismele din scrierile și din actele noastre vechi, cuvinte dispărute astăzi din limba vie a poporului nostru. După socotăla lui Cihac, autorul primului (și până acum unicului) dicționar etimologic complet al limbii noastre ¹⁾ numai *o cincime* din cuvintele limbii noastre ar fi *latine*, aproape *două cincimi slave*, aproape *o cincime turcești* și încă *o cincime* ar forma la un loc celelalte cuvinte de origine streină (unguresci, grecesci ...)

Însă această numărătoare a cuvintelor limbii noastre, fără a țineă seamă de *circulația* lor în graiul viu al poporului și de *formele* gramaticale, care dau viață vo-

1) *A. de Cihac*, Dictionnaire d'étymologie daco-romane, I, Eléments latins, Francfort s/M., 1870; II, Eléments slaves, magyares tures, grecs-modernes et albanais, Francs. s/M. 1879.

cabularului limbii românesce, nu ne-ar da o idee exactă despre firea limbii noastre.

Cuvintele sînt ca nisce monete: unele care se întrebuintează foarte des, „umblă” mult, ca monetele care „circulă” mereu din mână în mână, iar altele, care vin în minte și în vorbă foarte rar, ca paralele închise în lada unui sgârcit, — în cât după câte-vă generații nu mai au nici o valoare, fiind-că au fost înlocuite de altele.

Dintre toate cuvintele limbii noastre, cele mai des întrebuintate în graiul nostru de toate zilele, precum și în exprimarea cugetării noastre mai adînci și simțirii noastre mai profunde (în producerile literaturii populare și ale literaturii culte) sînt cele de origine *latină*. Nu putem face în limba noastră nici o frasă, nici o propozițiune, în care să lipsescă elemente latine, [pe cînd, din contra, putem face propozițiuni în care să lipsescă orî-ce element strein], și în cele mai multe casuri elementele latine covîrșesc în graiul nostru viu pe cele streine.

«Negreșit, slavismele la Români, și chiar turcismele, nu sunt puține; în circulațiune însă, adică în activitatea cea vitală a graiului românesc, în mișcarea cea organică, ele se pierd aprópe cu desăvîrșire față cu latinismele. Chiar dacă toate derivațiunile turce și slavice ale lui Cihac ar fi corecte, tot încă s'ar putea dice că ingredientul slavice și cel turc luate la un loc sunt egale la Români cu ingredientul latin, necum a reduce pe acesta din urmă la o biată pătrime în alăturare cu celelalte două. Un calcul serios în lingvistică ca și 'n economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci *valoarea de circulațiune*. . . .

«Circulațiunea relativă a elementelor lingvistice se recunósce prin întrebuintarea lor mai désă sau mai rară într'un text, în care orî-ce element, de câte ori se repetă, se consideră ca atâtea elemente deosebite... Cele mai circulátóre, adică cele mai utile din elementele slavice în limba română, ca să nu mai vorbim despre cele turce, posedă o valoare mult mai mică de cât cele latine. Un și, un să, un că, un cu, etc., fără care nu e chip a construi o frasă română, sunt ca 100, ca 1000 către 1, chiar

în privința unui *drag*» (cuvînt de origine slavă, întrebuințat relativ des în graiul nostru) ¹⁾.

2. Dar, pe lângă vocabularul unei limbi și mai ales *valórea de circulație* a cuvintelor, trebuie să mai avem în vedere și *formele* în care se tórnă vorbele unei limbi, spre a ne da séma de caracterul ei adevărat. Firea adevărată a unei limbi, partea intimă în care se manifestă spiritul ei specific, sînt formele gramaticale, în care e îmbrăcat materialul brut al limbi, spre a avé viéță și înțeles deplin. Cuvintele aű însemnătate mai mică și multe din ele o viață mai scurtă de căt formele permanente ale limbi; apoi, ele nici nu există isolate în limbă, ci numai în legătură unele cu altele; viéța reală în limba vie o are *proposițiunea*, fraza, cu raporturile ce le stabilesc între diferitele cuvinte ale limbi, spre a exprima cugetarea și simțirea omenescă; ea arată țesătura organică a unui grai și-î hotărêsc locul între celelalte limbi.

Formele gramaticale ale limbi nóstre (declinarea, conjugarea, formele sintactice) sînt esențial romanice: tóte cuvintele limbi nóstre, fie moștenite direct din latinesce, fie împrumutate de la alte némuri, sînt îmbrăcate în legăturile dintre ele, în rostirea gîndurilor și simțirilor nóstre, în forme proprii ale limbi nóstre, moștenite din latinesce. De aceea limba nóstră e o limbă *romanică* sau *neolatină*, o limbă soră cu limba *italiană*, cu *rheto-romana* (graiul romanic de prin Friul, Tirol și cantonul Grisons [Graubünden] din Elveția), cu *franceza*, *provensala*, *spaniola* și *atalana*, și cu limba *portugheză*.

Fată cu limba latină (vulgară),—din care s'aű dezvoltat tóte aceste limbi romanice, sub influențe și în ținuturi deosebite,—limba nóstră e, ca și cele-lalte limbi surori, mai *analitică* în formele ei gramaticale, desface adecă mai amănunțit elementele cugetării în exprimarea lor în formele limbi.

1) B. P. Hasdeu, în „Etymologicum magnum Romaniae, dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor“, Fascicula I, Introducere.

Față cu cele-lalte limbi romanice, caracterele esențiale mai isbitore, proprii limbii noastre sînt: vocalele guturale *ă* și *î*, punerea articolului la urma numelor, un fond latinesc mai rustic, lipsa de elemente germanice vechi, și prezența altor elemente streine, particulare limbii noastre, — elemente albaneze, slave, unguresci, turcesci. Limba noastră are mai multe elemente streine în vocabular decât oricare altă limbă romanică; în unele puncte însă are un caracter mai conservator, e mai apropiată de latinesce: de pildă în formele de declinare și conjugare și une-orî și în vocabular.

Dintre celelalte limbi romanice, limba noastră e mai aproape de italiana și de rheto-romana, fiind-că s'a născut în continuitate teritorială cu acestea.

Afară de un dialect al limbii rheto-romane (dialectul *ladin*, cu subdialectul *rumaņș* — în valea Rinului), limba noastră e singura limbă neolatină, care a păstrat pentru numirea sa și a poporului care o grăește numele străbun: *Român*, *românește*, *Ar[o]mân* *ar[o]mânește* ¹⁾.

1) Forma corectă după legile fonetice sub care s'a dezvoltat limba noastră e *Rumân*, *rumânește*. Însă forma literară *Român*, *românește*, e îndreptățită de o tradiție de câte-vă vécuri. Forma acesta apare chiar de la începutul culturii noastre naționale; o găsim, de pildă, în epilogul traducerii românești a vechiului testament de la 1582 („Palia de la Orăștie“):

„Cu mila lui Domnedzeu și cu ajutoriul fiului și cu săvârșitul duhului sfîntu. Eū Tordașu Mihaîu alesu Piscopol *Românilorū* în Ardeal; și cu Herce Stefanu.... ținum într'una pentru jelanie scripture ei sfînte, că vădzumū cum toate limbile au și înflurescū întru cuvintele slăvite a lu Domnezeu, numai noi *Românii* pre limbă nu avemū. Pentru aceea cu mare mu[î]neca scoasem den limbă jidovească și grecească și sârbească pre limbă *românească* 5 cărți ale lu Moisi prorocul... și le dăruim voo fraților *Rumânii*. Și cetiți și nu judecareți necetînd mainte, că veți cu adevărū aflā mare vistiîriū sufletescū.... Și Măriia lu Ghesti Freanți fu cu tot agiutoriul și le-au scris în cheltuialā multă și cu alți oameni buni încă lă[i]ngă sine și le-au dăruitū voo frați *Românilorū*. . . . Și le-am scris voo fraților *Români* și le cetiți că veți aflā întru eale mǎrgăritariū scumpu și vistiîriū nesfârșit. Cunoaște-veți folosul buneăților și plata păcate-lorū dela domnedzeu întru ceaste cărți. Scrisu-se-au ceaste cărți sfînte: anii 7090; 1582, mes[i]ța Iulie 14, în cetate în Orăștie.

[După M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, p. 38 și u].

IV.

URME DE LIMBA ROMÂNĂ MAI VECHI DE CÂT SECOLUL XVI.

Nu putem sci sigur epoca în care limba românească a început să aibă existență de sine stătătoare. Desigur însă că, înainte de acest moment, poporul care avea să fie poporul român a vorbit o limbă deosebită de cea latină, care nu era încă limbă română, dar care conținea în germene unele particularități ale acestei limbi.

Dintre aceste particularități aflăm câte-va în diferite scrieri sau obiecte ce ni s'au transmis :

I. Intr'o tablă cerată ¹⁾ de la anul 160 după Crist unul din contractanți, nesciind să scrie cu caractere latinesci, iscălesce ast-fel :

Ἀλεξανδρει Αντιπατρι σεκοδο αὐκτωρ σεγναί.....

Aci găsim forma *segnai* pentru *signavi*, care ne arată lămurit, cum s'a ajuns la forma românească *semnai[ă]*.

II. Intr'o tablă cerată din 167 după Crist citim :

„... ex eis non plus remasisse ad Alburnum. . .“

„... ne putet se collegium abere.“

Găsim aci două forme *remasisse* și *abere*, cuvinte din latineasca poporană, din care s'au făcut : *rămăsese* și *avere*.

III. In următoarea inscripțiune : Q. MAEC. DONATI. PAVSAVIT. ANN. XVI. FILIO. PIENTISIMO. FECIT. ARETHVSA. MATER găsim forma *pausavit* cu sensul de *răposă* sau *a răposat*. Nicăiri în scriitorii clasici nu întâlnim cuvîntul acesta în sensul de aci; este dar o diferențiere de înțeles, datorită graiului vulgar, care

1) Tablele cerate erau mici tăblițe de lemn acoperite cu ceară, pe care se scria cu un condei ascuțit. Ele aveau forma unui caiet cu trei foi. Foile din margine aveau scris numai pe pagina din lăuntru. Pe ele se scrieau acte judecătorești privitoare la afacerile dintre particulari, precum contracte de vinzare, de închiriere, acte de credit, de asociațiune. Ele se scrieau de oameni necărturări, în limba latină vulgară; de aci însemnătatea lor cea mare pentru istoria limbii noastre. Ar fi o exagerare a zice, că de aci începe propriu vorbind istoria limbii române; totuși, din câte-va forme putem vedea cum s'a trecut de la cuvinte latinesci la cuvinte românești și câte-odată putem stabili chiar unele reguli generale.

mai târziu a dat pe românescul *răposă*, întrebuințat și azi în inscripțiunile funerare.

IV. În Transilvania s'a aflat o statuă reprezentând un Amor rezemat de un trunchi și ținând în mână dréptă o ramură cu fructe. Pe statuă se află săpat cuvîntul *PRIMAVERA*. Scim că în latinesce *primăvară* se dicea *ver*; așa dar acéastă formă compusă nouă este datorită latinei vulgare, și din ea a rezultat cuvîntul românesc *primăvară*.

V. Scriitorul *Theophanes* (secolul VI) spune în opera sa *Chronographia*, că generalul bizantin *Commentiolus* adunase la Anchiel (localitate în apropiere de Marea-Neagră, la granița dintre Bulgaria și Rumelia de azi) o armată cu care vrea să atace pe Avari. Într'un moment, când *Commentiolus* vrea să atace pe Canganul Avarilor, cădënd sarcina de pe un catâr, un tovarăș al stăpânului acestui catâr strigă: *τόρνα, τόρνα, φράτρε*. Soldații, auzind acest strigăt, și bănuind că dușmanii sînt pe urma lor, o luară la fugă. *Theophanes* adaugă, că acei soldați au vorbit în limba patriei (*τῇ πατρῴᾳ φωνῇ*). Acei soldați trebuie să fi fost Români din drépta Dunării. Faptul e raportat și de scriitorul *Theophylactus Simocata* (612—640), cu deosebirea că spune, că soldatul a strigat *ῥε-τόρνα*. ...

VI. Roesler citează un oraș cu numele *Kimpalongu* ce se află peste Dunăre pe la 1.13.

VII. În secolul XIII limba română trebuie să fi fost pe deplin formată, pentru că aflăm în diferite documente slavone cuvinte românesce, în care se vîd unele din caracterele indiscutabile ale limbiî române, cum e de exemplu postpunerea articolului. Ast-fel, într'un document de la 1231, din Transilvania, găsim forma *Bujul*, unde vedem articolul, și numele satului *Sîmbăta* din Făgăraș sub forma *Zumbethel*.

VIII. Împăratul sîrb Ștefan Dușan dă în 1348 un document foarte important, în care găsim forme și nume ca **ВЛАДОУЛЪ, ДРАГОУЛЪ, СЪРДОУЛЪ, ПЛОУНИ...**

BUCĂȚI DE CITIRE DIN SECOLELE XVI—XVIII.

1. CODICELE VORONETÉN

Codicele voronetén este un manuscris incomplet, fără început și fără sfârșit, ba chiar din mijloc lipsesc câte-va file. Cuprinde fragmente din faptele apostolilor, din epistola lui Iacob, din prima și a doua epistolă a lui Petru. Scrisoarea este continuă, adică în genere lipsită de interpuncțiuni și cuvintele nedespărțite; apoi sînt o mulțime de abreviațiuni, ligături și aruncări de litere.

Sînt diverse păreri în privința vechimii acestui codice, dar cele mai multe îl aședă pe la începutul sec. XVI. Este însă probabil că codicele nu e chiar traducerea primă, ci o copie după o traducere mai veche din slavonesce, pentru că sînt însemnate deosebiri între limba din acest text și celelalte despre cari scim pozitiv că datează din secolul acesta. Mai multe asemănări aflăm între el și Psaltirea Scheiană, ceea-ce ne-ar îndreptăți a socoti că traducerea primă s'a făcut în Ardél.

Note. 1. Prin *codice* (*codex*) se înțelege un text vechi care conține nu numai o singură lucrare, ci scrieri de cuprins variat. Pentru lucrările slovenesci se întrebuințază termenul de *sbornic*.

2. Sub numele generic de *cărți ale noului Testament* se cuprind următoarele lucrări: cele patru evanghelii (Matei, Marcu, Luca și Ion); *faptele sfinților Apostoli*; 14 epistole ale *Apostolului Pavel* (una către Romani, două către Corinteni, una către Efesen, una către Filipiseni, una către Colasen, două către Tesaloniceni, două către Timotei, una către Titus, una către Filimon, una către Evrei); epistola *Sobornicească* a lui Iacob; două epistole ale lui Petru; trei epistole ale lui Ión; o epistolă a lui Iuda; *Apocalipsul sfinului Ión Teologul* (descoperirea sa și arătarea lui Cristos față de acest Apostol).

Se numesc *epistole sobornicesci* acele cari se adresază obștei creștinesci, în deosebire de cele adresate unei persoane sau locuitorilor unui oraș ori provincii.

3. Manuscrisul acesta a fost descoperit de d. profesor G. Crețu la mănăstirea Voroneț din Bucovina în 1871. El începe cu versetul 14 din cap. 18 din Faptele Apostolilor și merge până la finele acestei lucrări. Urmază epistola Sobornicească a lui Iacob, care începe printr-o introducere și apoi vine textul întreg; în același mod urmază prima epistolă a lui Petru și apoi cea de doua, care are numai cap. 1 și 2.

Paginele acestui manuscris cuprind în genere 14 rânduri. Sînt în total 170 de pagini.

4. Pasagiile ce se reproduc mai la vale sînt luate de pe edițiunea d-lui I. G. Sbiera. Această edițiune, tipărită în 1885 la Cernăuți, publică textul codicelui cu slove și cu transcripția cu litere latine, însoțită de pasagiile corespunzătoare din Biblia din 1648 și cea din 1688; apoi vocabulariul codicelui și în fine un studiu asupra textului.

5. Pentru a înlesni înțelegerea textului, s'a reproduș aci după fie-care pasagiū pasagiul corespunzător dintr'o lucrare recentă de la Smirna 1838, edițiune foarte importantă, fiind-că de pe ea s'aū lucrat cunoscutele edițiuni *Apostolul* lui Nifon 1856 și *Evangelia lui Calinic* 1865.

Introducere la epistola sobornicească a lui Iacob.

În această introducere se face un scurt resumat al ideilor principale cuprinse în epistolă.

1. СПЪДРЪРЪЛЪЫКЪВЪ

ТРЕМЪТЪРЪДІАТРЪЗБОСЪ

Ансоушииіаковъчкетъкеріе

челорачесхнтъдїандоаѡспрх

5. СЪЧЕНЪМОУРЕСЪМЪРАЦИ. ШН

- 1) *Spunrerea* = spunerea.
- 2) *Zboru* = *Sobor*.
- 2) *Tremeatere* = *epistolă*.
- 2) *Diintru zboru* = *din sobor*; aci trebuie să se înțelegă *către sobor*, cum se vede mai jos: *zborésca* = *soborniceasca*. Primele două rânduri represintă titlul: *spunerea saū expunerea epistolei sobornicesci a lui Iacob*.

4) *Doasprăzeace neamure* = *douăspredece seminții*.

5) *Semărați* = *semenați*. Aci avem sunetul *n* înlocuit cu *r*, iar în rîndul 1 este înlocuit cu

grupul *nr*. Dintre caracterele consonatismului din secolul acesta, cel mai însemnat este fenomenul rotacismului.

În genere se înțelege în lingvistică prin cuvîntul *rhotaclismus* prefacerea unei consóne în *r*, mai cu sémă a consónei *s*, cum avem în latinesce *arbor* față cu *arbos*, *uro* (*uso*) față cu *ustus*. Trecerea lui *n* în *r* o aflăm, dintre popórele romanice apusene, la Francesi și la Spanioli. Exemple: *hombre* — *hombne* — *hominem*; *diacre* — *diacne* — *dia-*

6. чѣлѡрачѣѡукрѣsstѣ. ѿнднѣ
нострѣіѣхѣ. скрѣіѣ. ѿнѣхѣцѣтѡѡре
трѣмѣкѣтере. ѿѡацѣхѣдетѡатѣ
нѣжѣпастнѣлѣ. ѿнтѡтѡуѣкнѡуѡѣ.
10. карѣѣамѣсѣделѣднѣssѣшикарѣѣ
дѣіѣтрѣsѣсѣ. ѿремѣмѣѡамѣернѣлѣорѣ.
шикоѣѣнѣskѣskѣsvѣznѣнтѣsѣнѣоѣман
13. чѣшикоѣлѣскѣрѣ. сѣлѣатѣкрѣ

conus. Aci însă este acomodarea unui întreg grup consonantic. Pre-facere *individuală* a lui *n* găsim numai în limba albanesă și în cea română.

D. Hasdeu a studiat acest fenomen și a emis părerea că avem aci o influență a substratului daco-getic asupra limbii latine vulgare. A trebuit să fie un timp când influența era foarte mare și în tot domeniul limbii române *n* între două vocale se prefăcuse în *r*. În basa însă a fenomenului fonetic, numit de Ascoli „*il risanamento*“ „însănătoșarea sunetelor“, adică în baza putinței unei limbi de a reveni la întrebuințarea unui sunet pe care l-a avut odată și l-a pierdut, puțin câte puțin vechiul *n* a început să intre în luptă cu *r* pentru a cuceri fosta sa pozițiune. Din lupta aceasta a rezultat o consecuență foarte originală. Nesciind poporul pe care să aleagă mai bine dintre cele două forme ale unui cuvânt, pe cea cu *r* sau pe cea cu *n*, s'a născut o formă intermediară cu — *nr* —, un compromis între cele două, lucru care arată o epocă de îndoelă, cum

aflăm și la sunetele *m*, *n*, cari au născut pe — *mn* — : *mîel*, *nîel*, *mnîel*. Așa găsim forma: *дѣмѣрѣкѣ*, *дѣмѣлѣрѣа*, *кѣлѣрѣзѣтѣтѣ*.

Isbânda în această combatere de sunete a fost a lui *n*, căci atât în Istria cât și la Moți, — unde se află încă rotacismul — formele cu *r* se împuținază pe fie-care ȳi.

5) *Némure* = *némuri*. Terminațiunea de plural *uri* era *ure*.

6) *Dnu* = *Domnul*.

6) *Credzutu* = *credut*. Sunetul *z* când deriva din *d* latin era reprezentat în scris, se vede că se și pronunța așa, prin semnul *S* = *dz*. La finele cuvintului aflăm *n* întreg. Acesta este o regulă aproape generală în Codicele Voronețen.

10) *Amu* = *acum*. Acestă formă există până aȳi ca particularitate a varietății dialectale din nordul Moldovei. Se află și cu adaos epitetice și: *amuși*.

10) *Dndzu* = *Dumneȳeu*.

11) *Inremă* = *anemă* = *inemă* = *inimă*.

11) *Oameriloru* = *omenilor*.

11) Pasagiul următor: *Invaȳă de tôte năpastile în totu chipul*

1. ДѢЦА. КЗНОУАСКОУТЪТОРІИ

ЛѢЦАЧЕФЪКЪТОРІИДРЕПТА

СЗСЕШИДЕБОГАЦИДЗСЕНОУДЕ

ФАММЕМИШЕНИЛАБЗСКРЕЧИ.

5. ЧЕМАЙСЕШИКАТЪМЕСЕ. КА

ПРЕПШНО.ШШИШИСФРЪШИТЪ

ОУТЕШАЩЕВЪЕНДИЦІИ. ШИ.Ш

care e amu de la Ddeș și care e diintru a sa înremă ômerilor trebue înțeles ast-fel: învață saș spune autorul în epistolă despre ispite carî acum sînt considerate că ar veni de la Ddeș, dar carî în realitate sînt din inima orî din pornirile ômenilor.

1) Ascultătorii legea = ascultătorii de lege, cei ce ascultă legea. Adiectivul verbal în or fie format dintr'un verb transitiv, fie din unul ne transitiv nu pôte avé obiect direct în limba de ađi. În secolul XVI vedem că prime-sce un asemenea obiect.

3) Și dă de bogați = vorbesce despre bogați (să nu defaime pe săraci în adunări).

4) Mișei = săracii. Cuvintul acesta are ađi sens pejorativ. În limba veche avea sens mai apropiat de latinesce. Miser a dat romănesce mēser (sărac), iar de-minutivul misellus a dat mișel. Primul a dispărut cu totul din us și d'abia în secolul nostru a reintrat prin franțuzismul mi-serie. (Eminescu, Impērat și Pro-letar: Sdrobiți orându-ela ce lumea o imparte în miseri și bogați). Cel d'al doilea și-a schimbat înțelesul, devenind din sērac, om rău.

4) Bāsereci = biserici. Din la-

tinescul bāsilicam, de unde ba-selica, bāserecă, bāsearecă, bāse-recă, beserecă, biserică. Rotacis-mul lui l intervocalic; diftonga-rea lui e accentuat urmat în si-laba următoare de e. Influența regresivă a lui e asupra difton-gului transformându-l în e; in-fluența regresivă a acestuia a-supra lui ă, transformându-l în e; în fine înlocuirea a doi e cu doi i. Forma cu e există și ađi ca particularitate de varietate dialectală.

5) Mai are sens de chiar.

5) Se vate-me-se = să se vate-me. Pronumele reflexiv aședat în ur-ma verbului.

6) Prepușii = prepuși, cei puși deasupra, cei mari. Format din prepu + ins

6) Sfărșită = sfărșită. Grupul sfăr, ca și în genere grupele ce ađi sînt compuse dintr'un s + la-bială sau s + dentală urmate ce ă + r au fost în limba veche sfră, adică după s + labială sau den-tală urmăză r și apoi vocala ă. Chiar din sec. XVII a început să se facă metatesa acēsta a lui r și transformarea lui ă în â, cum aflăm în limba de ađi.

7) Uteșaste = uteșesce, mângăe; a uteși = a mângăia. Sensul pasagiului și sfrășitū uteșaste

раннѣспоу.ррелордлс.ргс

дсѣбда. пз.ррзлаке.ррнтс

10. лоуѣхѣ. шн.рвцздсѣбдаре.

дѣѡвсбсѡу.ррзсѣбдаре. шнснс

рресекїамесѣнтиторїнспре

лз.рнцсн. шнсенекоїаскзѣ.рнто

14. лсчсхтзчїцїнкхтрздкдкхзрз

obidiții este: și însfârșit epistola mângâie pe cei nedreptațiți, săraci.

7) *Obidiții* = *nedreptățiți*. De la substantivul *obidă*.

7) *Inrainte* = *înainte*. Se continuă cu resumatul: *înainte autorul le spune*.

8) *Spunre* = *spune*.

8) *Lungu a rebda* = *a răbda lung, mult timp*. Topică neobici-nuită *ađi*.

9) *Pănră* = *până, până*. Se aude și *ađi* în Moldova forma cu rotacism simplu *pără*.

9) *Venritul* = *venitul, venirea*. Substantivele verbale se formaу de la participiу forma masculină, pe când *ađi* se forméză saų de la participiу forma feminină saų de la infinitiv. Din formele vechi s'aų păstrat unele până *ađi*, cum e exemplul acesta, însă cu un sens modificat: *venit* se numesce numai ceea-ce *vine* de la banї ca produs.

11) *De Iovu* = *a lui Iov*. Nu incăpe indoélă că a existat odată în limbă o declinare cu preposițiunii. Ea fost însă anterioră sec. XVI, căci în textele din acest véc ne apar numai rare exemple, ca amintiri ale unui fapt trecut. Genetivul are *de*, dativul *a*:

„giudecați *a* saracu și measeru...”

„am avut o țigancă la mănăstirea”
[de Bistriță ...“
„el mearse prein mijlocu de ei“

11) *Bunră* = *bună*.

12) *Sfintitorii* = *sfințitorii*. *T* nu este prefăcut în *ț*.

13) *Lăngedzi*, = *lăngeđi, bolnavi*. Cuvintul, sub forma de verb mai ales (a lăngeđi) există și *ađi*. Semnul pasagiului *să chіame sfintitorii spre lăngeđi* este: *să chіeme pe preoți către cei bolnavi*.

13) *A întoarce rătăciți*. = *a întorče pe* = (cei) *rătăciți*. Lipsesce prepozițiunea care trebuie aci să stea înaintea obiectului direct.

Propozițiunea se află într'o stare de imobilitate, părțile ei fiind aședate în următórea ordine: subiect, predicat, regim. Numai rar găsim excepțiunii la această topică. Regula este păzită cu mai multă grijă în propozițiunile în cari avem ca regim un acusativ, pentru că nu se întrebuinta prepozițiunea *pe*. De exemplu, în următóarele frase numai posițiunea arată care este regimul:

„Domnul se mănie oameni (= pe oameni).

„Domnul fereaste *elū* și învie *elū* și fericiază *elū* și nu pridi-deaste *elū* în mărle vrăjmășiloru“.

14) *Deadevăru* = *adevăr*.

- 11) *Năpăști* = *năpăști* plural de la *năpaste*. În forma veche e de observat că *a* care la singular era întonat nu s'a prefăcut în *ă*, deși s'terminarca pluralului este *i*; iar grupul *st* nu s'a făcut *șt*.

12. сти.ѧнтоуѧкипоѧкѧдеци.

ѡѧндѡкѡиспитакоѧѡвоастрѡ

кредѧ.ѧнцѡфачеѡебдареѧрѡ

1. ѡебдарѧлоѧкрѡдесфрѡшнитоѧ

сеѧѧвѡ. сеѧицисфрѡшнициши

ѧтотоѧ.ѧтрѡци. нече.ѧтрѡѡурѧлиѧ

пеници. ѧрѡсенеѡѧ.ѧредѡкон

5. ѧпсентоѧѧстѡдемѧндрѡесе

чѧрѡделѧднѡсеѡчѡлачедѡтѡ

тоѧрѡрѡ. простѡшннепѡно

сѧѡндѡшндасѡвалоѧѧ. сеѡча

рѡкоѧкредѧ.ѧнцѡнеѧмнѡкѡгѡ

10. нднндѡсеѡкѡчѡлачесѡгѡндѡкѡ

ѡеѧсѡмѡ.ѧрѡсѡѧндѡеѧмѡрѡен

1) *Desfrășitu* = *desfărșit*, *desă-vârșit*.

2) *Nece* = *nicî*, formă apropiată de *neque*.

4) *Se* = *dacă*. Acastă veche conjuncțiune s'a păstrat sub forma *să*, însă nu se mai întrebuințează de cât în unire cu verbul în modul numit conjunctiv. Este latinescul *si*.

4) *Neștinre* = *nescire*, *nescine* din *nes* (*nescio*) și *cine* (*quem-ne*).

4) *De voi* = *dintre voi*.

5) *Îastē* = *este*. Forma veche se găsește și ađi ca particula-

ritate a varietății dialectale din Transilvania.

7) *Neponoshindu* = *neînfruntând*; a *neponoslui* = a nu înfrunta. Rădăcina *ponos* există și în limba de ađi.

11) *Asēmēnră-se* = *se asemănă*.

11) *Undeei* = *undei*. La articol ni se presentă un fapt de mare importanță. Articolul nostru este astăđi postpus și deplin contopit cu numele. Textele secolului XVI ne arată că a fost o epocă în care contopirea nu era deplină și ne face să întrevădem un timp

12. ДѢВЪНТОУ ЛЕПЪДАТЪШИНЪВЪНТОУ

РЪНДЪСЕ. СЕНОУНПАЕУМОУН

14. АЧЕЛШКЪПРЕЕМЪЩЕЧЕВАДЕЛА

14^a. ДНЪСОУ.

Cartea lui Iacov Apostolul 1648.

Iacovul sluga lui Dumnezeu și a domnului Isus Hristos a 12 semente rășchirate, închinăciune.

Mare bucurie să aveți frații mei când cădeți în multe feluri de ispăte, știind că ispăta credinței voastre lucrează răbdare, iară răbdarea să aibă lucru desavârșit, ca să fiți desavârșit și întregi, întru nemică lipsiți.

Iară să iaste cineva lipsit de înțelepciune, să o ceară de la Dumnezeu carele dă tuturoră dină destulă, fără înfruntare și da-i-se va lui.

Ce să ceară cu credință, neîndoindu-se nemică, că cine să îndoiasce asamenă-se valului mării, carele să clătesce și să aruncă de vânturi

Să nu gândescă omulă acela ce va lua ceva de la domnulă.

A lui Iacovul carte trimisă preste totul 1688.

Iacovul ală lui Dumnezeu și domnului isus hristos robul, celorul 12 fealiuri celorul ce s în rășchirare să se bucure.

Toată bucuria socotiți frații miei când la multe fealiuri de do-deiale veți cădă, știind că ispăta credinței voastre lucrează îngăduială; iară îngăduiala lucru deplină să aibă ca să fiți deplini și întregi, întru nici una lipsindu-vă.

Iară de să lipsească cineva dentru voi de înțelepciune, ceară de la Dumnezeu, cel ce dă tuturoră destulă și nu înfruntă și să va da lui.

anterior când articolul se puneă înaintea substantivului. Asemenea urme avem numai pentru feminin, dar ele ne indică întrăgă istorie a articolului:

„... ispitele sântu ale ei noastre credințe“...

„soarele dzileei și lura nopției“

„cu oamenii mănăstirii“

11) mării = mării. Aci avem

a neprefăcut în ă și articolul alipit, dar necontopit.

14) *Preemște* = *primesce*. Cel dol e din verbul acesta se găsece sub forma a doi i și în limba secolului XIX: *primesce*.

14^a) Cuvintul acesta face parte din pagina următoare pe care n'am mai reprodus-o. L-am pus aci ca să se completeze frasa.

Și să ceară cu credință, nemică îndoindu-se, pentru-că cela ce să îndoiasce, asemănă-să cu valul mării ce se poartă de vântu și să aruncă; pentru-că nu gândescă omul acela că va lua ce-va de la domnul.

Noul testament din 1838.

1. Iacov, sluga lui Dumnezeu și a Domnului Iisus Hristos, celor doă-spre-dece seminții care sînt întru răsipire, să se bucure.

2. Toată bucuria să socotiți, frații miei, când în multe feluri de ispite cădeți;

3. Știind că lămurirea credinții voastre, lucrază răbdare.

4. Iar răbdarea lucru de săvîrșit să albă, ca să fiți desăvîrșit, și întregi, și întru nimic lipsiți.

5. Iar de este cineva dintru voi lipsit de înțelepciune, să ceară dela Dumnezeu, care dă tutulor din destul și nu înfruntează, și i se va da lui.

6. Iar să ceară cu credință, nimic îndoindu se; pentru că cel ce se îndoesce, asemenea este cu valul mării, care de vînturi se aruncă și se învăluesce.

7. Că să nu gîndescă omul acela că va lua ceva dela Domnul.

Din faptele apostolilor.

Cap. 23.

1. КЪОУТЪПАВЕЛЪСПРЕЗКОСОУШИ

СИЦѢ. ВЪЗЪБАЦИФРАЦИЕОУ

КОУТОТЪСГЪНАДЪЧЕЛЛЕБОУ.Р

РЪВІОУ. ЛОУДНІСЕОУ, ПЪ.РЪЗЛАД

3) *Cu totu gândulu cela bun-
rul = cu tot gândul cel bun.*

Adiectivele presintă, în articularea lor, o însemnată particularitate. D. Hasdeu a făcut asupra acestui fenomen un studiu comparativ, publicat în „Cuvente den betran” sub titlu: *O pagină din sintaxa româno-albanesă*. Când punem adiectivul în urma sub-
stantivului, e destul să articulăm substantivul pentru ca înțelesul să fie deplin:

om bun — omul bun = l'homme bon = homo ille bonus.

Putem însă să întrebuițăm și articolul special al adiectivelor: omul cel bun = homo ille ille bonus.

În secolul XVI întâmpinăm o întieire a articolului:

„omulă cela răulă”

„marele giudețu cela infricoșatulu”.

forme cari ar corespunde unei construcții latinesce:

homo ille ille ille bonus.

4) *Viu = trăesc*. Verbul acesta și-a pierdut în limba de aji o

5. частаси̃. архієрїи̃нанїа
 сисечелорачеста. ѿраннѣа
 лоуи. сенбатзлаоуи ѿостѣ̃
 атоуи чєсисєпавелѣкзѣрх
 ѣлѣ. батєтєвадїсєвпзрѣ
10. тєвз ѿоуїтѣ. шитоушєси
 дєцюдєчнѣспзлѣчє: шипрє
 спрєлѣчє. трєчї, кзѣнчєсє
 мєбатз. ѣрзчєчєстє. ѿра
 ннѣснєсєрздєрєпчєдосздє
1. шипрєоутоу̃сєоулєн, снє
 павелѣ. фрази̃нѣшїоуѣ
 кзпрєоуѣѣстє. скрїє̃
 мѣцюдєцї̃нѣамє. ѿрилор̃
5. тзисєнѣнчнѣѿоу. ѿнцє

mare parte din forme și și-a schimbat conjugarea. În sec. XVI era de conjugarea III: aflăm infinitivul *a vie*. Indicativul era *viu, vii, vie*. Astăzi se găsesc puține forme ca *viězã, a via*.

7) *Rost* = *gură*. Substantivul vechi și-a pierdut în limba de azi sensul vechi. Verbul *a rosti* a rămas.

11) *Prespre* = *preste, peste*.

12) *Gici* = *đici*.

12) *Se* = *sã*.

13) *Me* = *mě*.

14) *Dosãdești* = *dosãdesci, a dosãdi, a batjocori*.

2) *Frați* = *fraților*! La plural se întrebuintează în mod egal și forma articulată și cea nearticulată a vocativului.

„Plângeți după mine, *fraților* și *[soții mei]*“.

4) *Giudețului* are sens de *judcător, mai mare peste*.

6. лѣсеамоу па вѣкзѡпасте
 ѿстеса дѣкиен. ѿ алтѣфа
 рисенкѣмзглоаѣташи си
 себзсѣзрѣациѣраци. ѿуѣфари
10. сеюсзнтѣ. фѣюдеѣфари сею
 деуѣповзницзши де. рѣѣрѣмо
 сѣилорѣѿуѣсзндзпрееме
 скоу. ши а частѣксисе, фѣу
 пзсзса дѣкѣелорѣши фарисен
1. лорѣ. шинсе. рпзрциглогатѣ
 садоуѣкѣениамоу сикѣ. кз
 ноуѣаѣн. рѣѣренече. рнѣрѣ
 нече дѣхѣуѣрѣфари сени, испо^а
5. веде сѣамзндѣуѣ. фѣуѣѣс
 тѣмаре. скоуларзсе кзсѣтѣ
 ларѣнпаѣтѣ фарисеа сѣкз.
 шинсе пзснѣѣуѣрѣааа лѣтѣ
 грзѣндѣ. нече ѣуѣрѣсѣѣноуѣ

7) E = iar.

11) Upovăință = speranță.

14) Pără = pară, gălcăvă. Acei construcția e cu dativ (fu pară Saducheilor) în loc să fie cu prepozițiune (fu gălcăvă între Saducheii și Farisei).

5) Ispovedescu = spovedesc, mărturisesc. Verbul cel vechi și-a păstrat numai un înțeles special, pe când sensul general a trecut la verbul cel nou.

8) Urul alaltu = unul pe altul.

10. ѿѡлѣмъ. ꙗкоже оу҃глаголюхъ а҃честыи
іа҃рзсѣахъ оу҃грозилъ сѣахъ. ꙗко
цѣрслѣсеноу҃нъ противникоу҃
лѣиди́сеоу҃. дѣчи моу҃тъ пѣ
сѣахъ. спѣлѣтъ семіаши.

1. сеноуѣ оуптсѣіа павелс деи.
дѣчиснѣвоинничлорс се де
щі. ргзшиселору апзѣлс ді
лмнжлокоу лорс. шиселору дс

5. КЗ.РПАЗКВ. АТРВНОАПТА
 АЧАСТЗТВДНОУЛЗ.РГЗСОУШИ
 СИСЕ, КОУТКСЗПАКЛЕКУМВ
 МЗСТВСНИШИЧКАЧЕДЕМЕ

11) *Se* = *dacă, îndată ce, când.*

12) *Nă* = *ne*. Forma veche direct din *nos* = *no*. Pronumele personal are cam aceleaşi forme ca *ađl*, cu deosebire că la acuzativ-singular avem formele: *me*, *mene*, *tene*, *lă*; la dativ plural: *nă*. *ve*.

Dintre formele scurte ale dativului, întâmpinăm pe cele fără *i* înainte: *mi, ți, nu îmi, Ți*; iar de la acuzativ găsim mai mult pe cele întregi de cât pe cele scurtate: *mene, tene*, de cât *mă, te*.

12) *Protivimu* = *împotrivim*.

14) Spămăntăse=spămăntă-se.
se spăimăntă.

14) *Mișă* = comandant peste o mie, *căpitan*.

2) Să deștingă = să descindă.

Verbul a *descinde* s'a pierdut, înlocuindu-se cu *a se pogori* și în secolul XIX s'a introdus ca neologism.

3) *Să rapă* = *să răpescă*. Verbul *a răpi* era întrebuințat fără amplificarea *esc*.

5) *Plăcu*=*pălc*, *pălc*, gramadă de soldați. Același cuvânt s'a introdus la începutul secolului XIX ca rusism: *polc*, de unde *polcovic*.

8) *su* = *dinsul*. Pentru *însul* aflăm *nusul* său, cu rotacism, *rusul*. Compunerea cu *de* nu e ajunsă în fasă de contopire de *adî*, ci aflăm:

di însulă, de însul, densul.

8) *Menre* = *mene*, *mine*.

10. Деши.ѣсимъамъсѣтриси :

Шидекафѡузоуѡѳкчерзѡурїи
дїрїюден. ѿнгоаꝑчере. шї
сецюрарзсї. рренечесемзрз. ꙗ
нченечечесевѣпз. ррзкхндс

1. новорѣчидепавелѣ. ѣрама
нмѣцидепатрѣсѣчи. ченче
ѣчестациорзмзнтѣфѣчерз.
чеічесеѣпроіарзкзтрзпре

5. оуцйшикхтрхбхтрх.ри.
шинсерхкоуцюрхмхнтоу
блхстемхмоуицї.аре, не
мхкхсенсгоустхмоуиц.арх
ноувремоу, оучндепавелс

13) *Sinre* = *sine*.

7) *Blestemămună* = *blestemă-mu-ne, ne blestemăm.*

9) *Vremu ucide* $\equiv$ *vom ucide*.
Verbul *a voi* avea amestecate
formele de predicativ și de au-
xiliar:

Ind, pres. voi	vre-mu, ve-mu,
	[vomu, vă-mu]
ver	vre-ți
va, vrea	vre, vrea, voru.

făcumu, feacemu
făcutu, feacetu
feaceră

10 .аѣмоуѣонспоуѣрецимиѣшѣи
 .коуѣзбоуѣи. коуѣдемзрѣцѣсе
 .адоуѣкѣлоуѣланоѣ. шинкоуѣво
 .рѣврѣсе. аицелѣиствоуѣчѣе
 .деелоуѣ. шинноиѣинте пѣ. рѣ

1. кѣндѣшѣиѣсѣворѣапропѣде
 .елоуѣгатаѣсемоуѣалоуѣоучидѣ
 .елѣ. аѣшѣиѣѣюлоуѣсѣрорѣе
 .иѣмоуѣпавѣлѣѣѣрѣкарѣ. шин

5. вѣ. ѣрѣ. ѣтрѣпѣлѣзкоуѣдѣспѣселѣ
 .павѣлѣ. дѣчикѣѣмѣзпавѣлѣ
 .оуѣрѣдѣ. рѣсташи, шинсѣ.
 .дѣачѣстоуѣѣюрѣлѣламѣиѣ
 .шоуѣкѣѣѣѣрѣченѣвѣсенѣспѣ

11) *Cu zborului.* Aci trebuie intercalat cuvîntul *voia* (cu *voia* sborului) cum se vede în textul din 1648.

11) *demăreță* = *demănăță*, *dimineță*.

13) *Înțelē*, lipsesce silaba *gă* : *înțelégă*.

13) *istovnu* = *adevărat*, cu *amăruntul*. Cuvîntul se găsește chiar în autori din sec. XIX, însă cu alt sens.

14) *ainte* = *maînainte*.

2) *semu* = *sîntem*. Iată conjuga-

rea indicativului present în sec. XVI:

sântu	semu
ești	seți
iaste, îi, e	sântu, su

4) *Mu.* Trebuie să fie *lu*.

4) *fărecarea* = *vicleșugul*.

5) *venre* = *veni*.

8) *giurelu* = *giunelu*, *junel dem.* din *june*. Încă un cuvînt latin care a dispărut din us și tocmai în sec. XIX s'a introdus ca neologism.

10. אֲשֶׁן. הַלּוֹאֲלֹוֹשׁוֹן הַדּוֹעֵס לַאֲמִי

11. אִישׁוֹף. דְּכָחִינְשֵׁי סַפֵּא בֶּלֶסֶף

12. גְּלוֹף קִיֵּם זֶמֶדֶמֶסוֹף זֶסֶי

13. אֲדוֹקוֹף אֲחֶסֶד שְׁפִירֵל אֲתִי

14. אֶרֶ. קִזְאֶרֶכֶּה אֶרֶאֲצִי גֶרְחִי

Din faptele apostolilor 1648.

Iară pavelū cǎutǎndū spre sǎborū zise fraților bǎrbați, eu cu toatǎ sciința bunǎ amū slujitū lui dumnezău până în ceastǎ zi. Darǎ Anania mai marele popilorū porunci celora ce sta sǎlū batǎ preste gurǎ. Atunce zise pavelū cǎtrǎ elū bate-te-va pre tine dumnezău pǎrete innǎlbitū, cǎ tu șeđi giudecǎndū pre mine dupǎ lege și inprotiva legii poruncesci sǎ mǎ batǎ. Iară ceia ce sta ziserǎ pre popa cel mare blastǎmi? Și zise pavelū n'amū sciutǎ fraților cǎ iaste popa celū mai mare, cǎ e scrisū mai marelui oamenilorū rǎu sǎ nui grǎesci.

Iară înțelegǎndū pavelū cǎ o parte iaste saduchei iarǎ alta farisei, strigǎ în sǎborū bǎrbați frați, eu fariseu sǎntu feciorū de fariseu, pentru nǎdejde și învierea morților sǎntū chematū în giudecatǎ. Iară grǎindū elū aceastea, scorni-sǎ îndǎrǎpnicie în farisei și între saduchei și sǎ rǎsfirǎ mulțimǎ.

Cǎ saduchei zicu cǎ nu iaste înviere, nece ingerū nece duhū iarǎ fariseii amǎndoao le credū.

Scorni-se dereptū însǎ strigare mare și sculǎndū-sǎ cǎrtularii denū partea fariseilorū de sǎ pricia zicǎndū nice unū rǎu nu aflǎmū în cestū omu, iarǎ sǎ iau grǎitū lui duhulū saū ingerulū sǎ nu ne protivimū lui dumnezău.

Iară fiindū sfadǎ mare sǎ temu cǎpitanulū sǎ nu rumpǎ pre pavelū ei, porunci sǎ pugoarǎ vitėjī sǎlū apuce pre elū de în mijloculū lorū și sǎlū ducǎ în taberǎ.

Iară în noaptea carea veni stǎndū domnulū înainte; zise încrede pavele cǎ cumū ai mǎrturisitū de mine în Ierosalimū așa ți sǎ cade și în roma a mǎrturisi.

Iară deaca sǎ făcu zuo strǎnsǎrǎ-se unii de în jidovi și sǎ giurarǎ în eiși zicǎndū, nece vorū mânca nece vorū bea până nu vorū omorǎ pre pavelū.

Și era mai mulți de patruzeci carii făcuse acesta giurǎmǎntū.

Carii mērserǎ la popū cei mai mari și la bǎtrǎni și zisǎrǎ cu

10) *luo* = *luǎ*.

11) *fuglulu* = *fuglul*, *fuglu* = *legat*.

giurământu neamū giuratū pre noi nemică să nu gustămū până nu vomū omorī pre pavelū.

Acumū dereptū aceaia spuneți căpitanulū denū voia săborulū ca mâine sălū scoață la voi cum ați vrea mai adevăratū a întreba de cealea cesū de elū iară noi mainte de ce să va apropia gata săntemū a omorī pre elū.

Iară deaca auzi feciorulū surorii lui pavelū hicleșugulū mearse și întră în tabără deade veste lui pavelū. Iară pavelū chemândū unulū de în sutași zise du pre cestū voinicū la căpitanulū că rae oarece săi spue lui, Iară elū luândulū pre elū duselū cătră căpitanulū și zise pavelū celū legatū maū chematū de maū rugatū să aducū pre cestū voinicū cătră tine avândū oarece ați grăi.

Din faptele apostolilor 1688.

Și căutândū pavelū la adunare zise barbațū frațū eū cu toată sciința bună amū petrecutū spre dumnezău până în zioa aceasta Iară arhiereul ananiia porunci celorū ce sta lângă elū sălū bată peste gură.

Atunce pavelū cătră elū zise va să te bată dumnezău păréte spoitū și tu săzi judecândumă după lége și călcândū légea poruncesi să mă bată. Iară ceia ce dvoorīa ziseră pre arhiereulū lui dumnezău suduesci. Și zise pavelū namū sciutū frațilorū că iaste archiereu pentru că scrisu e pre biruitorulū nărodulū tău să nulū grăesci de rău.

Și cunoscândū pavelū că o parte iaste de saducheii și ceialaltă de farisei strigă în adunare bărbațū frați eu fariseu sîntū feciorū de fariseu pentru nădejdea și înviarea denū morți ei mă judecă.

Și aceasta elū grăindū făcutusaū price între farisei și între sadochei și să despărți mulțimea, pentrucă sadocheii zicu că nu iaste înviare nici ingerū nici duhū iară fariseii mărturisescule amândoa. Și să făcu strigare mare și sculânduse cărturarii părții fariseilorū să priciia zicândū nici unū rău nu aflămū întru omulū acesta, iară de au grăitū lui duhū au ingerū să nu ne sfădimū cu dumnezău.

Și multă gâlceavă făcânduse temânduse căpitanulū ca să nu rumpă ei pe pavelū porunci oștii să se pogoare sălū hrăpească pre elū denū mijloculū lorū și sălū aducă în tabără.

Și în noaptea ce veni stândū la elū domnulū zise cutěză pavle pentru că în ce chipū ai mărturisitū ceale ce sântū de mine în ierusalimū așa trebue tu și în rimū să mărturisesci.

Și făcânduse zio făcândū oare carii denū jidovi turburare să proclețiră pre ei zicândū nici să mănânce nici să bea până nu vorū ucide pre pavelū. Și era mai mulți de 40 ceia ce jurămîntulū acesta aū fostū făcutū. Carii mergândū la archierei și la bătrâni ziseră cu proclețiune neam proclețitū pre noi nemică să nu gustămū până nu vomū omorī pre pavelū. Acum dară voi arătați căpitanulū înpreună cu adunarea ca mâine pre elū să pogoară cătră voi ca adevă să cercați mai pre amăruntulū ceale ce sântū

pentru elu iară noi mai nainte de ce să va apropiia elu gata sântemū sālū omorim pre elu.

Și auzindū feciorul surorii lui Pavel viclesugul mergindū și intrindū în tabără spuse lui Pavelū și chemând Pavelū pre unulū denū sutași zise pre tinerelulū acesta dulū la căpitanulū pentru că are oarece să spue lui.

Deci ceta luândulū pre dînsulū inlū duse la căpitanū și zise celū legatū Pavelū chemândū pre mine să rugā pentru acestū tinerelū sālū aducū cătră tine având oarece a grāi ție.

Noul testament 1838.

1. Și căutând Pavel spre adunare, a ȓis: bărbați frați, eū cu tōtă sciința am viețuit înaintea lui Dumneȓeū, până în ȓiūa acēsta.

2. Iar Arhiereul Anania a poruncit celor ce-ī sta lui înaintea să-l batā peste gurā.

3. Atuncī Pavel a ȓis cătră el: bate-te-va Dumneȓeū, părete vāruit; și tu șeȓi judecāndu-mē dupre lege, și improtiva legīi poruncescī să mē batā.

4. Iar cei ce sta înaintea aū ȓis: dar pre Arhiereul lui Dumneȓeū blestemī (ocārēști)?

5. Iar Pavel a ȓis: n'am sciut, fraȓilor, că este Arhiereū; că scris este: pre mai marele norodului tēū să nu-l grāescī de rēū.

6. Decī cunoscēnd Pavel că o parte este Sadducheī, iar alta Fariseī, a strigat întru adunare: bărbați frați, eū sînt Fariseū, fecior de Fariseū; pentru nādejdea și învierea morȓilor eū mē judec.

7. Și acēsta el grāind, s'a făcut neunire între Fariseī și între Sadducheī: și s'a împerechīat mulȓimea.

8. Pentru că Saducheī ȓic că nu este înviere, nicī ũnger, nicī Duh; iar Fariseī le mărturisesc amāndouē.

9. Și s'a făcut strigare mare. Și sculāndu se Cārturariī din partea Fariseilor, se pricia, ȓicēnd: nicī-un rēū nu aflām în omul acesta; iar de a grāit lui Duh saū ũnger, să nu ne împotrivism lui Dumneȓeū.

10. Și multā gālcēvā făcēndu se, temēndu-se căpitanul ca să nu rumpā ei pre Pavel, a poruncit ostașilor să se pogōre și să-l răpēscā pre el din mijlocul lor. și să-l ducā în tabērā.

11. Iar în nōptea ce venise stāndu-ī Domnul înaintea, a ȓis: îndrāznesce Pavle; că precum ai mărturisit de mine în Ierusalim, așa ȓi se cade și în Roma să mărturisești.

12. Iar dupā ce s'a făcut ȓiūā, adunāndu-se ore-care Iudeī, s'aū anathematisit pre ei-și zicind, nicī să mănānce nicī să bea. până nu vor omorī pre Pavel.

13. Și era mai mulȓi de patru ȓeci cei ce făcuserā jurāmīntul a-cesta.

14. Care mergēnd la Arhiereī și la Bētrānī, aū ȓis: cu anathema ne am anathematisit pre noi-inșine, nimic să nu gustām până nu vom omorī pre Pavel.

15. Acum dar voi arātați căpitanulū, împreună cu adunarea, ca māine să-l pogōre pre el la voi, ca cum aȓi vrē să cereaȓi mai

pre a mărunțul cele ce sînt pentru el; iar noi mai 'nainte de ce se va apropia el, gata sîntem să-l omorîm pre el.

16. Și auzînd feciorul surorii lui Pavel vicleșugul, mergînd și intrînd în tabără, a spus lui Pavel.

17. Și chemînd Pavel pre unul din sutași, a ȑis: pre tinerelul acesta du-l la căpitanul, pentru că are ȑre-ce să spue lui.

18. Decî acela luîndu-l pre el, l'a dus la căpitanul, și a ȑic: Pavel cel legat, chemîndu-mă pre mine, s'a rugat pentru acest tinerel să-l aduc la tine, că are ȑre-ce să-ȑi spue ȑie.

Nota din secolul XVIII care osîndesce scrierea.

La pag. 106 din manuscris se află un adaus scris în secolul XVIII. Se vede — ȑice d. Sbiera — că acest Constantin din Dorna a judecat cartea din punct de vedere al întrebuiutării în serviciul bisericesc și fiind în adevăr scrisă într'o limbă neînȑelesă, a declarat că nu e bună de nimic.

1. ачастѣ кѣтѣ аѣ фѣст скрѣ^с
 пѣ рѣмѣннѣ шн нѣн кѣнѣ^с
 дѣ немнѣкѣ дн чѣ амѣ скрѣ^с
 еѣ кѣтѣтѣ ѡ дѣна мѣснѣ^с маѣ^с
 5. ꙗ снѣлѣ аѣн кѣтѣтѣ вѣнѣ^с
 вѣ сѣма сѣ шнѣ дѣ кѣ нѣс^с амѣ шѣсѣ^с
 а^н чѣ лѣ вѣрѣнѣ^с кѣ поѣ аѣхѣтѣнѣсѣ^с
 рѣ амѣ аз пнѣааѣ азѣ кѣтѣтѣ^с
 9. ѡ дѣрна вѣ сѣма^с

- 4) *Mesița* slavon = *luna*.
 5) Constantin Voevod, despre care se vorbesce a fost Constantin Mavrocordat.
 6) *vlet* = slavon *anul*.
 5) Anul 7241 este de la facerea

lumiі. Ca să se afle anul de la Christos, se scade 5508.

- 8) *Pisaală* slavon = *am scris*.
 8) *Azŭ* slavon = *eu*.
 9) *Ot* slavon = *din*.

Facsimile de pe paginile 16—17 ale Codicelui Voroneţen.

мнѣ оу юѣ ієра ѿ дѣ рѣ цѣ, шншѣ дѣ
лѣ рѣ сѣ ѿ зѣ вѣ лѣ оу рѣ цѣ рѣ дѣ тѣ нѣ рѣ
поумѣ лѣ вѣ сѣ тѣ, ѿ тѣ лѣ поу рѣ сѣ тѣ
тѣ хѣ оу со мноу ѿ дѣ сѣ зѣ оу. шн сѣ рѣ
нѣ дѣ пѣ вѣ лѣ дѣ моу тѣ пѣ лѣ сѣ вѣ сѣ
цѣ рѣ лѣ дѣ со ма хѣ шн сѣ вѣ дѣ рѣ сѣ
ма со нѣ сѣ дѣ рѣ ѿ тѣ рѣ нѣ по дѣ
цо сѣ. дѣ тѣ лѣ рѣ дѣ лѣ мо сѣ тѣ.
дѣ сѣ рѣ сѣ лѣ вѣ лѣ шн сѣ вѣ сѣ пѣ рѣ
лѣ сѣ, дѣ лѣ сѣ пѣ рѣ сѣ шн сѣ нѣ сѣ.
поу во ро вѣ нѣ цѣ нѣ сѣ оу фѣ лѣ тѣ
лѣ нѣ зѣ лѣ оу ѿ тѣ. дѣ тѣ сѣ сѣ нѣ
фѣ рѣ сѣ тѣ рѣ шн сѣ сѣ тѣ, шн сѣ
сѣ дѣ нѣ сѣ бѣ поу пѣ рѣ рѣ лѣ зѣ рѣ: ѿ шѣ

Transcripția.

=nicu iuo 1) era adurați și ședea
lângă o zăblélă 2) uin giurelucei era
numele evtih, acela purtatu
cu somnu adă(n)catu. și gră-
indu pavelu de mu(1)te plecăse
giurele de somn și cădzu di în co-
marnicu 3) diinra(1)treile podu

1) unde, 2) feréstră, 3) pridvor.

gîosu. deaci luară elu mortu.
deștiinse pavelu și cădzu spri
însu, de lu cupriense și dzise.
nu vorovireți că sufletu(1)
lui intru elu iaste. deaci se sui de
de frânse pânre și gustu și bă-
sădui 4) de biu 5) până la zori: așa

4) vorbi, 5) destul.

Acest manuscris a făcut parte din biblioteca de la moșia Scheia a d-lui D. C. Sturdza-Scheianul, și apoi a trecut în posesiunea Academiei Române. Din pricina asemănărilor ce se găsesc între acest manuscris și Codicele Voronețen, se crede că s'au scris ambele în aceeași epocă și în același ținut. Epoca poate fi începutul secolului XVI sau finele secolului XV.

Note : 1. Manuscrisul a fost publicat de d. I. Bianu într-o edițiune care cuprinde în facsimile toate paginile și alături are transcripțiunea cu litere latine. Textul este comparat cu psaltirea tipărită a lui Coresi și sînt notate variantele.

2. Originalul e în format mic, după cum se vede în facsimilul ce am reprodus și noi de pe pag. 3 și 4 și pag. are în genere 17 rânduri. Cuvintele nu sînt despărțite între ele, dar manuscrisul acesta se citește mai ușor de cît cel de la Voroneț. Sînt multe cuvinte abreviate și multe litere sînt aruncate; aflăm asemenea și unele litere cu forme neobicinuite (ρ , τ).

3. Acest manuscris este cel mai vechi text de psaltire în românește ce se cunoaște până acum.

4. Pentru înțelegerea textului am pus după fiecare psalm, pasagiul corespunzător dintr'o edițiune modernă.

5. Psaltirea lui David cuprinde 150 de psalmi, împărțiți în 20 de grupe numite *sederi* sau *catisme*.

1. ДВѢПРРКѢ^ωШ^{III}Л
пжрѣ. кѣтѣре шедѣре ѿ
Фериче бжсбать чѣ нѣ
мѣсцеласфѣтль

2) *Sedere* este numele grupei din care face parte psalmul.

5. некрѣцѣнлорѣ · ши
 прекал'кпжжтв
 шинлѣрѣнѣстѣж. ши
 лашедѣрилепѣерсжто
 рилѣорѣноушкдѣ. че·р

10. л'кцѣднѣслоу·рѣацѣж

1. сесѣшѣашиннѣаптѣ.

шинхѣвакаленѣсжсѣж

дѣлѣнжжѣшинтѣдѣпѣ

е·че·сѣдѣсѣж'сѣдѣж'·р

5. врѣмѣасѣшинфѣрѣс

салоуѣнѣскѣдѣшинтѣѣа

тжкжтжсѣфѣдѣчеѣо

спѣкѣе · нѣдѣшанѣкоуѣ

рѣцѣнлѣорѣнѣдѣша · че

5) Necuraților = necredincioșilor.

8) Pierdzătorilor = îndemnătorilor spre rău.

10) In loc de lăța să se citească legea.

10) Învață-se = se învață. Pronumela reflexiv se punea în urmă în genere și acolo unde ați usul cere să stea înainte: „se ferescă-se de rău“, — „In care vreme ivăa-se“, — „In dreptățile tale învātu-mă“. Acastă construcțiune se află până ați în graiul Românilor din Transilvania.

1) Dzuoa = diua.

2) Hiva = fi-va = va fi. Fenomenul acesta al schimbării labililor e foarte rar în textele secolului XVI.

2) Lemn are în cărțile acestui secol înțelesul de pom și mai generic de plantă.

3) Eșitul = isvorul.

3-4) Apee. Aci lipsesce un i: apee.

7-8) Dospéste = sporesce.

8) No = nu.

8-9) Necuraților ar puté să fie vocativ; dar comparat cu textul

10. καποῦλεβραχεῶμαζτό

ρῃβζντοῦδεῖφάα

πῃμζντοῦλδ^η·δερέπ

τδᾶχλνδβδρδ.λβένε

κδραῖνλάμδδε.νεχέ

15. πῃκζτόσιν.φσά

τδδερέπνιλόρκ·κζ

17. πνδνοῦκάλκδερέπν

1. λόρκ·σινκάλκνεκοῦ

ράνιλόρκπῖερε.

PSALMUL 1-iū.

1. Fericit bărbatul, care n'a umblat în sfatul necredincioșilor, și în calea păcătoșilor n'a stătut și pre scaunul perđătorilor n'a ședut.

2. Ci în legea Domnului voia lui, și în legea lui va cugeta ziua și nóptea.

3. Și va fi ca un pom răsădit lângă isvórele apelor, carele rodul său va da în vremea sa, și frunza lui nu va cădó, și tóte orī câte va face vor spori.

4. Nu așa necredincioșii, nu așa: ci ca prafuī ce îl spulberă vėntul de pre fața pămintului.

5. Pentru acésta, nu vor învia necredincioșii la judecată, nici păcătoșii în sfaturile dreptilor.

6. Că scie Domnul calea dreptilor și calea necredincioșilor va prieri

modern ne apare ca dativ, regim al unui verb sub înțeles: *se va întâmpla*.

10-11) *Mătora* = *mătură*. Aci o neaccentuat nu a trecut în *u*, cum se întâmplă de regulă.

13) *Vuru* = *vor*.

14) *Județ* = *judecată*, judecata de apol.

17) *Ști* = *scie*. Forma organică derivată din latină = *scit* — *sci*. Finalul *e* este un adaus ulterior.

PSALMUL XI.

17. ^sГісеце ме Днѣкзкзс
1. ^kпрпбникѣ. кзмнкію
 рарзсѣд'кдѣв'крелефін
 ѡдмерилбръ. дешесѣтс
 грзѣчїре^шкзтрзсоцѣсзѣ.
5. оуснегзмбосїтдаре.ѣ
 трс.ѣремз.ѣтрѣ.ѣре
 мзгрзирзсѣс. потре
 в'кїце Днѣстоѡте^состс
 регзмбосїтоаре. лн
10. бзмарегрзѣтоареї
 сѣлїбаноастрзмзрї.
 оустнеленоастрелзнгз
 ноїсзнтс. чїренодѡДнѣс

17) Rëndul acesta este ultim din pagina anterioară.

17) *Spseşte* = *spăsesce*. A *spăsi* = a curăţi.

1) *Preapbnicul* = *preapodobnicul*. *Preapodobnic* = asemenea; *podóbă* = asemenea.

1-2) *Micşurără-se* = *se micşorără*.

2) *Fii* = *fii*. Raportul sintactic între acest cuvînt, şi verb nu se vede de loc; lipseşte o prepoziţie care să-l stabilească, cum se vede în textul modern.

4) *Cireş* = *cineş* = *cine* + adausul obicînit epitetice, ca la fieşcare. Sensul aci este: fie-care.

5) *Usnă* = *ţarm*.

5) *Gămbositoare* = *gâmbositoare*. A *gâmbosi* = a înşela, a pierde.

7) *Reu* = *reş*. Aci e nu este prefăcut în *ă*.

7-8) *Potrebёste* = *pierde*.

8) *Toalte* = *toate*, greşelă a copistului.

9-10) *Limbă mare grăitoare* = *vorbire îngânfată*. Cf. construcţia latină *os magna sonaturum*.

10-11) *Diser* = *diseră*.

13) *Cire noao Domnu ăaste* = *cine ne este Domn*. Aci pronumele personal de formă întreagă *noş* s'a întrebuintat fără construcţie pleonastică, cum se cere în limba de azi: *ne este noş*.

іастє. дѣптѣкинѣмншеі

15. лѡрк · шинсспирар·кмѣ
серилѡрк. акмс. ѣвѣснсе

17. днѡѣпѣнюмє. рспсєніє

1. шинсспѣнюмєдинс.

кѣвентеледнѣлоу, кс

вѣтєксратє · асѣнтс

ассшинѣспитїпзмѣ

5. тѣкратсдешаптеѡ

рѣ. тѣднѣхрзнеринз

шинегїнз. ден'кмѡѣ

чєсташн. ѣнв'ккс · ѣ

прецюрснєксрацін

10. ѣмєлз · дспз. ѣратсѣ

тзсмѣцитѣнѣїнѡ

12. амернлѡ.

14) Mișei și mai jos méseri să se explice.

16) Înviu = înviez.

17) Puniume = mă pun.

1) Dinsu di + însu di'nsu ca la dintre (di + între = di'ntre), dintăiū (di + întăiū = di'ntăiū).

4) Ispititu = ispitit.

6) Hărăneștină = hrănesci-ne = ne hrănesci.

7) Veghină = veghi-ne = ne veghi = ne vegheză. Lipsesce am-

plicarea ez. Acestă lipsă e un fenomen fonetic caracteristic până ađi al grăiului Românilor din Transilvania, unde se aude de exemplu: se gată p. se gătesce.

11) Mulțitai = mulțit-ai = ai îm mulțit. Lipsesce prefixul. Iarăși fenomen caracteristic al Românilor din Transilvania, cari ȳic de exemplu: a pușca pentru a împușca.

PSALMUL al 11-lea.

1. Mântuesce-mă Dómnne, că a lipsit cel cuvios; că s'au împușinat adevărurile de către fiii omenesci. 2. Deșarte a grăit fie-carele către vecinul său, buze viclene în inimă. și în inimă a grăit rele. 3. Perde-va Domnul toate buzele cele viclene, limba ce vorbește cu în-gâmfare. 4. Pre cei ce au dis: Limba noastră o vom mări, buzele noastre la noi sint, cine este nouă Domn? 5. Pentru necazul săracilor și suspinul celor nenorociți, acum mă voiî scula, ăice Domnul, pune-mă-voiî întru mântuire, îndrăsni-voiî întru el. 6. Cuvintele Dom-nului, cuvinte curate, argint cu foc lămurit. ispitit pămîntului, curățit de șapte ori. 7. Tu, Dómnne, ne vei păzi pre noi, și ne vei feri de némul acesta și în véc. 8. Imprejur necredincioșii umblă; după înălțimea ta, ai înmulțit pre fiii omenesci.

Facsimilele pag. 3 și 4 din Psaltirea Scheiană.

Notă. Pagina acésta cuprinde mai multe rânduri sus; acelea au fost lăsate la o parte pentru a începe cu începutul frasei.

ДЕРЕПЧЕ АЧЕТИ РАСЕ
 ЛИБИЛЕШНІ АМЕРІЕ ЛОЖ
 ЧЪНДОУСЕДЕШЖОТК
 ЛОРЬ. АРАИТЕСТЖ
 ПОУРЖАТИРАЦІИПЖ
 МЪНПОНЛЪ. ШИБОА
 РІНАДХРАРЖСЕ АПРЕ,
 ОУНЖСПРЕДНЪШНЛА
 ХССОУЛЪ. СЪОУПЕЛЕ
 ГЖТОРИЛЕЛОРЬ. ШНЛЕ
 ПЖДЖДЕЛАПШНЦЮГЪ,
 ЛОРЬ. ВІЕТОРЮЛАТЕРЮ

Transcripția.

Derep ce înceti răs-
 li(m)bile și oamenie 1) invâ-
 țându-se deșartă
 lorū. înrai(n)te stă-
 tură împăratii pă-
 mântulu(i). și boia-

rii adurarăse înpre-
 ună spre d(m)nu(l) și la
 h(ri)s(to)su(l) lu(i). să rupe(m) le-
 gătorile lorū. și le
 pādă(m) de la noi giugu(l)
 lorū. Vietoriu(l) la ceriū-

Notă. Rîndul ultim de aci face parte din pagina următoare. S'a pus spre a se completa frasa.

РЕЖДЕДЕЕ. ШИДЛХ
БАПЕЦЮ ДЕЕН. АПХ
НТЕ ГРАЖИВА КЪ ПРЖА
НИШИ А МЪНІА СА. ШИ
КХ ОУ ОЦІА СА СМЕН
ПЪЦЕ ЕН. ЕЕ ОУ ПОУ.
СУ СКА ПХ ДЕЛА ДЕН СХ.
ПРА СІ ШНХ ЛОУ МЖ ГХ,
РЖ СФЪ ПЖ ДІХ СПХ
НЮ ШН СЕЛЕДНХ ЛОУ. ДН
ЛН ШН СІ КЛ ПРЖ МЕНЕ.
ФІО МІЕ Х Е ШН ПХ. Е ОУ
А СПЖ ШН НЖ СІ ОУ ЮТЕ.
ЧЪ РЕ ДЕЛА МЕНЕ ШН ДІН,
ВОЮ ЛН БН ЛЕ ШН НЕ ЛЕ ІА
ЛЕ. ШН ЦН НХ ПХ РН ЛЕ
ПН ЛЕ А С ФРЪ Ш Ч ПХ ОУ
ПЖ МЪН ПХ ЛХ.

re rade(ș) de e(i), și d(om)nu(l)
bate(ș) giu(c) de ei. atu-
nce grăiva cătră în-
nșii în mânia sa. și
cu urgia sa snen-
teaste ei. e eu pu-
su sâ(m)tu de la densu.
prîa sionulu(i) măgu-
ră sfă(n)tă a lu(i) spu-

nîu dzisele d(om)nulu(i) d(om)nu-
lû dzise cătră mene.
fiul mieu ești tu. en
astădzi născuiute.
ceore de la mene și dați-
voiû li(m)bile ocinele ta-
le. și ținuturile
tale în sfrășitu(l)
pămăntulu(i)

3. OPERELE LUI CORESI.

Coresi era un diacon cu cunoștințe tipografice și cu știință de carte, un „meșter învățat”, cum e numit de către Luca Hrăjilă, judele Brașovului, care a editat *Cazania* de la 1581. Probabil că familia lui era de origine din Chios. Ea se stabilise de mai mult timp în țară și chiar unii dintre antecesorii lui ocupase pozițiuni însemnate la curte.

Se cunosc de la *Coresi* 15 lucrări, dintre care 6 românești, una cu text slavon și cu text român, iar restul slavone pe de-a întregul.

Cea mai veche tipăritură este din 1560, colecțiunea celor 4 evanghelii, *Tetraevangelul*, tradus în colaborațiune cu Tudor Diacul. Exemplarul cel mai complet se găsește în biblioteca Academiei.

În această lucrare sînt numai textele evanghelice; Biserica noastră însă a avut tot-deauna trebuință de explicări ale acestor texte.

Ar fi fost de sigur de un mare interes pentru istoria limbii și a literaturii noastre ca explicările să se fi scris d'a dreptul în românește, din nenorocire ele sînt numai traduceri și din această pricină au și o importanță mai mică.

Explicările evangheliilor formeză ceea-ce se numește *Cazanie*. Cei vechi întrebunțau și titlul de *Tilcul evangheliilor* sau *Evanghelie cu învățătură* sau *Evanghelie învățătoare*.

Coresi a făcut două scrieri de acest fel, care sînt cunoscute de specialiști sub numele de *Cazania 1-a* și *Cazania 2-a*, prima tipărită pe la 1564, a doua pe la 1580.

În serviciul bisericesc, scrierea complimentară a evangheliei este *Apostolul*, adică faptele ucenicilor lui Christos.

Colecțiunea acestor fapte se numea la cei vechi *Praxiū*, *Praxapostol* sau și cu numele simplu de astăzi *Apostol*.

Coresi a tipărit o asemenea lucrare pe la 1563.

Pe lângă aceste cărți pur creștinesci, biserica noastră ca și cea catolică a admis pentru serviciu și din cărțile ebraice ante-creștine. Cea mai importantă este de sigur *Psaltirea*, adică colecțiunea acelor minunate imnuri ale lui David care n'au fost în nici o literatură ajunse până acum. În literatura noastră veche *Psaltirele* sînt între cele mai numeroase lucrări.

De la *Coresi* avem 3: una cu text român și cu text slavon, cunoscută sub numele de *Psaltirea Slavo-română*, tipărită la 1577 și reprodusă în edițiunea Academiei de d. Hasdeu; două numai cu text românește, una tipărită în 1568, alta în 1570.

Locul tipăririi a fost Brașovul pentru textele românești, pe când până aci se credea că unele lucrări ale lui *Coresi* s'au tipărit la Sas-Sebeș.

Diaconul *Coresi* avea și un fiu numit *Șerban*. Acesta a tipărit la 1588 în limba slavonă un *Liturghier*.

- нескъ. е а҃г҃р҃а а҃сте а҃с҃м҃ѣ. е б҃н҃ж с҃ж҃м҃жн҃ц҃ж. а҃че҃р҃ѣ
с҃жнѣ ф҃їн .а҃п҃ж҃р҃жте҃щи. е п҃л҃ѣве с҃жнѣ ф҃їн не҃прїн-
20. то҃рюа҃н. е в҃р҃ж҃жмашо҃уа че ѡ с҃ѣм҃жн҃ж а҃сте дра҃ко҃уа.
е се҃че҃р҃жчюнѣ с҃ф҃р҃жшнто҃уа в҃ѣк҃с҃а҃н а҃сте. е се҃че҃р҃ж-
то҃рїн .а҃у҃е҃р҃їн с҃жнѣ. к҃ж в҃у҃р а҃м҃с а҃д҃на п҃л҃ѣн҃ла. шн
.а҃ фок арде҃уе҃у҃р. аша ва фн .а҃ с҃ф҃р҃жшнто҃уа в҃ѣк҃с҃а҃н
а҃че҃ст҃в҃а. тре҃мн҃те҃ва ф҃їоа ѡме҃неск҃ь .а҃у҃е҃р҃їн а҃н. шн ва
25. а҃д҃на то҃ци с҃ж҃а҃жзннто҃рїн де .а҃п҃ж҃р҃жцїа а҃н. шн ф҃ж-
к҃жто҃рїн ф҃жр҃ж л҃ѣ҃е. шн ар҃н҃канка .а҃ к҃с҃п҃то҃рюа де
фок. а҃чн҃а ва фн п҃а҃жн҃це҃ре шн скр҃жшннрѣ дннцнл҃у҃р.
а҃т҃с҃нче дере҃пцїн ло҃у҃мн҃насе҃к҃у҃р .а҃п҃ж҃р҃жцїа тат҃ж҃а҃н а҃н.
шн чнне ар҃е о҃у҃реки деао҃у҃зире с҃ж ао҃у҃з҃ж. п҃а҃р҃жшн по-
30. доа҃е҃ж а҃сте .а҃п҃ж҃р҃жцїа че҃рюа҃н. ко҃моа҃р҃ж ас҃к҃с҃н҃с҃ж .а҃
сат҃ь. че ѡ а҃ф҃а҃ж ѡм҃ь ас҃к҃с҃н҃с҃ж. шн де б҃к҃с҃р҃їе м҃ѣ҃рсе шн
то҃т҃ь к҃зт҃ь а҃в҃с в҃хн҃д҃с шн к҃с҃м҃п҃жр҃ж сат҃а а҃ч҃ла. п҃а҃р҃жшн
по҃доа҃е҃ж а҃сте .а҃п҃ж҃р҃жцн҃а че҃рюа҃н. ѡмо҃уа не҃г҃с҃ц҃хто҃рю
че ка҃ст҃ж б҃н҃ж м҃жр҃г҃жр҃нтарн шн а҃ф҃а҃ж о҃у҃но҃уа м҃жр-
35. г҃жр҃нтарю де м҃сат҃ь пре҃ц҃ь. а҃с҃есе де в҃хн҃д҃с то҃т҃ь к҃зт҃ь
а҃в҃ѣ шнл ко҃м҃п҃жр҃ж. п҃а҃р҃ж по҃доа҃е҃ж а҃сте .а҃п҃ж҃р҃жцїа
че҃рюа҃н н҃жво҃д҃а ар҃н҃кат .а҃ ма҃ре. шн де то҃т҃ь н҃ѣм҃с҃а
а҃д҃с҃на҃р҃ж. че к҃хн҃д҃с҃е .а҃п҃л҃с. шнл скоа҃се҃р҃ж е҃ь ла ма҃р-
цнне. шн ше҃зс҃р҃ж де а҃л҃ѣсе҃р҃ж б҃н҃їн .а҃ ва҃се. е по҃у҃т҃ре҃зїн
40. ле҃п҃ж҃да҃р҃ж а҃фа҃р҃ж. аша ва фн .а҃ к҃с҃м҃п҃лнто҃уа в҃ѣк҃с҃а҃н

Aci ni se presintă lupta pentru existență a lui *u*; el nu e pretutindeni învins, ici-colo și-a păstrat încă terenul și scriitorul stă la îndoelă dacă trebuie să-l însemneze întreg sau scurtat și mai târziu va sta la îndoelă dacă trebuie să-l mai însemneze ori să-l lase la o parte.

19-20) *Neprīitorul* = *Dracul*.

20) *Ė vrājmašul ce o séměnă iaste dracul e secerăciunea sfărșitul vécului iaste* Acastă construcțiune foarte frecuentă în textele sec. XVI și particulară limbii românesce se numesce *chiasm*, în-crucișarea acelorași părți în două propozițiuni consecutive, fenomen studiat de d. Hasdeu în articolul

intitulat „Un principiu estetic al sintaxei române“. Schema acestei construcțiuni este *ab + ba*:

veselescu-mă și mă bucuru
a b b a

22) *Plévila* = *pléva*.

25) *Săblăznitorii* = cari fac scandal, dușmani.

25-26) *Făcătorii fără lege* = cei ce fac fără de legi. Vezi obs. din Cod. Voronețen pentru construcția identică.

28) *Dereptii luminasevor împărăția tatălui lui*. Aci *lui* = *lor*. Propoziția nu e clară, fiind-că lipsește prepoziția *în*.

37) *De totū nēmulu* = *pesce de de tot nēmulu*.

- ачестѣи. ши вор еши ꙗверѣи де вор алѣце рзини де ꙗ
мижакоуа дерепциавр. шѣи вор арѣнка ж кѣпторюа
де фок. ачиѣ ва фѣи пажнѣере ши скрѣшннѣре динцилор.
ши грѣи лавр Іс. ꙗцелѣцеи ачѣстѣк тоатѣ. грѣирж
45. ашн еи доамне. еѣ зисѣ лавр. дерепѣ ачѣѣ тотѣ кѣр-
тѣларюа ꙗвацѣсе ꙗпжржѣѣ черюаши. подобникѣ ѣстѣ
ѣмоуа кѣжѣторю. чѣла чѣ скоатѣ дн ꙗ вѣстнѣорюа
лоуи нодѣѣ ши вѣкиѣ. ши фѣс дѣѣ сѣрѣши Іс пилда
аѣаста трѣкс де ачиѣ.

Evangelhia de la Mateiŭ, XIII, 31—53.

(Ediția 1838).

31. Altă pildă le a pus lor înainte, dîcînd: asemenea este împă-
răția cerurilor grăunțului de muștar, pre care luându-l omul, l-a
semănat în țarina sa;
32. Care este mai mic de cît tôte semințele; iar dacă cresce,
este mai mare de cît tôte buruienile: și se face copac, cît vin
pasările cerului și se sălășluiesc în ramurile lui.
33. Altă pildă a grăit lor: asemenea este împărăția cerurilor,
aluatului, pre care luându-l muerea, l-a ascuns în trei măsuri de
făină, până ce s'a dospit tătă.
34. Acestea tôte a grăit Iisus în pilde noródelor, și fără de
pilde nu grăia lor;
35. Ca să se plînescă ceea ce s'a grăit prin prorocul ce dîce:
deschide-voiŭ în pilde gura mea, spune voiŭ cele ascunse din în-
ceputul lumii.
36. Atunci lăsând noródele, a venit în casă Iisus;
37. Și s'aŭ apropiat cătră dînsul uceniciŭ lui, dîcînd: spune nouă
pilda zizaniilor țarinii.
38. Iar el răspundînd, a dîs lor: cea ce a semănat semînța cea
bună, este Fiul omului.
39. Iar țarina este lumea: iar semînța cea bună, aceștia sînt
fii împărăției: iar zizaniile sînt fii celui vîclén;
40. Iar vrăjmașul cel ce le a semănat pre dînsele, este diavolul;
iar secerîșul este sfîrșitul véculei; iar secerătoriŭ sînt îngerii.
Deci cum se adună zizaniile, și se ard cu foc; așa va fi în sfîr-
șitul véculei acestuia.
41. Va trimite Fiul omului pre îngerii săi, și vor aduna dintru
împărăția lui pre tôte smîntecele, și pre cei ce fac fără de legea;
42. Și-ŭ vor arunca pre ei în cuptorul cel de foc: acolo va fi
plînsul și scîrșnirea dinților.

45) Ei = așa, da.

47) Omul căsătoriŭ = stăpân al
casei.

43. Atunci dreptii vor străluci ca sórele întru împărăția Tatălui lor. Cea ce are urechi de audît, audă.

44. Iarăși asemenea este împărăția cerurilor cu comóră ascunsă în țarină, pre care aflându-o omul, o a ascuns; și de bucuria ei merge, și toate câte are le vinde, și cumpără țarina aceea.

45. Iarăși asemenea este împărăția cerului omului neguțător, ce caută mărgăritari buni.

46. Care aflând un măgăritar de mult preț, mergînd a vindut toate câte avea, și l-a cumpărat pre el

47. Iarăși asemenea este împărăția cerurilor năvodului care s'a aruncat în mare, și a adunat tot felul de pesce;

48. Pre care, după ce s'a umplut, scoțîndu-l la margine, și ședînd, a ales pre cei buni în vase, iar pre cei răi i-a lepădat afară.

49. Așa va fi la sfîrșitul véculei: vor eși ingerii, și vor despă pre cei răi din mijlocul celor drepti;

50. Și-i vor arunca pre ei în cuptorul cel de foc: acolo va fi plîngerea și scîrșnirea dinților.

51. Grăit-a lor Iisus: înțeles-ați acestea toate? Dis-aū lui: așa Dómnne.

52. Iar el le a dis lor: pentru acésta tot cărturarul, care se învață întru împărăția cerurilor, asemenea este omului stăpân al casei care scóte din vistieria sa nouă și vechi.

53. Și a fost, după ce a sfîrșit Iisus pildele acestea, a trecut de acolo.

Psaltirea slavo-română 1577.

PSALMUL XI.

1. спзсѣциемъ доамне кзскззѢ
прѣподобникъ
. кзмникъ
шѢрарже дедѣкрелеѣини бѣмнилоръ
5.
. дешѣръть грзѣ чинешъ кзтрж
сшцоуль сзѢ

1) Rândurile punctate înfățișează cuvintele slavone.

1) Să se citescă în comparație cu psalm XI din Psaltirea Schei-

ană și cu textul modern reprodus acolo.

Să se stabilească deosebiriile între aceste texte.

- оў
 снєршєлѣжѣодрє ꙗнтроу ѿнемѣ, ꙗнѣ
 10. троуѿнемѣ грѣи рхоу
 пѣтрєвѣцє дѣмнѣлѣ
 тоѣтє рѣстоуѿилє ꙗшєлѣжѣѣдрє лѣм
 бѣ мѣдрє грѣнтѣдрє
 15. зѣсєрѣ лѣмбѣ
 нѣѣстрѣ сѣмѣрѣ
 оўснєлєнѣѣстрєрєлѣзѣрѣжнѣнѣсѣ
 нѣтѣ чѣнє нѣѣлѣ дѣ
 мнѣ жѣтє
 20. дєрєпѣтѣкѣнѣлѣмнѣшєнлѣрѣ
 шѣ сѣѣспѣнѣрѣтѣ мѣсєрѣлѣрѣ
 ѣкѣмѣ ꙗвѣсѣ зѣсє дѣмнѣ

 пѣѣѣмѣ ꙗ сѣсѣнѣтє шѣ нѣѣмѣ сѣѣ
 25. пѣнѣ дѣнѣсѣ
 кѣѣвѣнѣтєлє дѣмнѣлѣнѣ. кѣѣвѣнѣтє кѣсѣрѣ
 тє
 ѣрѣѣнѣтѣѣрѣсѣ шѣ ѣспѣтѣтѣтѣ пѣмѣжѣтѣ
 кѣѣрѣтѣдѣшѣп
 30. тѣѣѣрѣ

28) Pămătî = pămînt.

- ... тоудомне хрзнецене шн вѣге
не де роуда ача
ста ши рвѣкк
. рпрежсрьнекоурацін рмелж
35.
. доупж рналтоуль тхсмоуаци
37. танфїни ѡаменилорь

Epilogul Evangeliarului (1560—61).

1. К8 вр'кр'к татжлши шик8 аж8тѳрюль
фїюлши шикюу сфрзшитсль дхслши
сфнтъ . р зїлеле мзрїен л8 їнзшк
краи . е8 ж8пжноу ханзшк вѣгнерь де
5. рбрашовъ амь ав8тъ желанїе пертроу
сфнтеле кзрци крецинїеци тетроу"ул . . .
ши амь скрїсь ачѣсте сфенте кзрци де
рвзцжт8рж. сзфїе пѳпилу^р р8мжнеци
сз рнцел'кгж сз.рв'кце р8мжнїи чїнесь
10. крецинни . к8мь гржжце ши сфїтсль
павель аїль кзтрж корїнт'кни дї капе
те . рсфзнтабесѣрекж мань бине е агржн

3) *Ianăș Crai*, Principele Transilvaniei.

4) *Haneșu Beagneru* = Ión Begner.

6) *Tetroevl* = tetraevanghel = cele patru evangeliї.

9) *Cinesu* = cine sint = cari sint.

11) *Ap(s)lu* = apostol.

11) *Cătră Corintenī 14 capete* = cap 14 din epistola către Corintenī.

- чинѣи кѡвинѣ кѡ ꙗцелесѣ декжѣ. ѿ,
мѣ де кѡвинѣ неꙗцелѣсе ꙗлибѣ стрѣи
15. нж · дѡпж ꙗчѣѡ вѡрѡгжмѣ тѡци сѣѣи
ци пѡринци ѡаре вѡждѣици ѡаре ѣѣкопы
ѡаре пѡпкѣ · ꙗкѡрѡра мѣнж ва венѣ дѣѣ
стѣк кѡрѡци кѡецинеѡи кѡмѣ манѣте сѣ че
тѣскѣ нечетинѣ сѣнѡжѡдече нѣ сѣ сѣ
20. дѡѡскѣ. шѣкѡ зѣса жѡпѣнѡлѡи хѡне
шѣ бѣгнерѣ. скрѣсамѣ ѣѡ дѣѣконѣ ко
рѣсн ѡтрѡговниѣ · шѣ тѡдѡ дѣѣкѣ ·
ши сѡѡ ꙗчѣпѡтѣ ꙗлѡна лѡмѡн ꙗ зилѣ ши
сѡсѣфрѡшитѣ ꙗлѡна лѡ генѡѡрѣ ꙗ зилѣ
25. Кѡ лѣто ѣ мѣ ѣѡ ꙗчетѡте ꙗ вѡшѡвѣ :

Evanghelie cu învățătură (1580—81).

Din Prefață.

1. Domnului dumnezeu totu țiitorului, în multe chipuri de scripturi și de învățături datau oamenilor săi. întâi lu moysi proroc leagea veache. iudeilor datau. iară noao creștinilor hs mă

16) Oare = ori.

16) Ep(s)copŭ = episcopi.

19-20) Săduiască = suduěscă = să ocăréscă.

20) Până aci este prefața din partea autorității care a hotărît tipărirea cărții. Apoi urmăze cuvintele traducătorului și tipăritorului.

22) Ot = din.

22) Trăgoviște = Târgoviște.

25) Кѡ лѣто = În anul. Din aceste 2 cuvinte slavone s'a format cuvîntul românesc *veleat*.

25) Anul 7069 este de la facerea lumii. Să se scază 5508 ca să se afle data de la Christos.

4. ІІс = Christos.

5. ntuitorîlû nostru asa buză vestire sfnta evs'ie
datuoua apatru evanghelisti lu matthei lu marco și
lucăei și lu ioannû

Dereptû aceaiea eu jupânulû hrăjilû lucaci județulû dein cetatea
Brașovulû.

10. și a totû ținutulû brăsei. foarte cu inimă fier
binte și cu jale aprinsă de multû jeluiea la acea
stă luminată carte. dereptû aceaiea în multe pă
rîi amû întreatû șamû căutatû până o amû aflatû
în țara rumânească. la arhimetropolitulû Serafi
15. mû. în cetate în trăgoviște. iară după ce oamû o
blăcitû, iară eu foarte mamû bucurat. și cu mu
ltă rugăciune cerșutamû de la sfntiiea lui, și
mîioau tremisû. iară eu deaca o vâziulû ce învățatu
ră Dumnezeiască și cu folosû sufletulû și
20. trupulû iaste întru ia. iară inima mea se îndulei
și foarte mă sfătuilû cu luminatulû mitropoli-
tulû marele ghenadie. dein totû ținutulû ardealulû
și al orăziei și cu multû clirosû de preuți
ce le trebuia aciastă carte. încă și cu toți sfeat
25. nicii miei. și cu voia tuturorû acestora și cu
voia mitropolitulû marelû serafimû noi. dea
demû lu coresi diaconulû ce era meșter învățau în
tracesțu lucru de o scoase dein cartea sârbească pre
limba rumânească. împreună și cu preuții de la bi
30. seareca scheailorû, de lângă cetatea brașovulû.
anume popă iane si popa mihaî derepce că vrumû
să se înmulțească în multe părți și chipuri
cuvintulû lu dumnezeu

5. *Asa* = *a sa*.

5. *Ev(g)lie* = *evanghelie*.

11. *Jeluia* = *jeluia*. Să se
explice acastă formă de imper-
fect.

15-16. *Oblăcit* = *aflat*.

17. *Cerșutamû* = *am cerșut* =
am cerut

23. *Cliros* = *Cler*.

24. *Ce* în loc de *căroră*.

28. *Scôse* = *traduse*.

31. *Vrumû* = *vrurăm* = *voirăm*

Perfectul simplu al indicati-
vulû prezintă următoarele forme:

judec-ai	judec-ămu
„ -ași	„ -atu
„ -ă	„ ară

tăc-ui tăc-umu

„ -uși „ -utu

„ -u „ ură

uci-șu uci-semu

„ -seși „ -setu

„ -se „ seră

audz-i audz-imu

„ -iși „ -itu

„ -i „ iră

33. Fragmentul acesta e re-
produs după *Bibliografia româ-
nescă veche* de I. Bianu și H.
Hodoș.

Facsimile din Psaltire (1577).

Epilogul.

КѸмнла лѸ доѸмнезеѸ ѿ дїавонѣ корє
 си . дѣбавззѸю кѸ ман тоѿте лѣбн
 ле ѿ кѣвжнтѸль лѸ доѸмнезеѸ алїи
 ва . нѸман нонрѸмжнїн навзъмь . шн хс
 знсе . маден . ѿд . чїне четѣще сѸаце
 лѣгж . шн павель ѿплѣжж скрїе лѣко
 рїнтѣ . рїе . кѸжнтрѸб сѣрекж манѣрз
 то чїнчїкѸвнїте кѸ ацелесѸль мїеѸсз
 гржесѸь , кѣ шн ѿлаацїн сѸавзць дѣ кѸ
 тѸѸжтѸнѣрекѣ дѣкѸвнїте нежцелѣсе
 жн рралте лѣбн : — дерептѣ ѿчѣа фра
 цїн мїен прѣѸцнаорѣ . скрїсѸвамь ѿчѣ
 сте ѸзлѣтїрїкѸѸвѣтѣ . дѣмьскосѣдѣ
 жѸзлѣтїрѣ срзѣѣскж прѣ лѣбж рѸмжнѣ
 сѸж . сѸвжфїе дѣжцелегжтѸрж . шн грз
 мж гнчнлорѣ . шнвж рогѣкѣ фрацїн мїен
 сѸчѣтїцн шнбннесѸсокотїцн кѸвєцн вє
 дѣ лншнвж кѸєѸѿаевзрь . влѣто зпѣ

Transcripție.

Cu mila lu Dumnezeu eu diaconŭ core-
 si. deaca văzuīŭ că mai toate limbi-
 le au cuvīntulŭ lu dumnezeu în lim-

ba. numai noîrumâniî navămû *) si hs **) zise . matheiû 109 ***) cine cetésce să înțelegă . și pavelû aplû ****) încă scrie la corintû 155 *****) că întru băserecă mai vrăto(s) cincî cuvinte cu înțelesulû meu să grăescû . ca și alaltî să învățu de cătû untunerecu †) de cuvinte neînțelese întralte li(m)bi . dreptû acéia frații miei preuților . scrisuvamû acéste psaltiri cu otvétă ††) demû scosă de în psaltirea srăbescă pre li(m)bă rumănescă . să vâ fie de înțelegătură . și grāmăticilor . și vâ rogû ca frații miei să cetiți și bine să socotiți că veți vedé înșivă că e cu adevărû . vleato 7085, †††)

OBSERVAȚIUNI

privitoare la textul voronețen, scheian și la cele coresiane.

Cele două manuscrise, cari sînt cele mai vechi din câte se cunosc pînă ađi, aű între ele o mare asemănare; asemănare este între ele și tipăriturile lui Coresi. Ele pot forma prima grupă și prin particularitățile de limbă și prin natura cuprinsului, fiind-că sînt toate traduceri de cărți religioase fundamentale: evangeliî, bibliî, psaltiri.

Vom resuma aci particularitățile de limbă pe cari le-am întălnit în prima grupă de texte vechi.

Rotacismul se află în Codicele voronețen și în Psaltirea scheiană; în tipăriturile lui Coresi nu se găsește.

Tot-deauna e accentuat din limba de ađi se găsește în aceste texte diftongat: *ea*.

U final (cel *mut* de ađi) se găsește întreg tot-deauna în Codicele voronețen; mai tot-deauna în Psaltirea scheiană, însă articolul enclitic în genere nu-l are. În tipăriturile lui Coresi foarte des îl întălnim scurtat, reprezentat prin *z* sau *z*.

Articolul enclitic nu se află deplin contopit cu numele

*) n'avem

**) Christos.

***) Evangelia lui Mateiu, cap.

109.

****) Apostol.

*****) Epistola către Corinteni

cap 155.

†) Întunerec.

††) Tălmăcire.

†††) Aflați anul de la Christos scădënd 5508.

la substantivele feminine, mai ales în cele două manuscrise.

Articularea întreită a substantivului urmat de adiectiv se găsește în toate textele din prima grupă. Întâlnim și exemple de declinare nearticulată cu prepozițiuni.

Terminarea *urî* e înlocuită cu *ure*.

Tot așa în loc de *inte* se află *ente*.

Dintre particularitățile verbului, aflăm o conjugare deosebită la prezentul indicativului al verbelor auxiliare *a fi* și *a voi*; perfectul simplu e de asemenea deosebit de conjugarea de astăzi.

Ca sintaxă, observăm că, lipsind prepozițiunea *pe*, raportul regimului față de verb se arată numai prin locul ce regimul ocupă în propozițiune.

4. CODEX STURDZANUS

Codex Sturdzanus cuprinde un însemnat număr de texte, dintre cari unele sînt scrise între anii 1550 și 1580 de diverse persoane; altele între 1580 și 1619 de popa Grigore din Măhaciū, care le-a adunat pe toate într'un 'codice sau zbornic.

Cele anteriore anului 1580 sînt următoarele:

a) *Rugăciune de scôterea Dracului*. Credința că Dracul intră în unii ómenī și-ī chinuesce, era fôrte răspândită printre Români în secolii trecuți. De asemenea nenorocire se scapă cine-va recitându-i-se de către preoți anumite rugăciuni cari au darul să alunge pe Necuratul. Aci aflăm povestea sfintului Sisoe (Sisin), care servește pentru gonirea dracilor.

b) *Călătoria Maicii Domnului la Iad* sau «Cuvântu de îmblare pre la muncī sînta Mariā vrîia să vadză cum se muncesc rodul creștinescu».

c) *Apocalipsul Apostolului Pavel* sau «Cuvântul svântului Pavel apostolū dea eșirea sufletelor». Povestesc cum a vėdut eșind sufletul omului, cum se pedepsesc ómenii rēi în Iad și cum se răsplătesc cei bunī în Raiū.

d) *Cugetări în ora morții* este o compozițiune fără titlu în text, în care ni se înfățișeză cugetările ce ar putē să aibă un creștin cānd vede mórtea apropiāndu-se și-și iea rēmas bun de la familie și amici; cere o îngăduelă de cātă-va vreme, dar neputēnd-o cāpēta de la Archangel, vórbesce despre învierea morților și judecata de pe urmă și despărțirea celor bunī de cei rēi.

Textele scrise după 1580 sînt următoarele:

a) *Legenda Duminicii*, cuprinde epistolia lui Christos pentru paza Duminicii.

b) *Încercări de traducere din slavonesce*, fragment, după un text religios atribuit Sf. Ión Chrisostom.

c) *Întrebare creștinēscă*. Pe la 1560 s'a tipărit în Brașov de către autoritatea sāsēscă un catechism în limba

română. Acest text—care astăzi nu se mai găsește—devenind se vede rar pe timpul Popei Grigore, el l-a copiat (pe la 1607) și i-a dat titlu de «întrebare creștinască».

d) *O predică*, în care se explică tatăl nostru, nu în vre-un chip original, ci cu obiceiurile cuvinte din textele religioase; dar are o importanță foarte mare prin mulțimea archaismelor și a particularităților de tot felul ale limbii din acest timp. Este numită de obicei prin cuvintele inițiale: «Frați dragi».

e) *Legenda Sfintei Vineri*. Sfinta Vineri, identică cu Sfinta Paraschiva, este dintre cele mai populare figuri de sfinți din cauza episodelor romantice ce conține povestea vieții ei, care în unele părți se asemănă cu miraculosul basmelor. Textul acesta este o copie după un original scris probabil în regiunea Brașovului, întru cât se poate judeca după particularitățile limbii.

f) *Fragment dintr'o conjurație*. Sub acest titlu se cuprind vre-o 7—8 rânduri dintr'o rugăciune prin care se alungă Dracii.

g) *Legenda lui Avraam* povestesc cum a venit îngerul să ia sufletul acestuia și cum și-a dat patriarhul sfârșitul.

h) *Fragment liturgic*, care nu e scris de Popa Grigore, ci de altă persoană, cuprinde ceva dintr'o slujbă de duminică dimineată din postul Pascilor.

i) *O predică*, scrisă de altă persoană, nu de Popa Grigore, este importantă prin faptul că nu reproduce cuvinte obiceiuite din cărți, ci pare a fi improvisată. Este numită de obicei, spre a se deosebi de cea laltă, prin cuvintele inițiale: «Dise Domnul».

Note. 1. Colecțiunea acesta de manuscrise se află în Biblioteca Academiei și a fost dăruită de d-l D. A. Sturdza, de unde și numele. S'a publicat cu studii și note de către d-l B. P. Hasdeu, din a cărui lucrare s'a făcut reproducere de aci.

2. În codicile sturdzan se află și *cărți poporane*, adică produceri cari au circulat și circulă în popor în exemplare scrise sau tipărite. Una cuprinde *minunile sf. Sisoe*. Sub acest titlu se înțelege un text alcătuit din două texte anteriore, sau mai bine o combinație tardie a două legende, cari aveau un element comun, dar la început erau cu totul diferite. Prima e legenda Avestitei, aripa Satanei, pe care o bate Arhanghelul Mihail și-i află cele 19 nume. A doua e legenda Sf-tului Sisoe, care are misiunea să omore Dracii. El avea o soră, mună a șese copii, dintre cari cinci fusese luați de Diavol. Cind intră Sfintul în casă se strecură și diavolul, și peste noapte fură copilul, dar fu urmărit de Sfânt, seos din fundul mării, unde se refugiase, și silit să dea toți copiii pe cari îi înghițise.

Elementul comun care stabilește legătura dintre aceste două legende, e încredințarea ce dă Diavolul că nu se va apropia de casa în care se va afla răvașul dat de dînsul. De aceea înșirarea numelor și povestea minunii Sfintului Sisoe se scriu și se pun lângă copii mici ca să fie apărați de morțe.

3. Altă carte poporană este *Epistolia Maioi Domnului*. Sub acest titlu se cu-

prind — în unele edițiuni — *călătoria Maicii Domnului* la Iad, în care vede toate muncile, — *visul ei*, în care i se arată fiul și-i spune ce are să pătimescă, — și *epistolia lui Hristos*, pentru păzirea Duminicii. Ele se află tipărite și separat fie-care. Cea mai veche redacțiune e manuscrisul acesta din sec. XVI.

4. Între cărțile primite de Biserica Creștină este un *Apocalips* al Sf. Ión Teologul. Mai este însă și *Apocalipsul lui Petru*, care se consideră ca o scriere e-refică. După aceasta din urmă se cunosc două redacțiuni: una scurtă publicată de d-l Hasdeu și una lungă cunoscută în fragment, în posesiunea d-lui Gaster. Pavel a văzut locașul sfinților și cum ese sufletul din om. Îngerul stă la capul omului și când ese sufletul îl dăce de trei ori: „veți, suflete, să cunoști acest trup, căci cu el te veți împreuna la vremea judecării”. Dacă e bun, îl plimbă prin Iad ca să vadă ce e acolo și apoi îl duce în Raiu, unde se așază într'un pat sub un pom și așteaptă ziua judecării.

Rugăciune pentru scôterea Dracului.

(Fragment).

... Vine cătră elu îngerul domnului în vis și zis(e) lui: du-te sisine 1) cătră soru-ta ... că-ș au născut cinci coconî 2). și ȱau 3) luatū draculū. și alū șasele 4) va să ilū 5) ȱa ... și mersȱa sti 6) sisin cătră stlăpu 7) și zise: soro, deșūchide-mȱ stlăpul să ȱntru. ȱa zise. nu cutez să-ȱ deșchiz, că mȱ temu de dracul ȱnșelătorul. el zise: soro ... deșchide-mȱ ... eu sȱntu 8) vȱnȱtorul aceluȱa drac ... atunce ȱa deschise lui stlăpul. și ȱntrȱ dracul pituliș 9) ca o grȱunȱe 10) de meiū suptu cȱpita caluluȱ lu sisin. și rapi coconul și fugi cătră mare. ȱa zis(e): o fratele meu. cum ȱȱ 11) ziș 12) așe fu. atunce sti sisin ȱncȱlecȱ prea 13) calul lui și alergȱ prea urma aceluȱa drac ... și-l goni prea la o salce. și zis (e): lemnul lu dumnezeu salce. vȱzuș dracul fugindu și ȱnu 14)

1) *Sisin* este numele lui *Sisoe*.

2) *Cocon*—fiu. Și în poesia popularȱ aflȱm cuvȱntul cu sensul de aci (Treȱ *coconȱ* tu ai avut. Brȱncovȱnu).

3) *Iau*—ȱaȱ.

4) *Șasele*. Numeralul ordinal se aflȱ în fasa intermediarȱ de formaȱiune, fȱrȱ finalul *a*.

5) *ȱlȱ*—ȱl.

6) *Sti* prescurtat din *sfeȱ*—*sfinȱ*.

7) *Stlȱpu*—*Stȱlp*. Aci ȱnsemnȱ zidul și ușa cu care se ȱnchisese

sora lui *Sisoe* de frica Diavolului.

8) *Sintu*—sȱnt

9) *Pituliș*—*pitit*, pe *furiș*.

10) *Grȱunȱe*—*grȱunte*. De regulȱ, și în textele din acest timp, este masculin.

11) *ȱȱ*—ȱȱ.

12) *Ziș*—*ȱiseȱu*, forma archaicȱ.

13) *Prea*—*pre*.

14) *ȱnu* trebuie să fie o greșȱla a copistuluȱ care a pus *ȱș* în loc de *șȱ* cum e mai jos.

coconu ducându. și salcel 15) fusesia văzut 16) și zis (e) nu l-am văzut iar și curse 17) și văzu altă lemnu. rugă. și zis(e) sti sisinū: lemnul lu dumnezeu rugule. văzuș dracul fugindu și un cocon ducându. și rugul fusesia văzut și zise nu l-am văzut. 18)

Cugetări în ora morții.

I

Кедещи=мж фжрь глас ши фжрь ссфлетс сзкхндс пльн-
уещи дспж мине фрацнлор ши соцни мѣн ши цинтсѧ 1) ши
кшноксѣи мен кх пхнж асерж 2) алалта сѣрж кс кон гржнѧ 3)

15) *Salcel*. Unii citec *salcel* (e); alții *salce-l* (pe el) *fusesia* văzut.

16) *Fusesia* văzut. Verbul *a fi* (imperfect sau plusquamperfect) cu participiū ne dă un trecut cu înțeles activ, putend avé și regim direct. In acest text aflăm compoziția cu plusquamperfectul. In tr'un alt text din același secol, text tipărit la Orăștie și cunoscut sub numele de *Palia de la Orăștie* aflăm exemplele următoare: „și odihni în a șeptea dzi de toate lucrurile ce era făcută;” — „că dacă dom domnedzeu era făcută de în pământū toate jigăniile pământului și toate pasările ceriului.”

Lambrior explică astfel faptul acesta:

In limbile romanice e probabil că verbele neutre s'au conjugat cu auxiliarul *esse*. In limba francesă in trecut, găsim multe verbe neutre conjugate cu *être*, pe când ađi găsim foarte puține. Prin urmare aci *avoir* a ocupat terenul lui *être*. In românesce, din contra, verbul *esse* a ocupat terenul verbului *habere*, conjugându-se verbe active cu auxiliarul *a fi*. S'a început însă și aci lupta și—după

cum in franțusesc a învins *avoir*—la noi a învins *esse*. Am avut deci multe forme active conjugate cu *esse*, dar cu timpul s'au împuținat, așa că chiar in secolul XVI sint rare

17) *Curse*—alergă. Verbul a pierdut ađi sensul vechiū. Se mai află însă la unii scriitori cu un sens apropiat de cel vechiū (Astfel astă data viața lor *cura*—trecea. Bolintinenu).

18) Acest fragment este transcris de pe: *Gaster, Crestomatie*, vol. I.

1) *Gintul*=gintea, *némul*. Cuvântul latinesc *gens* a fost deci in limba noastră și a dispărut ca să se reintroducă ca neologism in secolul XIX.

2) *Aseră*=*aséră*. Lipsesc diftongul

3) *Grăiia*=*grăiam*. Imperfectul indicativului la persóna I singulară nu are *m* in primele nostre texte.

Exemple din Codicele Voronețian: *vrea se-i înfelegu vina*—*vream*; *eu era ceta ce i băga în temniță*—*eram*, *băgam*; *no me precepea eu de acéta cearere*—*precepeam*.

ши де нхпраснж=ми 4) вине ши соси часла де морта. 5) че ве-
ниці се не ертъмс кх сакс .рнаннте воастрх схрстацн=мж
схрстаре де апон. кх кс кон де акмс 6) нс вою маи .рела 7) кх
мж дскс ес шнде аколо фьцериє нс есте. слсциле амс ши
кс домнин .рпрешж стах .рпзрацін кс конницін. 8) мишени
кс богацін. вхтржнін кс тинерїн ши тоци асемеєе вор ста
чинеши 9) ксале сале пжкате вор ста. оунін се вор пресльви
алцін сз вор рсшина. че вх рсгаці дерептс мине 10), рсгацн=вж
кхтрх домнла дсмнезеє. сж нсма жсдече .рпротика лскрс-
лш меє .р локла чела де мшнкж. че се мж дсжж оунде есте
лсминатж вїацж де векь.

XI

Ирж кхлсгжрїн ла цюдецс кеманва дсмнезеє. де деркпта
са. оучинь 11) де себорс маре де ворс фн кхлсгжрїн чема че
сѣс покжитс кс покжинце адежратх. ши вор .рнтра .р
сѣнта четате кс мсатж бсксрїа ши кс мсатж слаж. ен
ши вор рхдика мжиниле сале ши ворс слзкн .р сѣнта
тронце .ртрс татжалх ши фїюль ши .р дхла сѣнтс ши ворь
фн мсаци де .р чинсак 12) кхлсгжрескс кхсдци .р пжкате ши
ворс ста де стзнга лс хс. ведеворс ши ворс аскалта. ши
кс маре желанїє ворс стрнга ши ворс пажнѣ кс амарь
маре .рншинь сз ворс оучиде прѣ сине шнде ворс веде
слава сѣнцилор. ши дарсреле ши миншната ши фржмсѣце
четхциен. ши дслаца ши бшжтжте лоу хс. аша ворс
веде кас пернтс ши се с .рпжрхцитс де вїнаца .рмпжрхциен
черюлшн. ши кс амар маре ворс пажнѣ. ши прѣ сине се
ворс шчиде. ши ворс зиче w ван де нон коум вом фн
десперхцици де хс. .р вечна вексашн амин. 13)

4) De năprasnă=deodată. Ră-
dăcina cuvintului există până ađi
în năprasnic.

5) Mortia = mörte.

6) Acmu = acum.

7) Îmbla = umbla.

8) Voiniciї = soldați

9) Cineși = fie-care.

10) Derept mine=pentru mine.

11) Ucină = ocină, proprietate.

12) Cin = ordin, clasă.

13) Aceste două pasagii sînt
reproduse dupe: Hasdeu, Cuvente
den betranї vol. II; avem para-
graful inițial și cel final.

Frați dragi

Фраци драци асколтаци сѣнта їеванѣлїе че се грѣшце домнелсрѣ вѣастрѣ де бине сокотици ши лѣаци аменте 1) че грѣшце домнелсрѣ.

домноу їе хс аша снче сѣ роуѣмѣс=не 2).

а). їевѣлїе. .лтрѣ .лнтрѣ челарюлѣ тѣс ши .лнкиде оуша та.

б). тѣкованїе 3) че се зиче .лмцелѣкѣре аша снче се те .лнкиши .лнтрѣрема 4) та, де тоате кѣцетеле лѣмїен де-шарте.

а). еѣлїе. снче рѣаѣтѣ тѣтѣлѣн ден черю .л фѣришѣ ши тѣтѣлѣ тѣс ка вѣдѣ .л фѣришѣ да-ка цїе аѣве 5).

б). аѣѣ снче. ши домнелсрѣ ка вѣдѣ .лрема та фѣрѣ де хнклелшѣс 6). ши да-ка цїе .л вѣдѣрѣ тѣсторѣс.

а). еѣлїе. рѣаѣнѣс=вѣ. сѣ нѣ грѣци рѣс ка ате лимбн паре-ле лѣс кѣ .лнтрѣ лѣате кѣвенте аѣ лорѣ лѣсннн вѣрѣ фн, нѣ вѣ асѣмзрѣен 7) лорѣ.

б) аша снче нѣ кѣ нрема сѣ кѣвенте ате. е вѣ лимба с грѣенн гѣнннѣс .лтрѣре. ка чеѣ фѣцарнннн. кѣ нѣ вѣре добннн.

а). еѣлїе. цн 8) тѣтѣлѣ вѣстрѣ че вѣрѣ требн лннѣ .лѣ де чершѣтѣл вѣстрѣ 9).

б). цн домнелсрѣ нлрнма та ши .лнцелѣкѣ тоате кѣцетеле

1) *Amente* = *aminte*. Cuvintele cari se termină în *inte*, substantivele cu singularul în *te* se află în secolul acesta cu grupa *en* în loc de *in*: *mormente*, *cuvinte*.

2) Cu *a* se însemnează textul evangheliei ce se explică; cu *b* explicarea dată de predică.

3) *lăcovanie* = *explicațiune*.

4) *Arema* = *inima*. Se află și formele: *inrema*, *irema*, *inrima*.

5) *Aiave* = *aevea*, pe față.

6) *Hiclenșug* = *viclesug*.

7) *Nu vѣ asemărareți* = *nu vѣ asemănați*. Imperativul negativ are terminațiunea — *reți* (*a*, *e*, *i* precedând): *nu vѣ asemărareți* = *nu vѣ asemănați*, *nu vѣ tēmereți* = *nu vѣ temeți*, *nu vorovireți* = *nu vorbiți*. El nu se formează din infinitivul scurt, ca *ađi*, ci din infinitivul lung.

8) *Ști* = *scie*.

9) *Cersot* = *cerșit cerere*.

ТАЛЕ. ШИ ВЪДЕ ТОАТЕ ФЪЦЪРИЛЕ ТАЛЕ. ШИ ПЛЕКАТЪА 10) ТЪА. АНТЕ .АНКЪ ДЕ КЪВЪНТЪА ТЪА.

а). ЕВГЛАЕ. СИЧЕ. АША АМЪ СЪ ВЪ РЪГАЦН ВОИ.

б). ВОИ БОТЕЗАЦІН ЧЕ СЕЦН .А НОМЕЛЕ ТАТЪАШН ШИ ФІЮЛШН ШИ ДХОУЛШН СФНТЪ. СЪ .АНЦЕЛЪКЪЕЦН. ЧЕ ГРЪИЦН. ШИ ЧИРЕ КЕМАЦН. АНТРЪ АЦЮТОРИОУЛЪ ТЪА. ДЕ НЪ КЪ ИРИМА СЕ НЪ СОКОТЕШН КА ЧЕА АНТЪРЕКАЦІН. ЧЕЕ ЧЕ АЪ АНТЪРЕКАТЪ АЪПЪ ЧАСТА АЪМЕ ДЕШАРТЪ ДЕ НЪ КОРЪ СЕ .АНЦЕЛЪКЪ БИ.АРЕЛЕ СЪА.

а) ЕВГЛАЕ. СИЧЕ. ТАТЪАЪ НОСТРЪ ЧЕА ЧЕ ЕЦН .А ЧЕРЮРЕ.

б) АЧЕ ШИ 11) .АНЦЕЛЪПЪСРЪКЪ СЪФЛЕТЪАШН. ШИ .А ИРЕМА СЕ .А РАЛЦН АСЪПЪА ДЕ ЧЕРЮ. КЪ ДОМНЕСЕЪ. ЕАЪ АЪ ФАПЪА 12) ЧЕРЮАЪ ШИ ПЪ[МЪ]НТЪАЪ. КЪАЪТЕЛЕ ТОАТЕ ШИ НЕВЪАЪТЕЛЕ. ЕАЪ ЦЪА ДАТЪ ТРЪПЪ. АНТРЪ ФЪРЪНЕМИКЪ. ЕАЪ ЦЪА ДАТЪ ВЪРТЪТЕ. ЕАЪ ЦЪА ДАТЪ УКІН. ШИ МЪРЪА 13). ШИ ПИЧОАРЕ. СПРЕ 14) СИЛА 15) АЪН СТАН .АН ПЪРЪИЧИТА 16) АЪН СЕ .АБЛН .АН АЪКЪА АЪН. КЪ ЕАЪ ЦЪА ДАТЪ КІАЦА ШИ СИЛЕ КЪ САМЪ. ШИ ЧАС ДЕ МОРТЕ. ШИ .АВІЕРЕ ДЕ.А МОРТЕ. ШИ .АТРЕ 17) ЕАЪ СЪ СТАН КЪ ПЕЛИЦА 18) ШИ КЪ СЪФЛЕТЪА СЪ ДАН РЪСЪНЕСЪ. ДЕ ЧЪН АЪКРАТЪ ВЪ ПЕЛИЦА. НЕЧЕ ВЪ ОУ 19) КИПЪ НЪ ПОЦН ТРЪЧЕ ДЕ АЧЪ. ТАТЪА СИЧЕ. ФІН БЪРЪ, КА СИЧЕ ЕАЪ ДЕ СЕ ФІН ФІЮАЪ АЪН ДЕ СЕ .АПАН КЪВЪНТЪА АЪНШН ФЪГЪАДЪИТА 20) ТА. ЧЕ СЕ СИЧЕ БОУТЕЦЮРЪКЪ ТА 21). ДЕ СЕ ДОБЪНДЕШН УЧІНА .АН ЧЕРЮ ШИ ДЪАЧАЦА РАЮАШН. ШИ КАСА ТАТЪАШН ТЪА. СЕ ТЕ ВЪРЪЖМАШЪА. АНШААЪ КЪ ТОТЪА МЕНЪСРЪОСЪА 22) ТАТЪАН Е ДРАКЪА. ДЕЧЕ СЕ ТЕ РЪПЪСЕРЕ 23) ДЕЛА ТАТЪА ТЪА ДЕ.А

10) *Plecatul* = *aplecarea*.

11) Nu se pôte precisa înțelesul acestor cuvinte.

12) *Au factu* = *au făcut*. Verbul *a face* are, pe lângă forma *făcut*, și *factu*, iar la plusquamperfect are *fēpse*. Vechiul participiū s'a păstrat până în limba de azi, dar numai ca substantiv: *fapt* și *faptă*.

13) *Măru* = *mână*. Forma ce întâlnim aci esta mai apropiată de cea latină: *manus*, din care foneticесce a eșit *mānu*. Genul fiind feminin, s'a schimbat terminarea punēndu-i-se terminarea feminină *ă*.

14) *Spre* = *prin*.

15) *Silă* = *putere*.

16) *Purāncita* = *poruncita, porunca*. Aci e un substantiv verbal.

17) *Intre* = *înaintea*.

18) *Felița* = *corpul*.

19) *U* = *un*.

20) *Făgăduita* = *făgăduința*. Un alt substantiv verbal.

21) *Bootegiurea* = *botezarea, botezul*.

22) *Menciurosul* = *mincinosul*.

23) *Se te rupсere*. În propozițiunile condiționale, cari încep cu *să, se*, (dacă) se întrebuintă o formă verbală, аđи еșită din *us*, avēnd terminările acestea:

меле стѣ аа тѣѣ спре нон креширѣн. w ферикутѣ 31) пз-ринте че аре фечори ка ачеа че се ласде .рн слакх кѣ ен нѣмеле лѣн:

а) еѣглѣ. сѣ вѣ.ре .рнпхрѣцѣа та.

б) .рнпхрѣцѣа грѣаще а доав ве.ретѣ 32) кѣ слакх маре. чкремѣ се вѣ.ре дѣла лѣн. ши мила лѣн .ртр'хремиле ноастре се пѣтемѣ фаче пре коа лѣн. кѣ сѣфтѣѣ бѣрѣ. де кѣ бѣ[кѣ]рѣе се ащептѣмѣ ве.ретѣла лѣн. ши .рвѣерѣ морцилорѣ. ши цѣ-децѣла. нѣдѣннѣс-не 33) спре мила слакхен лѣн, ши спре сѣсѣкѣа ноастрѣ.

а) еѣглѣ. ши се фѣе коа та ка [ш]н .рн черю ши пре пѣмхнтѣ:

б) кѣмѣ .р черю .рверѣн коа та фѣкѣ. ши .рпреоурѣ сѣнтѣ аша ши нон дѣспре 34) пѣмхнтѣ коа та се фачемѣ. домнеѣѣ маре н ши .рпреоурѣ кѣ тоци сѣфѣнѣн тѣн сѣ фѣнмѣ.

а) еѣглѣ. пѣ.рѣкѣ ноастрѣ сѣциуаса дѣ-w ноав асѣтѣн.

б) саѣѣс грѣаще чѣ че асте фѣрѣкѣ ноастрѣ че е wпѣ 35) а фѣ тѣрне асѣтѣн кѣвхнтѣла лѣн домнеѣѣ. а та-н кѣцинга 36) де мѣ.ре пѣлица лѣн хѣ. асте пѣ.ре стѣтѣтѣлашн 37) нострѣ, ши трѣвхнтѣлашн нострѣ 38), ши сѣфтѣла ши лѣмиратѣла. сѣн-цѣле лѣн хѣ. спѣнѣе 39) ноав ши спре вѣаца де вѣчи. рѣгѣ-мѣкѣ. асѣтѣн фѣрѣкѣ wсѣнѣх сѣ не кѣмерѣкѣмѣ 40), кѣ ѣта пѣлица лѣн ши кѣратѣла сѣнцѣле лѣн се фѣмѣ гѣта кѣ доаврѣкѣ пѣ.рѣкѣ мѣ.ре времѣ трѣче де лѣме кѣ зѣсе дом-ноѣла .р тоате вѣрѣмѣн сѣ фѣмѣ гѣта.

а) еѣглѣ. ши ласѣ 41) ноав грѣшалѣле ноастре. ка ши нон лѣсѣмѣ грѣшицилѣрѣс ношрн.

б) дѣрѣче ши дѣпѣ коутѣцѣоре грѣшимѣ ши допѣ фѣ-гѣ[дѣ]нтѣ не рѣгѣм се ласе ноав ман вѣртѣсѣ аратѣ ноав ка времѣ рѣвѣдѣторн сѣ фѣмѣ. кѣ аша ва лѣса елѣ ноав

31) *Fericat* = *fericit*. Ca și în limba de ađi sunt verbe cari ău forme ce țin de două conjugări: *a ferica* și *a ferici*, *a gătă* și *a gătî*.

32) *Venretă* = *venire*. Forma se explică ast-fel: *a veni*, *venită*, *verită*, *venrită* sau *venretă*.

33) *Nădăindu-ne* = *încredându-ne*; *a nădăi* = *a se încrede*.

34) *Despre* = *de deasupra*.

35) *Opu* = *trebuiță*. Un latinism dispărut din limbă și care nu s'a mai întors.

36) *Căştiga*. D-I Hasdeu citeşte aci: *căştiga*, substantiv: *căştigă* fem., în locul masculinului *căştig*.

37) *Stătut* = *existență*.

38) *Trezvitul* = *deşteptarea*.

39) *Spăsenie* = *mântuire*.

40) *Cumerecum* = *cuminecăm*.

41) *A lăsa* = *a erta*.

ка нон времс лхса кинновацилсрс 42) ношри. се поменнремс рсш нс ка лхса нодш. се дкдеремс рхс дерептс рхс. нс ка лхса. аша нї-н шнхс нодш де домнессс. ка времс фаче нон кечирнаорс ношри. аша шн елс ва фаче нодш нетрекстс 43).

а) еїгаїе. нс не дсче нон л нхпасти.

б) нетаре семс нон вамерїи. дерептс ачк нс ни се каде сз не дхмс нон кс вод-не л испити. кх испителе сзнтс але ен нодстре крединце 44) сз авемс рхедаре. де се не рсгзмс кхндс времс кхдк 45) кх д'к. л 46) испите се нс лгницици фимс. де нхпасти. че кс ацюрюл лшн домнессс рхедаре се л-кемс шн лскрс десесфхршнтс се прїиммс кх чела че-лк лнвенче 47) испита каде л нхпасте. шн лгництс ва фн лтрс іадс. е чела че ва кхдк шн-лк ва тркче кс ацюрюл лшн домнессс кс рхедарк шн де ва тркче достонникс-н. шн ксрорх де славж. че-н гхтитх де домнессс челорс че л'ас юентс елс.

а) еїгаїе. хикакнса 48).

б) л дракса че кс хлнншнгса сзс кхсс де-л черю. шн скоасе йдам лтхн омс де-л раю. шн Юда де ла хс. шн алци мсацн де нс цнче 49) се не изекк'кск нон де вамерїи хикакне кх ен нс н'арх фаче нодш ннче шн рхс, че хикак-нолс брхжмашсас рхдикк вамерїи спре 50) нон шн фаче невоелорс шн нодш. ка рхдикк шарпеле шн лтрх л елс шн прилхети 51) Екка. шн Екка лшелк йдам шн кхссрх де

42) *Vinovașilurn* = *vinovașilor*.

Articolul enclitic are formele următoare:

Masc. S. N.A. -lu -lū -le

G.D. -luī -lu

P. N.A. -i -ī

G.D. -loru-lorū-luru-lurū

Fem. S. N.A. -a

G.N. -eī -īī -i

P. N.A. -le

G.D. -loru-lorū-luru-lurū

Ca excepțiune, aflăm în trei din textele bogomilice *lū* p. *lu* nominativ și *lūī* p. *luī* genitiv:

„nece Ion Botezătorulū...“

„în numele tatilūī și fiilūī...“

Probabil că acestea existaū a-

tunci în graiul Românilor din Transilvania.

43) *Netrecut* = *negreșit*.

44) *Ale ei noastre credințe*. Să se observe ce particularitate importantă se află aci—care s'a notat la citirea din Codicele Voronețen.

45) *Vrem căde* = *vom căde*.

46) *Că dea în repetă cuvintul dinainte*.

47) *Invence* = *învinge*.

48) *Hiclénul*. Acest cuvint reprezintă propoziția din rugăciune: *și ne isbovesce de cel viclén*.

49) *Gice* = *dice*.

50) *Spre* = *asupra, contra*.

51) *Prilăsti* = *seduse*.

БС. РХТТТК ЛШ ДОМНЕСЕ. ШИ ЕИ ШИ ЗМЕША. ШИ РХДНХ
 СПРЕ .РНСШИ ХС. ХИКАКНША ШИ .РНТРХ .Р ФАРИСЕН ШИ .Р
 ШЕЛАРХ ЮУДА СПРЕ ПЕРИРЪ СА. ШИ АЛЦІН МШАЦІ ДЕРЕНТАЧЪ
 НС ДЕ ВАМЕРИ НЕ РХГХМС СЕ НЕ ИЗБХЕТКСКЪ. ЧЕ ДЕ ХИКАКНША
 ВРХЖМАШШАС ЧЕ ТОЦИ НЕ ЗЕМЕНТЪЦИ 52) ДЕ СЕ НС-АЪ ФХГХ-
 ДШНМС ЕАЪ .АТРЪ НЕМИКЪ. СЕ НС ПЕРИМС КЪ ЕАЪ. ЧЕ СЕ ОУРИМС
 ЕАЪ .РНТРЪ НЕМИКЪ. ШИ НИ СЕ КАДЕ СЕ АЪ ВЛХСТЕМХМС ЕАЪ КЪ
 КЪ(КХНТША) 53) ЛШ ДОМНЕСЕ.

а) КЪ А ТА АСТЕ .РНПРХЦІА ШИ СИЛА ШИ СЛАВА .Р ВЕЧІА
 ВЪКШАШ АМИНЪ

б) .РАЛЦЗ НОН АЧИЧЪ 54) .РН ДХРНИРЕ 55) СЪ АВЕМЪ ОУПО-
 ВНИЦХ 56) ТАРЕ. КЪ .РНПРХТША А ТОТЪ АСТЕ ТАТХАЪ НОСТРЪ
 ДЕ .Р ЧЕРЮ ШИ ПСТЪРНИКЪ ШИ СЛХНТЪ ДЕ СЕ СПОВХИМЪ КЪ
 КРЕДИЦИХ ТАРЕ НЕГХИДИНДШЕ ШИ СЕ ЦИМ КЪ ХИКАКНШАС ВРЕМС
 .РВЕНЧЕ ШИ ВРХЖМАШША КЪ СИЛА ТАТХАШ НОСТРЪ ШИ НЕ ВЕМЪ
 ПРОСАХИ 57) КЪ ЕАЪ АПОИ КХНДЪ КА ВЕРИ .РН СЛАВА СА ЕАЪ
 ВА ДА КШИШ ДШПЪ АЪКРША ЛШ .Р ВЕЧІА ВЪКШАШ. АМИН.
 ПИС 58) ПОПЪ ГРИГОРІЕ ДИ МХХАЧЮ ВЛЪТЪ .ЪРКЪ (7127)*).

OBSERVAȚIUNI

privitoare la Codex Sturdzanus.

Acest codice e ulterior față de cele din prima grupă. El arată un pas mai departe în dezvoltarea literaturii noastre vechi. Acum se adaugă, pe lângă textele religioase fundamentale, și predică, în care se află o mai mare libertate a traducătorului. O altă categorie însă și mai importantă de producțiuni găsim în acest codice: sînt textele religioase eretice.

Creștinismul a avut să lupte cu o sumă de secte, pe care diferitele concilii le-au osândit și ale căror cărți au fost arse. Cu toate acestea eresurile s'au răspândit mai

52) Zementeste = zmentesce, *corupe, strică*. Cuvîntul există și azi sub forma *smintesce*. Sensul cel vechiu se găsește încă în unii scriitori din secolul XIX.

53) În text numai prima silabă a vorbei.

54) *Acicea* = *aicia*.

55) *Dărnire* = *generositate*.

56) *Upovăință* = *speranță*.

57) *Ne vemu proslăvi* = *ne vom lăuda*.

58) *Iis* = *scris* (cuvînt slavon).

*) Acesta este predica întrîgă. Reproducem de pe „Cuvente den bătrîni“ Vol. II..

ales în țările în care cunoscințele dogmatice erau mai puțin întinse. Între numeroasele eresuri creștine a fost și *bogomilismul*.

Iată în câte-va cuvinte în ce constă această credință:

Dumnezeu a avut doi fii: pe Satanail și pe Mihail (identificat cu Cristos). Fiul cel mare, Satanail, s'a răsculat contra Tatălui și a devenit elementul rău. Cristos l-a învins, l-a aruncat în Iad și i-a luat terminațiunea *il*, lăsându-l «Satana». Pământul și cu tot ce se află pe dînsul, împreună cu omul, este creațiunea lui Satanail; dar Dumnezeu a dat omului și o parte de la dînsul, adică sufletul. De aceea în om sînt două elemente vecinice în luptă.

Religiunea ortodoxă cu toate dogmele eră considerată ca operă a Satanei. Cine e cu adevărat credincios trebuie să respingă toate acestea și să caute a întări elementul divin. De aceea bogomilicii primiau numai pe «Tatăl nostru» dintre toate rugăciunile și încolo aveau altele ale lor, duceau viață ascetică, mâncau numai vegetale, nu admiteau leturghia, postiau Lunea, Miercurea și Vinerea, și fie-care credincios se considera preot.

Se vede din această scurtă expunere că avem aci credința dualistică asiatică, lupta între principiul binelui și al răului, pe care o aflăm în religiunea persană. Acolo în Asia s'a format *secta Manicheilor* sau *Pavlicianilor*, numită așa după fondatorul Manes și după apostolul Pavel, ale cărui învățături le aveau ei în cea mai mare cinste. De acolo s'a strecurat în Tracia prin sec. VIII și a intrat într-o nouă fașă devenind *doctrina bogomilică*, de la popa Bogomil (călugăresce Ieremia), care trăia pe timpul împăratului bulgar Petre (927—968) și care «a răspândit în Bulgaria eresul manicheic».

De la Dunărea de jos credințele bogomilice au luat drumul prin Italia și au ajuns până în Franța de sud, unde se formă *secta Albigensilor*, contra căreia regele Philippe-Auguste (1223) trimite armată. În genere în Europa credincioșii bogomilismului erau numiți Bulgari, sub diverse forme: *Bulgari*, *Bugari*, *Bougres*, — și vorba rămasă în limba franceză, schimbându-și sensul din «*eretice*» în «*om rău*».

Sînt motive puternice pentru a se susține că doctrinele acestea au trecut și d'a stînga Dunării. D. Hasdeu aduce următoarele argumente:

1. Mărturia Sasului Reicherstorffer (sec. XVI), care

spune că Moldovenii au cea mai mare venerațiune pentru apostolul Pavel.

2. Incredințarea unui boer moldoven (sec. XVI) că Petru Rareș este creștin de legea «*Sancti Pauli*».

3. Existența unor Români în Transilvania (în sec. XVII) care considerau pe apostolul Pavel mai pre sus de cât toți sfinții.

4. Transmiterea până aăzi a proverbului săsesc: «L-a părăsit ca Sf. Pavel pe Români», proverb ce se găsește și la Unguri.

La acestea d. Sbiera adaugă expresiunea «*oméni buni*», ce se întrebuințează în popor și pe care d-sa o alătură cu «*bons hommes*», nume ce-și dau unii altora sectarii bogomilici din Italia și Franța.

Trecând la Români, doctrinele de care ne ocupăm se întinseră repede din două cauze: toleranța clerului român, și necunoștința deplină a dogmelor ortodoxe. Ast-fel, Românul crede că, pe lângă păcatul originar cu care se naște omul, îi este *scris* să facă alte păcate. Trebuie dar să mai răscumpere din ele cât va pute și în acest scop alergă la ajutorul sfinților; iar spre a avea mai multe ajutoare, crează sau introduce sfinți deosebiți de ai creștinismului dogmatic. Așa avem: Sf. Vineri, Sf. Duminecă, Sf. Mercuri, Sf. Sore, ș. a. Apoi, viața viitoare frământă spiritul Românului. Iadul cu muncii se înfățișează cu culorile cele mai înfiorătoare și Diavolul joacă un marerol în viața lui. Pe când îngerul, ce-î stă pe umărul drept, îl îndemna la bine, Diavolul îl pune să facă rău. Diavolul se întrupază în diferite animale și persecută pe om; tot el produce diferite bôle sufletești și trupesci, de care nu poate scăpa omul decât prin descântece și rugăciuni.

Tot de la Bogomili s'a păstrat la Români postul de Lunea, înlăturarea din hrana țăranilor a cărnii de vită mare, Țilele de pește din posturile cele mari, precum și admirațiunea pentru viața ascetică.

RECAPITULARE.

Primele texte românesce.

Incepem istoria *literaturii* noastre cu tipăriturile și cu manuscrisele ce ne-aū rămas din secolul XVI și pôte unele chiar dintr'o epocă anterioară. Formează ele însă opere de literatură propriu zisă? De sigur, *nu*, a) pentru-că nu sînt *originale*; condiție esențială pentru o literatură națională, ci sînt tôte traduceri; b) pentru-că nu aū *valóre literară*. Nu ne putem însă lipsi de studiul lor, fiind-că în ele vedem cum a început a se forma și a se desvolta limba românească, și fără *limbă națională* nu pôte exista *literatură națională*.

De aceea nici nu aprețim textele din care s'aū reprodus bucățile de mai nainte, din punct de vedere al fondului, ci numai din punctul de vedere al formei, al limbii.

Aci aflăm limba română într'o fasă de tranzițiune, când o sumă de fenomene caracteristice sînt amestecate, când sunetele și formele se luptă între ele pentru existență. Prin studiul asupra lor putem bănuî cam ce fel trebuie să fi fost limba română înainte de ele. Din ele se vede că odată fenomenul rotacismului lui *n* era mult mai întins în limbă, se vede că vechiul sunet *n* a început să se ridice și să dispute terenul lui *r* și din acéstă

luptă s'a produs un sunet combinat *nr*, care a fost întrebuințat câtă-va vreme, pentru a da victorie definitivă lui *n*. Din cărțile și hrisóvele acestui véc vedem că *u* mut de ađi a fost odată pronunțat întreg, apoi s'a înjumătățit și în fine a dispărut ; că sunetele *l* și *n* înmuiate au fost generale în limba română. Se vede de asemenea că articolul a stat odată înaintea substantivului, apoi în urmă, fără să formeze cu el un singur cuvânt, și mai târziu s'a contopit. A fost când-va o declinare nearticulată cu prepozițiuni [din care s'au mai păstrat câte-va urme și în limba de ađi] ; verbul a fost mai bogat în forme de cât ađi ; părțile propozițiunii erau fixe ; iar sintaxa în genere avea însemnate deosebiri față de vorbirea de ađi, datorite cu deosebire originalelor streine după cari s'au tradus textele.

5. SIMION ȘTEFAN.

Mitropolitul Simion Ștefan din Transilvania a dat mare îndemn tipăririi și traducerii de cărți bisericești în timpul cât a păstorit.

Tipărind Noul Testament al lui Silvestru, 1) el face o dedicațiune de mulțumire către George Racotzi, principele Transilvaniei, apoi o prefață către cititori. Aci ne spune că, îndată după mórtea lui Silvestru, a cercetat lucrarea acestuia și a aflat o sumă de greșeli provenite din pricină că traducătorul răposat nu scia bine grecesce. De aceea a luat texte grecesci, latinesci și slavonesci și a completat lucrarea, pe care ar voi s'o vadă citită de *toți Românii*, nu numai de cei din Transilvania. Pentru scopul acesta s'a preocupat de alegerea cuvintelor ca să nu fie dificultate de înțelegere pentru cei din alte ținuturi românești. „*Bine știm, zice el, că cuvintele trebuie să fie ca baniș; că baniș aceia sânt buni cariî âmbilă în toate fărâle; așa și cuvintele, acealea sântu bune care le înțăleg toți. Noi drept aceia ne am silit de încât am putut să le isvodim așa cum să înțăleagă toți; iară să nu vor înțeleage toți, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuiia ce-aû resfirat Rumânii printralte țări de și-aû mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăescû toți într'unû chip*“.

Din «Noul Testament.»

„Noul Testament saû înpăcarea cu leagea noao alui Is. Hs. Domnului nostru izvodită cu mare socotință den izvodû grecescu și slovenescu pre limbâ rumânească cu îndemnarea și purunca denpreună cu toată cheltuiala a Măriei Sale Gheorghie Racotî, Craiulû Ardealului îprocia. Tipăritusaû întru a măriei sale Typografie, dentăiû noou în Ardealû în cetatea Belgradului, aniî de întruparea domnului și mântuitorului nostru Is. Hs. 1648 luna lui Ghenuariû 20“.

1) Silvestru a fost un Eromonah, care a tipărit cărți religioase și a făcut traduceri, între care o cazanie, așa numita Ca-

zanie de la Govora, tradusă din rusescce dupe porunca lui Mateiû Basarab.

Предословіє кѣтрѣ мѣрїа сѣ краю ардѣлаша.

Чинститѣлаши ши лѣминатѣлаши ши рѣрѣмсѣцѣтѣлаши кѣ дѣстѣнничїе ши кѣ кришинѣтѣтѣ, мѣлѣстнѣлаши **ГЕОРГІЕ РЯКОЦИ** чѣл маи марѣ, дин мѣла лѣи дѣмнѣзѣ Краюлаши Ардѣлаша, ... нпрѣч. 1) .. вѣзѣндѣ ши рѣцѣлѣгѣндѣ мѣрїа та, кѣ нѣи рѣмѣнїи карїи сѣнтѣм рѣи цѣра мѣрїен тѣлѣ 2), нѣ авѣмѣ нечѣ Тѣстѣментѣла чѣл нѣи, нечїи чѣл вѣкїю дѣ пѣннѣ рѣтрѣ Лѣмѣа нѣастрѣ, мѣрїа та тѣи мѣлѣстнѣвїтѣ 3) кѣ оуѣнѣ Краю мѣлѣстнѣ, ши мѣи пѣрѣнчїтѣ сѣ каѣтѣ, рѣ 4) пѣпїи мѣи пѣрѣсїи кѣртѣларїи 5) ши вѣмѣни рѣцѣлѣпїи, карїи сѣ цїѣ нѣзѣоди 6) Тѣстѣментѣла чѣл нѣи, а дѣмнѣлаши нѣострѣ а лѣи Іѣ, Хѣ, дин лѣмѣж рѣчѣаскѣ, ши слѣвѣнѣскѣ, ши лѣхїнѣскѣ карѣ вѣзѣндѣ пѣринкѣ мѣрїен тѣлѣ аи ши фѣкѣст, ши мѣрїа та рѣкѣ тѣи мѣлѣстнѣвїтѣ, дѣ нѣи лѣдѣск мѣшѣрїи стрѣиїи дѣ нѣск фѣкѣст Тїпѣграфїѣ. ши лѣи дѣтѣ платѣ дин вѣстїларїюлѣ мѣрїен тѣлѣ. ши пѣнтрѣ кѣ ачѣстѣ лѣскрѣ бѣнѣ ши сѣфїтѣ, лѣтѣ рѣчѣпѣтѣ дин сѣфѣтѣла ши дин дѣмнѣтѣсѣа ши кѣ кѣлчѣсѣла 7) мѣрїен тѣлѣ, пѣнтрѣчѣкѣ сѣ кѣвїнѣ сѣ лѣж сѣпїтѣ нѣмѣлѣ ши сѣпїтѣ сѣокѣтїнцѣа ши сѣпїт дѣстѣнничїѣа мѣрїен тѣлѣ, пѣнтрѣ карѣлѣ сѣ анѣж нѣмѣлѣ мѣрїен тѣлѣ пѣманѣ 8) нѣ оуѣнтѣтѣ рѣ вѣчїи

Сѣлѣгѣ маи мѣкѣ ши пѣлѣкѣтѣ а мѣрїи тѣлѣ. Сїмѣи **СТЕФАНЪ**, архїѣпїскѣпѣ ши мїтѣрополїтѣ Сѣкашѣлаши Бѣлградѣлаши, ши Іѣ вѣдѣлаши, ши Іѣ мѣрамѣсѣрѣшѣлаши, ши тѣатѣ цѣра Ардѣлаша.

Предословіє 9) кѣтрѣ чѣтїторїи.

Чѣтїторїлѣрѣ рѣтрачѣстѣ сѣфѣтѣ карѣтѣ, мѣлѣ пѣчѣ ши сѣнѣтѣтѣ дѣла Тѣтѣлѣ, Дѣмнѣла нѣострѣ Іѣ Хѣ.

1) *Iproci* = *și cele-lalte*.

2) *În țara măriei-tale*, în Ardeal,

3) *Milstivită* = *milostivită*.

4) *În* = *între*.

5) *Cărtulari*. Să se observe în ce text s'a mai aflat cuvîntul cu forma de aci.

6) *A isvodi* are sens de a traduce. Cuvîntul își schimbă întru cât va înțelesul chiar în cronicări

acestui secol (XVII), însemnând a compune în genere.

7) *Chelciug* = *cheltuieală*. Mai jos este *chelșug*.

8) *Pomană* = *pomenire*. În limba de aci s'a modificat întru cât-va însemnând ceea-ce se dă unui sărac (dar cu scop de a pomeni pe cel mort.)

9) *Predostavie* = *prefață*.

Анчипеніа чєціи сѣїте кѣрци трєвѣще сѣ цици ши сѣ
 ꙗцєлѣцєци, дєпрє чѣстє лѣкрѣри карєлє сѣнт скрїсе прє рѣндѣ.

А. Ячєст тєстѣмєнт лѣс ꙗчєпѣт лѣ нєкѣди, Ёрмѣнах Гє-
 лїкєстрѣ, дєн порѣнка ши кєлѣшѣгѣлѣ мѣрїєи сѣлє. ши єлѣ сѣс
 ѳѣстєнит 10) кѣт сѣс пѣтѣт. ши кѣрѣндѣ ꙗн сѣс тѣмплѣт 11) лѣи
 мѣартє; ꙗрѣ нѣи сѣкѣтинѣ ши лѣс ꙗд лѣмїтє гѣсєтѣмѣ мѣлѣтѣ
 лѣпєж. ши грєшѣлє ꙗ скрїптѣрѣ лѣи пєнтрѣ нє ꙗцєлєсѣлѣ
 лѣмѣїєи ши кѣрѣци грєчєци. пєнтрѣчѣлѣ нѣи лѣм ꙗчєпѣтѣ
 дїнтѣю лѣл пѣслєдѣи 12) ши ѳѣндє нѣс ѳѣстѣ бїнє лѣм нє-
 прѣвїтѣ ши лѣм ꙗмплѣтѣ. ши лѣм тѣкмїтѣ дї ꙗ кѣтѣ
 лѣм пѣтѣтѣ. Чє нѣмѣи лѣчѣстѣ сѣ цици, кѣ нѣи нѣмѣ сѣкѣ-
 тїтѣ нѣмѣи прє ѳѣи нѣкѣд 13) чє тѣлѣтѣ кѣтѣ лѣм пѣтѣтѣ ꙗфлѣ,
 грєчєци, ши сѣрѣцїи, ши лѣтїнєци, карєлє лѣс ѳѣстѣ нѣкѣ-
 дїтє дє кѣртѣлѣри мѣри ши ꙗцєлєгѣтѣри лѣ картѣ грєчѣскѣ,
 лѣм чєтїтѣ ши лѣлѣм сѣкѣтїтѣ. чє мѣи кѣртѣсѣ 14) нѣлѣм
 цїнѣтѣ дє нѣкѣдѣлѣ грєчѣскѣ. ши лѣм сѣкѣтїтѣ ши прє нѣкѣдѣлѣ
 лѣи Ёрѣнїмѣ 15), карєлє лѣс нѣкѣдїтѣ дїнтѣю дїи лѣмѣж
 грєчѣскѣ, лѣтїнѣцїє, ши лѣм сѣкѣтїтѣ ши нѣкѣдѣлѣ слѣвє-
 нєскѣ карєлєи нѣкѣдїтѣ слѣвєнѣцїє дїи грєчѣскѣ, шї є тї-
 пѣрїтѣ ꙗ цѣрѣ Мѣскѣлѣи. ши сѣкѣтїнѣдѣ лѣчѣстѣ тѣлѣтѣ
 вѣрє 16) картѣ лѣс ꙗмѣлѣтѣ мѣи лѣрѣлѣ дє картѣ грєчѣскѣ
 дєпрє лѣчѣлѣ лѣм сѣкѣтїтѣ, ꙗсѣ дє чѣ грєчѣскѣ нѣ нѣлѣм
 дєпѣртѣтѣ. шїнѣдѣ кѣ дѣлѣлѣ сѣфѣнїтѣ лѣс ꙗдѣмнѣтѣ євѣлѣн-
 стїи 17), ши лѣлѣлїи лѣ скрїє ꙗ лѣмѣж грєчѣскѣ Тєстѣмєнтѣлѣ
 чєл нѣс. ши картѣ грєчѣскѣ лѣтє нѣкѣдѣлѣ чєлѣрѣлѣлѣтє.

Г. Дє лѣчѣстѣ ꙗкѣж кѣлѣж сѣ цици, кѣ вѣдѣлѣм кѣ шнєлє
 кѣкѣнїтє ѳѣнїи лѣлѣс нѣкѣдїтѣ ꙗнтрѣи кїп, лѣлїи ꙗтрѣлѣт.
 ꙗрѣ нѣи лѣлѣм лѣсѣтѣ кѣм лѣс ѳѣстѣ ꙗ нѣкѣдѣлѣ грєчѣскѣ,
 кѣзѣндѣ кѣ лѣтє лѣмѣи ꙗкѣж лѣ цїнѣ лѣшѣ, кѣмѣи сїнѣгѣгѣ,

10) *Ustenit* = *ostenit*. Aci o neaccentuat este scăduť în *u*, după legile fonetice ale limbii noastre.

11) *Tămplat* = *întămplat* fără prefix.

12) *A posledui* = a controla., a urmări pas cu pas.

13) Aci *isvod* înseamnă text.

14) *Vartos*. Să se observe prima silabă a acestui cuvint în com-

parație cu formele corespundătoare din textele anteriore.

15) Sf. Ieronim autorul textului latin al Evangheliei, numit ediția *Vulgata* (331—420).

16) *Vare* = ore. Din

volet > **voare* > { *vare*
uoare > *oare*.

17) *Evglistii* = evangeliștii. Să se observe că grupul *št + i* nu este prefăcut în *št*.

ши поблнканы, ши гангрена. ши пїетри скѣмпе, кареле нѣ сж пїѣс рѣмхнїцїе че сжнтѣ. нѣме де вѣмени, ши де лѣмне, ши де вѣшменте, ши алтеле мѣате кареле нѣ сж пїѣс рѣмхнїцїе че сжнтѣ, нон ꙗкж лѣмь лхсатѣ гречѣїе пентрѣ кж алте лимен ꙗкж лѣс лхсатѣ ашѣ.

Д. Пчаста ꙗкж вж рѣгхмь сж лѣѣци аминте, кж рѣмхнїи нѣ грхескѣ ꙗ тоате цжрхле ꙗтрѣи кип, ꙗкж нечи ꙗтро царж тоци ꙗтрѣи кип. пентрѣчѣѣ кѣ невоє поате сж скрїе чиннеѣ сж ꙗцелѣгж тоци, грхиндѣ оуны лѣскрѣс оунїи ꙗтрѣнѣ кипѣ алїи ꙗтралтѣ кипѣ, аѣ вѣшмх(н)т, аѣ касе, аѣ алтеле мѣате нѣ ле нѣмескѣ ꙗнтрѣи кипѣ. бнне цимь кж кѣвинтеле треѣсе сж фїе ка банїи, кж банїи ачѣѣ сжнт бѣни карїи ꙗмѣлж ꙗ тоате цжрхле, аша ши кѣвинтеле ачѣѣ сжнтѣ бѣне кареле ле ꙗцелѣгж тоци. нон дерептѣ ачѣѣ нѣмь сжнт де ꙗ кжт ам пѣтѣт, сж изводим аша кѣм сж ꙗцелѣгж твци. царж сж нѣ ворѣ ꙗцелѣгж тоци, нѣи де кнна ноастрж, чен де внна чѣлѣѣ чѣс рхсфират рѣмхнїи при ꙗтралте цжрѣ, де шѣс местекат кѣвинтеле кѣ алте лимен де нѣ грхескѣ тоци ꙗтрѣнѣ кипѣ 18).

6. MITROPOLITUL VARLAAM.

Nu se știe precis nici anul nici locul nașterii Mitropolitului Moldovei Varlaam. Probabil însă că s'a născut între 1590 și 1595, căci cunoscuse data cînd ajunge mitropolit și trebuia să fi fost atunci de 35—40 de ani (1632). El a lucrat mult pentru introducerea limbii românești în biserică și a stat în scaun până cînd Vasile Lupu, cu care era bun prieten, a fost răsturnat de Gheorghe Ștefan. Atunci s'a retras la mănăstirea Secul, unde a stat până la moarte, care nu șcim în ce an s'a întîmplat; în tot cazul după 1657, căci la această dată îl aflăm subscris în actele mănăstirii ca bivmitropolit.

Mergînd în Muntenia, unde cunoscuse Catechismul calvinesc al lui Rakotzi, provocă o contra-mișcare în Țară și publică „Răspunsurile“.

De la el cunoscem două lucrări:

1) *Carte românească de învățătura duminicilor preste an*, tradusă din slavonese, numită pe scurt *Cazania lui Varlaam*.

2) *Răspunsuri la Catechismul calvinesc*, lucrare tipărită la Suceva (1645), din care nu posedăm nici un exemplar și cunoscem numai prefața reprodușă de Șincai în cronica sa. (Tom. III la anul 1645). Mai avem încă o dovadă în faptul că o găsim pomenită în a doua edițiune a catechismului calvinesc.

18) După: „Gaster, Chrestomatie română vol. I.“

Iată ce dice Varlaam în prefață între altele :

„Tămplăndumise estimpă a fi în părțile Țerei Românești și vorbind mai vartos cu oare-care boiarin Udriște Năsturel carele în mijlocul altor cărți nouă ce mi-au arătat, adusu-mi-au și o cărțalue mică, Catechismul creștinesc, carea o am aflat plină de otravă de moarte sufletească.. pentru care lucru am chemat sobor dintr'amândouă părțile și din țeara Românească și din țeara Moldovei... Am socotit că am o datorie mare să fac respuns și să arăt strîmbătura și tilcul cel rău al lor ce tilcuesc rău și strîmbează scriptura sfîntă“.

Din prima edițiune a Catechismului calvinesc nu se cunoaște nici un exemplar. Din a doua (tip. 1656) este la Academie un exemplar. S'a retipărit într'o ediție modernă cu litere latine.

Acest catechism cuprinde două părți: 1) replica la răspunsul lui Varlaam și 2) catechismul propriu zis.

Replica este intitulată: „Scutul Catechismușului cu răspunsu den scriptură svță împotriva răspunsului a două țări fără scriptură svță“. Se adresază lui Varlaam și soborului adunat la Iași dîcînd că „nu se cuvine să lăsăm fără răspuns orbiciunea și neînțelepciunea celora ce au judecat catechizmușul nostru, neînțelegînd dulceta și luminarea scripturii sfînte“.

La finele catechismului sînt câte-va rugăciuni.

Din „Cazania lui Varlaam“ 1)

Cuvîntu împreună cătră toată semenția românească 2)

„Pré luminatū întru pravoslavie, și credinciosū întru părintele nenăscutū, și întru fiul dela părintele născutū nainte de toți vécii, și întru duhulū svântū de la părintele purcedătoriū, și pre fiul odihnitoriū, svânta troiță unul adevăratū Dumneđau ziditoriū și făcătoriū tuturor văđutelor și nevăđutelor,

„Io Vasile Voevod cu darulū lui Dumneđau țitiitoriū și biruitoriū și domnū a toată țara Moldovei, dar și milă și pace și spăsenie a toată semenția românească pretutinderé ce să află pravoslavnici într'aciasta lînmă cu

1) *Titlul*: „Carte românească de învățatură dumenecel(e) preste an și la praznice înpărătești și la svanți mari, cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasile Voivodulū și domnulū țără(i) Mol(dovei), diin multe scripturi tălmăcită di în limba sloveniască pre limba

romeniască de Varlam Mitropolitul de țara Moldovei în ti-pariul domnescū în Iași, în mănăstirea a trei Steli (= Sfetitele) de la Hs. 1643“.

2) Aci sînt cuvintele Domnitorului Vasile Lupu.

toată inima cerem de la domnul Dumneșău și izbavitorul nostru Is. Hs.

„Dintru cât s'au îndurată Dumneșău dintru mila sa de ne-au dăruită dăruimă și noi acestă dară limbii românești, carte pre limba românească, întâiu de laudă lui Dumneșău, după acé de învățătură și de folos sufletelor pravoslavnici Să iaste și de puțină preț, iară voi să o primiți nu ca ună lucru pementescă ce ca ună odor cerescă, și pri însă cetindă pre noi pomeniți și întru ruga voastră pre noi nu uitareți și hiți sănătoși“ 3).

Smeritulă Archiepiscopă Varlaam și Mitropolitul de Tara Moldovei, Cuvântu cătră cetitoriu.

„De mare jéle și de mare minune lucru iaste, o iubită cetitoriu, cândă toate faptele 4) ceriului și a pământului înblă și mângă toate caréși la sorocul și la marginia sa, la caré înțelepciună cia vécinică le-au făcut, și nice puțin nu smentescă nice greșescă sâmnul său. Numai sângură amăratulă omă, cei făcut pre obrazul și pe chipul tvoreșului 5) său, cu mente și cu graiu de la dânsul cinstită domn și biruitoră pământului și mărei, pasărilor și dobitoaceloră, peștiloră și tuturoră fieriloră cumă grăiaște și proroculă că cu puținelă îlă micșură pri însă mai mică de câtă îngerii, adecă pre omă, numai căci-i cu trup, iară cu sufletul iaste fără de moarte ca și îngerii; la care margine și la care sorocă iaste făcută de Dumneșău să margă în locă cérehi 6) să grijască și să nevoiască nice léc să nu smentescă nice să scape de acela sâmnă; iară elă departe rămâne și ticăițește 7) să scapă, că și diin fire de va socoti omulă și diin scriptură nu va afla altă

3) Să se observe formele *uitareți* și *hiți*.

4) *Faptele* = *făpturile*.

5) *Tvoreș* = *făcător*.

6) *Cearehi* = *ce are a fi*.

7) *Ticăițește* = *încercă, își*

dă silința. La C. Negruzzi (Alex. Lăpușănu) aflăm: „*ticăitul* boer răcnia cât putea.“ Idem Odobescu (Mihnea Vodă): „nu va avé milă când te va vedé înfrânt și *ticăit*.“

săvrășitū chemărei sale sau altă margine, fără numai viața acé vestită și cu nărocū 8) și blagoslovită, caria săvai 9) că o și dorescū și o pohtescū toți oamenii. Iară în care lucru stă și se ține acéia viață, unii cu totulū nu-și știu nice nu vorū să știe; alții are putia să și știe, iară ei de bună voia lorū căotându nu vādū și audindū nu înțelegū..... săvai că și știu și vādū și cu dragū o pohtescū; iară lucrurile céle de trebă ce ducū le acéia viață nu vorū să le facă. Pentr'acé diintru întâiū, cî-au fost bărbați purtători de duhulū svântū unii dudă alți și până acum toți a ustenitū scriindū și, tălcuindū sven-tele scripturi de-au învățatu ș-au arătatū omului în toate chipurile calia caré duce acolo, cumū ca să nu greșască hieși-te-cine marginé și săvrășitulū acela, spre carele-i făcutū. Cătr-acé ș-altă usteniintă s-au adaos acelorū bărbați purtători de duhul svântū, căci că mărgăndū de susū în gios și imputinându-se diin oameni înțelesul sveelorū scripturi, le-au căotatū a pogoră și svânta scriptură tot mai pre înțelesul oamenilorū păn'au începutū a scoate așeși cineși pre limba sa, pentru ca să înțelégă hie-cine să sâ învêțe și să mărturisască minunate lucrurile lui Dumneđău. Cu multū mai vrătos limba noastră românească ce n'are carte pre limba sa, cu nevoe iasta a înțelége carté alții 10) limbi, și pentru lipsa dascalilor ș-a învățătorei; cătū a fostū învățandū mai de multă vréme, acmu nice atăta nime nu învață. Pentr'acé de nevoe mi-au fostū, ca unū datornicū ce sintū lui dumneđău cu talantulū ce mi-aū datū să-mi pocī plăti datoriiā macarū de cătū, 11) până nu mâ duc în casa cé de lutū a moșilorū miei. Adunat-am diin toți tălcovnicii 12) sventei evanghelii dascăli beséricii noastre; și déc'amū scris, arătat-amū măriei sale pravoslavnicului Domnū Io Vasilie Voivodul cu mila lui dumneđău Domnul țării Mol-

8) *Năroc* = *noroc*. Să se observe și alte cuvinte analoge: *lăcuitor*, *nărod* din carī s'aū desvoltat formele de *ađi*, *locuitor*, *norod*.

9) *Săvai* că = *măcar* că.

10) *Alții* = *altei*.

11) *Macarū de cătū* = *cât de puțin*. Compară expresia de *ađi: cât de cât*.

12) *Tălcovnicii* = *traducătorii, tălcuitorii*.

dovei. Măriia sa, ca unŭ domnu creștin și blagoceștivŭ 13) și iubitoriu de beserică, grijindŭ ca un stăpănu bunŭ de folosul oilorŭ lui Hs., nu numai pentru cele trupești ce și pentru cele sufletești, de unde sângurŭ Dumneđău cu mână sa cé puternică au arătatŭ măriei sale spre acesta lucru îndreptătoriu, préosvențitulŭ părinte Petru Moghila 14) feciorŭ de domnu de Muldova, Arhiepiscopŭ și Mitropolitŭ Kievului Haliciului și a toată Rosiia, carele pre pofta măriei sale au trimisŭ tipariul cu toate meștersugurile câte trebuescŭ; spre care lucru măriia sa domnulŭ ce serie mai susŭ Io 15) Vasilie Voevodul cu darulŭ lui Dumneđău domnulŭ țării Moldovei, cheltuială nesocotită 16) spre totŭ lucrul tipăriei 17) au datŭ. Și așé cu darulŭ lui Dumneđău după începutŭ am vădută și svrășitul“ 18).

ДѢМЕНЕКА ФАРИСЕШАИ ШИ А КАМЕНШАИ

Зисе домиша пилада ачеста. дои шамени ртрарж. р
векрекж сж сж роаце. оуиша фарисес, парж алтоуа ва-
мжшж. дечи фарисеса стжтоу, ши ашл сж рсга. ртрс сине.
доамне даш цје ладж, кж нс сжмтс 1) ка лалаци ша-
мени. апоукжтври недирепци саш ка ачестж камжш. пос-
тисксмж де даури 2) ртро сжптжмжшж. ши даш а сжча
ди р тот кжт агонисескж. парж камжшоуа ста де парте.
нс врк нице укїи сжш рждинче кжтрж черю. че сж бжтл
рн пїептж, ши зичл. доамне млстив фїн мїе пжкжто-
сшаи; парж гржескж воаж. кж погорж ачеста маї дирептж
р каса са, де кжт ачела. кж хїе чинне чела че сж ва. р-
нжлца смерисжва. парж чела че сж ва смерї рнжлцасжва.
Лвжцжтсрж... ртрачжа вркме авл шенчнж 3) жидв-

13) *Blagocestiv* = *evlavios*, *pios*.

14) *Petru Movilă*, (1596—1646) mitropolit al Kievului, autorul celebrei scrieri „Mărturisirea Ortodoxă.“

15) Să se observe că *Io* neîn-
doelnic nu pôte fi *eu*, ci *Ion*, căci
figuréază în titlul domnitorului
chiar când altă persoană vorbește
despre el.

16) *Nesocotită* = ce nu se pôte
socoti, mare. Să se compare cu
sensul de ađi.

17) *Tipăriei*, tipărie = tipărit.

18) Reprodusere după „Biblio-
grafia românească veche“ de I.
Bianu și N. Hodoș.

1) *Sămtu* = *sint*.

2) *Daori* = două ori.

3) *Obicină* = *obicei*.

кін, де постїа доаж силе ртро сжптжмзїж, ши да ве-
скречен асѣча дн ж тот кжт ава. пентрачк ши фарн-
сеаь ачела сж ажоудд, кз постѣїе ши дж а сѣчаь лш
дм̄сзс дн .† тоть дн .† кзт аре. Лоукрѣиле 4) лш коу
адвѣрать єрдь єне. парж гсрж авоу рѣ: кз челаь че
фаче ачксте лѣкрѣи, исз каде сж юбаскж стренноуь, ши
кѣноскоутоуь. ши сзи хїе мнлж де твци коумь єрдь
авраамз. парж ачеста клеветїа пре дѣпроапеле сзс, ши
лшндїа. ши пентрѣ єнжтжциле сале сж мжндрїа. пен-
трачк дара 5) лш ноу фс прїимнтж де дм̄сзс. кз мл̄сте-
нїа 6) мжндрюлоуи їасте ка ѡ ранж лш дм̄сзс. ши де
постѣаь лоуи снче їсана пррѣкж, нс ачеста пость ас
алеск дм̄сзс. дечн ниче постѣаь лш, ниче дара лш,
фс де вроу.† фолоск. Ёскоуатацн дѣкм̄с ши рѣга ка-
мжшдлш. карелеш адоусж админте де пжкателе сале, ши
стжтс департе, ши сж оучндѣ 7) .† пїептж, ши коу ачксте
коуїнте сж рѣга ши гржїа. доамне ксржцїкїемж мене 8)
пжкжтосоуь. кз нс сжмтж дестоннкь сж стаѣ ши сж
каут кс ѡкїї мїен кзтрж черю, пентрѣ моулицма
пжкателѡр мале. кз саѣ рм̄слицнт фзржделеїїле мале,
ман кзртоск де кжтж нжнпоуь мжрїен. 9) ши ржстж-
циле мале ас ковржшнтж 10) престе пжроуь канѣлоуи мїес.
рнаннтѣ та стаѣ стрж.ржжтжциле м̄кле, асж кз
карїїле 11) сж вѡрж дешкїде. ши вѡр хї скрїсе тоате
сѣспїїїле сзрачїлор. ноу їасте ниче оуи лоукрѣ, ниче
оуи гжндь сж ноу цїїи тѣ дм̄сзс мїес. а ржспоунде
намь вѣкме, а фоуїи намь оунде. .† черю ноуи локк. .†
пжмжнтж мз темь сж ноу мз кѣмва рїїцж, вжсжндь фан-
теле мале ч̄кле р̄кле, пентрачк амь ксрѣк 12) кзтрж тїне

4) *Lucruri* = *fapte*,

5) *Darea* = *darurile*, *ofrandele*.

6) *Mlstenia* = *milostenia*.

7) *A se ucide* = *a se bate*. Și
forma fără pronume se află tot
cu același sens: *Cine te-a u-*
cide în bucă, dă și alaltă (Text
din sec. XVI, Evangeliarul lui
Radu) = *De te va lovi cine-vă*
pe un obraz, dă și pe celă-lalt.

8) *Mene*. Să se explice în com-

parație cu textele anteriore și cu
limba de ađi.

9) *Măriei*. Să se observe arti-
cularea.

10) *Covrășit* = *covârșit*.

11) *Carțile*. Să se observe ne-
prefacerea lui *a* în *ă*.

12) *Curs* = *am alergat*. Să se
observe în ce text s'a mai în-
tălnit.

млѣстиве деспѣнтоаре, 13) ши юбиторъ де ваменн доамне. ши кѢ лакрѣмн мѢ роуѣ, кѢрѣцѣмѢ мѣне пѢкѣтосѣль. моуѣте сѣмѣ пѢкѣтеле мале, че мнѣла та ѣсте ман маре. дела ваменн ноу ѣсте поуѣтинѣж. ка сѣ мѢ спѣсѣжскѣ еѢ. ѣрѢж млѣстивирен тале ѣсте пѢстинѣж шацѣста. кѢ пентроу пѢкѣтѣши ан венѣтъ, де рѣерю пре пѢмѣжѣтъ, ка сѣи кеми спре покѣжнѣж, дѣчи нѢ мѢ лѣсѣ ниѣе пре мене. р дѣшѣртѣ. че мѢ прѣимѣкѣе ши пре мене, че кѣсѣ кѢ смиренѣе ши кѢ лакрѣмн кѢтрѢ свѣнѣѣа та. Пентрачѣста коуѣнте, че ле грѣжѣ вамѣжѣсѣ коу лакрѣмн ши кѢ смиренѣе, фѢжѣ соуфѣлетѣуѣлѣ лѣн роадѢ де лоуѣрѣре боуѣне. ѣрѢж фѣрисѣсѣлѣ кѢ кѢвинѣтеле лѣн, ка кѢ оуѣн вѣжѣтъ маре скѢтѢрѢж тоатѢ роадѣ чѣ вѣнѢж а соуфѣлетѢлоуѣн сѣсѢ. пентрачѣ рѣтрѢ тотѢ млѣстивѣсѣлѣ ши дирѣнтоуѣлѣ цѣодеѣцѢ дѣмѢсѢсѢ. пѣлѣтѣ амѢнѣдоуѣрѣр кѢмоу сѣ каде кѢте оуѣнѢж кѢроуѣши дѣ рѣнѣн. пре фѣрисѣсѢ дѣ рѣ боуѣнѣтѣтѢ мѢн дѣрѣен лѣн погорѣлѢ 14) рѣтрадѣжѣсѣлѣ смиренѣен. ѣрѢж пре ва мѢжѣ дѣ рѣ сѣрѣжѣлѣ смиренѣен лѣн, рѣжѣлѣцѣл рѣтрѢ боуѣнѣтѣтѢ сѣпѣсенѣен. ши сѣ рѣплѢ 15) скриптѢра че грѣжѣе. дѣмѢсѢ мѣкѢшѣорѣкѢж пре ѣмѢ шѣлѢ мѢжѣкѣе. кѢ пре фѣрисѣсѢ мѣкѢшѣорѣжѢ, кѢчи кѢ сѢ рѣдирѣптѢж пре сѣне. ѣрѢж пре ва мѢжѣ рѣдирѣптѢжѢ, пентрѢ кѢчи кѢ сѢ ѣсѣнѣдѣ пре сѣне. ѣскоуѣлѣтѣн, че грѣжѣ дѢмѢжѣсѢсѢ дѣнѣшѣн дѣкѢмѢнѣдѣн. ѣдѣвѢжѣ грѣжѣскѢ воѣж, кѢ ва мѢжѣсѢлѢ ѣчѣста погорѢ рѣ кѣса са ман дирѣптѢ, де кѢтѢ фѣрисѣсѣуѣлѢ ѣчѣла. кѢчи кѢ фѣе карѣле чѣне сѣ ва рѣжѣлѣцѢ пре сѣне, смиренѣсѣва, ши чѣне сѣ ва смѣрѣн рѣжѣлѣцѢсѢжѢва 16).

7. MITROPOLITUL DOSOFTEIU

Mitropolitul Moldovei Dosofteiu s'a născut cu câți-va ani înainte de 1630, căci cunoscem anul când îl vedem episcop la Huși (1658). Se crede că se numia Dumitru Bărilă și s'a făcut călugăr la mănăstirea Probota.

El ținea de partidul polonă și era amic personal al lui Petriceico

13) *Despuitore* = *despuitorele*; *despuitor* — stăpân.

14) *Pogorălu* = *îl pogori*.

15) *Se împlu* = *se împlini*.

16) După: „*Cipariu*, *Crestomatie*.”

La 1671 ajunge mitropolit, dar peste puțin — la căderea lui Petriceico — fuge cu acesta în Polonia. Intorcându-se, primesce din nou păstoria și nu se mai ocupă de politică, dar, fiind persecutat de Constantin Cantemir, plăcă cu Sobietzki la Zolkiew lângă Lemberg. De aci se duce la Moscva și, prin stăruința patriarhului de acolo, e numit episcop al Azovului. Se crede însă că n'a primit această demnitate și a murit retras la Taganroc în 1711.

Dosofteiu este punctul culminant al triumfului limbii române în biserică în contra celei slavone. El e cel d'întăiu scriitor cunoscut, care s'a ocupat cu poesia literară. Voind să facă o reformă în limbă, a introdus mulți termeni noi, dar încercările lui au rămas, în cea mai mare parte, zadarnice.

Citind poeziile lui, vedem că nu era lipsit de talentul de a scrie, lucru pe care îl observăm și în „Viețile Sfinților“, unde aflăm un stil foarte plastic și multă simțire.

Neculce ne spune cu admirațiune, că Dosofteiu era om cu o cultură întinsă: „Acest Dosofteiu Mitropolit era nēm de mazil prea învățat; multe limbi scia: elinesce, latinesce, slovincesce și alte. Adânc din cărți știa și deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel, în țara noastră pe aceste vremi nu se afla om ca acela“.

De la Dosofteiu avem un număr mare de opere, dintre care cităm :

Parimiile peste ană... tipărită la 7191 (= 1683).

Acatistul, tipărit la Uniev (1673).

Dzeiasca liturghie... tipărită la Iași 1679.

Molitvânic, tip. la Iași pe la 1679—1680.

Psaltirea de înțeles sau *Psaltirea slavo-romînă*. Iași, 1680.

Cele mai însemnate sînt : *Psaltirea* în versuri și *Viețile Sfinților*

Psaltire a sntului proroc David pre limbă rumânescă cu dzâsa și cu toată cheltuiala pré luminatulu(i) întru Is. Hs. Io Stefan Petră Voevoda Dmnlă Tără(i) Moldovei. Di(n) sntele scripturi a sntiloră părinți dascaliloră sntei besiaric(i) cu lungă ostenelă i(n) mulți ai socotită și cercată pri(n) sntele cărți și dilația pre verșuri tocmită i(n) cinc(i) ai foarte cu osărdie mare de smeritul dosothei mitropolitul de țara Moldovei. 7181 (= 1673)

Tipărită la Uniev 1673, lucrarea lui Dosofteiu este cea d'întăiu încercare de a versifica psalmi, și este opera cea mai prețuită a mitropolitului moldoven. Ea însă, în timpul lui, n'a exercitat influență așa de mare cum au exercitat psaltirile versificate în alte țări creștine, pentru-că nu a fost introdusă în biserică. Trebuie să observăm însă, că unii psalmi au trecut în literatura poporană și au devenit cântece de stea sau chiar bocete.

Versurile au măsuri diferite, de 9, de 12 silabe, ș. a. și un ritm particular. De și sînt multe inversiuni și mulți termeni greoi, totuși nu rar întâlnim expresiuni nemerite și versuri sonore. Exemple:

Slobozi, Doamne 'n urechi sfinte
 Graiū cu de jale cuvinte
 Și mi-ascultă mișea rugă
 La greu ce ți sint a ta slugă, etc.
 Grăit-am în mine să mă iaū aminte
 Să-m socotesc limba să nu zic cuvinte.

Straje și ferință mi-am pusu-mi pre gură.
 Cind stă păcătosul de-m face trăsură,
 Tăcut-am-ca mutul și nu i-ași mai zice
 Să-î cuvintez bine, căce stă cu price.
 De mi să'noaște duriaria cu boale
 Jialia mia și tînga nu să mai potoale... etc.

„Viața și petrecerea 'sfînților... a lui Dosotheiu mitropolitulū Suciavei în tiparnița sfintei mitropolii în Iași, vletō de la începutul lumii 7190 mșta Octovri 27, de la nașteria Domnului și mîntuito-riului nostru Is. Hr. leat 1683“.

Este, împreună cu psaltirea în versuri, cea mai importantă operă a lui Dosofteiū. Stilul înfrumusețat de expresiuni colorate, energice, duiōse; sentimentul cu care povestesc adâncă satisfacțiune sufletescă a celor ce se dau jertfă pentru ideea creștinismului, modul dibaciū cu care conduce acțiunea, fac din această lucrare — de și nu pe deplin originală — o scriere în care se vede un talent și care astăzi încă se pōte citi cu interes.

Psaltirea în versuri.

Psalmul 136.

Ла апа Бавилонсашн
 Желниды де цара дминсашн
 Яколо шесшм ши плансзмь 1)
 Ла королєж чене 2) странсжмь 3)
 Ши кс инемж амарж,
 Прин Гіуны, ши пентрс царж.
 Ядскандше аминте
 Планицжмь кс локржми хербинте

1) *Sedzum*—sedurām, *plānsem*—plānserām. Pluralul perfectului se conjuga ast-fel: *sedzum*, *sed-zut*, *ședzură*; *plānsem*, *plānset*, *plānseră*. Acestea sînt formele

vechi și organice ale perfectulu simplu. Aflăm și la Eminescu *vēdum* (vēdurām).

2) *Ce=la care.*

3) *Strinsām*—strinserām.

Ши бѣчине фѣрекатѣ,
 Лхсзлмъ прин сзлчи анинатѣ.
 Кз аколо нентребарж,
 Ячѣа че не прзддрж.
 Сзлѣ зичем вѣерс дѣ картѣ,
 Антрача стренихтатѣ.
 Кан сф.рнтъ мѣнтеле Сіѡнслъ,
 К.рнтзри че к.рнтам ла домнлъ.
 ЧенѢ нисз да нделмжнж,
 Я к.рнта нцарж стрениж.
 Детѣшъ 4) знта царж сф.рнтж,
 Ятзича сзми вѣе см.рнтж 5)
 Ши дирѣпта ма сз знтѣ,
 Я скимѣа вѣерсъ .рн лхстѣ.
 Ши сз мисз принсж лимѣа
 Дѣ цинцини желиндсми скрзѣа. 6)
 Дѣ ташъ маи пѣта знтатѣ, 7)
 ІерѢсалимъ четатѣ.
 Наннте денстѣшъ пѣнѣ,
 Ан поманѣ нсжлѣ бѣнѣ.
 Сз нѢ знци доамнѣ сфинтѣ,
 Дѣ Ѣдшмъ чѣѢ сжс кѢвинтѣ.
 Сфинтен четзци .рн противж
 КѢ рзѢ динъ гѢрж злобѣнж 8)
 Рзсжпницжи зидіюри налтѣ
 Дѣшѣртац дѣ бѣнхтатѣ.
 ТѢ фатж вавилонѣскж, 9)
 РзѢлъ ва сжтѣ тлзнѣскж. 10)

4) Deteași=de te ași...

5) Smîntă=răi, nenorocire.

6) Scrăbă=scărbă. Să se observe transformarea grupului consonantic ser

7) Ūitate=uitate=a te uita;

Vedem și la Créngă: m'am dusu-m'am.

8) Zlobiv=nedrept.

9) Vavilonescă=a Babilonului.

10) Tlănescă; a tlăni=a strica.

На ѿи шачела нѣриче,
 Че ва вени съте стриче.
 Къ цж съва нтодрче дарьль
 Къмъ ненкинъ тѣ къ пххарьль
 Кънд къконіи тѣи де зидюръ
 Бор здроби ка неце хрзебри. 11)

Acelas psalm, ediția 1895.

1. La riul Babilonului, acolo am ședut, și am plâns când ne-am adus noi aminte de Sion.
2. În sălcii în mijlocul lui am spânzurat organele noastre.
3. Că acolo ne-ați întrebat pre noi, cei ce ne-ați robit pre noi, cuvinte de cântări. Și cei ce ne-ați dus pre noi, cântare, cântați nouă din cântările Sionului.
4. Cum vom cânta cântarea Domnului în pământ strein!
5. De te voiți uita, Ierusalime, uitată să fie drépta mea.
6. Să se lipescă limba mea de grumazul meu, de nu-mi voiți aduce aminte de tine; de nu voiți pune înainte Ierusalimul, ca întru începutul veseliei mele.
7. Adu-ți aminte, Dómnne, de fii lui Edom, în ziua Ierusalimului; cari diceau:
8. Stricați-l, stricați-l până la temeliile lui.
9. Fata Babilonului pustii-te-vei; fericit este cel ce va răsplăti ție răsplătirea ta, carele ai răsplătit nouă.
10. Fericit este carele va apuca și va lovi pruncii tăi de piétră.

Кътръ четитѣри.

Кътръ юбитъль четитѣрю снхтѣте.

И синаѡѡрюлѡи 1) дѡнсъѡѡскъ ши свѡтѡ кѡртѣ скоѡскъ
 депре гречѡице ши еллинѡице днѣ ѡѡ минѡе 2) а свѡтей ке-

11) După edițiunea d-lui I. Bianu.

1) *Sinaxar*, de la grecescul *συναξαριον*, însemna *calendar*; prin extensiune înseamnă *viețile sfinților*, pentru-că aceste povestiri sînt aședate după calendar, adică după zilele în care trebuesc citite în biserică.

2) *Miñae* = *Miney* (minee), de la rădacina grécă *μήν*, lună (de unde *μηναιος*, (care urmăze cursul lunii), înseamnă colecția bucăților de citit la slujba biserică în cursul unei luni. Sînt deci 12 minee.

Поіверіе 5.

птр'ачасташ' сж поменира прѣксвѣѡсѡди пзринтеле
нѡстрѡ Лскѡ.

Ичѣста ферицитѡль Лскѡ трѣгжндс-сж дин' четѡта Та-
вромѣнїе, дин' цѡра Сицѣлїей 9), пн тжнхрж вжрѣстж де пї
ли 10), пѡрѡра сж ззѡзвѣѡ лѡ свѣта бесѡриж, ши аскѡтѡ
скнїтеле читѣнїй ши пнѡццтѡриле лѡ дмнзхс, лссжндс-ле
ши фжкжндс-ле, ши кжндѡ вѡрж пзринїцїй сж-ль пн-
сѡаре, ель сж скѡлж нѡпѡта, ши сж дѡсж лѡ лѡкѡ не-пм-
блѡть ши некжкѡт', де лжкѡ кѡ хѣриле. ши м де сжле
лмплѡ 11) немжнѡтѡ; с'ас спѡдѡвїт' 12) а вѡдѡ свѣтѡль
пнѡерѡ ши а фн сокотїть. ши мѡрсж лѡ w свѣтж мжнж-
стїре де сж кжлѡгжрї. ши кѡ маї аспрж пѡтрѡчер есж сѡпѡсж,
а трѣѡ ш'а пѡтра сж гѡстжндѡ пжїне кѡ апж, ши трѡ-
пѡль нїче лѣкѡ одїхнїндѡ. ши ашѡ пѡтрѡкжндѡ пї лѡнї,
сж скѡлж кѡ оун' кжлѡгжрѡшѡ, ши мѡрсж пн мѡнїтеле
ѡтнїй, хржнїїндс-сж кѡ вѡрѡлїеле че сж фжчѡ лѡкѡ. ши
пѡнтрѡ неѡѡ трѡпѡлїи дѡрмїѡ пѡцжнїтѡль, кжлжкжндс-сж
нѡмаї пнтр'ѡ кжмѡше, ши десѡблїцѡ. шї-н ерѡ хѡтѡрѡль
шї дерѡпѡрїѡль, де нѡ ешїѡ дин' кнѡїе пжнж нѡ четїѡ
ѡзѡтїра тѡатж. ши дѡчїѡ че маї ржмжнѡ де сж, лѡкрѡ
пжнж лѡ лѡ шѡсе чѡс, ши дѡчїѡ сж грїжїѡ де пѡцжнѡ гѡ-
стѡре, ши дѡчїн цжнѡ оустѡвѡль 13) че авѡ де ржмжшїцж.
ши ашѡ неѡїїндѡ с'ас спѡдѡвїть де дѡрѡ делѡ дмнзхс.
ши деслѡгѡ ши тѡжкѡ кѡвїнїте грѡле ши нелѣсне кѡпрїнсе
лѡ пнчѡпѡть, атжѡтѡ кжть сж мїрѡ оунїй де сжчѡ: де
ѡнѡе цїе кѡрте ѡчѣста не-пнѡцѡть? дѡчїѡ дин' пѡрѡнж
де лѡ дмнзхс сж дѡсж лѡ оун' лѡкѡ ши стржнсж бї кж-
лѡгжрѡшѡ, пѡртжндс-ле грїжж. ши пѡнтрѡ ѡчѣста пнлѡж
мѡрсж ши лѡ цїнгрѡд' 14). ши кѡтрѡержндѡ лжкѡнїїеле
кжлѡгжрѡїї, ши джндс-сж пн вѡрѡѡвж кѡ пжрїнїцїй сж-н-

9) *Sifelič*—*Siciliei*.

10) *Ai*—*anī*. Forma acēsta se găsesc și în poezia populară și a rezultat din *anī* prin înmuerea lui *n*: *aīī* > *aī*.

11) *Implu*—*implini*.

12) *S'au spodobit*—*S'a făcut vrednic*.

13) *Ustavul*—*sfârșitul rugăciunii*.

14) *Trigrad*—*Ţarigrad*.

тѡарсѣ де мѡрсѣ пѣнѣ ла корінѡдѣ . ши'нтр'оре-карѣ
врѡш' петрекѣндѣ вр'ѡ шапте лѣнї, кѡ пѣче аѡ рѣпѣвсат *).

Антрачасть лѣнѣ ҃. свѣтѣла мѣник андрїм ѣпїкопѣла де
никомида.

҃Чест свѣт андрїм ашезѣнд маѣнїмїан ладѣсѣрѣ ладѣн-
сѣла легат. сѣкѣндѣ аколѡ дефѡцѣ моате мѣсѣтрїнїе 15)
чалѣ де мѣнѣ. Ши деврѡме чел рѣпревѣ спрїгѣ демѣр-
пѣрїсї кѡ мѣре рѡзѣнїре пре дѣмїа нѡсѣрѣ Іѣ Хѣ дѣмїсѣсѣ.
рѣпѣн рї здрѡвїрѣ спѣтеле. ши кѡ хѣре рѣфокапѣ рѣ по-
трїкѣлїрѣ 16). Ши пре вѣспрѣкѣ 17), гол рѣ рѣмїнѣсѣрѣ
шїа вѣспѣрѣ дѣсѣпра кѡ моѣце. Ши кѡ пѣрѣтѣче 18) де
дрѡмѣ рѣфокѣте рѣкѣлѣмї рѣ мѣнѣнїрѣ. Ши лѣрѡѣтѣ де
мѣнѣ рѣ кнѣнїрѣ. ши маї апѡн рѣтѣлѣрѣ ши капѣла

Атрачаства шѣ поменїра прѣкѣвѣвсѣла пѣрїнїе лѣнї
нѡсѣрѣ Θεοκρίστη депрѣоѣнѣ че сѣс невоїтѣ кѡ мѣре лѣ
ѣрѣмїе сѣтѣлѣ харїтѡнѣ рѣ вѣрїнїцѣ арѣнѣкѣтѣ сѣс сѣ-
вѣрїнїтѣ. Пѣнтра лѣр свѣте рѣсї дѣмїсѣсѣ мїлѣѣце ши
не сїсїе. **)

Intr'acestă lună 8, pome virea sfintului slăvit mare martur 19)
mucenic Teodor Stratilat.

Acesta era în vremile lui Lichinie Impărat; nașterea sa avind din
Evhaita; locuind la Iraelia Pontului cu fruăsêta sufletului și a tru-

*) După: „Gaster, Crestomatie
română. Vol. I“.

15) *Măestrii* = *unelte*.

16) *Potricăli*. A potricăli = a
întepa cu *potricale*, uneltă de cis-
mar cu care se găurește curéua.

17) *Ostracă*, din grecescul *ὄστρακον*, țest de brăscă țestăsa sau
scoică. Aci însemnă sfărămături
de asemenea țest. Unul din chi-
nurile obicinuïte contra crești-
nilor era să-i pue goi pe aseme-
nea sfărămături.

18) *Turêtcă* = *cismă*.

**) Aceste două pasagii de pe
textul original aflat la Academie.

19) *Martur* = *martir*. Ambele

representă acelaș cuvînt grecesc:
μάρτυρος (*μάρτυς*), însă intrat în
limba noastră în două epoce di-
ferite; odată direct din grecesce,
în epoca de formare a limbii nós-
tre [și de aceea a devenit *u*] a două
ôradin franțuzesce, ca neologism
[și de aceea *y* = *i*]. Sensul primitiv
al cuvîntului în elinesce este al
modernului nostru *martur*, *cel ce*
mărturisesc; de aci, prin exten-
siune, în scriitorii eclesiasticii a
însemnat *cel ce mărturisesc cre-
dința*, și, fiind-că mărturisirea se
făcea sub pedêpsa chinurilor, *mar-
tiriu* a însemnat *supunerea la chi-
nuri*.

pului și cu tăria cuvintului pre mulți întrecînd. Pentr'aceia toți iubea să-l aibă prieten. Drept aceia și Lichinie dorea să vorovască cu dînsul. Săvai că au zis că-i creștin și-i grătă 20) de idolii. Pentr'aceia trimetînd de la Nicomidia pre oare cine de cinul lui, și-i învăță să-l aducă cu cinste la sine pre mucenicul. Iară ei decă se întoarseră zicînd că fericitul Teodor a zis cum mai cu sîrgă trebuie să fie venit Impăratul cu Dumnezeii săi cu cei mai mari. Și îndată veni Impăratul în Iracilia. Iară svîntul Teodor îmbărbătându-se din vedeniî prin vis ce i s'au trimis de la Dumnezeu, dacă auzi că Lichinie este aproape încălecă de i-a eșit înainte și i-a făcut cinste cum să cade. Iară el dîndu-i mîna dreaptă intră în cetate și șezînd în casă naltă pre fericitul Teodor invita, 21) Dumnezeilor săi jertfă să facă. Iară svîntul cerșindu-i Dumnezeii ce mai de hirea văz-Doamne să-i cinstescă mai întîi acasă, de aci și la nărod să le aducă jertve. Și dîndu-i voe Impăratul, luă bozii 22) cei de aur și de argint, și la miază-noapte i-a împărțit săracilor și mișeilor. Și dacă să face ziuă, iară-și Maxintie Comendarisie, spusă că au văzut capul strigoaei cei mare, Dumnezoaei Artemidei, la un sărac purtându-l. Și îndată trimiseră de-l aduseră. Și întîi desbrăcat și întins la pămînt, fu bătut svîntul de patru, cu șapte sute de lovituri cu vine de boi pre spinare, și cincî-zeci pre pantece; și cu măciuci de plumb bătut. De aci strujit și cu fachiuri 23) de vînt picat, și cu hîrburi de scoici freat preste ranele cele bătute și arse. Și aruncat în temniță și băgat cu picioarele în gros; și petrecu 7 zile nemîșcat. Și iarăși scoțîndu-l răstigniră pre cruce, găvosîndu-i 24) cu piroane mînele și picioarele. Că și pînă la mațe îl străbătuse cu ucisăturile. . . Și de sîmcélele săgeților, 25) picară luminile ochilor svîntului mucenic. . . Și pre cruce preste noapte trăind, pîrîndu-i lui Lichinie că amu a murit. Iară svîntia sa de dumnezeesc inger fu slobozit și însănătoșat. Și era cîntînd și evlaviînd pre Dumnezeu. Iară dacă să făcu ziuă trimesă Lichinie să i să ia trupul de pre cruce, să-l arunce în mare; și sosînd trimișii dacă văzură pre svîntul viu și cu totul sănătos, crezură întru Domnul Christos ca la 85 de bărbați și după dinșii alții 300 de voinici, că rora era căpetenie Antipatru Chiest; cariî trimișii fiind să omoare pre cei dintîi, crezură și ei întru Domnul Christos. Și dacă văzu Lichinie că glăcevește orașul, învăță să taie capul svîntului. Atuncea strigară multă mulțime de creștini oprîndu-i, și abia svîntul potolîndu-i, făce ruga la Dumnezeu Iisus Christos. Și-i tăiară capul implîndu și aler-

20) Grătă=neplăcere.

21) A invita are ore-care asemănare de sens cu neologismul a invita însemnînd a îndemna, dar e cu totul altă vorbă. Forma acésta veche o aflăm și la Const. Negruzzi (*Invitase* norodul. Lăpușénul).

22) Bozii=statuele Țeilor.

23) Fachiuri=făclii. Acest cuvînt derivă din *facula* dem. de la *fax*.

24) A găvosdi=a străpunge.

25) Sîmcéle. Sîmcea=vârful ascuțit al unei arme.

gătura mărturieî. 26). Și fu adus de la Iraclia la Evhaite, la lăcașul părinților săi, precum svintul a dat poruncă lui Avgar scriitorului său, carele l-au scris mai de amănunt și mai larg de mucenicia nevoinței lui, și întrebările și răspunsurile și vrémile, și multe felurile muncelor și caznelor ce au văzut. Și de la Dumnezeu sprijinéle și agiutor mai larg au însemnat în mărturia lui de față fiind și privind. *)

8. BIBLIA LUI ȘERBAN.

La finele secolului XVII se face în Muntenia o lucrare de mare însemnătate. Șerban Cantacuzin, domn cu visuri și ambițiuni mari, era în acelaș timp și mare susținător al literaturii naționale. Sub domnia lui se traduse așa numita «*Biblie a lui Șerban*», importantă și din punct de vedere literar și din cel ortografic, și care se tipări în timpul lui Brâncovénu.

La traducerea acesta au colaborat mai multe persoane însemnate din acel timp. D. Hasdeu a emis părerea că totă traducerea, după originalul elen tipărit la Francfort, a făcut-o spătarul *Nicolae Milescu*. Alții cred că numai o colaborare i se poate atribui lui Milescu, care ar fi lucrat împreună cu *Frații Șerban și Radu Grecénu*, cu *Mitrofan* cel venit din Moldova, cu arhiepiscopul *Germano Nisis* și «alți dascăli pedepsiți».

Lucrarea s'a făcut după citatul text elen, după Paliia de la Orăștie și după «alte izvođe vechi».

Titlul: „Bibliia adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi și ale cei noao leage, toate care saū talmăcit duple limba elinească spre înțealegerea limbii rumânești cu porunca prea bunului creștinu și luminatulu domnă Ioană Șarbană Cantacuzino Basarabă Voevodă și cu îndemnarea dumnealui Costandină Brâncoveanulu marele logofătă nepotu de soră ală măriei sale, carele după pristăvirea 1) acestu mai susū pomenitū domnu, putearniculū Dmnezăū denū aleagerea a toatei țări rumânești, pre dumnealui lau coronat cu domniea și stăpânirea a toată țara Ugrovlahiei și intru zilele măriei sale saū săvârșitū acestū dminzăescū lucru, carele și toată cheltuiala cea desăvârșitū oau rădicatū. Tipăritusau întâiū în scaunul mitropoliei Bucureștilorū în vreamiea păstoriei prea sfințitulu părinte chyrū Theodosie mitropolitulū țării și exarhu laturilorū și pentru cea de

26) *Alergătura mărturieî are sens de sfârșitul martiriului.*

*) Acest pasagiū din ediția scolară a Vieții sfinților de Dosofteiu.

1) *Pristăvirea=trecere din viață*

obște priintă saă dăruită neamului rumănesc la anulă de la facerea lumii 7197, iară de la spăseniŃea lumii 1688 în luna lui noemvrie în 10 zile;

Prefata Domnitorului.

Іоанъ Шзребанъ Катакозино Бăсарабъ воеводѣ, ден мила лѣи дмнзѣс, Дмнѣ ши бирѣнторію а тоатѣ оуgroвладѣа . . .

Челор че сѣ афлѣ лѣкѣнторію сѣпѣ стѣпжнѣрѣ нѣастрѣ, прѣ сѣпѣнѣтѣлѣи митрополитѣ кѣрѣ Оѣвдѣсѣе, ювнѣторі-лор де дмнзѣс епископи, прѣ кѣвѣишнлор егѣмени, сме-ринѣлор прѣвѣи, влѣгорѣднѣишлор 1) вѣлѣри, ши тѣтѣрѣрѣ челора - л'ал'лѣи правослѣвнѣишлор крѣцини, чѣл' дела дмнзѣс ажѣтѣрѣю пофѣимѣ.

Рѣжнѣ сѣ сѣ дѣкѣ ден' лѣм'к ачѣста прѣ вѣнѣл' ши оѣнѣл' пѣтѣрѣниѣ дмнзѣс, домнѣл' нѣстрѣ, Іѣ. Хѣ. ши нѣмѣрѣжнѣ дѣ мѣжнѣлѣ крѣдинѣишлор сѣлѣишлор сѣлѣ, талѣн'тѣл' чѣл де трѣвѣи'цѣ, кѣ мѣрѣ арѣтѣрѣ л'кѣс, по-рѣн'чѣт' зѣкѣжнѣ дѣ негѣициторіи пѣнѣ кою вѣни ши ачѣста пѣнтрѣ чѣ? пѣнтрѣ кѣ арѣ а лѣдѣ сѣмѣ ши пѣнтрѣ ачѣстѣ ши пѣнтрѣ доѣжнѣ да лѣрѣ . . . кѣжнѣ? пѣнѣ кою вѣни, зѣчѣ, адеѣ лѣ адѣла вѣнирѣ, лѣ чѣ рѣфри-кошѣтѣ ши прѣ дирѣпѣтѣ жѣдѣкѣтѣ, прѣ дирѣпѣтѣ рѣи зѣкѣ, пѣнтрѣ кѣ лѣ ачѣста, жѣдѣкѣтѣрѣюл' кѣ оѣнѣ дмнзѣс нѣ поѣте сѣ грѣшѣкѣ, грѣициѣ нѣ потѣ сѣ ши ѣскѣнѣзе грѣшалѣлѣ лѣрѣ, ши рѣспѣнѣсѣл' чѣ ѣсте сѣ фѣе нѣ сѣ мѣи прѣфѣчѣ; прѣкѣсѣ сѣ вѣдѣ дѣрѣ. пѣициѣ ѣсте вѣрѣм'к рѣтрѣ кѣрѣ авѣм' а негѣициторіи талѣн'тѣл' дмнзѣсѣсѣлѣи дѣрѣ. ши лѣзѣжнѣ дѣ ачѣста, еѣ смерѣтѣл' дмнѣ ден' гѣра дмнѣ-лѣи мѣсѣ адѣсѣ а зѣчѣ: привѣгѣици, кѣ нѣ ициѣи рѣ чѣ чѣсѣ дмнѣл' нѣстрѣ вѣнѣ, кѣносѣкѣтѣс-мѣ-ам' дѣторіѣ непѣрѣсѣиѣтѣ, найнѣте дѣ а сѣсѣи сѣфѣрѣишѣл' немерѣничѣи мѣлѣ, дѣнѣ дѣрѣл' чѣ мѣи сѣлѣ дѣт' ден' мѣла лѣи дмнзѣс. сѣ негѣициторѣсѣкѣ дѣ-хѣв'ниѣсѣка негѣициторіѣ, ши сѣ дѣлѣ челор чѣ сѣжнѣтѣ сѣпѣтѣ ѣскѣл'тѣрѣ нѣастрѣ талѣн'дѣл' кѣрѣ мѣлѣ рѣкрѣзѣт' дмнѣл'. ши ачѣста ам' фѣкѣт лѣ тѣлѣмѣчѣрѣ ачѣиѣи сѣфѣте скрипѣтѣри, фѣкѣжнѣ. мѣлѣтѣ неѣонѣици ши дѣстѣлѣ кѣлѣтѣлѣлѣ. дѣспрѣ о парѣ пѣиѣнѣ дѣсѣлѣи иѣиѣи фѣарѣте ден' лѣмѣлѣ ѣлиѣнѣкѣкѣ

1) *Blagorodnic* == nobil.

пе прѣ архіелептѣа чел дентрѣ даскали алеє ши архіерѣє гер-
 мано нисенѣ, 2) ши дѣпѣ петрѣчерѣ лѣн пре алціи карѣ сас
 ртѣмпаат, ши дѣспре алтѣ парте ан ношри оамени ан ло-
 кѣлѣн нѣ нѣман педѣшци 3) ртрѣ а ноастрѣ лимѣх чѣ ши
 дѣ лимѣа ѣлинѣскѣ лѣжндѣ шїинцѣ ка сѣ о тѣамхчѣскѣ,
 карїн лѣжндѣ лѣминѣ ши дентралтѣ извоадѣ кекн, ши алѣ-
 тѣржндѣлѣ кѣ чел елинѣскѣ ал челор ѣ дѣ даскали, 4) кѣ вѣрѣ
 лѣн дѣнзѣс о лѣ сѣжршѣтѣ пре кѣм сѣ вѣдѣ, ши мѣкарѣ
 кѣ ла оуелѣ кѣкнѣтѣ сѣ фїѣ фостѣ фодартѣ кѣ некѣ тѣа-
 мхчнтѣорилѣор пентрѣ стримтарѣ 5) лимѣн ромѣнѣшн, тарѣ
 рнѣкѣш лѣжндѣ пилдѣ пре тѣамхчнтѣорїн латинилѣор ши
 словѣнилѣор, пре кѣм ачѣа аша ши ан ношри, лѣс лѣсат пре
 бѣм сѣ читѣскѣ ла чѣ елинѣскѣ, 6) ши дѣпѣ испрѣжирѣ тѣа-
 мхчнтѣлѣн ачѣшн фолѣснтѣорѣ ши сѣштѣ остѣнкѣлѣ, лѣжндѣ
 дѣпѣ кѣм сѣ кадѣ ши кѣ дѣла сѣштѣ ши мѣма ноастрѣ
 бѣскѣрка чѣ марѣ, 7) сас дат р типѣграфїѣ дѣ сас типѣрнт
 рсѣштѣ мнтѣрополїѣ дѣн бѣкѣрѣшн фїнндѣ архіерѣє ши пѣсторїѣ
 крѣшнѣскѣлѣн ачѣстѣа нѣродѣ прѣ сѣшнтѣлѣ пѣрнтѣлѣ
 нѣстрѣ кирѣ Ѣѣодѣсїѣ мнтѣропѣнтѣлѣ. *)

Din Prefața Patriarhului.

Прѣ лѣминатѣлѣн ... Іѣан Шѣрѣан К. Б вѣвод ... 8) ши
 аѣшн бѣсѣрѣчїн ртѣжѣ, кѣ скриптѣра чѣ нѣв рѣхпнтѣ
 фїнндѣ, дѣпѣ извоадѣ челѣ кекїѣ, 9) ши кѣ некѣ афлатѣ асѣ
 четн, дѣ прѣшїїн чѣн дѣ царѣ, ла рѣжндѣлаа типнѣкѣлѣн елн-

2) Archiereul Germano de la Nisa.

3) *Pedepsist* — învățați de la grecescul παιδεῖσθαι. Cuvîntul a rămas în limbă, dar și-a schimbat înțelesul.

4) *Isvodul cel elinesc al celor 70 de dascăli*, edițiunea biblică numită *Septuaginta*.

5) *Strimtarea*, lipsa de termenî pe care o simțiau traducătorii.

6) *Le au lăsat cum se citește pre limba elinescă*. Neavînd termenî romînescei, traducătorii au luat cuvintele grecescei fără să

le romaniseze, ci lăsându-le cu formele lor.

7) *Biserica cea mare*: patriarhia din Ierusalim.

*) Acest pasagiū este un fragment din cuvîntele ce pune Domnitorul în fruntea Bibliei. Reproducere de pe *Chrestomatia lui M. Gaster* vol. I.

8) C. B. înseamnă: *Cantacuzino Basarab*.

9) *Isvodul cel vechiū*. Pōte fi vorba de Noul Testament al lui Simion Stefan.

нескъ, спре лесне четире ш ан токмнтъ. Идоа кз ш ан тжл-мачнтъ а лимба рѣмжнѣскъ, шн ш ан типхонтъ ши динтра мхрїи тале килѣале, атжтѣ кхрци фѣкжндъ лѣн дат манчїи бисѣрчїи а сѣ чнти. Итраа кз ека скриптѣрх тжлмжчиндѣш пре лимба рѣмжнѣскъ а жѣ а сѣ чнти ш ан фѣкѣт, кѣ де врѣме че дѣпѣ политичесниа аци, нѣ сѣ каде шмѣаши грекъ, а нѣ цн леѣназ грѣчаор, кѣ кжть ера ман днрптъ крицинїи рѣмжнїи, сѣ цїе мѣїае лѣн дмнѣзѣ, каре жте сѣїта скриптѣрѣ,

. кѣ кжть ман вѣртосѣ вѣрдинк де мїи де лаѣде ѣци мхрїата, каре ла оуѣнъ народъ атрег дан кѣвѣнтѣа лѣн дмнѣзѣ . . . ка сѣ лѣминѣзе чѣлор дѣн касъ ан бесѣричїи нороаде, Рѣмжннлор молдовиннлор, ши оутровлахнлор. Крецинатѣ сѣїтѣа златаѣетѣ 10) пре рѣмжнїи, пре карїи ши лѣкѣнторїи ннстрѣаши ан нѣмскѣ лѣтописесниа чѣле бесѣречїи, лѣкжндъ пре оуїїи днтржншїи карте ши лимба ѣлинѣскъ, ши кѣ ачѣа аѣ лѣкжцат пре чѣлаацн . . .

Досидѣ дѣн мила лѣн дмнѣзѣ Патрїархѣ сѣїтїи четѣци Іерсалимѣаши шн а тоатѣ палиестина рѣгжторю де сѣнѣтатѣ Мхрїи тале. *)

9. ANTIM IVIRÉNUL.

Dintre deosebiții episcopilor și mitropoliților care s'au ocupat cu tipărirea de cărți bisericești, cel mai însemnat este Antim Ivirénul.

Antim s'a născut în provincia Caucasiei numită Iviria. În tinerețe căduse sclav la Turci, dar, prin inteligența și talentele sale, deveni liber și ajunsese la oarecare pozițiune în Constantinopol prin arta tipografiei.

Pe la 1690, Const. Brâncovénu voind să perfecționeze tipografia Mitropoliei, aduse în Bucuresci pe Antim, numit atunci Andrei. Acesta se călugări aci și organiză tipografia scoțând ucenici români. În acest timp s'a ocupat și cu studiul limbii patriei sale adoptive, pe care ajunsese în cele din urmă s'o cunoscă întocmai ca un Român.

După-ce fu egumen al Snăgovului, unde stabili o nouă tipografie, ajunsese la 1705 episcop al Râmnicului și poste căți-va ani, murind mitropolitul Teodosie, fu chemat la Scaunul Mitropoliei.

El ura domnia turcească și făcea parte din partidul care simpatiza cu Rusia. Din această pricină avea mulți dușmani în Țară și

10) Sf. Zlataust=Sf. Ión Cri-sostomul [Gură de aur].

*) Reproducere de pe Crestomatia lui Cipariu.

la Constantinopol. Aceștia îl acuzară către Brincovănu că face risipă cu banii statului și urmăresce detronarea Domnului. Antim știu atât de bine să se apere, în două scrisori adresate lui Brâncoveanu, încât toate acușările fură dovedite false și el rămase în cinste până la finele domniei acestuia.

După Ștefan Cantacuzino, venind la tron Nicolae Mavrocordat, pozițiunea lui Antim deveni foarte critică. Domnul căuta numai un prilej ca să se scape de dinsul. Răspândindu-se vorba că Austriacii au intrat în Țară, Mavrocordat fugi la Giurgiu, iar Antim rămase în Capitală. Îndată ce se întorse, Domnul — care aflate că scirea era exagerată și avea și 200 de Tătari — acuză pe Antim de conspirator, obținut de la Patriarch degradarea lui și-l exilă. Pe drum, păzitorii, din porunca domnului, îl omorîră.

Antim a fost un orator bisericesc foarte însemnat. De la el ne-au rămas, afară de cărțile tipărite, o sumă de predicii ținute la diferite ocaziuni, cari s'au publicat mai întâiu de către reșosatul episcop al Romanului Melchisedec sub titlul de „*Didahii*“.

Predică la duminica a doua a lui Luca.

„Precum vă este voea să vă faceți voaș oamenii, faceți și voi lor așijderea“.

Cea dintăiu și firască voe, a pré bunului și întru tot milostivului Dumneșeu, a fost și este ca să se facă omul cât este cu puțință asemenea lui Dumneșeu la toate faptele cele bune; mai mult dreptatea are putere a face pre om Dumneșeu, după dar, precum iarăși nedreptatea este cea mai mare răutate, care desparte pre om de la Dumneșeu, și-l face tovarăș cu Satana.

Dreptatea este o măsură alésă, pusă și aședată din dreptatea lui Dumneșeu, ca să ție totă lumea în starea ei; este o cale dréptă pe care cine va umbla și va alergă nu se teme să se poticnescă nici într'o parte și îl duce tocmai în rai; este o cumpănă potrivită, în care nu priimește nici mult nici puțin de cât se cade; precum este proșapul la car, așa este și dreptatea la om, iar mai mult la creștin, căci creștinul ce nu va umbla, nici va face dreptate, acela nu se chiamă creștin.

Socotiți acuma dară, câtă putere are dreptatea, că perde toate păcatele, și îndrepteză viața omului la bine; iar vedeți acum câtă putere rea are și nedreptatea, că șterge cele-lalte bunătați ce le are omul și îl duce pre om la perzare. Pentru unii ca aceștia, scrie Isaia, marele glă-

suior prin duhul sfînt și dice: «înfricoșată este urgia lui Dumnezeu pentru cea ce nu face dreptate, totă jertfa și tămăia și laudele vîstre le-am urîț, și cînd veți rîdica mînilor vîstre către mine, eu mă voi întorce de către voi».

Și ce este pricina de nu primește Dumnezeu jertfele norodului? Este că nu păzim cuvîntul care ne învătă: «dreptate vă învățați pre pămînt». Nevoiți-vă, dice, a face dreptate pre pămînt, izbăvind pre cel năpăstuit, ajutînd cu lucrul și cu cuvîntul celui ce are dreptate și n'are ajutor, celui sărac și nemernic, care este străin și caută să-l înșale și să-i ia munca lui; tu, putînd, fă-i dreptate și nu-l lăsa.

Acesta este cuvîntul care dice sfînta Evanghelie: „Precum îți este voia să-ți faci omeni, așa fă și tu lor“. Nicîi primești, nicîi poftesci să-ți faci cine-va nedreptate, nu face nicîi tu altuia, acesta este dreptatea lui Dumnezeu, cu care voește Dumnezeu să ne asemănăm lui.

Înțeles-ați acum cuvîntul proorocului ce a fost? ne-a arătat că urăște Dumnezeu nedreptatea, pre care cine o are nu-i folosește nicîi un bine de ar face, ci unul ca acela cu totul se află în urgia lui Dumnezeu. Și cît iubește Dumnezeu dreptatea, pe care cine o vîneză, forțe lesne află mila lui Dumnezeu, cînd cu ispovedanie se roagă lui Dumnezeu, pentru păcatele și fără de legile lui; iar a celui nedrept nu-i primește Dumnezeu bunătățile lui, și se întorce de la rugăciunea lui, ca de nisce necurății. Iar cînd se nevoește creștinul cu această mathimă 1) a dreptății, atunci are mare frică a face păcatul, de vrîme ce cunoște că fiește ce păcat este nedreptate înaintea lui Dumnezeu, iar cel nedrept umblă tot afară din măsurile lui, și bunătățile care le socotește că le face el, sînt toate rele și urite lui Dumnezeu.

Dice Domnul Christos: «Că fără de ajutorul meu nu veți pute face nimic». Cel nedrept n'are ajutor de la Dumnezeu, căci pentru nedreptatea lui s'a depărtat Dumnezeu de la dînsul.

Fiește-care om, cînd face vre-un bine, îl face pentru

1) *Mathimă* = învățătură. Grecism.

sufletul lui, iar cel nedrept este vrăjșmaș sufletului său, căci pentru cine va să facă binele? precum dice David: «Cela ce iubéște nedreptatea, urăște sufletul său». Suflet ce va să dică? dice: însuși omul, căci decă lipséște sufletul omului, rămâne mort; decă acela ce se urasce el singur pre sineși cu nedreptatea, nu póte să facă vre-un bine, de nu se va împacă întâi cu sineși, să lase nedreptatea, și să facă dreptate, și atunci va auzi pe Domnul dicând: «de vor fi păcatele tale ca finicul, ca zăpada le voi albii».

O nedreptate! pocăește-te cu îndreptarea care ți se cade și atunci de vor fi păcatele tale amestecate cu sângele nedreptății, le voi albii, adică le voi curăți și le voi face albe tocmăi ca zăpada, iar de vreme ce Domnul Dumnezeu a venit pre lume, și precum ne-a arătat noauă credința cea desăvârșită, așa ne-a arătat noauă și dreptatea lui cea desăvârșită, pe care am dis mai sus, că ne învață astă-zi pre scurt și dovedit dicând: „precum voiți să vă facă vouă ómenii, faceți și voi așa-jderea“.

Fórté lucru lesne și bun este la creștini a se păzi dreptatea desăvârșită. O creștine! tu, oricare vei fi acela, vre-ți tu să te iubéscă pre tine alții? iubesc și tu pre alții. Nu iubesci tu să te vrăjmășuésacă cine-vă? Nu vrăjmășui nici tu pe alții. Nu-ți este voea să te pîrască altul? Nu pîri nici tu. Nu-ți este voea ca să-ți facă cine-vă vre-un rău? Nu face nici tu altuia. Iubesci tu să te laude și să te cinstéscă alții? Laudă și cinstéște și tu pre alții, și cinstea aceea se întórce iarăși la tine, și în scurt oric ce nu poftéști nici priimești tu să-ți facă ție alții, nici să auzi de la ei ceva de rău, nici tu acelea tóte să nu poftéști a le face la alții. Îți este ție urit mândrul și mândria, urăști pe iubitorul de argint, pre răpitor, pre somnoros și pre alții cu alte păcate carele dici că le au? Să nu faci dar nici tu vre una dintr'acele care îți sînt urite, și atunci cu adevărat ești drept și după dar te faci asemenea cu Dumnezeu.

Óre mai mare bunătate decăt acésta fórté ușure și bună, póte să afle cine-vă undeva? Auzit-ai ce dice: Să nu faci bine numaí celora ce vă fac voaué bine, căci nu vă este nici de un folos; adecă de vei face, creș-

tine, binele tău aceluia carele aștepti iarăși să ție de la el bine, atunci să știi cu adevărat că nu ți-l plătește Dumnezeu, ci acela ce ți-l dă binele îndărăt; ci să faci bine aceluia carele îl știi bine că n'are nici o putere să-ți răsplătescă, fără numai pentru unul ca acela îți răsplătește Dumnezeu.

Ce folos este când vom lua noi pentru un bine ce vom face aici, plată; căci ne pierdem plata cea mare și bună de la Dumnezeu, care este vecinică și fără de sfârșit, împărăția cerului, vecinicile bunătăți, pentru care plată și-au versat sângele ucenicii, și-au împărțit săracilor averile lor; prea cuvioșii au fugit prin pustietăți așteptând numai plata cea cerescă, care este fără de preț, care cu multă dragoste o așteaptă să o ia, pentru aceia ne dice să nu facem bine ca să-l luăm aici; ci dice să iubiți pre vrăjmașii voștri pre aceia cari ni sînt împotriviți, și ne păgubesc, și ne pîrasc, și ne bagă în nevoie, pre aceia să-i iubim, și să-i ertăm din totă inima noastră și de am pute să le facem rău, tot să nu le facem răsplătire, ci să-i vorbim de bine și să-i lăudăm, ca să avem plată de la Dumnezeu.

Cu acestea ce am dis până acum, se arată a fi omul asemenea cu Dumnezeu după dar, precum iarăși astăzi arată Domnul ce este asemănarea omului cu Dumnezeu, care o dice la sfîrșitul Evangheliei: „Fiți milostivi, precum și părintele vostru cel ceresc milostiv este“. Iată că nu vă învață nici vă dice să faceți strâmbătate și să impresurați ca diavoli, ci să fiți milostivi și voi unul către altul, precum este și ziditorul vostru cel ceresc milostiv, cu totul drept și îndurat cu toate milele sale.

Acésta este în voea și în puterea noastră ca să facem binele care îl poftim noi să ni-l facă și nouă ómenii și atunci vom pute dice: Dumnezeule, luminează-ne pre noi cu îndreptările tale, că drept ești de toate care ne-ai făcut noauă, și a ta este slava și puterea în veci nesfîrșită. Amin. *)

*) După ediția școlară publicată de d. I. Cornoilă.

RECAPITULARE

Literatura religioasă în secolele XVI—XVIII.

Literatura noastră se începe cu cărți religioase, mai toate traduceri, prea puține prelucrări. Cele din secolul XVI sînt interesante prin particularitățile de limbă pe care le putem studia mai bine tocmai din pricină că textele sînt religioase. Aceleși originale traducându-se de mai multe ori în cursul unui véc, putem urmări cum s'a modificat atît vocabularul, cât și frasa românească. Din secolul XVII încep unele cărți să aibă și interes literar propriu đis. Pe lângă pasagiile frumos scrise care se găsesc ici colo, în chîiar textul traducerii, sînt de o mare importanță *prefetele* și *epilogurile*. În acestea autorii nu mai sînt legați nici de frasa nici de legătura ideilor dintr'un original strein; aci ei vorbesc liber, cugetarea este a lor și expresia este tot a lor. Textele traduse sînt scrise mai toate într'o limbă artificială, o imitație servilă a sintaxei originalelor; numai prefetele și epilogurile reflectă limba vie din acea vreme; în aceste produceri originale găsim o limbă curată și un stil mult mai puțin confus în comparație cu textul însu-și.

Literatura religioasă din acest timp mai este importantă pentru istoria culturală și prin faptul că a stabilit *unitatea limbii*. Cei mai mulți traducători pun munca lor în serviciul vre-unui Domn muntén sau vre-unui Principe ardelén; adesea-ori același manuscris servă spre a se tipări o ediție în Țara-Românească și alta în Transilvania.

De exemplu, tipăriturile și traduceri făcute după îndemnul judeului din Brașov Benkner (Bégner) se fac de către diaconul Coresi, venit din Târgoviște. Când un alt jude Lucas Hirscher (Lucaci Hărăjilă) voesce să aibă un text bun de evanghelie, îl găsesce la Mitropolitul Serafim din Țara-Românescă și de acolo îl împrumută. Ieromonahul Silvestru a tradus și Biblia publicată de mitropolitul Ștefan din Transilvania și Cazania tipărită cu cheltuēla lui Mateiū Basarab, domnitorul Țerii-Romānesci. Pravila de la Govora (1640) a apărut într'o edițiune în Transilvania și într'o alta în Muntenia.

Pentru ca asemenea comunicări de texte să fie posibile, se cerea ca limba în care se traduceau aceste texte să fie înțelesă de Români din diferitele provincii. Intr'una din cărți, în prefața Mitropolitului Simion Ștefan se spune chiar, că s'a avut în vedere a se face un text pentru toți Români, orî unde ar fi risipiți și că s'aū ales anume cuvinte pe care să le pricépă toți.

Acēstă unitate de limbă s'a păstrat în cursul secolelor și în acest fapt stă importanța de căpetenie pe care o presintă literatura religioasă din secolele XVI—XVII.

Note. În secolul XVI avem două categorii de texte: cărți și însemnări.

I. Cărțile sînt manuscrise sau tipărite.

1. Manuscrisele sînt : *Codicele Voronețen*, *Psaltirea Scheiană*, *Evangeliarul* lui Radu (care se găsește în Museul Britanic din Londra, e scris la 1574), *Codex Sturdzanus*.

2. Tipăriturile sînt : *Operele lui Coresi*, *Palia de la Orăștia*, (Vechiul Testament, tip. la Orăștia în 1582), *Evangelia Slavo-română* (tipărită cam la 1580, se găsește în biblioteca din Petersburg).

II. Însemnările sînt diferite acte publice și private.

În secolul XVII aflăm texte cu mult mai numeroase. Cele mai importante sînt :

În Transilvania: *Ieromonachul Silvestru* traduce *Cazania* (1642); *Mitropolitul Simion Ștefan* tipărește *Noul Testament* (1648); *Popa Ion din Vinți* traduce și tipărește *Diaconar, Șieriul de aur* (1683), *Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătore* (1685), *Molitvelnic* (1689). Manuscrise principale: Manuscrisele *Popei Ión din Sân-Petru* (1620), *Aședăminturile Vladicăi Sava* pentru folosul preoților (1675).

În Muntenia: *Mitropolitul Teodosie* publică *Evanghelia și Apostolul*; *Melhisedec Ieromonach* tipărește o *Cazanie* (1642); *Meletie Macedonul* tipărește *Cazania de la Mănăstirea Délului*, (1644); *Udriște Năsturel* traduce povestea lui *Varlaam și Ioasaf* (1648); *Mitropolitul Varlaam* tipărește *Cheia Înțeleșului* (1678); *Iordache Cantacuzino* tipărește *Evangheliile* (1682); *Episcopul Mitrofan* lasă un manuscris, *Albina* (1688); *Filoteia Sfintagorețul* traduce *Învățături creștinesci și Flórea Darurilor* (1700); *Șerban Cantacuzino* tipărește *Biblia* (1688); *Șerban Grecenu* tipărește o *evanghelie* (1693); *Radu Grecenu* traduce după sf. Ión Chrisostom *Mărgăritare* (1691); *Ieromonachul Maxim Peloponesianul* tipărește *Carte saú lumină*.

În Moldova: *Mitropolitul Varlaam*; *Mitropolitul Dosofteiu*; *Alexandru Dascălul* tipărește o *Psaltire* cu tâlc (1697).

Tot de literatura religioasă țin și cele trei *pravile* din sec. XVII: *Pravila mică de la Govora* (1640), *Îndreptarea legii* a lui *Mateiu Basarab* (1652) și *Carte românescă de pravili* a lui *Vasile Lupu* (1646).

În secolul XVIII: *Antim Ivirenul* în Muntenia, *Damaschin* episcop de Buzău, *Mitropolitul Grigorie* din București, *Chesarie* episcop de Râmnic, *Ión din Vaslui*, *Mihalcea Logofetul*.

10 CĂRȚILE POPORANE.

În secolul XVII și cu deosebire în al XVIII se găsesc răspândite în popor povestiri religioase sau romantice, scrise pentru popor, care se numesc *cărți poporane*.

Varlaam și Ioasaf.

Coprinsul acestei povestiri este următorul:

Împăratul Avenir din India dobândi un copil, Ioasaf, și vrăjitorii citiră în stele că se va face creștin. Împăratul vrea să-l crească depărtat de ori-ce influențe exterioare, dar un glas de sus îndemnă pe pustnicul Varlaam, care petrecea în pustie, să se ducă să convertească pe Ioasaf. El plecă și isbutesce. Împăratul, infuriat, voinde să-l schimbe credința, pune pe doi filosofi ai împărăției să discute în fața unui sobor, unul susținând, cel-lalt combătând creștinismul și susținătorul să se dea învins în fața argumentelor celuilalt. Se întâmplă însă că susținătorul apăsă cu atâta căldură creștinismul în cât rezultatul acestei încercări fu chiar creștinarea împăratului. Bătrânul lăsă tronul lui Ioasaf, dar acesta se duse în pustie și trăi cu Varlaam.

Reproducem aci un pasagiū din manuscrisul publicat de d-l Gaster în Crestomatia sa, vol. I, sub titlul: „Viața și petrecerea acelor dentru sfilații cuvioși părinții noștri Varlaam și Ioasaf indiiailor, scrisă de pre cuviosul și sfintul părintele nostru Ioan Damaskin pentru folosul și mântuire sufletelor acelor ce să vor ne oi a ceti viața cea cu osârdie a lor ce iaste talmăcită de pe slovenie pre limba rumănescă de Udriște Năsturel al doile logofet“ [1648].

ЛѢТОУА КАЗ

ДѢ ЛѢТОУА ЧЕРКЪ НН' ДІАІННЛОУ' ПЕНТРС МЗР' ТЪРІА ЛС СЪІ
АПСЛЪ ОМА. ШН ДѢ ЯВЕННР' ЛПЪРЪТЪЛ' ІНДІЕЙ.

ЦАРА [ЛѢТОУА] ЧЕ СЕ КІАМЪ ІНДІА, ДЕПАР' ТЕ ІАСТЕ ДѢ ЕГІ-
ПЕТ'; ШН ІАСТЕ МАРЕ ФОАРТЕ, ШН КЪ МЪЛ' ЦН ВЪМЕНИ, ШН
ІАСТЕ ЛКЪНЦЪРЪТЪ КЪ МАР' К. ШН КЪ ЛЪЧІН АДЪН' КЪТЪРН, ПРЕ
КАРЕ ШН КОРАВІЙ 1) ОУМЪЛЪ КЪТРЪ ПЪР' ЦІЛЕ ЕГІПЕТЪЛЪ;

1) Să se observe forma *corabii* în comparațiune cu cea modernă *corăbii*.

наръ преоускѣтъ апропѣзъ-се кѣтръ хотѣрѣ кѣзъл'бѣ-шилор', [першилор']; кѣре царѣ вѣдѣларѣ де демѣл'т', кѣ .ртѣн'крѣкл' тѣр'вѣрѣй нѣолеи .рпѣклѣтъ ерѣ, 2) спѣр'кѣтъ де тот' ши невѣнтоѣре 3) спре лѣкрѣриле пѣгѣнеци.

Мрѣ кѣнд ѣнѣл' нѣскѣт' фѣюл лѣ дѣнзѣс. че пѣсте .р ск-нѣл тѣтѣлѣй. нѣ ман пѣтѣ рѣвѣдѣ а'ш' вѣдѣ зндитѣра лѣй ровѣтѣ де пѣкат'. чѣ дреп'т' дѣнѣс кѣ а лѣй мѣсрдѣ 4) пѣкѣндѣс-се. арѣтѣ-се вѣм' ка нѣй. фѣрѣ де пѣкат'. ши нѣпѣрѣснѣд скадѣнѣл' пѣринѣтелѣй, скѣлѣшѣн-тѣс-скѣз .р вер'гѣрѣ, 5) пѣнѣрѣ нѣй. ка нѣй .р чѣрюрѣ ск не скѣлѣшѣнѣм'. де .р кѣдѣрѣ чѣ де демѣл'т' ск не скѣ-лѣм'. ши де .р пѣкѣте ск не словѣзѣм. прѣмнѣд' фѣчѣрѣа чѣ де .ртѣю.

Оу'м'пѣд дѣрѣ дерѣп'тѣ нѣй, 6) тѣатѣ сокѣтинѣа трѣпѣскѣ. ши кѣрѣ ши мѣор'те лѣж. ши пѣмѣнѣциле .ртѣнѣа кѣ чѣрѣциле, чѣодат' ле .рпрѣнѣ. скѣлѣ-се де .ртѣ мѣор'ци, ши ла чѣрюр' кѣ слѣвѣ се .рнѣл'цѣ, ши шѣзѣндѣ дѣ дрѣп'та мѣрѣй тѣтѣлѣй трѣмѣсе дѣпѣ фѣгѣдѣнѣцѣ прѣ мѣнѣгѣй-тѣрюл' дѣхѣ, .р вѣдѣре де лѣм'бѣ де фѣкѣ, кѣтрѣ .ршиш вѣзѣтѣрѣй зчѣнѣчѣй лѣй [ши трѣмѣс прѣ ей .р тѣатѣ лѣм'бѣлѣ]. ка ск лѣмнѣзѣ прѣ чѣа че шѣдѣ ла .ртѣнѣкрѣ'(ѣл) [нѣшѣнѣй]. ши ск-й вѣтѣзѣ .р нѣмѣле тѣтѣлѣй, ши ал' фѣюлѣй, ши ал' дѣхѣлѣй сѣнѣтѣ.

Де аколѣ, кѣмѣ-ш лѣарѣ оу'нѣй дѣнѣтѣнѣшѣй а стрѣбѣте хотѣрѣле рѣскѣрѣтѣлѣй ал'цѣй алѣ апѣсѣлѣй, ал'цѣй а пѣ-трѣче пѣр'циле дѣспре мѣзѣ-ноап'те, ши дѣспре мѣзѣ-зѣ. зѣпѣлѣндѣ-ш' порѣнѣа че ле ерѣ порѣнѣчѣтѣ.

Пѣнѣче ши сѣнѣтѣл' Ѧѣма, фѣин'д' ел оу'нѣл' де .р нѣмѣ-рѣл чѣтѣй ачѣлор дой-спрѣ-зѣче оу'чѣнѣчи ай лѣ хѣ. трѣ-мѣс' фѣ .р лѣтѣрѣ ин'дѣнѣскѣ, де ле проповѣдѣлѣ мѣн'тѣй-тѣарѣ проповѣдѣре; ши домѣл' ажѣтѣн'дѣ-й. ши .ртѣ-рин'дѣ-й кѣвѣнѣл', кѣ скѣм'нѣле че мѣр'цѣ прѣ зѣрма .рвѣ-цѣтѣрѣилор' лѣй, изгѣнѣтѣ фѣ .ртѣнѣкрѣкл' дрѣчѣскѣ, ши

2) *Inpăclată* = *întunecată* (*păclă*).

3) *Nevoitoare* = care se nevoiesce să facă, silitore.

4) *Mlsrdie* = *milosărdie* = *misericordie*.

5) *Vergură*, cuvînt de origine latină ce a fost odinioară în limbă, dar a dispărut. Latiniștii l-au re-introdus, dar fără să reușescă a-l menține.

6) *Dereptu* = *pentru*.

де ꙗ спср'кѣчѣнѣ кáпицилор' 7) идолѣцѣхъ пременин' дс-се, кѣтрѣ несмин'тѣта кредин'цѣхъ липѣрѣ-се, ши ашдъ кс мѣй-ниле апостоласѣхъ ским'бѣн' дс-се де ꙗ пѣгѣн'кѣтѣте, ꙗпре-знáрѣ-се лс хс. кс котѣзсá', ши пре ꙗчет' адѣмѣгѣн' дс-се, крецѣ ши спорѣ ꙗтрѣ невиновáта кредин'цѣхъ, тарѣ бесѣ-ричи ꙗ тоáте пѣр'циле се зидѣа.

Дѣчѣа, де вѣѣме че ꙗчепѣрѣ а се зидѣ мѣн'кѣстыр' ши ла Египет' ши а се стрѣн'ѣе мѣл'циме де кѣлѣгѣр'. ши вѣѣтѣ вѣн'кѣтѣцилор' лор'. ши а вѣѣци ꙗчѣрѣци лѣр' ажѣн-гѣн' дѣхъ пре ꙗ тоáте мáрѣциле лс мѣй. сосѣ ши ꙗ цáра Ин-дѣй, пре кáрѣн сирѣ рѣкѣнѣре ка ачѣл-й рѣдикѣ, кѣт' мѣл'ци лѣскѣн' дс-шѣ тоáте, дсчѣ-се ꙗ пѣсетѣе, ши ꙗтрáчѣстѣ трѣп, мѣритор' пѣр'тá [лсá] вѣáца челор' фѣрѣ де трѣпѣрѣ.

Alixândria.

Faptele lui Alexandru cel mare au avut un nemărginit ecou la popoarele Orientului, de la care s'au răspândit apoi și în Occident. La noi povestirile despre Alexandru s'a introdus pe două căi: printr'un izvor slav și printr'un izvor bizantin. Probabil că amândouă acestea s'au inspirat dintr'o mai veche legendă egiptenă, căci Alexandru este înfățișat ca fiu al lui „Netinav, împăratul Eghiptului.“ Copilăria lui se arată foarte minunată și mai minunate încă răsbó-tele. Il vedem luptându-se cu inimiți care aveau obraz de om și trup de șarpe, cu Darie, cu Cris împărat; ajunge chiar la Raiu.

După textul publicat de M. Gaster, după mai multe manuscrise, cu titlul: „Alicsândrie, adică istorie lui Alicsandru Makidon care au bătut toată lume și toate împărățiile și toate crăile dinu toată lume și leau supus lui.“ (1784)

Intâlnirea cu furnici și cu pitici.

Și purceasă Alixandru de acolo spre răsărit; și multe țări luară și le bătură și le prădară. Și sosi la margine țărilor și de acolo nu mai era oameni dumesnici și era gadeni salbategi. Și marsără zăce zăle și ajunsă la loc sănătos; și era acolo furnici și işia noapte furnicile și lua pe oameni furnicile și i trăgea tărăși în gropi. Și spusă di rândul acista lui Alixandru și i îmvăță să puiă fân uscat împregiurul oștilor și să i de foc. Și așa făcură.

7) *Capiste* = templu. Acest archaism se află și în unii din | autorii sec XIX, de pildă la Emi- nescu (Satira III).

Și marsără mai înainte și dideră la o apă multă și mare și făcură poduri și trecură apa în 60 zile. Și aflară acolo o țară cu niște oameni cât cotul.

Și mîarsără mulți oameni de acia, și să închinară lui Alixandru, și i adusă poclon mierea și finice multe; și să jăluiră lui Alixandru și i dîsă: noi sântem oameni mișai, și ne rugăm să nu ne străce oștile împărăției tale, că avem și noi într'un an bătlăia odată cu cucórele, ne batem cu dănsele, și pe mulți ni omoară și ne scot ochii. Alixandru dăsă, să le facă cetati și le făcură și le pusă domnu dîntrânșii și acii oameni să chiamă pitici.

Archir și Anadam.

Subiectul acestei povestiri este următorul:

Un împărat avea un sfetnic, Archir. Acesta crescù și învăță pe nepotul său Anadam și-l duse la împărăție în locul lui. Nepotul se gândi într'o zi să piardă pe unchiu, ca să-i moștenescă averea. De aceea printr'o scrisóre cu pecete împărătescă, făcu pe Archir să vie din orașul în care stă, în capitală, cu un număr de trupe. Atuncea Anadam îl acusă că s'a răscolat și nenorocitul fu osândit la mórte, dar armașul împărătesc nu-l omori, ci-l ascunse în casa sa. Peste câtă-vă vreme împăratul din Egipt dete scire împăratului cestuialt să-i trimetă niște meșteri, care să facă o cetate nici în cer nici pe pămînt și meșterii să vie nici îmbrăcați nici desbrăcați, că dacă n'o face așa, îl repune cu óste. Atunci Archir se arată și îl scóte din încurcătură. Imbracă nisce meșteri cu plase, merge la Egipt și pune într'o cutie un copil, căruia îi dă o frigare cu carne în mână, légă cutia de picíórele a doi vulturi și ast-fel se ridică în sus și cerința împăratului e satisfăcută.

Reproducem aci începutul povestirii după publicația lui M. Gaster, sub titlul: „Istoriia lui Sanagridu Împărat ci stăpâne țara Dorulu”. (1784)

Fost-aú 1) în dîilele vechi un împărat ci stăpâne țara Dorîului; numele lui eră Sanagrid. Și ave lângă dănsul un sfetnic și purtătoriú de grij 2) la toati, pe un boeriu mari, numele lui eră Archiri. Și eră foarti învățat, și is-tețu la învățătură; și eră bogat foarti. Și neavând ficióri din trupul lui. au luat pe un copil mic, fiind nepot di soru. și învățându-l carti, foarti bine lau învățat, și

1) D-r. Gaster citește *fost-aú*. | 2) *Grij* = *grijă*.

toată înțelepciune lui cât au știut, zăcând într'acestași chip :

Fătul meu Anadami, cât vii fi tu niguțătoriu, cu boeri să nu faci ; nici să cumpiri marfă di furat, căți vei perdi bucatile tale.

Pre tată-tău și pre mumă-ta să i cinstești și să i miluești, să nu te blastămi....

Cine va grăi țiia rău, tu cu blândeță să grăești bine....

Când vei sluji la un domnu și va fi domnul tău nebun, tu să nu zăci, că este domnul tău nebun, ci să faci cum îți va poronci el că i va fi milă di tine.

Să nu fi foarte vorbitoriu înaintea împăratului tău nici foarte glumaș, că vii greși.

La zăle mari să păzești sfânta biserica, și mai vartos sfânta Duminecă să o cinstești....

Vii fi om mari, iar tu la toți ti placă ; că tu cu minte ta, mai digrabă și mari cinste vii ave.

Măniia nu o vărsa curând ; că apoi pe urmă ța pare rău....

Ascultă di omul înțelept și de bătrân ci te învață ; că cuvântul fiindu-ți di învățătura ce de trebuință ca cându ai be apă dintr'o fântână răci.

Zodiar.

După cum se nasce omul într'o zodie sau într'alta, are sorta bună sau rea. Ca să-și scie sorta, trebuie să caute în *Zodiar*.

Cărțile de zodii au de obicei gravuri, ca să impresioneze pe cetitori mai mult.

Reproducem un pasagiū după Gaster „*Cartea Zodii lui Eraclie Împărat, scoasă pe luni de doisprezăci filosofi*“ (1750).

Luna lui Săptevrie. A caprii zodie.

De va naști ficior va fi cinstit. Și când va fi de un an și de doi și de douăzeci va boli rău, și de nu va muri noroc va ave la oi și la tot dobitocul. Și o vită îi va șchiopă. Și va fi umblătoriu în cale, vorovitoriu cu oamenii, și va fi grijitoriu. Și în luna ce s'au născut, să nu mănânce carne de capră. Și când va tună să nu margă supt

copaci, că va peri de nu se va feri. Și va fi cărturariu. Și va fi înțelept. Și să slujască paraclesul Maicii Precistii tot-diauna. Și va fi bărbat râvnitoriu. Și numai de Dumnezeu să se va teme. Și către bătrâneță bine îi va fi. Și iar când va fi de cincisprezece ani va avea primejdie de moarte, și de va trăi o sută de ani. Și liacul la boală îi este: trii grăunță de dafin și unt-de-lemn, și tămăe albă, să le amestice la un loc și să s(e) ungă pe tot trupul, că să va vindeca. Și să prăznuiască naștere Precistei că-î va fi într'agiutoriu.

Trepetnic.

Tot din dorința de a ști viitorul s'a născut și Trepetnicul. Prin acesta omul știe ce-î prevestesc diferitele semne ce i se fac prin „clătirile“ părților corpului.

Reproducem un pasagiū după Gaster, care publică de pe mai multe manuscrise „Trepetnicū : adevă tălcuirea de sămni ce clătescu pe trupu omului“ (1779).

De să va clăti vârvul capului va dobândi, sau de-î va dăruî Dumneșeu un cucon, foarte înțelept va fi.

Chica de să va clăti, în oaste vii mergi și iarăș sănătos te vii întoarce.

Creștitul de să va clăti, niști oaminî neștiuți vor veni și vor aduce o dobândă.

Tâmpla driaptă de să va clăti, giudecătoria de oameni vii eși.

Grumazii denapoi de să vor clăti, veni-ț-va vesti reă, sau vii păți pagubă.

Grumazii din nontru de să vor clăti, spre o țară vii merge și mulți ți să vor închină.

Ceafa de să va clăti, o vesti reă vii auzi și te vii în-trestă și iarăș te vii bucură.

Frunte de să va clăti, cuvinte răle vii auzi și nemică nu va fi.

Frunte între ochi de să va (clăti, într)'o cale sau la război de vii merge pre lesne (viu umblă).

Tâmpla diasupra ochiului drept de să va clăti, o po-mană vii face.

Tămpla diasupra ochiului stăngu de să va clăti, ce va gândi omul să facă va și isprăvi.

Ureche driapt(ă) de să va clăti, un cuvânt bun de la un prietin îi va veni și te vii bucură.

Ureche stângă de să va clăti, un cuvânt rău vii auzi.

Zgărciul urechii drepte de să va clăti, ciartă saū gălciavă vii avé.

Zgărciul urechii stângi de să va clăti, un prieten de bine te va grăi.

Sprânciana driapt(ă) de să va clăti, un cuconu vii dobândi.

Sprânciana stângă de să va clăti, sațu de bucate spuni.

Sprâncenile amândouin odat(ă) de să vor clăti, veselie vii avé.

Între sprânceni de să va clăti, un prietinu îți va veni și te vei bucură.

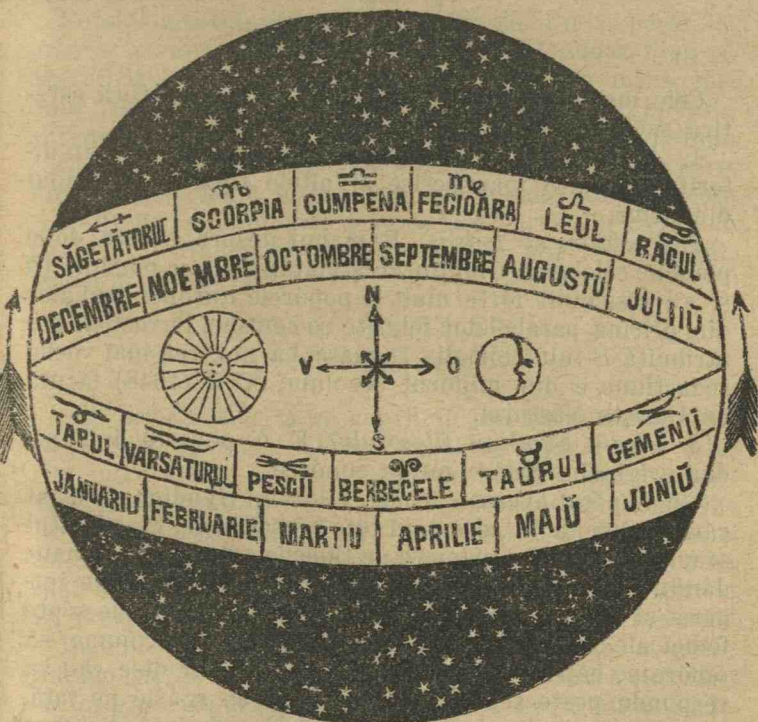
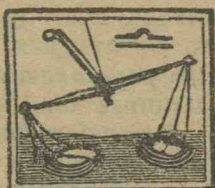
Ochiul dreptu de să va clăti, ce vii gândi pre voi îți va fi.

Gromovnic.

Fenomenele meteorologice au impresionat totdeauna poporul, care a căutat să le dea o explicație. Această explicație s'a găsit: tunete, fulgere, etc. sint prevestiri de ce are să se întâmple.

Reproducem, după Gaster „*Gromovnic al lui Iraclie Impărat*“ (1799) un pasagiū care arată ce prevestește tunetul, cînd se întîmplă în zodia berbecelul.

Dă va tună în număr berbecelul dăspre răsărit, va fi robie, și peire multă. Fiarăle pământului vor fi sătule, și spre stricare mare. Războaie și rane, și pagubă va fi. Păinea, poamele vor fi scumpe. Semănătura târziue nu va perî. În prunci cei tineri va fi peire. Celor ce umblă pe mare, va fi înneclare. Iar dă va fi cutremur, între domni va fi schimbare și foamete, și războaie. Și va fi greotate și nevoie între oameni. Și în bărbați cei tineri va fi peire, iar fiind cutremur noaptea, va fi mare nevoie între oameni. Și boeri nu să vor plecă domnului său, și vor fugi dă la dănsul, cugetându-i mult rău. Și vor începe a să bate. Și în voinici nu va fi tocmire, Și un împărat dăspre apus va muri. Și vor fi ploī multe. Și roade în mălaiū și într'alte semințe. Iar în țera Eghipetului foamete.

Gravuri din cărți de zodie.

RECAPITULARE

Cărțile poporane

Cărțile poporane alcătuiesc literatura poporană scrisă. Ele călătoresc din limbă în limbă, nu traducându-se verbal, ci transformându-se; sînt și ele anonime, dar de multe ori poporul le atribue unor persoane fictive sau reale; ele s'au conservat în manuscrise, iar de la introducerea tipografiei se tipăresc.

Se deosebesc trei categorii: estetice, religioase și etice.

A. Literatura estetică.

Cele mai răspândite dintre cărțile de literatură estetică sau romantică sînt cele următoare:

1. *Alixăndria*. Această povestire o cunoștem din diferite variante manuscrise și altele tipărite în timpul din urmă.

2. *Varlaam și Ioasaf*. Romanul despre aceste două persoane celebrează triumful creștinătății asupra păgânității și s'a răspândit foarte mult la popoarele Europei, mai ales din pricina parabolelor felurite ce conține. Povestea este atribuită S-tului Ión din Damasc. La noi, cea mai veche redacțiune e din mijlocul secolului XVII (1648) făcută de Udriște Năsturel.

3. *Istoria Syndipii fitosofului*. E o poveste indiană, dar originalul indian nu se cunoște.

Un împărat avea un fecior. Filosoful Syndipa s'a legat că-l va învăța în șese luni toate învățăturile. La sfîrșitul studiului, filosoful trimese pe tîner la tatăl lui, recomandându-i să tacă șapte zile. Muțenia fiului miră pe împărat și acesta însărcină pe cea mai viclenă de cele șapte femei ale sale să-l decidă a vorbi. Ea îi propune să omore pe bătrîn și să-i devie soție. Băiețelul dîse că-i va răspunde peste șapte zile. Atunci ea se sgârie pe față, își rupse hainele și acasă pe tîner de criminal, din care cauză împăratul îl osîndi la mörte. In această împrejurare

intervin cei 7 filosofi sfetnici ai împărăției și în fie-care ți spune unul o pildă, la care răspunde femeea. Ast-fel trec șapte zile, tinerul vorbește și soția e pedepsită.

4. *Halima*. E o colecțiune de povești poporane de origine arabă, dar îmbogățită în cursul vécurilor cu anecdote din alte isvóre deosebite. Europa a cunoscut-o mai întâi la începutul secolului XVIII (1704) prin traducțiunea lui Galland. La noi s'a introdus pe două căi: 1) printr'un isvor grec „Αραβικόν μυθολογικόν“, după care se găsesc traduceri manuscrise de pe la 1783; iar în secolul XIX avem o traducere tipărită de Gherasim Gorgean (1835); 2) printr'o traducere nemțescă după Galland, prelucrată de Ión Barac (1835.)

Fondul acestei cărți e foarte simplu. Un împărat își omorâ tot-deauna nevasta a doua ți după nuntă, fiind-că cea dintâi nu-i fusese credincioasă. Cea din urmă, numită „Halima“, cere voe împăratului să-i spună o poveste și trece din una în alta și ast-fel trec 1001 de nopți, după care timp împăratul o ertză și trăesce cu ea în fericire. Partea importantă însă o formeză tocmai acele povești.

5. *Archir și Anadam*. Acesta face parte din ciclul de povești al Halimalei, dar a venit la noi independent, printr'un isvor slav.

B. *Literatura religiósă.*

Sub acéstă rubrică se cuprinde așa numita *literatură bisericească apocrifă*, adică povești anonime despre diferite întrebări la care nu răspunde biblia — și așa numitele *pseudo-epigrafe*, cărți atribuite persónelor biblice. Ele ne-au venit prin Slavi, cari le-au luat de la Bizantină, și au fost răspândite de secta religiósă a Bogomililor. Cele mai multe din aceste produceri sînt până acum inedite. D. Hasdeu a publicat câte-vă în „Cuvente den Betrani“.

Inrudite cu acestea sînt cărțile de o altă categorie, anume *cărțile de prevestire și de noroc*. Acestea sînt cărți de origine păgână și au de scop de a ridica vâlul ce acoperă viitorul. Mai tóte și-au dobândit forma în Egipt, rezultate din credințele chaldeene și egiptene. În Bizanț,

unde eră un amestec de rămășițe din mitologia antică și idei orientale aduse de creștinism și de diferiții sectari, fu un tărâm potrivit pentru răspândirea credințelor superstițioase. Din Bizanț, prin Slavi, au ajuns la noi.

Principalele cărți de prevestire și de noroc sînt: 1. *Astrologhia*, prevestește despre ploe și senin, frig și cald, etc. după cele 7 planete. 2. *Gromovnicul*, arată ce anunță tunetul și fulgerul în diferite luni și în diferite împrejurări. 3. *Trepetnicul*, spune viitorul omului după bătăile membrelor corpului. 4. *Zodiile*, prevestesc sorta omului după stăpânirea celor șapte planete și după zodiile lunare. 5. *Cărțile de visuri*, explică visurile.

C. *Literatura etică.*

Vieta și pildele lui Isop. Probabil că e de origine arabă. Cuprinde viața fabulistului și o sumă de fabule, cari variază în diferitele manuscrise și edițiuni.

11. GRIGORE URECHE.

Grigore Ureche s'a născut pe la 1590 dintr'o veche familie boerescă. El ocupă diferite funcțiuni însemnate în țară, ajungând până la demnitatea de mare vornic al țării de jos. De la 1646 nu se mai pomenesce nimic despre dînsul.

Grigore Ureche e autorul unei importante lucrări, socotită drept cea mai veche cronică scrisă românește în Moldova și intitulată: «*Domni țerii Moldovei și viața lor*».

Isvórele sînt streine și indigene. Principalele isvóre streine sînt: Aeneas Sylvius, adică Papa Pius II, și scriitorii poloni Ioachim Bielski și Martin Pașcovski. Isvórele indigene sînt: un letopiset latinesc, despre care n'avem nici o cunoștință; cronica lui Ázarie și Analele putneneși cronica lui Macarie; într'o mică măsură, tradițiunea.

Grigore Ureche scrie pentru iubirea de patrie «ca să nu se înece anii cei trecuți a toate țările și apoi să nu se pótă sci ce au lucrat și să semene hiarele și dobitócelor mute și fără minte».

El crede în puterea celor sfinte, în răsplata faptelor bune și rele.

Socótesce domnia de origine divină, dar în același timp urésece pe tiran și laudă mult puterea legii: «unde nu-s pravile, din voia domnilor multe strîmbătași se fac». El găsesce fórté legitim să existe în stat aristocrație, însă îl vedem că ia de multe ori apărarea celor asupriți, ca în acele faimóse rînduri, în care spune că sînt «singuri cei mari judecători, singuri pârîși și singuri plinitori legii»—și recomandă domnilor și boerilor să se facă iubiți de popor, căci așa vor puté mai bine să-și asigure stăpînirea lor.

Stilul este plastic și colorat, limba destul de curată și cu pré puține slavonisme.

Lucrarea lui Ureche n'o cunóscem în original, ci în copii ulterioare. Cei mai însemnați dintre acești copisti, cari făcură și adnotări—unele fórté interesante—sînt: *Evstratie Logofétul, Simeon Dascălul și Misail Călugărul*.

Predoslovie. 1)

Mulți scriitori s'aũ nevoit de aũ scris rîndul și povestea țerilor și aũ lăsat izvod pre urmă și bune și rēle sē remāe fiilor și nepoților, și sē le hie 2) cele bune de învățatură, iară cele rēle ca sē se pōtă feri și sē se socotēscă și celor bune sē urmeze. Și alții pizmuind, și însemnând, și scriind, cum și eũ Grigorie Urechi, care den mila lui Dumnedeũ și a Domnului meũ am fost Vornic mare, cu multă nevointă am cetit cărțile și izvódele, și ale nōstre, și celor strēine, și am aflat cap și începătură moșilor de unde aũ izvorit în țēră, și s'aũ înmulțit, și s'aũ lățit, ca sē nu se înnece anii cei trecuți a tōte țerile; și apoi sē nu se pōtă sci ce aũ lucrat, sē se asemine hiarelor și dobitoćelor celor mute și fără minte. Aceea urmând, și măcar cā se află și de alții însemnate lucrurile țerei Moldovei, apucatu-m'am și eũ a scriere începătura și adaosul, mai apoi și scāderea, care se vede cā aũ venit în dīlele nōstre, dupē cum aũ fost întāiul țerei și pāmēntului nostru a Moldovei. Cā cum se tīmplă de sīrg 3) și adaoge pohoiiul apei, și iarāși de sīrg scade și se împuținēzā, așā s'a adaos și Moldova, care mai apoi de la alte țeri s'aũ descālecat și s'aũ lățit de sīrg și fără de zābavă. Acele cercānd, le-am îndreptat cu nevointă, cā nu numai letopisetul nostru ce și cărți streine am cercat ca să putem aflā adevērul, ca să nu mai aflu scriitor de cuvinte deșierte, ce de drepte; cā letopisetul nostru cel moldovenesc așā serie de pe scurt, cā nici de viața Domnilor, cari aũ fost tōtă cīrma nu alege, ne cum lucrurile din nāuntru să alēgā, și pre scurt scriind și însemnānd de la început pānā la Domnia lui Petru Vodă Rareș, și s'aũ stīns; cā de aice încóce n'aũ mai scris nimeni. Nice este a se mirare, cā scriitorii nōstri n'aũ avut de undestrīnge cărți; cā de la locuitorii d'īntāi n'aũ aflat scrisori, cā n'aũ lăsat, ca nise ómeni neaședāți și mai mulți proști și necārturari, ce și ei aũ scris mai mult din basme 4) și din po-

1) Pasagiile din Cronicari, sīnt în genere reproduse de pe Edițiunea II a Cronicilor lui Kogălniceanu. S'aũ păstrat punctuația și particularitățile ortografice din acest text, afarā de (ũ) care s'a înlăturat.

2) Să se observe cā în secolul XVII începe să devinā frecuentă schimbarea labialelor în textele moldovene.

3) *De sārg* = *repede*.

4) *Basme* însemnā aci *tradițiuni*.

vești, ce aū aūdit unul de la altul. Érá scrisorile străinilor scriū prea 5) larg și de ajuns, cari aū fost rîvnitori și herbinți nu numai ale sale sē scrie, ce și cele străine. Și de acolo luānd multe, și lipindu-le cu ale nōstre vremi potrivind, și am scris acest letopiseț, carele de și nu se va potrivī pe la multe locuri, cel ce va fi cu minte, gîndesc că nu'mī va vinuī; că de multe-ori omul înseși cele ce vede cu ochii sēi nu pōte să le pue pe rînd și multe smintesce și aū spune mai multe, aū mai pūține; dar cele de demult și rēsufiate de atīta vreme de ani! Ce eū, cum am aflat așia am arētat.

Învēțatură și muștrare celor mai mari.

În Moldova, aū cei mai micī despre cei mai mari acest obiceiū, de pier fōră județ, fōră vină și fōră sēmă. Singurī cei mai mari judecātorī; singurī pîrīși și singurī plinitorī legiī! Și de acest obiceiū Moldova nu scapă, că mai multī dintre capete sînt iubitorī a vārsare sînge nevinovat. Apoi daū vina locuitorilor că sunt viclenī. Deară cine ar iubi sē mōră? Cine nu doresce sē viețuēscă? Cu drag este celor mai mari să aibă viață; cei mai micī încă nu o ar lepēda. Cređ, mai bine ar hi den dragoste, decāt den frică seī slujēscă. Și de s'ar învēță cei mai mari de pre nișce musce fōră minte, cum se ține domnia! că tōtă albina își apēră cāscioara și hrana lor cu acele și cu veninul sēu; érá Domnul, adecă Matca, pre nime nu vatēmă, ce tōte de învēțatura ei ascultă. Cum, dēră ar fi mai bine pentru blāndețe sē asculte pre cel mai mare, și sē'l iubēscă și cu dragoste sē'i slujēscă, decīt de grōză și de frică sē i se plece. Pentru-că acela ce poftesce sē se témă de el atāta norod de om, trebuiesce și acela sē se témă de toți. Că tot vērșetorul de sînge de frică face, ca sē-i ia spaīma și sē se témă toți de el, ce ar puteā face cu blāndețe.

5) *Prea = pre.*

De mórtea lui Ștefan Vodă

În anul 7012, nu multă vreme dacă s'aũ întors Ștefan Vodă de la Pocuția, la scaunul său, la Sucéva fiind bolnav și slab de ani, ca un om ce era într'atâția ani, în patru-șeci și șapte, tot în răsboie și ostenele și neodihnă, în toate părțile, de se bătea cu toți, și după multe răsboie cu noroc ce aũ făcut, cu mare jele aũ răposat Marți, Iulie în 2.

Era acest Ștefan Vodă om nu mare la stat, mânios și de grabă vèrsa sînge nevinovat; de multe-orî la ospețe omora fôră județ; era întreg la minte, neleneyos, și lucrul său scia să-l acopere; și unde nu cugetai, acolo îl aflai. La lucruri de răsboie meșter; unde eră nevoie, însuși se viră, ca vedîndu-l ai săi să nu înderepteze. Și pentru aceea, rar răsboiũ de nu biruia. Așijderea și unde-l biruia alții, nu perdeă nădejdea; că sciindu-se cădut jos se rēdică deasupra biruitorilor.

Eră după mórtea lui și fiul său Bogdan Vodă urma lui luase de lucrurile vitezesçi, cum se tēmplă din pomul bun și ródă bună se face. Ingropat-aũ pre Ștefan Vodă în monăstirea Putna, cu multe jële și plîngere tuturor locuitorilor țerei, cāt plîngeau toți ca după un părinte al lor; că cunosceau toți că s'aũ scăpat 6) de mult bine și apărare. Ce după mórtea lui îi diceau sfântul Ștefan Vodă, nu pentru suflet, că este în mîna lui Dumnezeu, că el încă a fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale cele vitezesçi, care nimeni din Domni, nici mai nainte, nici după aceia, nu 'l-aũ agiuns.

Fost-aũ mai 'nainte de mórtea lui Ștefan Vodă, într'același an, iernă grea și gerósă, cāt n'aũ mai fost iernă ca aceea nice odată. Eră peste vară aũ fost ploii grele și povoe de ape, cāt s'a făcut multă înnecare.

Domnit-aũ Ștefan Vodă 47 de ani, 2 luni și 3 săptămîni; și aũ zidit 44 mănăstiri și biserici; și era însuși țitor 7) peste totă țera.

Eră înaintea sēvărșirei sele chemat-aũ Vlădicii și toți sfetnicii săi, boieri mari și alții toți cāti s'aũ prilejit, arētându-le cum nu vor putea ține țera, precum o aũ ținut el; ci, socotind de cāt toți mai puternic pre Turc și mai înțelept aũ dat învătătură să se închine Turcului.

6) S'aũ scăpat de = aũ pîr-dut. Să se compare sensul de aci cu cel de aq̃i

7) Țitor peste totă țara = stăpînitor.

12. MIRON COSTIN

Miron Costin, membru al uneia din cele mai vechi familii boeresce din Moldova, s'a născut la 1633. Cariera sa politică începe sub Gheorghe Ștefan, când îl găsim sluger. De aci încolo, sub diferiți domni, el ocupă funcțiunile cele mai importante: mare comis, mare vornic, mare logofet, și exercită o înrîurire directă în conducerea afacerilor țării. În timpul lui Petriceico, Costin fu trimis în interes diplomatic în tabăra Turcilor de la Nistru și cu acest prilej rosti către vizir acele faimoase cuvinte: «Sîntem noi Moldovenii bucuroși să se lățească împărăția în toate părțile cât de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească.»

Tot sub Petriceico, Turcii intră în luptă cu Polonia și Domnul voesce să treacă în partea acestor din urmă. Costin însă convinge pe ceilalți boeri și cu toții se opun Domnului, pentru că vedeau că soluțiunea cea mai bună a crizei eră unirea cu Turcii, iar nu cu Polonii, care au și fost învinși.

Se înțelege că Dumitrașcu Cantacuzino, care vine la tron îndată după acest eveniment, — în urma căderii lui Petriceico — caută să ia lângă sine pe Costin. Acesta deveni din ce în ce mai influent, eră agent de frunte în tratativele diplomatice între Turci și Poloni și isbuti ast-fel să răstörne pe Dumitrașcu, socotindu-l un usurpator. Anton Roset, care urmăzează în domnie, încarcă pe Costin cu cele mai mari onoruri, dar — din motive pe care nu le putem sci — vedem că e răsturnat tocmă de Costin și înlocuit cu Constantin Duca. Acest Duca, după spusa tuturor cronicarilor, eră un domn foarte rău, și Miron Costin a avut să plătească scump greșela, de care se căia acum. După ce Duca se întörse de la împresurarea Vienei (1683), fu atacat de Poloni și luat prizonier împreună cu Miron Costin și cu alți boeri.

Costinescii stau de aci înainte retrași în Polonia și numai pe la începutul domniei lui Constantin Cantemir se întorc în țară, și vedem că atât Miron cât și fratele său Velicico Vornicul ocupă funcțiuni.

Intrigile de la curte, neînțelegerile dintre Costinesci și Rosetesci, care aveau mare influență pe lângă domn, făcură pe cei dintâi să devie adversari ai lui Cantemir. Povestesc cronicarii că Miron îi dicea: «Mai des cu paharele

și mai rar cu orânduelile, că-î vré să-ți dai Măria-Ta séma o dată și n'eî puté.» În curând Costinescii fură scoși din funcțiuni și Velicico, luând parte la un complot, care avea de scop răsturnarea domnului, fu prins, adus la Iași, bătut și omorît. Credând atunci că și Miron va fi amestecat, Cantemir trimise la moșia acestuia să-l prindă — când se dusesse ca să-și înmormînteze soția — și astfel în Decembrie 1691 acest mare bărbat al țării fu omorît.

Miron Costin a scris și prosă și versuri.

Cele mai însemnate lucrări în prosă sînt: Cartea primului descălecat și Letopisețul Moldovei.

«*Cartea pentru descălecatul de 'ntăiu a țerei Moldovii și nēmului moldovenesc de Miron Costin, carele au fost logofet mare în Moldova*» este o operă de polemică. Adnotatorii lui Ureche explicau colonizarea Daciei într'un chip foarte ciudat. Pe basa ȕiselor unui cronicar ungur, spuneau că Moldova, în timpul Craiului Laslău (Vladislav), eră locuită de Tătari și, pentru că aceștia îl supărau mereu, el ceru de la împăratul Rămului să-î trimită ostași ca să se apere. Acesta n'a avut ômeni la îndemână, dar a scos pe toți tâlharii din pușcării și i-a trimis la luptă. După ce Laslău a învins, n'a mai trimis pe tâlhari în Italia, ci le-a dat loc în țara numită Maramureș și de acolo au descălecat Moldovenii. În contra acestei păreri insultătoare se ridică Miron Costin în lucrarea de care ne ocupăm și o respinge, spunând că «între Traian și între Laslău Craiul opt sute de ani sînt» și declarând că asemenea idei sînt «basne și scornituri.» 1)

«*Letopisețul țerii Moldovei de la Aaron Vodă, de unde e părăsit de Ureachi Vornicul de țara de jos, isvodit de Miron Costin biv-vel Vornic țerii de jos . . .*» este cea mai însemnată scriere a lui Miron Costin și cuprinde evenimente de la 1594 până la 1662. Se ocupă în primul loc cu istoria patriei sale, atingînd din timp în timp și faptele din Muntenia și Transilvania. Miron Costin voia să scrie o istorie completă a Moldovei, dar împrejurările nu l-au lăsat să-și realizeze planul.

Cele mai însemnate lucrări în versuri ale sale sînt: poema polonă și «Vięta lumii».

După căderea lui Duca scim că Miron se duse în Polonia; probabil că atunci scrisese el poema în limba polonă

1) Veđi mai departe reprodus întregul pasajgiu al adnotatorului: „Ijderenia Moldovenilor“.

«*Despre poporul Moldovei și Țării-Românești.*» În această vorbesc despre colonizarea Daciei și despre fundarea principatelor.

«*Vięta lumii*» e o lucrare poetică, în care dezvoltă vorbele Ecclesiastului «deșertăciunea deșertăciunilor, toate sînt deșertăciuni.» Lumea e guvernată prin voia întîmplării, tot este supus pieirii:

Nu-î nimica să stea 'n-veci, toate trec în lume,
Toate-s nestătătoare, toate-s nesce spume.

Unde sînt împărații care au stăpînit popoarele? Unde sînt înțelepții, cugetătorii cei mari? Totul piere; întîmplarea neașteptată distruge clădirile ce ni se par nouă că au să trăească în veci. În fața acestei priveliști, pe care poetul și-o pune înainte, nu-l cuprinde însă desna-dejdea — ca pe pesimiștii moderni —, căci crede în Dumnezeu și în răsplata faptelor bune:

Una faptă ce-ți rămîne bună te lătește,
În cer cu fericire în veci te mărește.

Afară de acestea, ne-au rămas de la Miron Costin și alte lucrări mai puțin însemnate.

Să vedem în scurt care sînt ideile lui.

Născut și crescut într'un secol cînd credința religioasă eră foarte puternică, el a trebuit să fie un drept credincios al religiunii creștine ortodoxe.

În privința politică, Miron Costin este — lucru natural — un monarchist fervent, admitînd dreptul divin și teoria că Domnul, *bun sau rău*, trebuie respectat, căci e de la Dumnezeu. Cu toate acestea cere Domnului să nu fie tiran; îi recomandă un consiliu de boeri aleși cu multă băgare de seamă, și o conducere părintească a țării.

Relativ la politica externă pe care trebuia s'o facă țara sa, lasă la o parte politica de sentiment și ridică pe cea de interes al neamului, pe cea făcută «cu înțelepciune», cum dice el. De aceea cere conducătorilor țării să fie pricepuți în diplomatie, ca să scie purtă barca statului și s'o pîtă ferî de valuri prin iscusința și prudență.

O cestiune de mare însemnătate este modul cum consideră el scrierile istorice și importanța ce le dă.

Letopisețele au de scop să ne facă a presimți viitorul prin cunoșcerea trecutului. Fie-care cititor, — domnul boerîi, slujitorîi, — găsește în istorie pilde și învățăminte, În ce privește istoria națională, el o scrie ca să arate ce

fel este némul românesc și care sînt faptele lui, luând îndemn de la Ureche, pe care-l laudă, că «numai lui de acésta țără i-au fost milă să nu rămăe întru întunericul neștiinței.»

Miron Costin eră om fôrte învęțat, scia limba polonă, latină și ungară.

Judecata lui Cantemir, care făcëa pe Costin cel mai mare istoric al Moldovei, o aflăm și ađi întemeiată, căci în adevěr el e cronicarul cel mai însemnat, cu care numai Neculcea se pôte alătură, dar acestuia îi lipsește cultura pe care a avut-o Miron.

Predoslovie 1) cărții Descălecatului. 2)

Inceputul țărilor acestora și némului moldovenesc și muntenesc și cătî sînt în țările unguresci cu acest nume rumâni și până astăzi: de unde sînt și din ce seminție, de cînd și cum au descălecat întru aceste părți de pămînt, a scrie multă vreamă la cumpănă au stătit sufletul nostru. Să înceapă ostenéla acésta după atâtea véci, de la descălecatul țărilor cel de'ntăiu, de la Trajan împăratul Rómului, cu câte-vă sute de ani preste mie trecute, se sperie gîndul. A lăsă iarăși nescris, cu mare ocară înfundat némul acesta de o sémă de scriitori, este inimei durere. Biruit-au gîndul să mă apuc de acésta ostenélă: să scot lumei la vedere felul némului, din ce isvor și seminție sînt locuitori țărei nóstre Moldovei și țărei Muntenesci, și Rumănilor din țările unguresci, cum s'au pomenit mai sus, — că tot un ném și odată descălecați sînt. 3) De unde sînt veniți strămoșii lor pre aceste locuri? subț ce nume au fost întăi la descălecatul lor, și de cînd s'au osebit și au luat numele cest de acum Moldovéni și Munténi? în ce parte de lume este Moldova? hotarele ei până unde au fost întăi? ce limbă țin și până acum? cine au locuit mai

1) *Predoslovie* — precuvîntare.

2) Descălecatul de'ntăiu însemnă, în vorbirea cronicarilor, colonizarea Daciei, iar al doilea

descălecat este fundarea principatelor.

3) Să se observe afirmarea cu deosebită stăruință a unității némului românesc.

înainte de noi pe acest pământ și subț ce nume? scot la scirea tuturor cari vor vrea să știe neamul țărilor acestora.

Zice-va nescine: prea târziu este! După sutele de ani, cum se vor pute sci poveștile adevărate de atâtea vacuri? Răspunz: Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minței omenesci: scrisoarea, dintru carea deca va nevoi omul, ceale trecute cu multe vremi le va pute sci și oblici, și nu numai lucrurile lumei, staturile și începuturile țărilor lumei, ce și singură lumea, ceriul și pământul, că sînt zidite după cuvîntul lui Dumnezeu celui putearnic.

Crez din scripturi scim, și din scripturi avem și sfînta credința noastră creștină, și mîntuirea noastră, cu coborîrea Fiului lui Dumnezeu, și împelițarea 4) cuvîntului cel mai înainte de vîci, în firea omenescă (de'n afară de păcat). Scriptura ne deschide mintea de ajungem cu credința pre Dumnezeu, Duhul-cel nevîzut și ne cuprins și neajuns de firea noastră. Scriptura depărtate lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedé cu cugetul nostru. Să nu pomenim de marele Moisi, carele duple 2090 ani au scris Leatopisețul de la zidirea lumei, că acesta au avut pre singur Dumnezeu dascăl, rost către rost. Omirî în 250 de ani, a scris după risipa Troadei, resbóiele lui Achilevs. 5) Plutarchu în patru sute de ani au scris viața și faptele vestitului împărat în lume a lui Alexandru Machedon. Titus Livius cursul a tóťă împărăția Rómului, în 700 și mai bine, a scris dupe urzitul Rómului. Și alți mulți istorici cercând deamăruntul scrisorile cursul a multe vacuri cu osîrdie și cu multă ostenélă au scos lumei la vedere istorii. 6)

Îndemnătu-m'au mai mult lipsa de sciința începutului acestei țeri, din descălecatul ei cel d'întăi, tóte alte țeri sciind începăturile sale. Laud usîrdia lui Ureachie Vornicul, carele au făcut de dragostea țerii Letopisețul său; însă acela de la Dragoș Vod, de descălecatul cel al doilea

4) *Impelițarea* = întruparea. În sec. XVI, *pelită* = *trup* (Cod. Sturdz.).

5) E vorba de Iliada.

6) Să se observe amestecul lui Omer cu Liviū și cu Plutarch, dând exemple de *istorici*.

al țerei acéștia din Maramureși serie 7); iară de descălecatul cel d'întăiū cu Romani, adecă cu Römleani, nemica nu pomeneasce, numai amelită la un loc, cum că au mai fost țera odată descălecată, și s'au pustiit de Tătari 8); ori că n'au avut cărți, ori că i au fost destul a scrie de mai scurte vécuri. Destul și atâta, cât pôte să zică fiește-cine, că numai lui de acéstă țără i-au fost milă, să nu remâie întru intunericul nesciinței. Că celealte ce mai sînt adaoseturi scrise de un Simion Dascălul și al doilea de un Misail Călugărul, nu leatopisește, ce ocări sînt care și aceale nu puțină îndemnare mî-au fost. Cât mi se pare, — bine nu știu, că n'am văzut leatopisetul lui Istratie Logofătul, — dar cum am înțeles din câți-va boiari, și mai ales din Niculae Buhuș, ce au fost Logofăt mare: pre acest Simion Dascălul Istratie Logofătul l-au fătat cu basnele lui, și Misail Călugărul de la Simion au născut, cela fiu, cesta-l-altu nepot. Și mult mă mir de unde au luat aceste basne? Că și Ureachie Vornicul scrie și el: patru-zeci și cinci de ani, la domniile cele de'ntăiū nici o scrisóre nuse află de lucrurile lor ce s'ar fi lucrat, și nici străinii n'au știut nimică de dênșii până la Alecsandru Vodă cel Mare și Bun. 9) Deacii au început istoricii leșesci a scrie, mai ales Bielsckie și Martin Pașkovskie, pre cari i-au urmat răposatul Ureachie Vornicul. 10) Dēcă n'au fost dără d'întăiū scrisóre în țără, și

7) Ureche începe cronica sa cu al doilea descălecat, adecă cu fundarea principatului Moldovei.

8) Pré puține cuvinte aflăm la Ureche despre starea țării înainte de descălecatul al doilea. Aci Miron face alusie la pasagiul următor: „Află-se acéstă țără să fie locuit și alții într'însa înainte de noi... ce, fiind în calea răutăților și călcând-o ostile... *n'au mai putut a suferire, ci s'au pustiit*“.

9) Aci Miron Costin se raportează la următorul pasagiū din cronica lui Ureche: „După Roman Vodă au stătut la domnie Ștefan Vodă, care au avut doifeclori, și au domnit șapte ani. Iară

ce se va fi lucrat în zilele acestor Domni (adecă dela Dragoș până aci) *nu se află scris nimic, cât au domnit ei 46 de ani*; cunósce-se că pôte au fost neaședăți, și de curând, și n'au avut cine scrie; nice vecinii, cari nemică n'au lăsat neînsemnat, n'au știut nimic despre dînșii, să fie scris“.

10) Dintre cei doi cronicari poloni cu numele de Bielski, Ureche — după opiniunea d-lui Sbiera — a avut în vedere pe *Ioachim Bielski* (1540—1599), care a prelucrat o scriere a tatălui său. — *Martin Pașkovski* a trăit pe la 1550—1650.

nici străinii n'au știut și nimică n'au scris, de unde sînt aceste basne, cum că să fie fost moșii țerei acesteia din temnițele Rômului, dați întru ajutorul lui Laslău craiul Unguresc; și Românii acum erau în Maramurăș, în zilele celui craiu, cești dincóce, unde este acum Moldova, iar cei din coala unde este acum țera Muntenéscă, iar în munți pe Olt, unde și acum se pomenește țera Oltului, și Românii cei descălecați de Traian în Ardeal acum era în Ardeal.

Eu, iubite cetitorule, nicăiri n'am aflat, neci la un istoric, neci Latin, neci Leah, neci Ungur, — și viața mea, Dumnezeu scie cu ce dragoste pururea la istorii este și până la acéstă vrăstă acum și slăbită; — de aceste basne să deé séma ei și de acéstă ocară Nici este șagă a scrie ocară vecinică unui ném; că scrisórea este un lucru vecinic; când ocărăesc întru o zi pe cine-va, este greu a răbda, dar în véci? Eu voiū da séma de ale mele câte scriu!

Făcutu-ți-am isvodu 11) d'intăiași-dată de mari și vestiți istorici, martorii a căroră trăesc și acum scrisorile în lume, și vor trăi în véci. Și așa am nevoit să nu-mi fie grijă, de ar cădé acéstă carte ori pre a cui mână, și din streini cari de aménuntul caută smintelele istoricilor; pre dênșii am urmat cari-i vezî în izvod; ei pavăza, ei sunt poveața mea 12); ei respund și pizmașilor némului acestor țeri și zavistnicilor. Și întâiu unui Enea Silvie 13) și cu următorii lui. Inșă acesta istoric nu așa greu neprieten éste, căt numai acest nume Vlah de pe Fleacă hatmanul Rômului că este, scrie; unde s'au lunecat și

11) Autorul anunță aci lista de scriitori latini și poloni consultați, pe care o pune după prefață.

12) Să se observe stăruința ce pune autorul pentru a arăta însemnătatea isvórelor pentru un istoric.

13) *Enea Silvie*, exact *Eneas Sylvius Bartholomeus Piccolomini*, numele papei Pius II (între

anii 1458—1464). El emite, într'o scriere a sa, acéstă părere că după ce Geții fură supuși și distruși de către Romani, colonia acestora fu aședată în Dacia de către un comandant Flaccus, de la care a fost numită Flaccia. Cu timpul cuvîntul s'a schimbat în Valahia și locuitorii s'au numit Valachi (Apud Sbiera, Grigore Urechie 1884).

săracul Ureachie Vornicul. 14) Credem neputinței omenești! Iară este altul, de nămăl său Léh, Ion Zamoskie, carele orb năvălesce zicând, că nu sunt Moldovenii nici Munteni din Rômleni; ci trecând pe aici, pre aceste locuri, Traian împăratul, și lăsând slujitori de pază, au apucat o sémă de Daki limbă rămlenescă. 15) Vedé-vei apoi cuvintelor lui răspuns și ocară, nu de la mine, ci de la istoricii poveațele mele, la rândul seu.

Puternicul Dumnezeu, cinstite și iubite cetitoriule, să-ți dăruească, după aceste cumplite vrémi a anilor noștri, când-va și-mai slobode vécuri, întru care, pre lângă alte trebi, se aibi vréme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă; că nu este alta și mai frumósă și mai de folos în tótă viața omului zăbavă, decât cetitul cărților. Cu cetitul cărților cunoșcem pre Ziditorul nostru Dumnezeu; cu cetitul laudă îi facem, pentru tóte a lui cătră noi bunătați; cu cetitul, pentru greșelile nóstre milostiv îl aflăm; din scriptură înțelegem minunate și vécinice faptele putérei lui, ne facem fericită viața, și nemuritoriu agonisim nume. Singur Mântuitorul nostru Domnul și Dumnezeu Hristos ne învață zicând: „Cercați scriptura“. Scriptura depărtate lucruri de ochii noștri ne învață, cu acele trecute vrémi se pricepem cele viitoare.“ 16)

Citește cu bună sănătate și priméște a noastră cu dragoste osteneală.

De toate fericiri și daruri de la Dumnezeu voitor

MIRON COSTIN

Care am fost logofăt mare în Moldova. 17)

14) Pasagiul din Ureche la care se raportéază Miron Costin este următorul: „Chematu-o-au unia și Flachia, de pe Flac, hatmanul rămenesc ... dece schimbându-l și se schimosindu-se numele, din Flachia i-au đis Vlachia“.

15) Sub numele de Ion Zamoskie (*Zamoisky*) aflăm pe marele Cancelar al Poloniei (1541—1605), dar nu scim în ce anume scriere a spus cuvintele pe cari le raportéază Costin. V. A. Urechia crede că ar fi vorba

aci de Ștefan Zamoisky, care a publicat la 1593: *«Analecia lapidum velustorum et aliarum in Dacia antiquitatum»*.

16) Prin scriptură înțelege istoria.

17) După „Miron Costin, Opere complete“, de V. A. Urechie, tomul I, p. 373 — 379. Tot după această ediție e reproducă și „Voroava“ precum și cele două fragmente din „Leatopisețul țării Moldovei...“

Ijderenia Moldovenilor.

(Adnotarea lui Evstratie Logofătul la Cronica lui Ureche).

Скрие Аетоніціа чєл Ынгрєскѣ, кѣ оарєкѣнд прє ачєстє локѣрї аѣ фост лѣкѣнд. 1) Тѣтарї, шї рѣмѣлѣндсє ачєрї Татарї с'аѣ тїнє дє аѣ трєкѣт шї пєстє мѣнцї ла Ардєал. Шї рѣмпїнгѣнд пє Ынгрї дєн очїнєлє лор н'аѣ маї пѣтѣт а сєфєрїрє; чє сїнгр Ласлѣѣ Країѣ Ынгрєскѣ, кѣрѣїа зїкѣ кѣ аѣ фост вѣрѣовнїк, 2) с'аѣ скѣлат дє с'аѣ дѣс ла Ампратѣл Рѣмѣлѣ дє шї аѣ чершѣт 3) оастє рѣнтр'аѣстор рѣмпротїва вѣрѣжмашїлор сєї. Дєчє Ампратѣл Рѣмѣлѣ алт аѣстор нѣ їаѣ фѣгѣдѣнт, чє їаѣ дат рєспѣнс шї аѣ зїс: „Сѣ сѣнт жѣрат. 4) кѣнд ам стѣтѣт ла Ампрѣцїє, ом дє рѣдєцѣл мєѣ сѣ нѣ пїає; пєнтрѣ ачєєл, мѣлѣї оамєнї рєї с'аѣ фѣкѣт рѣн цєара мєа, шї кѣтє тємнїцє, тоатє сѣнт пїнє дє дѣншїї. Шї нѣ маї ам чє лє фачє; чє цїї воїѣ да цїє, сѣ фачї їзѣкѣнда кѣ дѣншїї. Сарѣ тѣ рѣн цєара мєа сѣ нѣї маї адѣчї, кѣ цїї дѣрѣск цїє.“ Шї дє сѣрг рѣвѣцѣ дєї стрїнсєрѣ прє тоцї, дє їаѣ арє рѣмпрєѣсрѣл капѣлѣї, дє лєаѣ пѣрѣжолїт пѣрѣл кѣ шї хєр рѣнхєрѣзнтат; карє сємн трѣцїє шї пѣнѣз асѣзѣї рѣн цєара Молдорєї шї ла Мараморѣш, дє сє чєхлѣсєкѣ 5) прєѣср кап. Дєчє Ласлѣѣ Країѣ, дакѣ аѣ лѣат ачєл аѣстор тѣлхѣрєск дє ла Ампратѣл Рѣмѣлѣ, аѣ сѣлїт ла цєара Ынгрєаскѣ, шї дє ачї прє кѣшлєїїлє Рѣчѣнѣлѣї кѣ тоатѣ пѣтєрєа сѣ с'аѣ апѣкат дє Татарї аї катєрє шї аї гонїрє, дє аѣ трєкѣт мѣнтєлє рѣн чєастѣ цєарѣ прє ла Родна, прє карє калє шї сємнє прїн стѣнчї дє пєатрѣ рѣн доѣз локѣрї сє афлѣ фѣкѣтє дє Ласлѣѣ Країѣ. Шї аша гонїндѣї прєн мѣнцї, скосаѣ шї прє ачєїї Татарї, карїї аѣ фост лѣкѣїторї рѣн Молдова, дє їаѣ гонїт пѣнѣз їаѣ трєкѣт апѣ Гїрєтѣлѣї. Ыколо Ласлѣѣ Країѣ, чє сє кїамѣ Лєшєїє Станїслав, стѣнд рѣн цѣрѣмѣрїлє апєї, аѣ стрїгат Ынгрєцїє:

1) *Au fost lăcuind*. Să se observe această formă care are sens de presumpativ.

2) *Vârhovnic* = fermecător, vrăjitor.

3) *A cerzi* = a cere.

4) *Eu sînt jurat* = Eu am jurat.

5) *Se cehluiesc*, Gaster dă sensul *a acoperi* (voiler, envelopper); dar aci e vorba de *tunsórea* Ardelenilor, care, după povestea lui Evstratie, ar fi amintirea semnului tâlhăresc.

Giretem, Giretem, adekz : плачемі, плачемі, саѣ кѣм зичем
ноі : аша мї плаче. Маї апої дакз с'аѣ дескзлекат цара,
де пре кѣзхнтсѣ асі Країѣ че аѣ зїс Giretem аѣ пѣс нѣмеле
апеї : Giretsѣ. Аѣпх мѣлтз гоанх че аѣ гонїт пре Татарї
дїн тоате локѣріае де ѣнде ера ашезаці, ста .рн мѣате
локѣрі .лмпротріка оцілор асі Ласлзѣ Країѣ дече чеїа че
ста вѣтѣці ера кз нѣ се пѣте спріжіні, еарх чеїа че фѣѣеа
лї се да аѣнга 6) .рнїаїнте шї скзпа. Пре ачеле времї ера ме-
шершѣсѣ Тзтарїлор, де се фѣѣеа а даре дос, шї апої .рн-
датз се 'нторчѣа асѣпра чѣлор чеї гонїа. Че нече ѣн спор
нѣ аѣеа : кз кзѣеа .рн прїмеждїї де перїа, шї орї че фе-
лѣсі де мѣшершѣсѣ вреа фаче, 7) тот лор ера де смїнтеалз,
пхн іаѣ скос ден тот локѣл шї іаѣ депзртат песте Ністрѣ
ла Кржм, ѣнде шї пхнх асѣззї трѣескѣ.

Де аколо с'аѣ .рнторѣ Ласлзѣ Країѣ кѣ ласѣз шї кѣ
вїрѣіе; шї сосїнд а касз .рн зїда лѣсатеї сѣкѣсѣ аѣ чер-
шѣт ла епїскопїї л'р благословенїе сѣл ласз трѣї зїле сѣ
се вѣселеаскз кѣ доамнашї шї кѣ воїарїї сѣї. Лаѣ благо-
словїт де аѣ лѣсат сѣк марїї кѣ тоатз кѣртѣа са; каре
обїчею се цїне ла лѣѣеа лор шї пхнх асѣззї, де ласз сѣк
марїї .рн сѣпѣзмѣна пѣстѣсѣ чѣл маре.

Preadoslovie adecă Voroavă 1) către cetitoriū (la «Letopisețul
țării Moldovei, de la Aron Vodă încoace....»).

Fost-aū în gândul meu, iubite cetitoriule, să fac Leatopi-
sețul țarei noastre Moldovei din descălecatul ei cel d'întăiū,
carele aū fost de Traian Impăratul, și urzisem și începă-
tura Leatopisețului. Ce, sosiră asupra noastră cumplete
acēste vrēmī de acmu, de nu stām de scrisoare, ce de grije
și suspinuri. 2) Și la acest fel de scrisoare gând slob o
fără valuri trebuēște; éarā noī prāvīm cu ite vrēmī
și cumpănă mare pāmīntului nostru și a. Decī prii-

6) *Lunga* = spațiū (Gaster)

7) *Vrea face*, formă veche de
optativ = ar fi făcut.

1) *Vorová* = cuvîntare; aci
cuvîntare introductivă.

2) Acēstă prefață a fost scrisă,
cum se vede, în timpuri grele
pentru dīnsul, pōte în timpul exi-
lului său în Polonia (1684—87).

măște această dată atâta den truda noastră, ca să nu să uite lucrurile și cursul țării, de unde au părăsit a scriere răposatul Uréche Vornicul. 3) Afla-vei de la Dragoș Vod den Descălecatul țării al doile, la Leatopisețul lui, pre rândul său scrise Domniile țării, până la Aron Vod a două domnie. 4) Iară de la Aron Vod încoace, începe acest Leatopiseț, care ți l-am scris noi, nu cum s'ar căde de amăruntul toate, că Leatopisețele cele streine, lucrurile numai cele mai însemnate, cum sînt rășboaiele și schimbările, scriu, a țărilor megiașe; iară cele ce se lucrează în casa altuia, deamăruntul lucruri de casă n'au scris, și de a lui Leatopiseț de Moldovan scrise nu se află. Iară tot vei afla pe rând scrise toate. Și priméște această dată această puțină trudă a noastră, care am făcut, să nu se treacă cumva cu uitarea, de unde este părăsit; cu această făgăduință, că și Leatopisețul întreg să aștepti de la noi, de vom avea zile, și nu va hi pus prea vécînicul sfat a puternicului Dumnezeu țării aceștia țeanchiū 5) și soroc de săvîrșire.

MIRON COSTIN

Biv-vel Vornic Țării de jos

Rădicatu-s'au boiarii țerei asupra Tomșei Vod.

Domnia lui Ștefan Vod Tomșa 6) precum s'au început, în vărsări de sânge, tot așa au ținut. Avea un țigan calău, ce se zice perzător de ómeni, gros și mare de trup; acela striga de multe ori înaintea lui, arătând pre boieri: «S'au îngrășat, Dómnne, berbécii, bunî sunt de giunghiét!» Ștefan Vod ridea la aceste cuvinte și dăruia bani țiganului.

Ce cum a tuturor tiranilor, adecă vărsătorilor de sânge, la toate țările în lume, urită este stăpânia, așa și a lui Tomșa-Vod. Il urisă și boiarii, măcar că era mai toți de

3) De la 1594.

4) Se vede de aci că el își propusese să redacteze și partea pe care o scrisese Ureche, dar împrejurările l-au împiedecat și atunci s'a hotărît să scrie numai continuarea evenimentelor.

5) *Țeanchiū*—termen, același sens cu *soroc*.

6) Ștefan Tomșa a domnit de la 1611 până la 1615 (prima domnie). Titlul acestei părți din „Leatopiseț“ este pus de un copist (Pavel Grămăticul) pe la 1746.

casa lui anume: Beldiman Logofătul, Bărboiău Vornicul, Sturzea Hatmanul, Boul Vistiernicul; că nice ei fără grija morței nu era, ce îmblau în tot ceasul, cum se zice, cu zilele a mână; și hie când, unde este frică nu încape dragoste. Pentru aceea întrebând un Impărat pre un dascăl, cum ar hi Impărat să hie drag tuturor, au răspuns: «De nu vei fi Impărat groznic nimerui». Fericiți sunt aceia domni cărora țările lor le slujesc din dragoste, nu de frică, că frica face uriciune; și uriciunea, cât de târziu, tot isbucnește.

Așa s'au prilejit și la Tomșa-Vod: în toate zilele petrecând boiarii tot cu prepusuri, tot subț grija, s'au vorovit 7) cu toții, și au tras slujitorii toți în partea sa, și pre Mărzestii cei de la Mihaiu Vod; și într'o noapte au eșit cu oții la sat la Cucuteni, și de acolo au poruncit lui Ștefan Vod să esă cu bine din scaun, că nu poate nime suferi domnia lui cu atâtea vărsări de sânge.

Se speriasă Ștefan Vod de o tulburare ca aceea; ce înbărbătându-l cine era pre lângă dînsul, aș strîns dărăbani, 8) cari tot pre un cuvînt era cu ceilalți slujitori. Ce, deacă aș văzut banii versându-le Ștefan Vod, au stă-tut ei cu domnia, și aș strigat și tîrgul în leafă 9); și s'au strîns din tîrgoveți și din slugile neguțitorilor și oameni nemernici cîta-va gloată și la Ștefan-Vod; și s'au prilejit de venia atunce și den ținuturile den gîos niște steaguri 10) de călărași la căutare, și era descălecați la Tomești. Aș repedit Ștefan-Vod și la acei, cu leafă, și i-aș tras în partea sa.

Slujitorii ce era cu boiarii, auzind că strigă Ștefan-Vod în leafă, măcar că giurasă boiarilor, ce, pre obiceiul neamului nostru, au început mulți de cei mai necunoscuți a se rumpe de la boiari și a venire la Ștefan-Vod, și în loc au început a slăbire partea boiarilor.

Diacă aș auzit boiarii că nu va să iasă Ștefan Vod de bună voie din scaun, aș venit cu răsboi; cărora aș eșit Ștefan-Vod înainte cu gloatele sale, de laturea tîrgului,

7) *S'au vorovit* = s'au consultat.

8) Dărăbani, soldați din garda domnitorului.

9) *A striga tîrgul în lăfă* = a chema oameni cari să fie înseriși cu lăfă în ôste.

10) *Stég* înseamnă grup de soldați, nu ca aș drapel. Cu acest sens arhaic aflăm cuvîntul la Eminescu (Satira III): „și gonind biruitoare tot veniau a țerii stéguri“.

de asupra fântânei lui Păcuraru și scôsă și tot târgul Ștefan Vod cu arme, cine cu ce avea; și despre vii aū orînduit de au lovit călărimea ce avea din dos pe gloata boerilor.

Fără zăbavă au început a să răsipire gloata boiarilor; deci, și boiarii cari în cotro au putut au plecat fuga, din cari în loc au prins pe Bărboiu Vornicul, și apoi și pe feciorul lui. Dece, pre Bărboiu cel bătrân îndată l-au înțăpat, de'nlaturea târgului; iară pre feciorul lui au trimes de l-au spînzurat în pórta casei tătine-său. Iară Beldiman, și Sturzea, și Boul, scăpară în țara Muntenescă, ce și aci tot n'au hălăduit, precum vei vedea povestea la rîndul său.

Pre câți și aducea prinși pre toți îi omoria cu musturarea ce avea el obicei: «Să nu te ierte Dumnezeu cu acel cap mare al tēu!» Tuturor această musturare făcea.

Domnia lui Gaspar Vodă.

Gaspar Vod 11) era om de neamu sēu italian, cum zicem la noi în țară frânc, 12) om nesciutor rîndului și obiceielor țarei, fără limbă de țară, care lucru mai greu nu pôte hi, când nu știe domnul limba țarei unde domnește.

O, Moldovă! de ar hi domniî tēi cari stăpânesc în tine, toți înțelepți, încă n'ai peri așa lesne! Ce, domniile neștiutóre rîndului tēu și lacome, sînt pricine perirei tale; că nu caută să agonisescă șie nume bun la țară, ce caută, desfrânați, numai în avuție să strângă; care apoi totuși să risipéște și încă și cu primejdii caselor lor; că blestemul săracilor, cum se zice, nu cade pre copaci, cât de târziu.

Era acest Gaspar Vod multă vréme terziman 13) la împărăție, adică talmaciū tuturor soliilor creștinești, ce vin la împărăție, și fiind și la mijlocul păcei ce făcură între împărăția Neamțului și între împărăția Tur-

11) Gaspar Vodă (Gaspar Gra-ziani) a domnit de la 1619 până la 1620.

12) Prin cuvîntul *frânc* croni-

cari înțeleg ómenî din țerile latine apusene.

13) *Terziman* sau *tergiman* = translator, traducător.

cului, 14) pentru slujba aceea i-au dat aice în Moldova domnia, în locul Radului-Vod. Iară cât s'au așezat la domnie, măcar că era la mare credință la împărăție, îndată s'au așezat cu gândul spre părți creștinești.

De laudă este hie-care domn să hie spre partea creștină, ca această țară, căci trăește așa în statul său, așa până acmu, pentru țară creștină stă până astăzi în rândurile sale; însă, cu înțelepciune, nu fără socotelă și fără temeiu, ca în loc de folosul țarei să-i aducă perirea, cum s'au prilejit amu și în vrémile noastre în câte-va rânduri, de adusese a mulți nesocoteala și nebunia, mare cumpănă acestui pământ.

Dumneșeu mai bine știe, că de nu s'ar hi prilejit o seamă de capete să cercé mijloace și să nu alérge la împărăție, are hi fost la perire de istov țara aceasta în câte-va rânduri. Așa o dusese la mare primejdie țara și domnia lui Gaspar Vodă.

13. NECULCE

Ion Neculce a fost boer mare și a ocupat diferite funcțiuni însemnate. S'a născut la 1672. Sub Antioch Cantemir, a înaintat până la rangul de spătar și, după ce a stat retras câtă-va vreme, a fost făcut mare hatman de către Dimitrie Cantemir, la trecerea acestuia de partea lui Petru cel mare, și a luat parte la războiul Rușilor cu Turcii. PIERDÎND Rușii războiul, Neculce a trecut cu Cantemir în Rusia și a stat acolo câți-va ani, până la 1719; întorcându-se apoi în patrie, a trăit la moșia sa, ocupând numai odată sub Constantin Mavrocordat, funcțiunea de vornic. A murit *după* 1744, lucru ce se dovedește prin ultimele cuvinte ale cronicii lui, unde spune că Const. Mavrocordat, fiind scos din domnia Moldovei, nu a stat mazilit nici un an întreg, ci a fost numit în Muntenia, ceea-ce s'a întâmplat în anul 1744.

Neculce a fost un militar distins și Petru cel mare l-a prețuit mult și i-a arătat o deosebită simpatie. Tot așa eră privit și de familia lui Cantemir și de cei-alți boieri:

14) E vorba de pacea din 1606.

de aceea, când a voit să se întorcă în țară, cu multă greutate a scăpat de stăruințele lor. El însă a ținut cu orice preț să-și vadă țara și nu s'a temut că i se va întâmpla vre-o nenorocire, vre-o persecuțiune, ci — precum însuși dice — și-a pus nădejdea în Dumnezeu, care din toate l-a scăpat.

Lucrarea de căpetenie a lui Neculce—în afară de compilarea cronicelor anterioare—este «*Letopisețul țării Moldovei de la Dabija V. V. pâna la domnia lui Ion Mavrocordat V. V.*». Cuprinde evenimentele de la 1662 până la 1743, la cari au fost mai tot-deauna părtaș sau pe care le-a cunoscut de aproape.

În prefață ne spune că până la Duca-Vodă s'a slujit de diferite isvode ce a aflat pe la unii și alții; «iar de la Duca-Vodă cel bătrân înainte, până unde s'a vedea la domnia lui Ion Vodă Mavrocordat, nici de pe un izvod a nimăruî, ce am scris singur dintr'a mea sciință, câte s'au tâmplat de au fost în viața mea. Nu mi-au trebuit istoric strein să cetese și să scriu, că au fost scrise în inima mea».

Letopisețul este precedat de câte-va file ce poartă titlul «*O sêmă de cuvinte ce sînt audite din om în om, de oameni vechi și bătrâni și în letopisețe nu sînt scrise...*» Acî se cuprinde o sumă de tradițiuni relative la diferiți domni, și care au format subiectele poeziilor istorice ale lui Bolintineanu și ale altor poeți. Acî se află, de exemplu, întâmplarea cu Daniil Sihastru, cu Aprodul Purice, ș. a.

Neculce nu eră prea învățat, dar eră om cu mult bun simț, cu pricepere de a judecă lucrurile, câștigată prin amestecul direct în afacerile statului,— și cu un deosebit talent de a povesti.

Cu el se încheieșirul marilor cronicari ai Moldovei.

Precuvintare.

Иacet пзмзнт а Молдовѣ, н'ас фост лшезат де демсат де оамени, cz фѣе фост трзѣт лн трзнсѣл кѣ паче; че лн кзтѣва рзндспѣ, ас фост шѣ пѣсѣтѣс. Деѣ пентрѣс ачѣеа, нѣ се афлз летопѣсеѣ скрѣсе де пзмзнтѣнѣ векѣ. Че де ла о време де ла дескзлекатѣс лсѣ Драгош Бодз, трззѣс с'ас апѣскат Ърекѣ Корнѣкѣс де ас скрѣс дѣн ѣсторѣе а доѣ ѣсторѣѣ Лѣшепѣѣ, шѣ 'лаѣс скрѣс пзнз ла домнѣеа лсѣ Йрон Бодз.

Апоі ас маі фзкѣст дѣпз Ёрекі Ёорнікса, ші сн Сіміон Даскал, ші сн Місаіл Кзлѣгзрѣл, ші сн Евстраті Логофзтѣл, ші еар 'лаѣ скріе' кзт ас скріе Ёрекі Ёорнікса, пзнз ла Ёрон Ёодз. Нѣмаі ачестіі поате фі, ас фост оамені не.рнѣзцаці де н'ас четіт віне ла історіі, кз ас дефаімат пре Молдовені, скріінд кз сзнт дін талхарі; пентрѣ ачаеста дар німене дін скрієоріе лор, нічі челе че ар фі фост аде-взрате, асзіте сас вззѣте, алор нѣ ле пот оамені а кре-дере. Сарз пре ѣрма ачестора, с'ас апѣкат дѣмнеалѣ Мірон Костін вел Логофзт, де ас фзкѣст сн летописец, ші кзт н'ас пѣтѣт істові Мірон Логофзтѣл 'лаѣ істовит фііѣ сзѣ Ніколаі Костін бів вел Логофзт; ші 'лаѣ скріе дін .рн-ченѣтѣл аѣміі, арзтзнд чіне ас трзїт пре ачест пзмзнт, кѣ мзртѣріі а історічі стрзїні, ші 'лаѣ скріе пзнз ла Дра-гош Ёодз, *) ші де ла Драгош Ёодз 'лаѣ скріе де пе ісводѣл аѣ Ёрекі Ёорнікса, пзнз ла Ёрон Ёодз; .рнѣз мѣлат 'лаѣ маі .рнподовіт маі фрѣмос ші Мірон Логофзтѣл, шн фііѣ сзѣ Ніколаі Костін. Сарз маі .рнаїнте, пзнз ла Давіжа Ёодз, сас маі скріе де Мірон Логофзтѣл. Сар маі де парте нѣ се гзсеціе скріе: поате фі, де ор фі ші скріе маі наїнте де Ніколаі Логофзтѣл, дар ор фі поате тзїнѣте, ші пзнз акѣм ла івалз н'ас шїт.

Сарз де ла Давіжа Ёодз .рнаїнте .рндемнатѣм'ам ші еѣ Іоан Некѣлче бів вел Ёорнік де цара де сѣс, а скріере .рнтрѣ поменіреа домнілор; .рнѣз пзнз ла Дѣска Ёодз чел бзтрзн, лам скріе де пе ніціе ісвоаде че ам афлат ла снїі ші алціі, ші дін асзїтеле челор бзтрзні воіері; еарз де ла Дѣска Ёодз чел бзтрзн, .рнаїнте пзнз снде с'а веде ла домніеа аѣ Іоан Ёодз Маврокордат, нічі де пре сн ісвод а нїмзрѣї, че ам скріе сінгѣр дїнтрѣ а меа ціїїнцз кзт с'ас тзмплат де ас фост .рн віаца меа. Нѣ мї ас маі трѣбїт історік стрзїн сз четеск ші сз скріѣ, кз ас фост скріе .рн ініма меа. Дечї вз пофтеск четїторілор, пре снде ар фі грешїт кондѣїл меѣ сз прїїміці, сз нѣ гзндїці кз доарз, пе воїеа кѣїѣа сас .рн пісма кѣїѣа, че преѣм с'ас тзмплат кѣ адевр с'ас скріе: доар нїскаї велѣатѣрі а

*) Niculcea înțelege aici cartea Primului Descălecat a lui Miron refăcută apoi de fiul său Nicolae Costin.

анілор де с'ор фї грешїт, еарз челелаате ґнтрѡс адекзр с'ас скріс.

Маї сокотїт'ам шї дїн летопїсецса асї Евстратїе Логофзтса шї а асї Гїмїон Даскаласаї, шї а асї Місала Кзасгзрсаї нїче кскїнте кзтева, де нс ле-ам лзсат сз нс ле скріс; че ле-ам скріс, макар кз дсмнеалсї Мірон Логофзтса шї кс Ніколаї фїїс сзс, нс ле-ас скріс, шї-ї окзреїе, шї се каде сз'ї окзреаскз, шнде фаче кз сзнт Молдовенїї дїн талхарї; бїне фаче кз-ї окзреїе, шї зїче кз сзнт басне. Еар пентрѡс Дсмерава Рошіе ксм кз ас арато Богдан Бодз кс Лешїї, Мірон Логофзтса ас лзсат де н'ас скріс, дар ачеа зїк сз нс фїе басне; пентрѡс неамса Мовїле-цїлор шї ксм лї с'ас нсміт ачест нсме, дїнтрѡс Стефан Бодз чел ксн Могіла еар нс-ї баснз: шї алтеле мсате, н'ор фї цїїст історїїї ка сз ле поменаскз тоате. Дечї о самз де історїї маї алес шї ної нс ле-ам лзсат, сз нс ле скрім; ґнсз нс ле-ам скріс ла рхндса лор, че с'ас нс де о парте; ґнаїнтеа домнїї Давїкеї Бодз с'ас скріс; че чїне ва вреа сз ле креадз, бїне ва фї, еар чїне нс ле ва креде, еаршї бїне ва фї, чїне ксм ґї ва фї वोа аша ва фаче. Кз мсаци історїїї стрїні де алте церї, нс ле цїїс тоате кзте се факс ґнтр'алт пзмзнт; тот маї бїне цїїс чеї де лок, де кзт чеї стрїні. ґнсз че се фаче ґн віаца лор, еарз нс ґндеаснгатє времї. Еар історїїле челе векї маї бїне ле цїїс історїїї, кз ле ас скрісе еарз нс асзїте.

Дечї, фрацїлор четїторїлор, кс кзт кз вецї ґндемна а четїре пре ачест летопїсец маї мсат, кс атзта вецї цїї а кз ферїре де прїмеждїї, шї вецї фї маї ґнвзцацї а дарє рзс-пнсєсрї ла сфатсрї орї де таїнз, орї де оцїре, орї де во-роакє ла домнї, шї ла нороаде де чїнсте**].

Caracteristica lui Dosofteiu.

ґчест Дософтеї Мітрополїтса нс ера ом прост де фелса асї; ера неам де мазїа ***) преа ґнвзцат; мсате лїмеї цїїа,

**) Reproducere de pe: „Lambrior, Carte de citire“.

***) *Mazilă* se numău boerї

carї ocupase slujbe și se aflau ȃre-cum în disponibilitate.

Єаінеце, Азтінеце, Єловінеце, ші алте. Пдзнк дін кзрці ціа, ші депайн кзлсгзр ші ксчернік ші блзнд ка шн міел; лн цара ноастрз пре ачесте времі нс се афла ом ка ачела. Дснз че ас мерс ла Жолкфа, лл пшєа Краіса Єовієцкі дс се лнєрзка кс кешмінтеле челе ксшмпе ші одоареле Мітрополієі цзрїї ноастре, ші сасжіа Літсргіє ла зіле марї, ші Іордан ла Ковотеазз кс церемоніє ****) дснз обїчеіша цзрїї ноастре ші се міра Краіса ші тоці домнії Лешєцї, ші лзсда фрсмоаса церемоніє че єра лн кїсерїка цзрїї ноастре *****).

Tradițiuni.

Єрă Ștefan Vodă mergând de la cetatea Némțului în sus pre Moldova, аă mers pe la Voroneț, unde trăia un părinte sehastru, pre anume Daniil, și bătând Ștefan-Vodă în уша sehastrului сѣ'ї descue, аă respuns sehastrul сѣ аștepte Ștefan-Vodă afară пѣнѣ сї-а isprăvi ruga; și după ce сї-ау isprăvit sehastrul ruga, l-ау chemat în chilie pre Ștefan-Vodă, și s'ау ispovedit Ștefan-Vodă la дѣнсul; și аă întrebat Ștefan-Vodă pre sehastru: ce va маї face, că nu пѣте сă se маї батă cu Turciї. Inchina-va țara la Turciї аă ba? Єрă sehastrul аă дїс сѣ nu o închine, că рѣсбоиul este a lui, numai după ce va isbândi, сѣ facă o monastire acolo, în numele sfântului Gheorghe, сѣ fie hramul bisericiї. Decї аă și purces Ștefan-Vodă în sus, pe la Cernăuți și pre la Hotin, și аă strıns ôste fel de fel de oameni și аă purces în jos. Єрă Turciї, înțelegând că va сѣ vie Ștefan-Vodă cu ôste în jos, аă lăsat și єї cetatea Némțului de a o маї bate, și аă început a fugire spre Dunăre; єрă Ștefan-Vodă аă început a-ї gonire în urmă și a-ї batere пѣнѣ i-ау trecut de Dunăre. Și întorcându-se înapoi Ștefan-Vodă, s'ау apucat de аă făcut monastirea Voronețul, și аă pus hramul bisericiї sfântul Gheorghe. 1)

Ștefan-Vodă cel bun când s'ау бătut cu Hroit Ungurul precum дїє unїї la Cașin, єрă letopisețul scrie că s'ау

****) Сă se observe termenul nou introdus de autor.

*****) Reproducere de pe „Lambrior, Carte de citire.“

1) Аci este isvorul baladeї lui Bolintinenu: *Daniil Sihastrul*.

bătat la Șkee, pe Siret, a fost căzut calul cu Ștefan-Vodă în răsboi; era un Purice aprodul i-a dat calul lui; și nu putea în grabă încăleca Ștefan-Vodă, fiind om mic. Și aș dis Purice aprodul: «Dămine, eu mă voi face o moviliță, și vino de te sue pe mine și încăleacă!» Și s'aș suit pre dînsul Ștefan-Vodă și aș încălecat pre cal; și aș dis atuncea Ștefan-Vodă: «Sărace Purice, de oiș scăpa eu, și tu atuncea ți-ei schimba numele, din Purice Movilă». Și-aș dat Dumneșeu și aș scăpat amândoi, și l-aș și făcut boer, armaș mare, pre Purice, și dintr'acel Purice aprodul s'aș tras nêmul Movileșilor, de aș ajuns de aș fost și Domni dintr'acel nêm. Dară și aprozii, atuncea, nu erau din oameni proști, cum sînt acum, ce erau tot feciori de boeri, și portul lor era: îmbrăcați cu șarvanale cu cabanițe. Așa trebue și acum să se afle slugi să slujescă stăpînului, și stăpînul să miluescă pe slugă așa. 2)

Ștefan-Vodă cel bun, vrînd să mîergă la biserică într'o Duminică dimineța la Liturgie, în tîerg în Vaslui, și eșind în pălimari la curțile domnesci ce erau făcute de dînsul, aș așdit un glas mare de om, strigînd sê aducă boii la plug. Și mirîndu-se ce om este acela că ară Dumineca, îndată aș trimis în toate părțile că sê'l găsească pre acel om sê'l aducă la dînsul; și 'l-aș aflat pre om în sus pre apa Vasluiului, cale de patru cêsuri, arînd la o movilă ce se chîamă acum movila lui Purcel; că pe acel om încă îl chiema Purcel. Și ducîndu'l pe acel om la Ștefan-Vodă, l-aș întreat Ștefan-Vodă, el aș strigat așa tare, și pentru ce ară dumineca? El aș dis, că aș strigat el sê aducă boii la plug, și ară dumineca, că este om sêrac, și într'alte dîle n'aș vrut frate-sêu sê-i deie plugul, și acum Dumineca i-aș dat. Decî Ștefan-Vodă aș luat plugul fratelui celui bogat și l'aș dat fratelui celui sêrac sê fie al lui. 3) *)

14. DIMITRIE CANTEMIR

Dumitrie Cantemir, născut la 1673, a fost fiul lui Constantin Cantemir, care a domnit în Moldova între 1685 și

2) Aci este isvorul narațiunii epice a lui Negruzzi: „Aprodul Purice“.

în balada *Movila lui Burcel* din colecția lui Alecsandri.

3) Subiectul acesta se găsește

*) Reproducere de pe ed. II Letop. Kogalnicénu, vol. II.

1693. După ce învătă în țară cu un dascăl, renumit pe timpul acela, Ieremia Cacavelas, fu trimis la Constantinopole ca ostatic în locul fratelui său mai mare Antioch. Aci ascultă o sumă de învățați veniți din occident, învătă limba turcască, introduse notele de muzică la Turci și compuse chiar cântări religioase foarte prețuite de Turci. Cu chipul acesta își câștigă multă simpatie printre ómenii sus-puși de la Pórtă.

La mórtea tatălui său fu ales domn de boerî, dar nu fu confirmat de Pórtă și continuă a sedé la Constanti-nopol. Când, la 1710, Petru cel mare declară războiul Turciei, Cantemir primi domnia Moldovei, socotit ca destoinic în conducerea armatei cât și ca om de încredere al guver-nului otoman. Contrar tuturor obiceiurilor, în loc să-i cêră bani, Turcii i-au dat un ajutor bănesc spre a se stabili în domnie.

El n'a fost însă mult timp devotat Turcilor, ci se uni pe ascuns cu Rușii. Pe când lucră la podul ce i se ordonase să facă peste Dunăre, el îndemná pe Petru cel Mare să trecă cu armata în Moldova; se vede însă că acesta nu l-a ascultat și a trecut mai târziu. Câtă-va vreme Cantemir s'a părut prieten ambelor părți, dar în curând a trebuit să ia pe față partea Rusiei, după ce făcuse un tractat prin care își asigură pentru familia sa domnia ereditară în Moldova.

Sórta armelor dete victorie Turcilor și Cantemir, cu o sumă de boerî partizani, fugi în Rusia, unde împératul îl primi cu totă cinstea, îl dăruî cu câte-va moși, îl învesti cu funcțiuni și titluri înalte. Ast-fel petrecu el până la 1723, când muri.

Cantemir a fost un om foarte învățat; cunosea multe limbi europene și orientale și prin lucrările sale se făcuse cunoscut în totă Europa, ast-fel că Academia din Berlin (Societas Regia Berolinensis) îl alese membru la 1714.

Cantemir a lăsat un mare număr de opere, dintre care cele mai însemnate sînt următoarele:

1 *Divanul lumii cu înțeleptul său gâlcéva sufletului cu trupul*, lucrare scrisă în românesce și grecesce, când era tînér. Ne înfățișeză o filosofie teologică ascetică, susținend că toate sînt pîeritoare în lume, toate înșelătóre, că adevărata fericire e numai când omul se retrage din lume și trăiesce în frica lui Dumnezeu.

2) *Hronicul Romano-Moldovlahilor* este nu o cronică, precum ar arătă titlul, ci o lucrare istorică, în care stu-

diază stăruința Românilor în Dacia și viața lor până la întemeierea principatelor. După trei cărți de «prolegomena», în care vorbește despre Daci, despre Romani și despre originea Românilor, respingând «basna unui Misail și Simeon» (de care se ocupă și Miron Costin în cartea descălecatului) urmăzează cronicul «vechimiî Romano-Moldovlahilor», adică partea principală a operei. Aci vorbește de colonizarea Daciei și apoi, pentru epoca fie-cărui împărat, arată dovezi de stăruința Românilor. Despre strămutarea lui Aurelian, dice că Romanii chiar dacă s'a dus în «Misia», dar curând s'a întors în «Dachia». Face apoi istoricul năvălirilor barbare, al imperiului româno-bulgar și ajunge până la ceea ce numesc cronicarii «descălecarea a doua», adică fundarea principatelor. Se înțelege că, față cu cunoscințele istorice și archeologice de azi, scrierea lui Cantemir cuprinde multe erori; dar, față cu premergătorii săi, cari făceau simple cronici, el apare ca primul istoric, și primul Român care s'a gândit să facă în comun istoria Românilor.

3) *Istoria creșterii și scăderii imperiului otoman*, scrisă latinesce, dar publicată mai întâiu în traducere englesă după mărta lui, a fost cunoscută și renumită în tota Europa, și nu și-a pierdut însemnătatea de cât după ce Hammer, istoric german, a publicat monumentală sa operă (*Istoria Turcilor*). Cantemir făcuse două părți din tota istoria Turcilor: prima de la Mahomet până la Osman, pe care o intitulase «De statu politico Aulæ Othomanicæ», manuscris pierdut într'o călătorie pe marea Caspică;—a doua intitulată «Incrementorum et decrementorum Aulæ Othomanicæ synopsis», cuprindând istoria Turcilor dela Osman până la 1712.

4) *Istoria ieroglifică* este și o lucrare istorică și o satiră politică, scrisă românește, însă într'un stil foarte nelămurit, cu o alcătuire de frase de tot neobiceșnuită în limba noastră și adesea obscure. Sub formă de alegorie ni se descriu intrigile politice dintre familiile boeresci din Moldova și din Muntenia de la finele secolului XVII și începutul secolului XVIII. Muntenia este numită împărăția vulturului, iar Moldova a leului; între acestea se începe o luptă, pe care autorul o povestesc în 12 părți, înșirând un mare număr de fabule, a căror deplină înțelegere este foarte grea, de și pune la urmă o listă, în care diferitele nume alegorice sînt explicate. La început figurază o listă de termeni noi introduși de el în limbă, cu explicarea lor.

5) *Vita Constantini Cantemirii cognomento senis Moldaviae principis* povestesc originea familiei sale și dă însemnate detalii asupra celor petrecute în timpul domniei tatălui său.

6) *Istoria Cantacuzinilor și a Brâncovenului* *) scrisă întâia oară rusesc, poveste în paragrafe scurte intrigele și luptele dintre aceste două familii. Ne arată cum Brâncovănu a fost pierdut de către Constantin Cantacuzen, care avea dovezi despre relațiunile lui cu Rusia și Germania, dovezi pe cari le-a arătat Porții, după care s'a trimes un agent turcesc să mazilască și să aresteze pe Brâncovănu.

7) *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, operă scrisă pe la 1716, după îndemnul colegilor săi din Academia de la Berlin. Este alcătuită din trei părți. Prima cuprinde noțiuni despre geografia fizică și economică a Moldovei. Cea d'a doua se ocupă de forma de guvern, datinele, legile, finanțele țării. A treia trată despre religiunea Moldovenilor și despre literele de cari se serviau în scris. E o lucrare care până azi își păstrează valoarea pentru multe puncte dintr'însa.

Afară de acestea, Cantemir ne-a lăsat multe scrieri asupra muzicii și religiunii turcesci și două scrieri filosofice după filosoful olandez Van Helmont.

Din „Iivanul lumii“.

Карта ꙗтѣа.

Дцелѣптѣа. Брѣраш шн лш пофтѣ ка сѣ тѣ цѣс (пре кѣмъ мнѣ пѣре) ѡ лѣмѣ фѣлникѣ, амѣнтѣоре, шн трѣкѣтѣоре. чѣне тѣс фѣкѣт. шн чѣ еѣн? дѣ кѣнд еѣн? шн дѣ кѣнд еѣн кѣм тѣ цѣн?

Лѣмѣ. Еѣ сѣнтѣ фѣпта шн плѣзмѣѣра а вѣчникѣлш ѡпѣрат. шн сѣнтѣ гѣдѣнѣ плѣнѣ дѣ пѣмн. сѣс пѣмн плѣнѣ дѣ рѣадѣ. шн мѣн дѣвѣрат, вѣстѣрю плѣн дѣ тот бѣнѣлѣ. шн сѣнтѣ ꙗсѣ. дѣ аѣн, дѣ кѣндѣ ꙗтрѣчѣста кѣп фѣсмѣс дѣмѣлѣ мѣс мѣѣрѣшѣгѣт, шн мѣ цѣю кѣ ѡмѣнѣн. шн ѡмѣнѣн кѣ мѣнѣ.

*) Cunoscută înainte sub numele de „Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor“, titlu pe care i l-a dat G. Sion, în ediția Academiei. (Vezi *N. Iorga*, Istoria literaturii române în sec XVIII vol. II pag. 295.)

Ацелѣптѣл. Адевзрѣт, прекѣм паззмѣра лѣн дѣнзѣс сѣ фѣн цѣс шѣ крѣз, ашѣждѣра грѣдѣнз пѣнз дѣ флѣри. нѣман ес пре кѣтѣ причѣп, флѣриле тѣле парз кѣрѣндѣ вѣцезнтѣаре, кзсзтѣаре, шѣ ꙗ немѣкз ꙗторкзтѣаре, шѣ пѣмѣн шѣ пѣамеле пѣмнлѣр тѣн мѣ тем сѣ нѣ кѣ пѣмѣл чѣл че дѣмнзсѣс ас порѣнчнт лѣн адѣм а нѣ мѣнкѣ сѣ фѣе. шѣ порѣнка дѣмнзсѣсѣлѣн, шѣ а зндитѣрюлѣн сѣс кзакзндѣ, ас мѣнкѣт, шѣ кѣ моарте ас мѣрѣт. Иꙗрз лѣвѣцѣнле вистѣрюлѣн тѣс нестѣтѣтѣаре; петрѣчера тѣ кѣ вѣмѣнѣн, шѣ вѣмѣнѣн кѣ тѣне, дешѣртѣаре шѣ амѣцѣалз асте. парз пѣнтрѣ а аннлѣр вѣкѣме кѣтѣ ан, мѣлатѣ мѣ мѣр; атѣтѣ кѣт ѣцѣ дѣ амѣцѣнтѣаре, мннчннѣасѣ, шѣ шѣгѣбѣцѣ, кѣм те дѣнзсѣс рѣбѣз шѣ нѣ те кѣ оѣн чѣ(с) мѣн ꙗнѣнте прѣпѣдѣцѣ, чѣ кѣ ачѣастѣ, прѣ а сѣ прѣ бѣгѣтѣ мѣлз, шѣ ꙗдѣлѣнѣ рѣбѣаре свнтѣцѣ 1).

Асма. Г) неѣнѣлѣ шѣ дешѣртѣлѣ дѣ мѣнте, кѣмкѣ амѣцѣнтѣаре, шѣ мннчннѣасѣ сѣ фѣс, сѣчѣ. нѣ кѣцѣ сѣ вѣзѣ шѣ сѣ кѣнѣцѣ фѣрѣмсѣцѣле мѣле; нѣ прѣвѣцѣ по-доѣба мѣ; нѣ оглнндѣцѣ вѣнѣриле мѣле, нѣ ан амѣнте дешѣтѣриле шѣ дешѣрдѣриле мѣле.

Ацелѣптѣл. Вѣз фѣрѣмсѣцѣле шѣ подѣака тѣ кѣ парѣ шѣ кѣ флѣара ерѣн. вѣнѣриле тѣле ꙗ мѣнѣлѣ тѣлѣхѣри-лѣр, шѣ ꙗ дѣнтеле мѣлѣнлѣр. дешѣтѣриле тѣле пѣлѣере шѣ фѣм, кѣреле кѣ мѣре грѣсѣме ꙗ аер сѣ ꙗнѣлѣцѣ. шѣ ꙗдѣтѣ рѣшкнрѣндѣсѣ, 2) кѣ кѣндѣ нар хѣ фѣвѣтѣ сѣ фѣкѣ 3).

Istoria ieroglifică.

Partea I.

Maî denainte de cât temeliile Vavilonului a se zidi şi Semiramis într'însul raiul spânzurat (cele din şapte ale lumii minuni unul este) a sădi şi Eufratul între ale A-siei ape vestitul prin uliţe-i a-î porni: între erierii Leu-lui şi tēemplele Vulturului vivor de chitēlă şi holbură de

1) Svitēste = arată, dă pe faţă.

2) Răschirându-se = risipindu-se.

3) Reproducere de pe „Gaster, Crestomatie vol. I“.

socotéle ca acésta se scorni. Leul dar pre pămînt (carile mai tare și mai vrăjmaș de cât tóte jigăniile câte pre fața pămîntului se află a fi tuturor sciut este) și Vulturul din văzduh (carile precum tuturor zburătoarelor împărat este cineși póte prepune?) în sine și cu sine socotindu-se, și pre amăruntul în samă luându-se, după a firii sale simțire așa se cunoscără precum mai tari, mai iuți și mai putinciósă de cât dînșii alte a fi nu se póte, însă singuri cu a sa numai sciință și simțire neîndestulându-se cu a tuturor a altor ale lumii jigăni și paseri a lor socotélă să adevérescă și să întărăscă vrură; că precum într'acesta chip să fie cătră tóte dovedind și din gura tuturor mărturisire luând și împărăția ce-și alesese și socotéla ce în gânduri își pusese în veci nemutată și neschimbată să rămăe. Decí denaintea Leului mai aprópe acele jigăni sta carele său în colți său în unghii său într'alta a trupului parte arme de mórte purtătore pórtă precum este Pardosul, Ursul, Lupul, Hulpea, Ciacalul, Mița sălbatecă și altele ca aceștia carele de vársarea sângelui nevinovat se bucură și viața hiresă în mórtea străină le stăruiaste. Iară înaintea Vulturului mai aprópe sta paserile carile său în clonț său în unghii lance otrăvite aducătore de rane netămăduite aű, precum este Șoimul, Uleul, Coruiul și alte asemenea lor carele într'o ći sânge de nu vor [văr]sa și mórtea nevinovatului de nu vor gusta, adouađi perirea sa fără greș o sciű... *)

Din «Descriptio Moldaviae.»

Maí înainte de conciliul Florentinu, Moldovenii aű scris cu literele latine, ca tóte popórele a căror limbă se derivă din limba vechiă romană. După ce însă Mitropolitul Moldovei, precum am ăis mai sus, a mers la acel conciliű și acolo s'a dat în partea Latinilor, succesorul său Theoctistu, diaconul lui Marcu Efesanul, bulgar de origine, ca să stîrpescă tot aluatul Latinilor din biserica moldovenă, și să ridice tótă ocasiunea de a puté ceti ómenii tineri sofismele Latinilor, a îndemnat pe

*) De pe edițiunea Academiei.

Domnul Alexandru cel bun, ca să exileze din țară nu numai pe ómeniî heterodoxî, ci se scótă și literile latine din tóte scrierile și cărțile și să introducă în locul lor pe cele slavone; și prin acest zel prea mare și fără de timp, el s'a făcut primul urzitoriū al barbariei în care geme astăđi Moldova.

Cum însă literile slavone nu erau de ajuns pentru a exprima pronunțiațiunea tuturor cuvintelor ce a primit limba moldavă parte din limba latină, parte din dialectele popórelor vecine, a trebuit a se inventa încă și alte litere nouë; urmarea fu că s'aū adoptat în limba moldavică atât de multe litere, precum o altă limbă din Europa nu le mai are.

Căci după modul scrierei de astăđi, limba moldavă numără patruzeci și șapte de litere, computându-se și unele semne prosodice și ortografice. Literile cele mari la Moldoveni sunt aceleași ce le aū Greciî și Slavoniî în alfabetul lor. Dar unele ca și altele se întrebuintează în tocmă. Anume, cele ce le-am arătat mai sus le întrebuintează Moldoveniî în epistole și în însemnări private, iar în cărțile cele bisericesci, în scrisorile Domnilor, în catalógele tesaurului public, și în alte scrisori ale curței, s'a întrebuintat acum de două secole întregi numai limba slavonă. De aci, nici fiii boiarilor nu învățau altă limbă decât cea slavonă, în care după-ce se deprindeau a ceti, fiind-că încă nu aveau de unde învăța alte sciințe, trebuiau să învețe de rost Orologiul bisericeî orientale, Octoicul și Psaltirea. După aceea li se explica Evangeliul, Faptele Apostolilor, Pentateuchul saū cele cincî cărți ale lui Moise, și cele-lalte cărți din Testamentul vechiū, dar aceste fórte rar; totul eră numai ca să pricépă ceva din biblie. Tot acestea le învățau și ficele boiarilor, cu scop cel puțin a se deprinde a ceti și a scrie cu atât mai mult în limba maternă. Și rar eră cine-vă, care să învețe gramatica limbei slavone, pentru-că rar eră vre-o gramatică care să tracteze acea limbă. Era una a lui Maximu Crețeanul, pe care Ruteniî îl țin astăzi de sfînt, însă și a-césta numai o singură dată s'a tipărit la Moscua.

Dar în secolul trecut, sub domnia lui Vasile Albanul,

întorcându-se biserica Moldaviei sub scaunul ecumenic al Constantinoplei, au început a se redeşteptă spiritele, şi a veni iarăşi la lumină dintru întunericul cel adânc al barbariei, care se lăţise asupra ţerei. Prin îngrijirea acestui Domn s'a fundat mai întâiu în Iaşi o şcoală grecească; a şi luat măsuri ca în toate mănăstirile cele mari să se primescă monachi greci, cari să înveţe pe fiii boiailor limba şi ştiinţa greacă; tot el a dispus ca în biserica catedrală într'un chor (strana) să se cânte grecesce; acesta în onórea bisericeii patriarchali; şi serviciul sfintei liturghii să se facă jumătate în limba greacă, iară jumătate în limba slavonă, ceea-ce se observă şi astăzi. Tot acest Domn a fundat o tipografie grecească şi moldovenescă, şi a ordonat de s'a tipărit cărţi bisericesci şi cărţi de legi; prin acesta a făcut, de în biserică au început a ceti în limba maternă mai întâiu Evangeliul şi Faptele Apostolilor, şi în urmă totă leturgia. Cu vreo câte-vă decenii în urmă, Şerban Cantacuzen, Domnul Ţerei românesce, a fundat şi el în Ţara sa şcole şi tipografii grecesci şi românesce. Către finitul secolului trecut, au început unii din Moldoveni a învăţa limba şi ştiinţele latinesce. Primul care a dat acest frumos exemplu, a fost Miron Logofetul, cel mai acurat istoric al Moldovenilor; el mai întâiu şi-a trimis fiii în Polonia ca să înveţe limba latină şi artele liberali. Apoi după aceea şi Duca, Domnul Moldaviei (care în urmă fiind la Moscua, a luat numele Comnenu, şi mai în urmă s'a făcut Metropolit la Drista), şi pe ieromonachul Cigala, şi i-au pus să instrueze pe fiii săi. După aceia şi părintele meu Constantin Cantemir au adus în Moldavia pe un ieromonach foarte erudit cu numele Eremia Cacavela, de origine Candian, şi l-au însărcinat cu instrucţiunea fiilor săi şi a altor boiari. De la acest timp înainte au început mai mulţi din Moldoveni a învăţa literile şi ştiinţele grecesce, latinesce şi italienses *).

*) Reproducere de pe traducerea publicată de *Academia Română*.

15. IENACHE KOGĂLNICEANU.

Ienache Kogalniceanu, a scris evenimentele de la 1733 până la 1774, de la domnia întâia și până la a patra a lui Constantin Mavrocordat.

Aprețieri despre Constantin Mavrocordat. 1)

Constantin Vodă 2) viindu-i veste de domniea țerei Moldovei, nu s'au bucurat căci era deprins în țera Românească; ci, după obicei, au răpedit Caïmacamii aleși, și gătindu se până a veni și Skimni Agasi, Măria-Sa au purces din Bucuresci, care viind la Focșeni, după obicei i-au eșit câtă-va boierime și slujitori înainte ca la un Domn nou. Și viind în scaun, după obicei s'au cetit Fermanul Împărătesc, îmbrăcând pre boierii Caïmacamii cu caftane; eră a doua și au început a da boierii 3) și isprăvniciile, care ispravnici întăiași dată acest domn i-au scornit, aducând acéstă muștră 4) din țera Românească, scornind și alte multe, făcând pe țera ca să-și cisluească, 5) făcând de ce bucate un cap, fie-ce bucate, și capul puindu-l la fiesce care sfert 6) câte un ort, 7) și meșteșugul era asemenea, care lucruri ca aceste n'aveau număr. Ușele divanului erau deschise și multă vorbă cu prostimea avea, cât atâta le dedese obraz, cât nu putea nime din boieri ca să

1) Constantin Mavrocordat a domnit de de ce ori în țările române între anii 1730 și 1769 și anume de șese ori în Muntenia și de patru ori în Moldova.

2) A doua domnie.

3) Prin boierii se înțelege în genere funcționarii. Isprăvniciile le pune deosebit, tocmai fiind-că ele sînt o inovațiune.

4) Muștră = obicei. Tot în acest secol aflăm la Pitarul Hristache acest cuvînt în înțelesul de *exercițiu militar*, ca în limba modernă.

5) A cislui însemna a lua de la o comună ca bir o sumă fixă, pe care apoi locuitorii aveau să o împartă între dinșii pe cap.

6) Birurile se plăteau în sferturi. La început erau, natural, 4 sferturi pe an. Cu timpul domnitorii începură a cere al doilea sfert d'abia după trecere de o lună de la cel d'întăiu și așa mai departe. Cu acest sistem s'a ajuns în unii ani să se cêră până la 10—12 sferturi.

7) Un ort eră $\frac{1}{4}$ dintr'un leu vechiu, adecă 10 parale (cam 9 bani).

dică măcar cât de puțin lucru vre unui țăran, că îndată striga la Vodă, și pentru un lucru de nimica a unui țăran cât de prost, făcea pe un boier mare mascara și-l înînchidea. Și mai dăduse o poruncă în țăară ca să nu fie volnic nime a lua cui-va măcar un ou fără de bani, nici slujbaş, nici altul nime....

Eră Constantin Vodă în Moldova domnia cu pace apucându-se de capul preoților să-i învețe carte, frământându-i în tot chipul; întêiași dată au poruncit de au scos pe ieromonași, călughəri greci, de pin mănăstirile cele mari, orânduind preoții de mir....

Poruncit'au de au adus și cărți pe 'nțeleș din țera Românească, căci în Moldova nu se afla Evangheliă, Apostoli și Leturgii, dând poruncă Mitropolitul acele cărți să le cetască pe 'nțeleș pe la biserici; mai poruncind Domnul Mitropolitului și Episcopilor să facă tipografie fiesce-care la Eparhiea lui, ca să se tipărească cărți pe 'nțeleș....

Au mai dat Vodă poruncă pin toate ținuturile ca să cerceteze Ispravnicii ținuturilor pe preoți, diaconi, cari vor fi fără de biserică nesciind și carte, adecă orânduie la bisericii, pe unii ca aceia să aibă voie a-i pune în bir cu țăranii ca să plătescă și ei bir ca și altă țară. Și așa de mare frică ce aveau bieții preoți și diaconi, căci începuse Constantin Vodă a orândui preoți învățați de âmbra pin toate ținuturile și pin toate satele ca să védă ce fel de cetanie fac pe la biserici, la care nu putem scrie ce frică trăgeau bieții preoți, că să apucau la bătrânețe să învețe carte.

.....
Viind Constantin Vodă la Iași, 8) i-au eșit totă boierimea înainte aducându-l după obicei cu alai pêne în curtea domnească, cetind fermanul după obicei, și îmbrăcând pe boieri cu căftane....

Au mai scornit că nu trebuie boierii să aibă vecin 9)

8) În a treia domnie.

9) Termenul moldovenesc de *vecin* corespunde cu cel de *rumân* din Muntenia. Aci este vorba despre faimósa reformă a

lui Const. Mavrocordat, prin care s'a desființat, în teorie, *șerbia* sau *vecinătatea* adică sătenii nu au mai fost *legați de moșie*.

prin satele lor, dând scire pe la toate ținuturile undevor fi vecini să vie la lași ca să se desbată de vecinătate, poroncind și boierilor celor de aș vecini și sineturi 10) pentru vecini, să vie, căci este să se caute această pricină cu Divanuri. Și strângându-se vecinătatea de pretutindene la Divan cu o mare obrăsnicie, căci îi făcuse Constantin Vodă de nu băgau pe nime în sémă, viind și boierimea de pe afară cei ce aveau vecini; cari după ce s'aș strîns cu toții s'aș orînduit ca să se facă mare sobor în Mănăstirea Trișfetitele. Și așa mergînd Domnul cu toți boierii acolo, aș început a face mare cercetare de cînd sunt vecini și de la cine i-aș cumpărat, și în cît i-aș cumpărat. Atuncea aș răspuns toți boierii, dîcînd: „Noi nu i-am cumpărat, ce i-am găsit vecini de la moșii și strămoșii noștri, și i stăpînim și noi; ér a-i vinde nu putem să i vindem, ce i punem cîte la o slujbă a casei de ne dau agiutor“. Atuncea aș porocit Vodă cu mare hotărîre să nu mai fie vecini de aici înainte, numai pentru că șed pin satele boieresci și se hrănesc pe moșiile lor, să lucreze cîte două-șeci și patru de dîle într'un an boierilor vara și iérna 11) aș 12) să dea cîte două lei de fiesce care casă și să lucreze cîte 12 dîle pe an vara și iérna. Și hotărînd într'acest chip, s'aș mulțămît și boierii, învătînd Domnul ca să dea vecinilor și cîte o țidulă Domnescă cu pecete gospod 13) arătînd că de aice încóce să nu se mai numescă vecini, și să aibă a sluji acele dîle de mai sus pomenite, dând pe acele țidule un leu lui Treti Logofet și cîte-va parale scriitorului. 14).

10) *Sineturi* = acte, documente.

11) Lucrul acesta s'a numit boeresc sau *clacă*. S'a desființat prin legea împroprietăririi din 1864.

12) *Aș* = saș.

13) *Gospod* = domnesc.

14) Reproducerea de pe ed. II a Letop. Kogalniceanu, vol. III.

RECAPITULARE.

Literatura istorică în secolele XVI—XVIII.

Cea mai însemnată epocă a dezvoltării istoriografiei vechi române este secolul XVII și multă vreme cel mai vechi cronicar cunoscut a fost Ureche. Nu se putea însă admite să fie el *primul*, pe de o parte pentru că lucrarea lui reprezintă o stare de progres foarte simțitor, pe de alta pentru că însuși Ureche ne indică nise producțiuni anterioare. Se bănuia că în sec. XVI au fost cronicari, dar nu era nici o cunoștință pozitivă. În biblioteca din Kiev, s'a găsit *) un zbornic slavon ce conține, pe lângă multe materii de natură religioasă, și un număr de 50 de file, având ca titlu: „Povestire în scurt despre domnii moldovenesci. Acestă scrisoare au scris-o Isaia din Slatina“. Descoperirea acesta s'a completat prin aflarea în biblioteca clubului bulgar din Tulcea a unui codice cuprindând și el între materii de natură religioasă, o cronică cu titlul: „Acesta este letopisețul de când cu voia lui Dumnezeu s'a început țara moldovenescă.“

Așa dar în secolul XVI avem câte-va scrieri istorice despre Români sau scrise de Români slavonesce, cari — în cea mai mare parte — au servit ca izvor cronicii lui Ureche.

Aceste letopisețe scrise în slavonesce sînt următoarele:

1. **Letopisețul de la Bistrița.** — Cuprinde istoria Moldovei de la descălecat (1359) până la Bogdan și cel Orb și anume până la războiul lui cu Radu cel Frumos al Munteniei (1506). De la Dragoș până la Alexandru cel Bun e numai înșirarea domnilor cu numărul anilor câți au domnit. De aci notițele se înmulțesc despre așa diși „țari“, cum îi numește autorul în deosebire de toate celelalte scrieri; iar partea cea mai mare a lucrării vorbește de Ștefan cel Mare cu foarte multe detalii.

Acest letopiseț numit „de la Bistrița“, pentru-că e probabil că s'a scris, în această mănăstire, se consideră cel mai vechi letopiseț moldovenesc din câte cunoscem până acum.

*) D-I I. Bogdan a descoperit acest manuscris și în 1891 l-a publicat.

2. **Cronica și analele putnene.** — Cuprinde două părți: cronica și analele.

Cronica atribuită unui călugăr numit *Azarie*, înșiră domnii de la Dragoș (1359) până la Petru Aron (1456), fiind mai mult o simplă genealogie.

Analele cuprind evenimentele de la suirea lui Ștefan cel Mare pe tron (1457) până la Petru, fiul lui Bogdan Chiorul sau Orbul (1525). Au fost numite „putnene“, pentru-că se crede că la monăstirea Putna s'au scris.

Atât cronica precât și analele sunt scrise în sec. XV și pe la începutul celui de-al XVI. Alătura lor cu cronica lui Ureche ne dovedesce un fapt de mare importanță, anume că înainte de Ureche nu s'a scris nici o cronică în românesce și el nu înțelege alta prin cuvintele „moldovenesc“ și „al nostru“ de cât că se raporta la Moldova. Adnotatorii lui având în față opera *românescă* a lui Ureche și cele *slavone*, simt nevoie să distingă și de aceia dic: „letopisețul cel românesc“, vorbind de al lui Ureche și „letopisețele vechi sârbesci“, vorbind de cele-lalte.

3. **Cronica lui Macarie.** — Cuprinde istoria Moldovei de la mórtea lui Ștefan cel Mare (1504) până la instalarea lui Petru Rareș, în a doua domnie (1541).

4. **Cronica lui Eftimie.** — Merge de la 1541 până la 1553, continuând pe Macarie. E importantă pentru noi, pe de o parte fiind-că n'a fost cunoscută de Ureche, pe de alta fiind-că ne dă lămuriri în privința fiilor lui Petru Rareș, despre care avem puține cunoștințe. Lăpușneanu este arătat cu cele mai favorabile colorii, numit mare, vitez, etc.

Cunoscând aceste scrieri, înțelegem cum *Grigorie Ureche*, scriind românesce, a dat la lumină o lucrare cu calități așa de mari, încât ar fi fost peste putință ca el să fie începătorul unui gen de producțiuni literare.

Textul lui Ureche este copiat de o serie de adnotatori, dintre cari mai însemnați — mai ales din pricina polemicei postume ce au provocat cu Miron Costin — sînt trei: *Eustratie Logofătul*, *Simion Dascălul* și *Misail Călugărul*.

După *Miron Costin*, fiul acestuia *Niculae Costin* îi

continuă cronica până la 1711. Nicolae a avut om de casă pe un *Axentie Uricar*, dela care a rămas o cronică a lui Nicolae Mavrocordat, (a doua domnie).

Un alt autor mare în acest timp este *Nicolae Milescu*, dar el scrie mai toate operele sale rusesce.

Cronica lui Miron Costin a fost continuată și de *Ion Neculce*. După acesta începe decadența istoriografiei moldovenesci cu *Ion Canta*, *Ienache Cogălnicianu*, *Gheorgachi al doilea logofet*.

Tot în vremea acestora trăiesc și principele Dimitrie Cantemir, un scriitor foarte învățat, care a petrecut mare parte din viața sa în Rusia și a redactat cele mai multe din operele sale în limbi străine, ast-fel că acestea nu au putut avea înrîurire asupra contemporanilor săi români.

În Muntenia, cea mai veche lucrare istorică se consideră a fi cronica lui *Mihail Moxa* sau *Moxalie* (1620). Mai târziu *Constantin Căpitănu* lăsat o istorie a principatului Țării-Românesce până la 1688 și *Radu Logofetul Grecenu* a scris viața lui Brâncovănu. După aceștia *Radu Popescu* a povestit evenimentele de la 1700 până la 1728; *Dionisie Eclisiarchul*, a făcut cu mult talent povestirea întâmplărilor din Muntenia de la 1674 până la 1815; *Biv-Vel Stolnicul Dumitrache*, a scris o istorie a evenimentelor dintre 1769 și 1774; *Pitarul Hristache* e autorul unei cronici în versuri despre domnia lui Nicolae Mavrocordat; *Ienache Văcărescu* a lăsat o istorie a împăraților otomani. La începutul secolului XIX, un cronicar, cu pseudonimul *Zilot Românul* care încheie seria, a făcut o serie de lucrări parte în prosă, parte în versuri, despre evenimente mai vechi și mai ales despre evenimente contemporane.

Caracteristica generală a scrierilor istorice este împrejurarea că toate au ajuns la noi în manuscris. Pe când literatura religioasă chiar din cele mai depărtate timpuri se înfățișează într-o mare parte în tipărituri și numai excepțional în manuscrise, istoriografia cronicarilor este într-o întreagă manuscrisă. Excepțiune face Cantemir, dar el se presentă ca excepție din multe puncte de vedere.

Pricina acestei împrejurări este că scrierile religioase

interesaŭ pe un mai mare număr de persoane, ele trebuia să fie  ntrebuin ate  i de Vl dici ca  i de preo ii cei mai din urmă  i t te exemplarele trebuia să aibă  re-cum aprobarea oficial , să pornesc  de sus, dela conducătorii bisericii  i dela domnitorii  erilor pentru ca să nu se introducă credin e sau interpretări eretice. Compunerile de natură istorică au început ce e drept tot în m n stiri ca simple anale ale localit ii  i, în trăsură mari, ch r ale țerii, dar nu se vedea motivul de a ser sp ndi. Tiparul costa mult pe acele vrem   i tipărirea se făcea cu greutate; adesea se aduceau anume me teri din țeri str ine. C  i ar fi fost aceia cari să cumpere c r i de istorie? Cine avea nevoie de a a ceva, scri  în-sus , copia  i adesea, copiind, adăugă dela sine, ce mai scia or  făceà observa iuni. Copiatul er  o îndeletnicire f rte plăcută  i numai boerii cei mari   i permiteau să pună pe  meni de casă ai lor să le scrie produc iunile altora sau să dicteze pe ale lor proprii.

Din t te acestea urm z  că istoriografia rom n  veche interesantă ca valóre literară, a contribuit f rte puțin la înaintarea culturii generale. Acest rol a fost rezervat cum am v du , literaturii religiose.

Privită în totalitatea ei, istoriografia nóstră se arată în Moldova mult mai strălucită ca în Muntenia. Acolo scriitorii sunt  meni  nv  a i cari scriu, cei mai mul i, pentru dorin a de a servi pe contemporani  i pe urma i  i au în genere independen   de cugetare în aprecieri. Cu începerea decadentei, lucrurile se schimbă : acum cronicarii scriu pentru a glorifica pe unii Domni  i laudele lor se cob r  c t odată p n  la lingusire.

 n Muntenia cronicarii sînt în genere mai puțin  nv  a i  i unii, prin pozi ia lor de func ionari, sunt sili i să ridice cu laude pe domnitori. Nic  ca stil nu se ridică ei la valórea celor moldoveni; însă, contrariu celor  nt mpl te în Moldova, aci cei cari scriu mai interesant, mai colorat  i mai independent sunt cei cari vin la sf r itul perio dei cronicarilor, adică cei de la finele secolului XVIII  i la începutul celui de al XIX, cum e pitarul Hristache, Dionisie Eclisiarhul  i Zilot Românul.

RECAPITULARE GENERALĂ

Caracterisarea literaturii noastre vechi.

Literatura românească apare întâi în manuscrise și tipărituri de traduceri. Tóte aceste traduceri sînt de natură religiósă. În primul rând apar cărțile fundamentale ale religiei creștine, adică: evangelia, de o cam dată numai textul și apoi și explicare (Cazanie), Apostolul și Psaltirea. În al doilea rând apare Vechiul Testament, însă se vede cu o importanță secundară, pentru-că în tot cursul secolului XVI aflăm d'abîă un fragment din *Levitic* și două cărți ale lui Moise în scrierea cunoscută sub numele de *Palia* de la Orăștia.

Tot în același timp apar traduceri de predică și rugăciuni și odată cu ele cărți tot de natură religiósă, dar cu conținut eretic și în legătură cu superstițiile poporului.

Causele probabile pentru cari literatura română apare tocmai în secolul XVI, deși limba fusese formată cu mult înainte, sînt următoarele.

De óre-ce tradițiunea culturii latine se pierduse din pricina deselor năvăliri ale barbarilor, a fost fatal ca Românii să cadă sub influența unei culturi înfloritoare, cum eră cea slavonă, care luase o fôrte mare desvoltare în Peninsula Balcanică. Acest fapt a fost cu atît mai natural cu cît primele manifestații de viață politică la Români

s'aă făcut în unire cu Slavii, prin constituirea imperiului româno-bulgar.

Când se întemează statele române din stânga Dunării, ele împrumută și organizarea statului și organizarea bisericii de la Slavi. Limba slavonă jăcă la noi același rol pe care l-a jucat limba latină în statele occidentale.

Cât timp slavonismul este puternic, toate manifestățiunile culturale la Români, sînt în slavonesce.

Cuprîndînd Turcii peninsula Balcanică, stéua slavonismului începe să apue; cultura slavonă decade și centrele oficiale de cultură încep să dispară rînd pe rînd. Ast-fel nu mai are cine să hrănescă curentul slavon în principate.

Acéstă slăbire se accentuează cu atât mai mult cu cât un nou curent de cultură se introduce prin Greci, cari intră în relațiuni cu principatele cu mult înainte de dominațiunea lor politică. Cu căderea Constantinopolei, se întîmplă și în țările române ce s'a întîmplat în occident, adică vin aci o sumă de elemente culte cari nu pot trăi sub stăpînirea turcescă. Acest lucru se vede și mai mult prin așa numita închinare a mănăstirilor din țară către mănăstirile grecesci. Călugării greci isgonesc cu încetul pe călugării purtători ai culturii slavone.

Aceste împrejurări aă făcut ca limba slavonă să fie din ce în ce mai puțin cunoscută nu numai de poporenă, dar și de aceia cari erau chemați să-ă păstărescă. Atunci s'a simțit nevoie să se traducă în românesce cărțile trebuincioase cultului. Acest lucru se vede clar în prefetele cărților din se-

colul XVI. Ast-fel Coresi spune că a constatat că preoții nu pot citi cărțile slavonesci și trebuie să le dea ori texte slavo-române ori simple traduceri românesce.

Iată de ce și iată cum literatura românească apare tocmai în sec. XVI și sub formă de traduceri de cărți religioase.

E probabil că tot din pricina slăbirii bisericii slavonesci oficiale se răspândesc mai cu putere și în principatele române credințele eretice ale sectei Bogomililor, căci numai o expansiune puternică a acestei secte ne explică faptul că odată cu cărțile religioase necesare cultului oficial, apar —deși numai manuscrise—numeroase texte eretice.

* * *

Literatura română în secolul XVII prezintă două perioade de dezvoltare, una între anii 1640—1652 coincidând cu domniile mai mult sau mai puțin fericite ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu, alta după 1675, corespunzând cu deosebire cu domniile lui Constantin Cantemir în Moldova, și cu aceea a lui Șerban Cantacuzino în Muntenia. Această din urmă perioadă se întinde și asupra începutului secolului al XVIII, până ce influența grecască, adusă de domnii din Fanar, începe să covârșescă interesul pentru scrisoarea română.

În prima din aceste perioade literatura românească se dezvoltă paralel în toate regiunile locuite de Români: în Moldova, în Muntenia și Transilvania. Comunicațiile literare dintre aceste regiuni se mențin neîntrerupt și destul de vizibil în acest timp, așa încât unirea efemeră a acestor

țeri sub Mihaî Vodă de la începutul secolului par'că n'a rămas fără influență asupra spiritului Românilor moldoveni și ardeleni. Ast-fel vedem pe *Ieromonahul Silvestru* traducând o „Cazanie“ care se tipăresce la Govora cu cheltuéla lui Mateiŭ Basarab (1642) și tot pe acelaș Silvestru îl vedem traducând după porunca lui Racotzi, principele Transilvaniei, un „*Noŭ testament*“ pe care-l corectéază și-l publică *Mitropolitul ardelen Simon Stefan* (1648). *Meletie Machedonénul* tipăresce la Mănăstirea Délului în Muntenia o „Cazanie“ (1644) pe care o prelucrécă după Cazania *Mitropolitului Varlaam* din Moldova (1643). Însu-și acest Mitropolit vine cu afaceri la curtea Domnului muntén, face cunoscintă cu iubitorul de literatură *Udriște Năsturel*, cumnatul lui Mateiŭ Basarab, care-î arată un Catechism calvinesc tipărit în românesce de Reformații din Ardél, pentru ca să atragă la dînșii pe Români ortodocși. Acésta indignécă pe drept credinciosul Mitropolit și-l face să convóce un sinod care să răspundă la acel catechism „plin de otravă de mórte sufletécă“, și ast-fel apar „Răspunsurile la Catechismul Calvinesc“ (1645). Prima colecțiune de legi, cu caracter mai mult bisericesc, cunoscută sub numele de „*Pravila de la Govora*“ se tipăresce în acelaș timp în două edițiuni, una în Transilvania, alta în Muntenia, așa încât Aron Densușianu presupune că traducerea s'a făcut în Transilvania și apoi textul a fost revédut și tipărit în Muntenia la Govora. Tot așa *Eustratie Logofétul* traduce din grecesce cu cheltuéla lui Vasilie Lupu o carte de canóne bisericesci pe care o întitulécă „*Carte românéscă*“

de învățătură dela pravilele împărătesci" (1646) pe care o utilizează apoi traducătorii din Muntenia ai Pravilei celei mari ce se tipăresce sub numele de „Indreptarea legii“, cu cheltuēla *Mitropolitului Ștefan din Târgoviște*, cu tiparul lui Mateiú Vodă (1652). Tóte aceste fapte ne arată că mișcarea literară — cu deosebire cea tipărită care e de natură aprópe exclusiv bisericească — se resimția aprópe cu aceeași intensitate în tóte regiunile locuite de Români, avēnd óre-care unitate, dobândită prin influențare reciprocă. De aceea și vedem pe scriitorii români din tóte părțile ajungēnd să aibă conștiința de unitatea și întinderea némului românesc. Cărțile românesce, apară ele în Moldova, în Muntenia sau Transilvania, nu pórtă pecetia unei dezvoltări specifice, moldovenesci, muntenesci sau ardelenesci, ci pecetia unei dezvoltări generale *românesce*. De aceea ele pórtă adesea în titlu mențiunea de „românescă“: „*Carte românescă de prăvile...*“ „*Carte românescă de predică...*“ Toți câți traduc sau scriu în românesce se adresează ast-fel la întregul ném românesc. Eustratie dice despre Pravilele lui Vasile: „ne au lăsat nouē *tuturor rodului românesc*“. Mitropolitul Ștefan al Ardélului dice în prefața „Noului Testament“: „Noi drept aceea ne-am silit de în cât am putut să izvodim așa cum să înțelégă *toți*; iar de nu vor înțelege *toți*, nu-î de vina noastră, ce-î *de vina celuia ce au resfirat Româniū prin alte țeri*, de s'au amestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăesc *toți* într'un chip“.

Dar conștiința acestei unități naționale se vede mai limpede din scrierile românesce de natură is-

torică care pentru prima oră apar în această perioadă, dar circulă numai în manuscris și nu se tipăresc. Ast-fel *Gr. Ureche* dice: „Așișderea și limba, saū graiul nostru, den multe limbi este făcut, și ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de pren pregiur măcar că de la Râm ne tragem și cu a lor cuvinte ne e amestecat graiul“.

Totuși ideea unității și măririi némului în această perioadă nu é împreunată cu o stare puternică de sentiment, nimeni nu-și face o mândrie din originea română a némului. Ast-fel aceiași scriitori cari lucréză pentru literatura românescă, cum e bunióră Eustratie Logofëtul, fac să se acrediteze teorii care numai pentru cinstea némului nu este. Acest scriitor care adnotéză cronica lui Ureche împreună cu Simeon Dascălul și Misail Călugărul, citéză spusele unei cronice unguresci, că Românii s'ar trage din nisce tâlharî trimeși de Impëratul Râmului, lui Laslău, craiul Ungariei, ca să-l ajute la isgonirea Tătarilor, — fără să se îndigneze, fără să protesteze.

Ceea ce nu se găsește în această primă perioadă, găsim însă în a două perioadă de desvoltare literară din acest secol. Ideea romanității nóstre pătrunde în inimă, mândria națională a originii începe să cuprinďă sufletele unindu-se în acelaș timp cu o adâncă dragoste de țară. Cronicarul moldovén *Miron Costin* este reprezentantul de frunte al acestei perioade în direcțiunea istorică, și *traducătorii* Bibliei lui Șerban (1688) „care pentru cea de obște priință s'au dăruit némului românesc“ sînt reprezentanții ei în direcțiunea re-

ligioasă. Miron Costin întreprinde o întrégă operă să demonstre falsitatea teoriei împămîntenită de adnotatorii lui Ureche, cântă într'o poemă polonă obârşia némului românesc şi determină prin această chestiune o întrégă mişcare literară care se continuă în secolul XVIII.

De şi în această de a două perioadă vedem înflorind literatura, aprópe în acelaş timp în tóte ţările românesce, în Ardél cu deosebire sub domnia lui Mihail Apaffi, în Moldova sub Cantemir, în Muntenia sub Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncovénul, totuşi influenţele literare de la una la alta pare că devin mai restrînse. Făcênd parte fie-care din centre deosebite, fie-care se supuse la influenţe deosebite şi deci divergente. Ardélul rămâne dintre tóte mai credincios influenţei slavone; mai tóte cărţile bisericesci traduse în acest timp sînt din „slovenie“. În Moldova se simte influenţa Poloniei, unde Miron Costin îşi face educaţia şi în limba căreia el scrie chiar opere, şi unde Mitropolitul *Dosofteiŭ* se refugiază şi îşi tipăresce unele din cărţile sale bisericesci. Acastă influenţă este însă prea eterogenă şi nu póte birui influenţa grécă, ce dobîndesce puteri din ce în ce mai mari în cercurile bisericesci. Unde însă această influenţă este mai în flóre este în Muntenia, unde nici o influenţă contrarie nu o combate. Ast-fel mai tóte cărţile bisericesci din această perioadă din Muntenia sînt traduse din grecesce. Şerban Cantacuzen, care viséază la tronul Bizanţiului, Brâncovénul, care vrea să atragă asupra sa bine-cuvîntările tuturor bisericilor Răsăritului, favoriséază într'o măsură covârşitoare această

influență, așa încât, când vin Domniî Fanarioți, puțin mai au de făcut, pentru ca să o întemeeze definitiv și printr'acésta să innăbușe literatura națională — Totuși câtă vreme trăesc încă Domniî Munteniei, influența grécă nu jignesce activitatea literară românéscă, probă sunt scrierile cronicarilor din acéstă vreme: *Stolnicul Cantacuzino*, *Constantin Căpitanul Filipescu*, frații *Radu și Ștefan Grecenu*, *Radu Popescu*; și traducéřile de cărți bisericesci, între care amintita traducere a *Bibliei*. Acéstă traducere este însemnată prin faptul că traducéřorii sêi caută să aducă ore-care regulă în ortografia cu litere cirilice simplificând-o într'un mod rațional, și ceea-ce este mai important — caută să traducă într'o limbă alésă, care aprópe întrunesce calitățile unei *limbi literare*, de care literatura românéscă fusese lipsită până atunci.

* * *

Secolul XVIII nu presentă vre-un curent nou, afară numai de crescerea influenței grecesci pe care o aflăm și în secolul trecut, nici nu apare acum vre-un gen literar neîncercat.

Istoriografia ajunge la cea mai înaltă a ei dezvoltare în prima jumătate a vécului. În Moldova *Nicolae Costin* desbate și el aceleası probleme istorice ca tatăl sêu și urméză cu redactarea le-topisețului. În Muntenia *Stolnicul Cantacuzino* lărgesce sfera româanismului, amintind și pe Macedonenî, cari sînt, dice el, „ómenî nu mai osebiți nici în chip, nici în obiceiuri decât Românii aceștia și limba românéscă ca a acestora“.

Ca un semn că literatura românească în această vreme ajunsese la stadiul său culminant este activitatea literară a lui *Dimitrie Cantemir*, a cărui cultură sparge marginile restrînsei noastre culturi și se cristalizază în opere cu o valoare europeană („Istoria imperiului otoman“). Dar activitatea acestui scriitor ia de cele mai multe ori o haină streină, și el însu-și pribegesce în Rusia rupînd ori-ce legături cu Patria mamă; ast-fel impulsul pe care activitatea lui literară l-ar fi dat activității literare române ulterioare este nul, domniile grecesci întemează influența grecască, și literatura română rămîne ca o producțiune sporadică și fără importanță pentru dezvoltarea spiritului românesc. Ca o ultimă scîntee bine-făcătoare apare cronica lui *Ión Neculce*, al cărui caracter popular și naiv dă pe față că școla românească literară ar fi putut să se întemeze, dar că nu se putuse întemeia. Pentru acesta aveam să mai așteptăm încă un secol de restriște resignată

În jumătatea a doua a acestui secol istoriografia decade. Aflăm mai numai analiști cari înșiră faptele domnitorilor și întâmplările dîlnice mai însemnate, fără a se preocupa de vre-o chestiune istorică mai înaltă. Ast-fel este *Axinte Uricarul*, *Ienache Kogălnicenu*, *Ion Canta* ș. a.

În schimb însă aflăm o bogată literatură religioasă, avînd de centru în Moldova mănăstirea Putna și în Muntenia Episcopia Rîmnicului.

Între aceia cari deteră sprijinul ca conducători de eparhii, ba chiar lucrară înșiși traducînd, locul de frunte îl ocupă *Theodosie Mitropolitul* și *Antim Ivîrenul*, fost egumen al Snagovului și apoi

Mitropolit și el în Țara Românească. Mai târziu vedem pe episcopul dela Rîmnicea *Chesarie*, căruia i se datoresce în mare parte lucrarea cea mare a *Mineelor*, prima redacție românească completă, a cărei tipărire s'a început în 1779 și a ținut mai mulți ani.

În Moldova numele cele mai strălucite sînt al Mitropolitului *Iacob I* și al archimandritului *Var-tolomei Măzărénul*.

Din această epocă datază și frumosul *Panegiric al lui Ștefan cel Mare*.

Acastă literatură este, de sigur, mult mai puțin importantă decât cea istoriografică; dar are însemnătatea ei din punct de vedere cultural: pe cînd cronicile se citeau numai în clasa boerescă, scrierile religioase pătrundeau până la cei mai umili locuitori, de vreme ce se citeau în biserică. „Și fiind scrise într'o limbă comună aprópe tuturor Românilor, ele formau un fel de legătură, de puterea căreia n'aveau conștiință cei legați „printr'însa, între fragmentele răslețe ale nemului“. *)

*) *N. Iorga*. Istoria literaturii române în sec. XVIII, Vol. I, pag. 438.

FORMAREA LIMBII LITERARE.

Limbă literară înseamnă limba—relativ fixă și deosebită de limba vorbită — în care scriu scriitorii și vorbesc oratorii.

Când un om vorbește către un altul, ținta lui e să fie înțeles, însă această țintă, pe care o urmărește instinctiv, nu-l silește prea mult să-și modifice graiul său după graiul celui care-l ascultă, decât într'o mică măsură ; căci, dacă se întâmplă să nu fie înțeles, el are îndată prilejul să întrebuințeze alte vorbe, alte construcțiuni până când se face înțeles. Ast-fel un Moldovén, spre exemplu, se poate înțelege în vorbă cu un Muntén sau Ardelén, fără ca să simțā nevoea de a-și modifica pronunțarea unor sunete, orî înlocuirea unor cuvinte sau unor construcțiuni, ba în sufletul său chiar se mândrește cu particularitățile limbii sale, și mai mult simte dorința ca alții să-și modifice limba după a sa, decât trebuința ca să și-o modifice el după a lor. Nu tot ast-fel se petrec lucrurile când cine-va scrie, sau când vorbește înaintea unei adunări. Scrisul trebuie înțeles cât mai ușor și cât mai multă vreme, cuvîntarea trebuie să atragă cât mai grabnic și cât mai sigur. De aceea scriitorul trebuie să întrebuințeze vorbe cu forme cât mai fixe și avînd un înțeles priceput decât mai mulți,

apoi forme gramaticale și construcții sintactice cât mai logice; iar oratorul trebuie să întrebuințeze formele de cuvinte cele mai frumoase, cuvintele cele mai alese, formele și construcțiile gramaticale cele mai elegante. Scriitorul adecă trebuie să alégă formele cele mai corecte; oratorul, pe lângă acesta, pe cele mai frumoase. Din aceste două preocupări ale scriitorilor și oratorilor se ajunge la o selecțiune a cuvintelor și construcțiunilor într'o limbă, și se constituie ast fel cu încetul o *limbă literară*.

Acastă limbă, odată constituită, dobîndesce o fixitate pe care nu o are limba vorbită, fixitate ce se pôte formula în reguli și care se menține tocmai prin aceste reguli. Orî-cine vrea să dobîndescă o cultură trebuie să cunoscă aceste reguli, în gramatică, în sintaxă, în stil. Din această pricină, când ajunge să scrie ce-va pe sîma sa proprie, el nu întrebuințază particularitățile de pronunțare ale provinciei unde s'a născut, nici vocabularul specific limbei vorbite acolo, nici deslînarea firîscă a construcțiunilor, așa cum se presentă în limba vorbită, ci adoptă — vrînd nevrînd și îndemnat de gustul de alegere format prin studiū — formele și construcțiile întrebuințate în genuri și de cei-l-alți scriitori, și care aū fost fixate și reglementate de sirguința gramaticilor. Procedînd ast-fel, orî-ce scriitor scie că va fi înțeles cât mai mult timp și de cei mai mulți, — înțelegîndu-se, firesce, prin această, cei mai mulți dintre cei ce posedă o cultură; și opera lui, fiind scrisă în limba literară, contribuie la rîndul ei la întărirea și fixarea mai departe a acelei limbi scrise.

Limba literară însă nu dobîndesce tótă mlađierea și tótă vieța de care e capabilă, dacă nu intervine lucrarea oratorilor. Ei, căutând să placă cât mai sigur și cât mai grabnic, adoptă limba scrisă, dar adoptând-o și întrebuintând-o în graiul viu în adunări de ómenii mult mai deosebiți în privința culturii decât cei ce sînt obicînuți să citescă, o variază în fel și chipuri, îi dă viața sufletului agitat de patimile ăilei, și, deși de multe ori o altereză, o răspîndesc totuși în masa poporului și o fac să fie, cum și trebuie să fie, limba cuviincioasă a întregului nēm, semnul caracteristic și ales al vieții lui spirituale.

Formarea unei limbi literare presupune dar, mai întăi, o periódă de activitate literară, în care scriitorii se silesc, fie-care după puterile sale și după gustul său, să creeze, alături de limba vorbită, câte un tip de limbă scrisă în care deocamdată se vęd multe din particularitățile limbii lor vorbite. După această periódă, trebuie să vie o periódă de activitate a urmașilor, care, fiind influențați în cultura lor de scrierile anterióre, caută să dea preferență, în scrierile saũ în cuvîntările lor, limbii acelor scriitori care s'aũ impus mai mult prin puterea cugetării și prin gustul ales cu care aũ știut să formuleze gîndurile lor. În acest chip, diferențele de limbă între deosebiții scriitori devin, în a treia periódă, din ce în ce mai neînsemnate, și unii dintr'înșii simt momentul venit de a puté fixa noua limbă: atunci se începe activitatea gramaticală și stilistică ce desăvârșasce formarea limbii literare.

Să vedem acum, cum s'a format limba literară la noi, și dacă la începutul secolului XVIII, (când activitatea literară românească scade, spre a reinvia apoi după aproape o sută de ani), putem dice că scriitorii noștri ajunseseră să fixeze o limbă literară.

E de observat mai întâi, că limba literară românească, în condițiunile în care se desvolta activitatea noastră literară, trebuia să se formeze foarte greu și anume din următoarele împrejurări:

1) Cărțile menite să aibă o răspândire suficientă — cele tipărite — erau cărți de natură religioasă, erau deci, mai toate, traduceri, iar aceste traduceri se făceau din limbi ce nu se mai vorbeau: slavona veche, elina și latina. Traducerile nefiind făcute dintr'o limbă vie, limba românească întrebuințată în ele și care era menită să devină limba literară, era oarecum artificială. Operele originale, precum erau letopisețele, — care ar fi putut să contribue mai mult la formarea limbii literare, deoarece întrupați gânduri vii într'o limbă ce trebuia să aibă o viață mai puternică — au rămas toate manuscrise până în secolul XIX și au circulat prea puțin. Faptul că Miron Costin, după aproape vr'o 30 de ani de când fuseseră scrise adnotările lui Eustratie Logofetul, nu dăduse încă peste ele; și faptul că Ión Neculcea, pe la 1735, nu avea nici o cunoștință de letopisețul lui Nicolae Costin, care murise încă de la 1712, ne dovedesc pe deplin, cât de puțin erau răspândite manuscrisele cronicelor în chiar țara în care fuseseră scrise,

necum să mai fie răspândite și în alte țări locuite de Români. ¹⁾

2) La această cauză, care ne explică greutatea cu care trebuia să se formeze limba noastră literară, se mai adăoga lipsa de continuitate în această activitate literară abia începută. La sfârșitul secolului XVI se tipăresc multe cărți bisericesci, dar deodată cu sfârșitul secolului încetază ori-ce tipăritură până la 1642, când această activitate reapare iarăși cu mai multă vivacitate. Dar ea nu ține atunci decât vre-o 10 — 12 ani, spre a înceta iarăși cu desăvârșire timp de aproape 25 de ani, când începe o perioadă de mai lungă durată și, tocmai pentru acesta, și mai importantă pentru formarea limbii literare: epoca lui Dosoftei, a Bibliei lui Șerban și a mitropolitului Antim Ivireanul. În această din urmă perioadă încep să se arate și oratori, precum a fost mai cu seamă mitropolitul Antim. Limba scrisă e pe cale serioasă de a se forma ca limbă de sine stătătoare, însă venirea Fanarioților la tronurile țărilor române zădărnicesce desăvârșirea lucrării începute.

Ast-fel nu putem dice că în literatura noastră veche avem o limbă literară propriu-zișă. Acesta o putem vedea mai precis din sumara analiză ce urmează.

O limbă literară s'a format, atunci când s'a fixat definitiv: 1) ortoepia sau puritatea fonetică a cuvintelor; 2) vocabularul; 3) formele gramaticale și 4) construcțiunile sintactice.

1) Tot puțină răspândire a operelor manuscrise ne explică și enorma deosebire între limba primelor traduceri religioase (Codicele Voronețen, Psaltirea Scheenă), care au rămas în manuscris, și aceea a primelor tipărituri religioase.

Să vedem cum se presentă din aceste patru puncte de vedere limba din cele trei perioade ce le distingem în primele noastre opere tipărite. În cercetarea noastră ne întemeem exclusiv pe această activitate, ca una ce era menită să fie respândită la toți Românii, și care a putut să ni se transmită în forma autentică admisă de înșiși scriitorii din acea vreme. Pe de altă parte, admitem ca principiu ce nu mai are trebuință de demonstrat, că toți acești scriitori scriau în genere cu ortografia fonetică și prin urmare reproduceau în scrierea lor formele pe care le credeau mai corecte și în vorbire.

I. În epoca lui Coresi, limba scrierii trebuia să fie, evident, prea puțin deosebită de limba vorbirii, iar preocuparea de a crea o limbă scrisă, corectă și fixă, pe lângă cea vorbită, era aproape nulă. Totuși și în tipăriturile din această epocă se găsesc elemente care vor rămâne în limba scrisă se dovedesc adică un început de limbă literară.

1. În privința *ortoepiei* faptul că sunetul ă îl găsim însemnat și cu **ж** și cu **з**, dar că totuși în anume cazuri **з** nu e niciodată înlocuit cu **ж**, ne duce la concluzia, că în multe cazuri nu se putea face deosebirea sunetului ă de î; cu alte cuvinte pronunțarea lui ă și î în multe împrejurări nu era fixată. De aceea Coresi scrie, „grîunț“, „semîni“, „altî“, „pildî“, și totuși „vându“; „împărăția“, dar în același timp „împărîția“, și „împîrîția“. Găsim după aceea alte variații de pronunțare: „omulă“ dar și „soțulă“, „domnulă“, „muștarî“ pentru „muștarîu“ sau „muștar“, ori

„muștariu“, „lu“ pentru „lui“, „cătrînșii“ pentru „cătreenșii“, „navăm“ pentru „n'avem“, „aceștea“ pentru „aceștia“ „cărtularul“ pentru „cărturarul“ sau „cărturarul“, etc. Totuși găsim multe cuvinte care de pe atunci își iaă forma definitivă și se păstrează ast-fel până în ziua de astăzi. Ast-fel „mare“ cu înțeles și de adjectiv și de substantiv, „omul“, „împotriva“, „zicerea“, „pilde“, „tocmeala“, „gloatele“, „ucenicii“, „zise“, „lumea“, „aruncat“, „neamul“, etc. Remarcabil în această privință e cuvîntul „Dumnezeu“, pe care-l găsim în Coresi sub această formă, de și în epocile următoare și chiar în Biblia lui Șerban, îl găsim sub forma neliterară „Dumnezău“. Tot așa verbul „a fi“, ale cărui forme în tipăriturile ulterioare aă de multe ori *h* în loc de *f*.

2. În privința *vocabularului* găsim în această epocă multe vorbe (dintre care multe slavone) care nu vor remăne în limba literară: „podoabi“ = asemenea, „e“ = și, „rîgii“ cu înțelesul de a „strigă“, „săblînzitorii“, „orveatu“, etc. Dar în afară de acestea, cuvintele întrebunțate în tipăriturile bisericesci din această vreme vor remăne în cea mai mare parte în limba literară.

3. Chiar din exemplele de mai sus se vede, că *formele gramaticale* nu sînt fixate. De regulă substantivele masculine, ce se termină astăzi în consonă, aă atunci „u“; dar formele articulate aă câteodată „u“, alte-ori nu-l aă. Formele casuale de singular și plural sînt prea discordante: ast-fel, bunióră: „sîmînți“, plural „semente“; „pleavila“, „pleaveei“ și „pleavele“. Analogia nu e păstrată la formarea pluralelor: „semente“, dar „cuvinte“.

Găsim forme de declinare și de conjugare ce nu vor rămâne: „să învățu“ pentru „să învețe“, „lumiei“ pentru „lumei“ sau „lumii“, „lu“ pentru „lui“. Nu mai vorbim de faptul că tălmăcitorii din aceste vremi nu deosebiau cuvintele unele de altele, și scriau câte două și câte trei cuvinte împreunate, cu credința că formeză un singur cuvânt, precum: „deschidevoiū“, „ardeovor“, „apropriarise“, „aruncaiva“, etc.

4. Dar cea mai mare lipsă ce dovedim în limba acestor scrieri, considerată ca limbă literară, este topica cuvintelor și a propozițiilor în frasă. Nici o preocupare aparentă de claritate și de legătură între deosebitele membre ale propozițiunii sau între deosebitele membre ale frazei. Ca consecință este lipsa de ori-ce concept clar în privința punctuației. De pildă: *„podoabi easte împărăția ceriului griunțului de muștarî. ce luo omul și semînî întru agrul lui. ce mai micî easte de toate sementele. E cându creaste mai mare de toate vearzele easte. și va fi lemnû...“* Propozițiunea „ce mai micî easte de toate sementele“, (lăsând la o parte faptul, că raportul de comparație nu este destul de clar, din pricină că „de“ se întrebuiința în loc de „decât“), pare că depinde de prima propozițiune, care e principală. La această legătură ne îndreptățește faptul că propozițiunea în chestiune începe cu relativul „ce“, ca și grupa de propozițiuni anterioare, cu care ar păre că are raport de omogeneitate; iar pe lângă acesta și faptul că după ea vine un punct și literă mare. Traducând în limba de azi, frasa ar avea această construcție: „Impărăția cerului este asemenea grăunțului de

muștar, pe care-l luă omul și-l semănă în țarina sa, care este mai mic decât toate semințele“, unde e evident orî echivocul, orî lipsa de legătură logică. În realitate însă, al doilea „ce“ este întrebunțat în locul demonstrativului orî pronumelui personal și propozițiunea respectivă se lîgă cu cele ce vin după ea, iar nu cu cele anteriore. Adică ar trebui să fie: „Impărăția cerului este asemenea grăuntelui de muștar pe care un om îl ia și-l sémănă în țarina sa. *Acesta* (sau: *El*) este mai mic decât toate semințele, dar când crește este mai mare decât toate buruienile...”

Analisa acestei frase este tipică pentru incoherența construcțiunilor sintactice în acéstă epocă.

II. În epoca mitropolitului Simion Ștefan și a lui Varlaam (1642--1652), limba scrierii este ce-va mai formată, dar e departe de a avé aparența unei limbi literare. Ast-fel :

1. În privința *ortoepiei* găsim aceeși lipsă de fixitate, aceeși lipsă de simț literar. Ast-fel găsim forme ca „Dumnezău“ și „Dumnezu“, „înfrămsătat“, „văzând“, și totuși „luînd“; „socotind“ și „soco-tindă“, „pentracea“ (=pentru aceea), „porincă“ și „poruncă“, „romăni“ și „rumănește“, „cești“ în loc de „acestei“, „ustenit“ și „usteniîntă“; „pementescă“ și totuși „pămîntă“, „mîrg“ și „mărgăndă“ în loc de „merg“ și „mergînd“, „sănguri“ în loc de „singuri“; apoi „căotîndă“, „vrătos“, „daori“ (=„două orî“), „zeacea“ în loc de „zicea“; „hiți“ și „vor *hi* scrise“, alături de „milostiv *fîi* mie“; „pri“ pentru „prin“, „cărtulari“, „giudeț“, „țărăle“, etc. Remarcabile sînt multe forme cu care se presentă persóna III a ind. pres. de la verbul „a fi“: „sămtă“,

„sântu“, „sintu“, „simtă“, „simtu“. Totuși găsim relativ mai multe forme care vor rămâne întocmai în limba literară. Ast-fel: „smeri“, „acela“, „casa“, „smereniei“, „fariseu“, „sufletul“, „roadă“, „plăti“, „milă“, „multe“, „doamne“, „fără-de-legile“, „capului“, „faptele“, „clevetia“, „bune“, etc.

2. În privința *vocabularului* găsim în afară de slavonisme și ôre care provincialisme: „tvoreț“, „obi-cini“, „tălcovnici“, „ticăiteaște“, „chelsug“, (=chel-tuêlă), „se ucidea“, (=se lovîa), „am cursă“ (=am mers) „săvai că“, etc. În colo găsim cuvinte,— precum se vede și din cele spuse la punctul 2 — care vor rămâne în limba scrisă și mai departe.

3. *Formele gramaticale* nu sînt fixate nici în această epocă. Găsim, de pildă, forme de genetiv ca „limbiei“, pe lângă „cărții“; „mîriei“ (=mării), pe lângă „besérecii“; apoi vorbe deosebite, împreunate, ca și în epoca precedentă: „teaî“ (=te-ai), „mîai“ (=mî-ai), „carelei“ (=carele e), „cumui“ (=cum e), „cearehi“, (=care va fi); în fine, forme verbale ca „nu uitareți“, „postescumă“ (=mă postesc, postesc), care nu vor rămâne mai departe în limba scrisă.

4. În privința *sintactică*, limba scrisă se pare că a făcut progrese; nu mai face impresiunea confusă, a limbii coresiane. Une-orî găsim peri-ode întregi, care se pot urmări fără să rătăcescă gândirea, deoarece dependențele cugetărilor sînt relativ bine arătate. De pildă din cuvîntul lui Vasile Vodă la Cazania lui Varlaam: „*Dintru cât s'au înduratū Dumnedăū di întru mila sa de ne-au dăruitū, dăruimū și noi acestu darū limbii românesci,*

carte pre limba românească, întâi de laudă lui Dumnează, după aceea de învățatură și de folos sufletelor pravoslavnică“. Frasa care urmăzează nu mai are însă cursul atât de regulat, din pricina inversiunilor: „Să (dacă) easte și de puțin preț, iară voi să o primiți nu ca un lucru pomenescă, ce ca un odoră cerescă și pri însă cetindă pre noi pomeniți și întru ruga voastră pre noi nu uitareți și hiți sănătoși“. De multe ori însă frasa începută bine și bine susținută, se încurcă din pricina neclarității cu care se întrebuințează relativul „care“. Iată un exemplu din Predoslovie Noului Testament al lui Simion Ștefan: „...vădăndă măriă ta că noi, rumăni, .. nu avemă niciu testamentulă cel nou, neci cel vechi de plină întru limba noastră, măriă ta... miai poruncită să caută în popi miei preuți cărtulari... cari să știe isvodi testamentulă cel nou... din limba grecească, și slovenească, și latinească, carea văzândă porinca măriiei tale am și făcut...“

În topica vorbelor din propozițiune, pe lângă numeroasele inversiuni, provenite probabil din pricina influenței limbilor din care scriitorii bisericești traduc, găsim unele particularități care nu vor rămâne și care îngreuează mersul vorbirii, ca de pildă: „Testamentului cel nou a Domnului nostru a lui Is. Hs“.; „și pre fariseu micșor“ (=il micșoră); „iară pe vamăș îndreptă“; „pentru cici că si osindi pre sine“, etc

III. În a treia perioadă (sfârșitul secolului XVII), găsim un mare regres în unele privințe în Moldova, și un mare progres în aceleși privințe în Muntenia. Limba din tipăriturile lui Dosoftei este

inferiōră de multe ori limbii lui Varlaam, pe când limba din Biblia lui Șerban represintă punctul culminant al tendenței spre alcătuirea unei limbi literare.

1. În privința *purității fonetice*, limba lui Dosofteiū este mult mai provincialisată decât aceea a lui Varlaam sau Simion Ștefan. Acesta provine cu deosebire din modul cum Dosofteiū tratăză pe „i“, pe care de multe-ori îl suprimă sau îl înlocuesce cu „î“ și chiar cu „îū“. Ast-fel găsim forme ca „zîs“, „zîle“, „auzîndu-le“, „răsîpîțîi“ (risipiți-i), „deșertaț“, (= deșertați). Forme care la Varlaam aveau pe „f“, spre exemplu „fierile“, le găsim cu h: „herile“.

Cu totul alt-fel apare forma cuvintelor în Biblia lui Șerban.

În afară de întrebuiințarea constantă a lui „ŭ“ la cuvintele nearticulate și a diftongului „ea“ în loc de „e“, ce se găsesc și în tipăriturile de mai nainte și sînt nisce fenomene fonetice aprópe generale ale limbii vorbite din acea vreme, — și în afară de alte neînsemnate particularități dintre care unele încă și astăzi sînt în litigiū, *ortoepia* din Biblia lui Șerban este aceea a limbii literare de azi. Iată o probă: „*Vrîndŭ să să ducă den lumea aceasta bunul și unul putearnic dumnezău, domnul nostru Is. Hs. și numărînd în mîinile credincioșilor slugilor sale, talantul cel de trebuință, cu mare arătare leau poruncit zicîndŭ: neguțitorîți până voiŭ veni... și aceasta pentru ce? pentru că are a lua sama și pentru aceastea și pentru dobînda lor. Cîndŭ? până voiŭ veni, zice, adecă la a doŭa venire, la cea înfricoșată,*

și prea direaptă judecată, prea direaptă îi zică pentru că la aceasta judecătoria, ca unu dumnezeu, nu poate să greșască, greșiții nu pot să știe ascunze greșalele lor, și răspunsul ce este să fie nu se mai preface; precum se vede dară puțină este vreama întru care avem a neguțitori talantul dumnezeescului dar.

2. În privința vocabularului, iarăși limba lui Dosofteiș e inferioară, având multe slavonisme, care nu se găsesc în Biblia lui Șerban. Se pare că petrecerea lui în Polonia și faptul că și-a tipărit multe cărți în acea țară este pricina de căpetenie a acestei particularități. Ast-fel influența slavă se arată mai persistentă în Moldova decât în Muntenia.

3. Acelaș raport între tipăriturile lui Dosofteiș și Biblia lui Șerban îl găsim și în privința formelor gramaticale. Forme necorecte ca „cărțile“, „primițu“ (=primiți), cetițu (=cetiți) „veț“, „acestă veaciū“, apoi forme arhaice ca „șezum“ „plân-sămū“, și împreunări de cuvinte ca „deteaș“ (de te-aș) sau „denuteaș“ (=de nu te-aș) „deacăroră“, cum sînt la Dosofteiș, se găsesc prea puține sau chiar de loc în Biblia lui Șerban.

4. Tot ast-fel în privința sintactică. Iată câteva particularități ale sintaxei lui Dosofteiș, care dau scrierilor sale un aer mult mai arhaic și mai puțin literar decât Bibliei lui Șerban: „la vorova ce (=la care) ne strînsăm“; „prin (=pentru) Sionū“; „uitate“ (=a te uita); „isbîndile a vitejilor“; „acesta fericitulū Luca“ (=acest fericit Luca); „a vedé svântul (=pe sfîntul) ingerū“, „și era cîntînd și evlaviindū pe Dumneđău“. Afară de acestea,

farsa lui Dosofteiū este încâlcită și fără un accent clar, care să ne pună în stare de a o citi cu înțeles. Cine ar puté să înțelégă dintr'o dată o frasă ca acésta: „*Iară ei deacă se întórseră zicînd că fericitulū Teodor a zîs cum mai cu sîrgū trebuie să fie venitū Impîratul cu Dumneđeiî sêi, cu cei mai mari*“? E cu neputință, citind acésta frasă, să pui un accent care să călăuzescă mintea în reproducerea înțelesului, chiar dacă scim că „*zicînd*“ are valórea de „*ziseră*“. De aceea și punctuația mai mult încurcă cetitul decăt îl ajută. Ast-fel în exemplul: *Drept aceea și Lichinie doria să vorovescă cu dânsu. Săvai că au đis că-i creștin și-i grêta de idolî*“ punctul de la mijloc, accentuat prin faptul că după el propozițiunea începe cu literă mare, desparte două idei care sînt într'o așa de strînsă legătură, în cât ar puté fi puse și în ordinea inversă.

După exemplul citat mai sus se vede însă că sintaxa din Biblia lui Șerban a dobîndit aprópe consistența desăvârșită. Vorbirea se desfășoră cu ușurință în període lungi și numai rare-ori avem vre-o nedomirire asupra legăturii logice dintre idei. Astfel pasagiul de mai sus se continuă în modul următor. „*Și auđindū acésta, eū smeritul domn* (vorbesce Șerban Cantacuzino, Domnul,) *den gura domnului mieū adesea a zice: privighiați, că nu sciți în ce cés domnul nostru (=vostru?) vine, cunuscutu-mă-am datorie nepărăsită, înainte de a sosi sfîrșitul nemernicieî mele, după darul ce mi s'au dat den mila lui dumnezăū să neguțitorescū duhovniceasca neguțitorie, și să dau celor ce sîntū sub ascultarea noastră talantul care mau încrezut domnul*“. Din el vedem că mersul

frasei nu este destul de clar, din pricină că incidentele nu sînt destul de bine așezate înăuntrul frasei principale: „și, auzind acesta, cunoscutu-mi-am datoria neștrămutată să neguțitoresc.... și să dau“; și 2° din pricina întrebuintării lui „care“ fără prepozițiunea „cu“ pe care o cere verbul: „*cu care* m'aŭ încrezut“.

Conclusia ce trebuie să o tragem din observările de mai sus este că limba literară la sfârșitul secolului XVII era pe drumul de a dobîndi forma definitivă, dar n'a putut-o dobîndi, din pricină că evoluțiunea ei a fost întreruptă brusc de influența grecască. Totuși, din monumentele acelei epoci ni s'aŭ păstrat elemente prețioase, pe care le putem lua de temelie în formarea limbii noastre literare, care de altminteri, din pricina multiplelor influențe ce a suferit în secolul XIX din partea literaturilor streine nu este încă nici pînă astăzi pe deplin formată.

Observare. Pe baza celor expuse în acest capitol să se facă aplicațiune la limba literară din sec. XIX.

ISTORIA SCRIERII LA ROMÂNÎ.

Primul alfabet al Românilor.

Limba oficială a Daciei după cucerirea și colonizarea ei de către Romani eră limba latină. Cu timpul limba latină vulgară adusă de coloniști s'a transformat, mergând din ce în ce spre faza unei limbă deosebite și de sine stătătoare. Această limbă nouă — limba română — a trebuit să aibă o scriere.

Avut-au Românii, când au scris întâi, un alfabet latin, ori s'au servit de la început de cel slavon?

Răspuns la această întrebare nu se poate da; dar este foarte probabil, că înainte de a fi adoptat alfabetul slavon s'a întrebuințat literele latine, căci găsim — cu mult înainte de a se fi pus de cine-vă problema scrierii cu litere latine — încercări de a se scrie cu literele acestea.

Așa este la 1660, subscrierea Ilincăi, fata lui Pătrașcu-Vodă, nepoța lui Mihai-Vitezul :

1 cu ilnka fatelu pătrasho vodă

Oricum să fi fost, primul alfabet cunoscut este acela pe care-l numim astăzi *vechiu* sau *cirilic*.

Alfabetul vechiu.

Este o părere răspândită, că alfabetul întrebuințat oficial de Români până la 1860, și numit în de obște *cirilic*, a fost alcătuit de călugării Metodiș și Ciril. Părearea acesta e cu desăvârșire inexactă.

Începând de la secolul IX încôce, popoarele slavo-bul-

gare s'au servit de două alfabete diferite: unul se numește *cirilic* și altul *glagolitic*. Care a fost inventat de Metodiū și Ciril? Cel mai vechiū, adică cel glagolitic. Și iată de ce: Călugărul Hrabru, care a trăit pe la începutul sec. IX, ne spune că Slavo-Bulgariū, n'au avut alfabet înainte de creștinare. Scim pe de altă parte, că Metodiū și Ciril au creștinat pe Bulgari și au alcătuit un alfabet. Mai vechiū fiind cel glagolitic, rezultă că acesta se datorește lui Metodiū și Ciril.

Cel d'al doilea alfabet, numit — cum se vede, pe nedrept — cirilic, a fost alcătuit mai târziu. S'a crezut mult timp că autorul este episcopul Clemens (sec. IX — X); însă, în urma cercetărilor profesorului de vechea limbă slavă de la Universitatea din Lipsca, Leskien, s'a dovedit că nu se pôte atribui lui Clemens paternitatea alfabetului.

Prin urmare nu putem afirmă nimic în privința originii lui. D. Sbiera a emis părerea că acest alfabet, format din uncialele grece și din câte-vă caractere glagolitice modificate, a fost alcătuit de un Român și apoi a trecut la Slavo-Bulgari. Acastă părere nu e dovedită până acum.

Ceea ce putem cu siguranță afirmă este faptul, că nu Ciril este autorul, că numirea de „cirilic“ e greșită și de aceea l-am și numit „alfabet vechiū“.

Valórea fonetică a semnelor din alfabetul vechiū.

Alfabetul vechiū are următoarele litere:

а аз, в buchie, г vede, д glagoli, е dobru, є iest, ж juvete, ѕ dzialo, з zemle, и ije, ї i, к cacu, л liude, м mislete, н naș, о on, п pocoī, р riță, с slovu, т m tyerdu, ѕ ucu, ѱ u, ф fertă, х hīer, ѱ psi, ѱ ot, ц ți, ш ѕa, ѱ ѕtea, ч cerfu, з ior, к ier, м ieri, к iet, ж ius, ю iu, ѱ iaco, ѱ iа, ѱ ipsilon, ѱ în, ѱ gea, ѱ tita, ѱ esi.

Unele din ele servă și drept cifre:

а 1, в 2, г 3, д 4, є 5, ѕ 6, з 7, и 8, ѱ 9, ї 10.
к 20, л 30, м 40, н 50, ѱ 60, о 70, п 80 ч 90.

р 100, с 200, т 300, s 400 ф 500, х 600, ψ 700.
 w 800, ц 900, ш 1000, ж 2000.

Unele semne din acest alfabet au o valoare fonetică determinată; altele însă au o valoare nesigură sau variabilă; în genere regulile fixe nu există pentru acestea, dar cu ore-care aproximațiune se poate stabili valoarea lor.

Iată pe cele nehotărâte :

1) **С** și **з**. Cel dintâiu se întrebuințează pentru sunetul compus *dz*: cel-lalt pentru sunetul *z*: **Сжлѣ, Сжк** — *зж-блжж, зѣд, зори, дезлега*.

2) **и** și **і**. În genere **і** e lung și se pune la mijlocul cuvintelor sau la început; iar **и** e scurt și se pune la fine: **Фраци, мѣне, їнїмж, Фхцарнїчїн**.

3) **о** și **w**. De obicei primul se întrebuințează pentru *o* de la mijloc sau de la fine; iar cel-lalt pentru început, reprezentând într-o cât-vă nuanța *uo*: **copж, nopж, — wмж, wржж**.

4) **с** și **оу**. Obicnuit la începutul cuvintelor se scrie **оу**, iar la mijloc și la fine **с**: **оунде, оун, — ксмхтрс, кос**.

5) În privința lui *u* mut de astăzi, vedem că în textele vechi se reprezintă întreg sau jumătate și în acest din urmă caz se întrebuințau semnele **ж** și **к**: **калс, калж, калк**.

6) **ж** și **к**. Aceste două semne se întrebuințau pentru *ă* și *і*, fără însă să putem da regulile precise când avea o valoare și când alta. Am pute spune că **ж** înfățișează mai ales pe *ă*, iar **к** pe *і*. Acest din urmă semn se întrebuința și pentru *ă* final accentuat: **роугзмс-не, роугжн-дс-не, пзмжнтсль, бснж. фжкжнд, лжжж**.

6) **ѣ** a avut valoare și de vocală și de consună și de grupă; îl găsim în texte reprezentând și sunetul *i* și *n* și în: **ѣжж. мж-ѣка, ѣнцѣлѣуєци ѣцѣлєнтсѣ**.

7) **ю**. Cu acest semn se reprezintă diftongul *iu*: **юте**.

8) **ѣ**, **ѣ**, și **ѣ**. Aceste trei semne au o valoare foarte nehotărâtă și chiar în textele cele mai vechi, cum e Codicele Voronețen, există confuziune. Se poate dice că în multe cazuri, **ѣ** reprezintă diftongul de azi *ea* și pe *e* de azi; că **ѣ** reprezintă pe *ia*: iar **ѣ** diftongul *ia* sau trifdngul *iea*: **ѣрѣ, мѣрѣѣ, чѣрѣрѣ, лѣує, єж ѣ, ѣвѣѣѣ, єжкѣрѣѣ**.

Istoricul alfabetului vechi.

Alfabetul vechiù avea 43 de litere și-l găsim întrebuițat întreg în secolul XVI și XVII. Dela finele acestui secol încep a se introduce serioase modificări, de vreme-ce se observase că sînt pré multe semne. Ast-fel, în Biblia din 1688 vedem că semnele **S** și **W** sînt cu desăvîrșire lăsate afară.

Prima reformă importantă în alfabetul vechi o face Ienache Văcărescu, la 1787. El tipărește atunci o gramatică, în care citim:

[Din prefata gramaticii].

Прѣ чинстѣтүүлѣн, Сѣинцітүүлѣн, юбитѣриулѣн де Дѣм-
незѣу епископ асѣинтен епископѣн Рѣмникулѣн шн Краішвен
Сѣарѣ Нѣулѣн Северѣн, Кѣр Філарет.

Шин ла чинэ хатү сз күвинэ дсз дхэтэрѣ мещешуга күвжнтүлүн? дз кжт ла андрептзтбруга дз күвжнтүл дзвжрүлүн шин ла чѣ хат сз подѣ черка металуга дүрүлүн шин дошнтүлүн дз кжт ла пятра чѣ черкзтбаре.....

Дар кждѣ шй грамѣтика ачѣста сау ман кѣне сз
зѣку Обсервациѣн асѣпра Идѣнтѣзмѣн лѣмѣн ноастрѣ .рн
стѣрѣк чѣ сз ѣфлз ѣкѣм дѣпз Регѣлѣе грамѣатѣчѣсѣн нѣ
ѣсте дз ѣлтз лѣмѣз ; чѣ фѣцѣш кѣре нѣ аѣ кѣте пѣцѣне
грамѣатѣчѣн, чѣ ѣсте дѣ лѣмѣа рѣмѣжѣсѣкз чѣ нѣ ѣре .р
стѣрѣк ѣн нѣче ѣна пѣжз лѣкѣм, ѣмѣа пѣтрѣен ноастрѣ
прѣн кѣре кѣвѣжѣтѣзм, лѣмѣа кѣ кѣре нѣ .ркѣнѣзм мѣрѣлѣн
Дѣмѣнѣѣу прѣсѣлѣвѣндѣл .ртрѣу .ркѣнѣзчѣѣѣ Трѣѣнѣн чѣн
дз ѣ фѣнѣцз, лѣмѣа кѣ кѣре кѣвѣжѣтѣжѣндѣ пѣтрѣчѣм вѣ
цѣѣрѣк ачѣстѣз вѣрѣмѣлѣнѣкз шй нѣдзжѣдѣнѣд дѣвѣжѣндѣрѣ
ѣчѣн стѣтѣѣѣнѣче нѣ стѣрѣдѣѣм а ѣ кѣжѣнѣга.....

ГРАММАТИКЪ РЪМАНЪСКЪ
КАРТЕ Д ЖНТЖЮ

Грамматика іаҥте мещешугул ксвжнтүлүн каре аратъ
конструкциа сау сіндажис, адикъ алкзтүһрѣ пѣрцилор

кѣвѣнтѹлѹи ши ѡрдограѣи, кѹ кѣре сѣ поѡтѣ нецїиѣ а скрієре бїиѣ ши мѣцїшѹцїє.

Слѡва іѡсте ѡ пѣрте мїкѣ ѡ глѣсѹлѹи ши нѹ сѣ пѣ-
пѣрте ши лѣ нон сѣнтѹ слове трѣнзѣчи ши трѣи а, б, в,
г, д, е, ж, з, і, н, к, л, м, н, о, п, р, с, т, ѡ, ф, х, з, ж,
ѡ, ц, ч, ш, щ, ѣ, ѡ, ѡ, ѡ.

Джнтрачїстѣк сѣнт глѣснїче нѡѡѡ, а, е, і, н, о, з, ж,
ѡ, ѡ, ши неглѣснїче Дѡѡѡѣчи ши патрѹ: б, в,... etc.

Acı vedem cã scöte din alfabet urmãtöarele semne :
s, s, ѡ, к, ѡ, ю, ѡ, ѡ; asemenea în listã literelor nu
figurẽzã k și ѡ, dar în scrierea lui se întrebuintẽzã. Rẽ-
mãn 33 de semne.

Eliade face apoi o importantã reformã cu gramatica
sa din 1827. Înlãturã din scris spiritele și accentele, precum
și urmãtöarele litere : н, ѡ, ѡ, ѡ, к, ѡ, ю, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ,
lãsând afarã și pe S și ѡ, care fusese mãi din nainte
pãrãsitate. Rẽmãn decı la el 29 de litere.

Intr'o gramaticã tipãritã în tipografia lui Eliade la 1835
alfabetul este redus la 27 de semne : а, б, ч, к, д, е, ф,
г, х, і, ж, л, м, н, о, п, р, с, ш, т, ц, в, з, s, ѡ, ж.

De atunci se încep încercãri seriöse cu alfabetul latin :
Eliade tipãresce la Bucuresci „Curierul român“, Cipariũ
la Blaj „Organul luminãrii“ și Laurian cu Bãlcescu în
Bucuresci revista „Magasin istoric pentru Dacia“.

Peste cãțї-vã anı mãi töte cãrțile se tipãrirã cu un
nou alfabet, care se numesce *alfabet de transițiune*, adicã
vechїul alfabet cu slove, în care se introduserã cãte-vã
semne latine. La 1863 Alexandri înlocuesce în tipãriturile
sale pe ѡ și ж cu і.

În aceste diferite alfabete de transițiune nu existã nici
un fel de regulã. Prima modificare ce se face este sã
se deã chїar literelor vechї o tãeturã mãi apropiatã de
a celor latine. De exemplu р continuã a se întrebuintã
pentru r, dar і se dã exact forma p. Scopul acestuї al-
fabet este numai sã familiarizeze ochїi cititorilor cu sem-
nele cele nouë, ca sã se pötã introduce mãi ușor literele
latine.

Dupã ce la 1860 s'a decretat introducerea oficialã a
alfabetuluї latin, lumea s'a mãi servit cãțї-vã anı de al-

fabetul de tranziție, dar curând reforma s'a întins peste tot, caracterele străbune — care sînt caracterele întregii lumi civilizate — au devenit comune tuturor Românilor și așa numitele „cârlige cirilice“ sînt privite așî ca antichități.

Ca să se vadă, cum s'a schimbat vechiul alfabet în cursul secolelor, dăm aci o serie de reproduceri în facsimile, atît pentru scrierea de mână, cît și pentru cea tipărită, și în urmă câte-va alfabete de tranziție.

Scriere de mână din secolul XVI.
(Codicele Voronețean).

мисоу ю шѣра ѿ дѣрзаци, шншгѣ
 лѣрѣ шѣрѣ блѣдоу рѣдѣти нѣра
 нѣмѣлѣ шѣтѣ, ѿ тѣлоу ю шѣтѣ
 тѣхѣ соу сѣмѣноу ѿ дѣсѣтѣ. шншгѣ
 нѣ дѣтѣ пѣвѣлѣ дѣмоу тѣ пѣлѣ свѣсѣ
 цѣ рѣлѣ дѣсѣмѣ шншгѣ дѣ дѣсѣ
 мѣсѣ шншгѣ дѣ дѣ тѣ рѣнѣ лѣ по дѣ
 цѣсѣ. дѣ тѣ нѣ дѣ рѣлѣ мѣсѣ тѣ.
 дѣ шѣ тѣ пѣвѣлѣ шншгѣ дѣ прѣ
 лѣсѣ, дѣ лѣсѣ тѣ рѣ нѣ шншгѣ нѣсѣ.
 нѣоу вѣ рѣ нѣ цѣ нѣсѣ соу фѣлѣ тѣ
 лѣ нѣ дѣ лѣ оу ѿ тѣ. дѣ тѣ нѣсѣ нѣ
 фѣ рѣ нѣсѣ тѣ рѣ шншгѣ сѣтѣ, шншгѣ
 сѣ дѣ нѣсѣ бѣ нѣоу пѣ рѣ рѣ лѣ сѣ рѣнѣ: ѿ шѣ

Transcriptie

—nicu iuo era adurați și ședea
lângă o zăblélă uin giurelu ceia era
numele evti, acela purtat
tu cu somnu adă(n)catu, și gră-
indu Pavelu de mu(l)te plecāse
giurele de somn și căduz di in co-
marnicu diinra(l)treile podu

gîosu. deaci luară elu mortu.
deştîinse pavelu şî cădzu spri
însu, de lu cupriense şî dzise.
nu vorovireţi că sufletu(l)
lui intru elu îaste. deaci se suide
frânse pânre şî gustu şî bă-
sădui de biu pânără la zori: aşa

Scrisoare de mână din secolul XVII.

[illegible]

† Adecă e(ŭ)jupă(nl) Buzi(n)ca ve(l) Cluc(er) scrisa(m) și mă(r)tu-
 a(l) mieu zapi(s) ca să fie de mare cred[in]ă la mână satulu(i)
 cu(r)ți(l) cu(m) să se știi că mîa(ŭ) fo(s)tu mii rumăni dați și
 miluiți de răposatu(l) Mihaiŭ voevo(d) pe(n)tru drea(p)tă și cre
 di(n)ciosă slu(j)bă ce ia(m) slujitu pren ță(r)î striine, deci
 și în u(r)ma lu Mihaiŭ voevo(d) miluitumaŭ și răposatu(l)
 șă(r)ba(n) voevo(d) iară pe(n)tru drea(p)tă și credi(n)cioasă slu(j)bă
 slujitu, iară după aceea(s)tă că(n)du a(u) fo(s)tu acu(m) în-
 crești(n) Mate(iu) Ba(s)raba voevo(d) deacă a(u) văzu(t)
 răposa(ți) do(m)nî na(ŭ) vrutu să spa(r)gă, deci
 cu satu(l) cu(r)ta ca să fie rumăni cum a(ŭ) fo(s)tu și
 vreame; deci intracea satu(l) cu(r)ta na(ŭ) suferit să fii
 rumăni de(c)i au venitu de sa(u) păratu cu [m]îne nai(n)tea do(m)nu
 și ia(m) răma(s) ca să mi fii rumăni stă[ță]torî deci a(u) venitu
 de sa(ŭ) ră(s)cu(m)pă[ra]tu de la mine de ru[m]ănie de a lor bună voe
 dre(p)tu banî [gata] patru sute de gal[beni] ca să fii în pa(ce)
 și slobozi de rumăni e(i) și feciorii lo(r) că ți le va da
 în vea(c) iară cin(e) se va i(s)piti di(n) feciorii a(ŭ)
 ne di(n) rude(le) meal(e) să(Ŷ) rumănească acela să fii
 proclitu și afurisitu de 318 ote(ți) ce să(n)tu în vînichii
 și să a(i)bă pa(r)te cu Iuda și cu Ariia la u(n) lo(c) și la
 a noa(s)tră fo(s)tau mu(l)ți boiarî mă(r)turii și marî și mi(c)î
 cari(i)șî vo(r) pune ma(Ŷ) jo(s) pecețil(e) și i(s)călituri(le)
 și pe(n)tru ma(Ŷ) adevărită credi(n)ță pu[su]mia și eu peceată
 și i(s)călitura ca să se știi și să se crează. Pi(s) a(z) Iva(n)
 Mșta Martie 12 dni vleat 7147 (1639)

Buzinca vel Clucer.

Scriere de mână din secolul XVIII.

Insemnare pe o condică din timpul lui Mavrogheni.

La: 1788. La trimis mării sale prea înaltatului nostru
 domn nicolae petru mavrogheni voevod de la poarta în-
 părătescă a prea puternicului devletul împarații
 tunuri pe uscat incarcate în care. Care la maiu 19
 ale acestui an au sosit aici în domnăscă curte a mării
 sale în politia bucureștilor. Deci pentru ca să
 fie știut acest împărătesc har ce lau făcut mării sa-
 le de la împărăție intru cinste și intru semnul
 sadaclăcului mării sale, Sau scris în condica
 divanului domnesc al țarei rumânești și s'au
 iscălit de dumnealor veliții logofeți, —
 H. No. 10. 1788

La 1788 s'au trimis mării sale prea înaltatului nostru
 domn nicolae petru mavrogheni voevod de la poarta în-
 părătescă a prea puternicului devletul împarații
 tunuri pe uscat incarcate în care. Care la maiu 19
 ale acestui an au sosit aici în domnăscă curte a mării
 sale în politia bucureștilor. Deci pentru ca să
 fie știut acest împărătesc har ce lau făcut mării sa-
 le de la împărăție intru cinste și intru semnul
 sadaclăcului mării sale, Sau scris în condica
 divanului domnesc al țarei rumânești și s'au
 iscălit de dumnealor veliții logofeți

Vel. log.

Tipăritură din secolul XVI.

(Psaltirea lui Coresi)

Кѡмнла лѹ доумнезе ѿ дїавонѣ воре
сн . дѣка въззю къ ман тойте лѣбн
ле аѡк ѡвжнтѡль лѹ доумнезе мліи
ва . нѡман нѡнрѡмжнін навзмь . шн хс
знсе . маден . ѿд . чинне четѣще сзаче
лѣгж . шн павель яплъ жвж скрне лако
ринть . рне . кълнтрѡб стѣрекж манврз
тѡ чинчнкѡвинте кѡ целесѡль мїеѡ сз
гржесѡ , кл шн ялалцн сзавзць де кѡ
тъ ѡѡжтѡнѣрекж де кѡвинте нежцелѣсе
жн рралте лѣбн : — дерепть ачѣа фра
цн мїен преѡѡцнаорь . скрнсѡвамь ачѣ
сте ѡзатнрн кѡ ѡвѣть . дѣмьскѡсь де
ж ѡзатнрѣ срзѡѣскж прѣ лѣбж рѡмжнѣ
сѡж . сѡвж фїе де жцелегж тѡрж . шн грз
мж гичнлорь . шнвж рогы кѡ фракцн мїен
сзчѣтнцн шнбн несѡкотнцн кѡвещн ве
дѣ лншнвж кѡсѡѡдеврѡ . влѣто зпѣ

Tipăritură din secolul XVII.
(Psaltirea lui Dosofteiu)

Ў Д А Т И Р Е
А СѢДЛѢН Пророіѣ Давидъ.

Пре Анмеж Рѣмжнѣскж кѣ
бѣга шн кѣ тѣятъ кѣ тѣмъ.

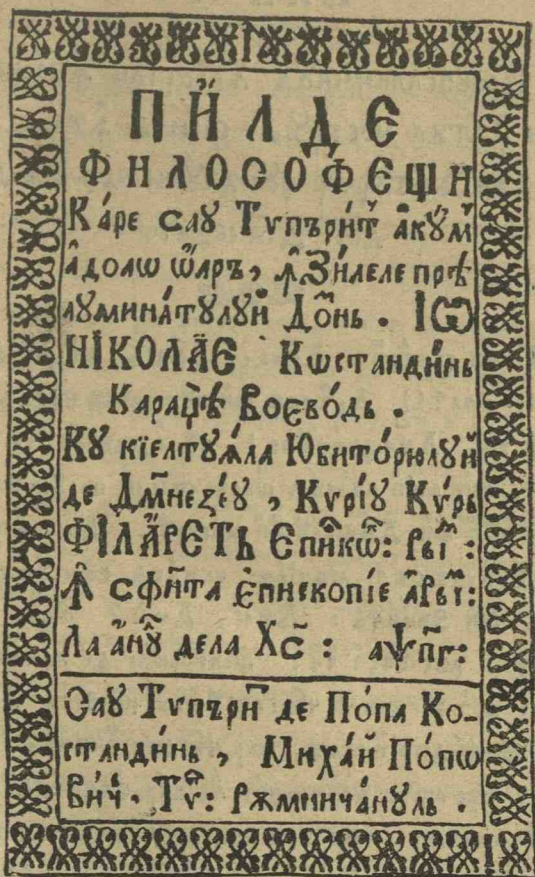
ПРѢЛѢМНАТѢЛѢ РѢНТѢ
ІС ХС. ІѢ СТЕФАН ПЕТРЪ БОЕ
ВШДЛ ДАВИДЪ, ЦѢРѢ МШДОВЕИ.

ДѢ СѢТЕЛ СЕРИПѢРЪ, А СѢЦНАШЪ ПѢРІНЦЪ ДА
КАЛАНШЪ СѢТЕИ БЕЛАРИ, Кѣ АНГѢ ШЕТИНѢ
ЛЖ РѢДЦА АН СѢКОТИТЪ ШН ЧЕРКАТЪ ПРѢ
СѢТЕЛ ПѢРЦА, ШН ДАЧІА ПРѢ ВѢРШѢРЪ, ТОКМІ
ТЪ РѢЧНІА АН ФШРТЕ Кѣ ШЕДРДѢ МАРѢ, ДѢ
СМЕРІТѢЛ ДОГОДѢН МНТРОПОЛІТѢЛ ДѢ
ЦѢРѢ МШДОВЕИ.

Б МОНАСТЫРѢ ОУНЕВЕСКО ТѢПОМЪ
АШЕРАДІА. АШЕТА Ш СОТВОРЕ СѢБѢ ЗРА.

Tipăritură din secolul XVIII.

(Pilde filosofesci).

Tipăritură din secolul XIX.

1832.

(Enhirid)

В А П Г.

Правослѣвникѣхъ Христіанъ ꙗ́вѣхъ шѣ
зѣче Тѣхъ нѣсѣхъ, фѣина ꙗ́хъ ѡ
вѣдѣ ꙗ́хъ тѣхъ рѣхъ рѣхъ чѣхъ нѣхъ
плѣхъ те
лѣхъ дѣхъ.

[illegible]

1) 88 кз. Кан: 6. 46:

2) $\Psi_{\Delta\Delta M}$, 108, 6,

Tipăritură din secolul XIX.

1832.

(Istoria Imperii Rosiene)

АНДІНТЕ КЪРЖЕНТАРЪ.

Амвизатѣра Исторій есте дин челе май анизмнате
рамбрий а цинцилор фолоситоаре, ка ына чн, пре-
ланга мблцаміръ де а кѣноаще лѣ дѣриле де майнаинте,
дин ырмазриле вьзбацилор стьзлѣчницй карій аѣ фьптѣ-
йт ани епоха лор соарта поноарилор, амфьцошазь фе-
лѣрѣтѣ а дѣнаре де аниѣмпьзрий, че пот фи омблѣй пѣ-
вѣлк ши аниѣш челѣй партикѣлар де повьзѣире.

[illegible]

Tipăritură din secolul XIX.

1839.

(Istoria vechiului Testament)

О ДУМНЕБУУЕ! ПУМАЙ КЖНД СЖНТЕМ АН ПРИМЕЖАІЕ НЕ-
АДУЧЕМ АМІНТЕ ДЕТІНЕ; ІАР ДУПЪ ЧЕ НЕ СКОДІ ДІН ТРЖНСА
ІАРЪШІ ТЕ УІТЪМ!

Інтр'ачѣ време ꙗнчепусе а рідіка Дѣмнезеѣ дінтрѣ
Ісраїлтенї кѣте ѡвїгѣз карѣ ꙗї скотѣ дін ꙗмпіларешї,
каре маї пѣ ѡрмѣ шї ꙗмпѣръцна асѡпра лор кѣнѣме де
жѡдікѣтор; ꙗнсь орї шї кѡм, кѣт се афла сѣѣт а сѣ-
менѣ жѡдікѣторї, тот авѣ шї ꙗї оаре карѣ апѣраре
ꙗнпротїва вѣрѣжмашїлор лор.

ІНТРАЧѢ ВРЕМЯ СЪРЬТѢ ІНЦЕРУА ДОМУЛЫ ЛА О ФЕ-
МЕ АЛ КЪРІА БЪРВАТ СЕ НУМБ МАНОЕ, ЗІКНА: ТХ ВЕЙ НА-
ПРЕ ХН ФІЎ П'АЛ КЪРУНА КАП ВРІСІ НХ СЕ ВА СЗІ, ШІ КАРЕ
СЕ ВА НУМІ НАЗАРИНЪН: АДІКЪ СФІНДІТ ДОМУЛЫ ШІ О-
РЖАХІТ КА СЪ ІСВЪВЪСКЪ ПРЕ ІСРАІЛ ДІН МЖІНІЛЕ ФІЛІС-
ТЕНІЛОР,

Дхѣ ачѣста ꙗ҃цєрѣа с'арѣтъ шї лѣї Маноа зїкѣндѣ:
прѣкѣа чє сє ва наѣ дїн фємѣѣ та, нѣ ва мѣнка стрѣ-
гѣрї, нїчї ва бѣ вїн сѣѣ алѣ бѣѣтѣрѣ бѣѣѣѣ: адїкѣѣ
карє ꙗ҃мѣѣгѣ; шї нѣ ва мѣнѣѣ нїмїка спѣркѣт: адїкѣѣ
чє опрѣѣѣ лѣѣѣѣ.

Пророція ачѣста а іудеулахъ се імпіані: центрукъ
Макоє ші къ соція са мѣскъръ хн фіѣ пре кар'а нѣ-
міръ Самсон. Ачест прѣхъ крескъ къ вѣрста ші фѣ
благословіг де Дѣмнезъ ші дѣрѣт к'о пѣтере къ тотѣ
деосѣбігъ.

О дѣтъ Самсон се погорѣ ку татъ сѣѣ ꙗꙗ ку мѣмъ-
са ка сѣ мѣргъ кѣтре Тамнота. ꙗꙗгъ аѣбѣгъ кѣлѣто-
риѣ ꙗꙗида еѣ аꙗроаꙗе де орашѣл Філістеніаор аꙗнѣгъ о

Tipăritură din secolul XIX.

1832.

(Evanghelia de la Smirna)

СФѦНТА ЕВАНГЕЛІЕ

ЧЕА ДЕ ЛА МАРКО

КАП 4.

↑НЧЕПЕРЕА ЕВАНГЕЛІЕІ а
ЛУІ ІІСХС ХРІСТОС ФІЛУАІ АІ
ДУМНЕЗЕУ.

2 Прекум с'а скріс ↑н про-
рочї: іатъ, еѣ тріміц пре ↑н-
цєрхл міеѣ ↑наїнтеа фєцїї та-
ле, каре ва гѣтї калеа та ↑на-
їнтеа та.

3 Гласуа чєлуї чє стрїгъ
↑н пустїе: гѣтїцї калеа Дом-
нулуї, драпте фачецї къръ-
ріае лѣї.

4 Ера Іоан ботєз↑нд ↑н пу-
стїе, шї проповєдѣуїнд ботє-
зуа покѣнїцїї ↑нтрѣ ертарєа
пѣкатєлор.

5 Шї мєрцєа ла дѣнсуа тоа-
гъ латѣрєа Іудєїї, шї Ієрус-
алїмєанїї, шї сє ботєза тоїцї
↑н рѣхл Іорданулуї дє ла дѣн-
суа, мѣртѣрїсїндушї пѣкатєлє
сале

6 Шї ера Іоан ↑мєрѣкат
кѣ перї дє кѣмілѣ, шї ерѣѣ
дє курєа ↑мпрєжѣрѣа мїжло-
кѣлуї лѣї, шї мѣнка акрїдє шї
мїєрє сѣлватєкѣ.

7 Шї проповєдѣуа, зїкѣнд:
вїнє дѣпъ мїнє чєл маї тарє
дє кѣт мїнє, кѣрѣуа нѣ сѣнт
вреднїк пакѣндуѣмъ сѣ ї дєс-

лєт курєаоа ↑нкѣлѣцѣмїнтєлор
лѣї.

8 Еѣ адєкѣ в'ам ботєзат
прє вої кѣ апѣлѣар ачєлєн вѣ
ва ботєза прє вої кѣ Дѣхуа
сфѣнт.

9 Шї а фост ↑н зїлєлє ачє-
лєа, а вєнїт Іісѣс дїн Назарє-
туа Галїлєїї, шї с'а ботєзат дє
ла Іоан ↑н Іордан.

10 Шї ↑ндатѣшї ешїнд дїн
апѣ, а вѣзѣт чєрѣріае дєскї-
сє, шї Дѣхуа ка ↑н порѣмѣ
погорѣндує прєстє дѣнсуа.

11 Шї глас а фост дїн чє-
рѣрї: тѣ ешїтѣ фїлуа мїеѣ чєл
нѣбїт, ↑нтрѣ карє бїнє ам воїт.

12 Шї ↑ндатѣ л'а скос прє
дѣнсуа дѣхуа ↑н пустїе.

13 Шї ера аѣоло ↑н пустїе
патрѣ зєчї дє зїлє, їспїтїндує
дє сатана; шї ера кѣ лїарѣлє,
шї ↑нцєрїї слѣжїа лѣї.

14 Шї дѣпъ чє с'а прїнс
Іоан, а вєнїт Іісѣс ↑н Галїлєа,
проповєдѣуїнд евангєлїєа ↑м-
пѣрѣцїєї лѣї Дѣмнєзєѣ,

15 Шї зїкѣнд: кѣ, с'а плї-
нїт врємєа, шї с'а апропїат
↑мпѣрѣцїєа лѣї Дѣмнєзєѣ; по-
кѣнїцїѣ, шї крєадцї ↑н еван-
гєлїє.

16 Шї умбѣлѣнд прє дѣнгѣ

Alfabet de tranziție.

1843.

(Prințul Român)

СФІНТА УНЦЕРЕ.

— Ачї 'н Бѣна-Весііре Сіон, е tot micterка!

Ачї сн ые те 'наа те, тоуї дрепуїї, миї де миї!

Бісеріка е Рагѣл, ка ши д'апроане Черѣл!

Ачї пророуї, апостолаї, сфінцуї, ииѣрї, морцуї вїї!

Ун глаб ачї де трѣпѣрї ве зї флоарса Цѣрїї тоатѣ;

Ун трѣп ачї се мишкѣ, ши зѣл мишкѣ tot;

Ве зї лѣмеа десѣрѣїтѣ ии доѣ, ремішкатѣ,

Ка пѣсте песте аѣ, ка вал дин вал ии not;

О пѣнѣ о десѣрте, ка пѣнте прелѣнѣїтѣ,

Дин поарта mare пѣнѣ л'алтарѣл сфінт ии фѣнд:

Фѣшиѣ лѣнѣ, пѣнте дѣ пѣрѣрѣ вѣпсїтѣ,

Пе са трѣк нѣмаї дрепуїї, че 'н дѣхѣл сфінт пѣтрѣнд!

Е пѣнтѣа че кѣндѣче ла Рагѣ, ла фѣрїѣїре;

Дар tot д'одатѣ пѣнтѣа, е греѣ де повестїт

Кѣ поате фї де слаѣ саѣ пѣнте де пеїре,

Маї мѣат де кѣт о мѣарте ла омѣл чеа кѣшпалїт.

Alfabet de tranziție.

1845.

(Magazin istoric)

MEMORIAȚA BISTIERȚAȘI STABRINOS.

Între sfârșimțurile scunete din nazfracțal, în
 care aș perit cea mai mare parte din scrierile kon-
 tinuorane a strumoniilor noștri din veacul de mij-
 loc, ne aș mai rmas o mikъ kъrticikъ skrisъ la
 1601 în limba greceaskъ modernъ, și tipăritъ în
 Benecia la anul 1742, în care se povesteste în ver-
 suri pimate viața și fantele bestitșali Mixail bitea-
 zla, eroșul și fala Romniilor. Astorșal, Grek de
 nașie și kontinuoranș al lui Mixail, sșutș care a
 slăjit kș panș de Bistierș, prekșim sinșșr mșrtșri-
 seșe, ne kșntъ kș mșltъ naibitate kșteva din întm-
 plărilor țele mai însemnate ale așestș prinșș, la
 care sș vede a fi lșat însșși o parte aktivъ. De și
 așeastъ mikъ eponee seamșntъ a fi mai mșltș o bio-
 grafie vepșifikatъ, tot nș este linsitъ de oare care
 frșmșseșși poetice, de oare care verșș, care adese-
 ori sș șrkъ pșntъ la esștazș. Privind'o însș ka kom-
 pșnepe literarș este denapte de a fi o kan' d'operș;
 stilșal este simplș, de mșlte ori monotonș, și fș-
 rș nișși în fel de podoabș oratorie, dar vșnosș,
 ilinș de naibitate și de o koloare foarte vie. Așe-
 ste kșalitșșși din șrimъ și daș mșltъ asemșnare kș

Alfabet de tranziție.

1846.

(Magazin istoric)

Grigorie Bodz sâtsl de lînele Neamtilor, w'aș fâkst pace de la Bizirîl Târquesk, mi aș mersș iar în Țarirrad, mi priimindsl kș bine Bizirîl, hăș dat Domnia iar în țara Mânteneask, ți hîrîl 'al îmbrêka kș kaftan de Domnie, brândș sș prinș nre boarîl Mânteneutl la mîrî, aș wîzșt Griropie Bodz askînsș în Țarirrad, mi aș trimisș Bizirîl în țara Mânteneask de aș kemat nre boarîl Mânteneutl, sș bie kș avel Domnș a lor la Poart, anșme sș 'l inoask Domnia. Deçi boarîl Mânteneutl, nemtiîndș nimik de benirea lîl Grigorie Bodz la Țarirrad, aș mi pîrșes mi aș mersș, soioml kș Domnsl lor la Țarirrad, mi kșm aș intrat înaintea Bizirîlsl, aș mi adșs nre Grigorie Bodz de unde era askînsș, mi nre lokș îmbrêkîndsl kș kaftan de Domnie, aș prinsș nre boarîl Mânteneutl mi 'l dedeș nre mîna lîl Grigorie Bodz, nre Mișal mi Konstantin mi nre Iordake Kantakșzinemti, fecorîl lîl Konstantin Postelniksl, nșmaș Șîrban Lorofîsl aș skînat așeam den rloat den naitlea Bizirîlsl, nș l'aș wîzșt nime țe s'aș fâkst. Șîl rîpezîndș mainte oameti sșl Grigorie Bodz, aș prinsș mi nre grîrîneasa lîl Șîrban Lorofîsl, mi merrîndș Grigorie Bodz în skîrîsl Domniel în Bîkșremti, hăș înkis nre tot la poarta kîrtîl domnemi în tîrîș, la Neamt, mi bîrîl țe aș lîat avel boarîl, am lîsat sș skrie Mânteneutl, iar noi ne întoarcem la rîndsl nostrî.

Î Dabîrlea Bodz, domnîndș kș pace, kș Domnie așwîzșt, mi kș țara întemeșat, era om bîrî mi blîndș, mi înkî ne ulînîndș 4 ani în Domnie, fîndș mi om bîrîrî, aș plîut datoria țe de obîute, mi l'aș înrîonat în mîrîștirea Bîrîova, țe este de dînsîl zidît, nșmaș temelia o aș zidît Miron Barnovskîe Bodz.

Alfabetul latin în limba română.

Cu mult înainte de introducerea oficială a scrierii latine în limba românească s'aŭ făcut diferite încercări de a se întrebuința alfabetul latin. Aceste încercări fură multă vreme isolate; apoi se generalisară și deveniră sisteme complete de scriere.

1. *Încercări în secolul XVI și XVII.* Cea mai veche încercare de scriere cu litere latine este a logofetului Moldovii *Luca Stroici*, care, între anii 1591 și 1595, a trăit exilat în Polonia cu Ieremia Movilă. El a scris *Tatăl nostru*.

Parintele nostru ce esti in ceriu, swinçaskese numele teu: se vie in pereçia ta, se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu. Penia noastre seçioase de noae astedei. Ssi iarte noae detoriile noastre, cum ssi noi lesem detorniczilor nostri. Si nu aducze pre noi in ispite, ce ne mentuiaste de fitlanul. Ke ie a ta in pereçia ssi putara ssi cinstia în veczîj vecilor Amen.

Observări. Pentru *ă* avem *e* și *a*. Sunetul *ș* se reprezintă prin *s* sau *ss*. Semnul *c* înseamnă une-orî *ç*, alte-orî *ț*. Sunetul *ç* se mai reprezintă și prin *cz*. *Ț* se reprezintă și prin *ç*. — *Fitlanul* = viciulul.

În secolul următor avem: traducerea *Catechismului* făcută de *Stefan Fogaraș* (tip. 1640); *Odă către doctorul Franz Paris Papai* de *Mihail Haliciu* (tip. 1674); *Catechismul* lui *Vito Piluzio* (tip. Roma 1677); *Psalmii* lui *Ión Viski* din Cluj (ms. 1697); în fine un dicționar din a doua jumătate a secolului XVII, atribuit de d-l Hasdeu unui *Anonim din Lugos*.

Ștefan Fogaraș.

Cred entrun Dumnedzeu, en Tatel á tot Puternik ro-ditorul tseruluj si á pæmentului si en Iesus Christus, en-trunul Fiul neszkut alseu, Domnul nosztru, care sze prinsze de Duhul szent, neszku den Maria Vergure, pæci szupt Pontius Pilatus, resztignisze si mori, engrupesze, a treja dzi dela morez esze skulæ, szuji szusz en tser, sede de a derapta Tateluj á tot Puternik, Dumnedzeuluj, de akolova si vinyetor a dsudeka viji si morci. Cred si en Duhul szvent; cred Beszereka Christianaszke; unetsune szven-cilor, iertatsune pekatelor, szhuletura trupurilor si viacza de vetsie. Amen.

Observări. 1. Sunetul *ă* se representă prin *ae* sau *e*; sunetul *î* prin *e*. — 2. Sunetul *î* (semison) se însemnăză prin *j*. — 3. Sunetul *ț* se înfățișeză sau prin *cz + a, o, u* sau prin *c + i, e*. — 4. *C* se însemnăză prin *k*, iar *č* prin *ts*. — 5. Sunetele *s, z, j* se arată prin grupele *sz, dz, ds*; de aceia *s* simplu se citește *ș* ca în unguresce. — 6. Pentru *ñ* însemnă *ny*. — 7. *Sze prinsze*: se intrupă — *Vergure*: fecióră. — 9. *Resztignisze*: = restigni se = se restigni. — 10. *Engrupesze*: = se îngropă. — 11. *Esze* = se cu un *e* protetic. — 12. *Unetsune* = unitate. — 15. *Szhuletura* = învierea.

Mihail Haliciu.

Kent szenetate, szerund la Voi, Romanus Apollo
La totz ketz szvente 'n Emperecie sedetz.
De unde kunostince asteptem si stince; fericse
De Amstelodam pren chetz szte 'n omenie typar.
Legse derapte au dat frumosze csetate Geneva,
Ecz vine Franciscus, cine-te Leyda, Paris!
Prindetz maene sorory cu cseszt nou oazpe; nainte
Fratzi, fretaczi ascultatz, Nymphele pasze kurund.

Observări: 1. Sunetele *ă* și *î* se representă prin *e, ae* fără a se deosebi între ele. — 2. Diftongii *ea* și *oa* se representă prin ambele litere. — 3. Sunetul *s* se reprezintă, ca unguresce, prin *sz*, iar cînd *s* este singur se citește *ș*. — 4. Sunetul *ț* se representă prin *tz* și prin *c + e, i*. — 5. Sunetul *c* se însemnează prin *cz* sau *ch*, iar *g* prin *g*. Sunetele modificate *č* și *ğ* se însemnează prin *gs* și *cs*. — 6. *I* semison se scrie *y*.

Vito Piluzio.

- Iest tu Krijsteno?
- Simpt pre mila lui Dumnedzeu.
- Cie arata Kristijnului?
- Acela kare cine credenca, szij ledzce krijstineska.
- Kum se ensilege kredenca?
- En doe taine kari simpt enkisi en semn kruci, asze iest, en euneciune, szij Troica lui Dumnedzeu, sziji entrupare, szij morte à Ispasitorul nostru.
- Cie iest euneciune, szij Troica lui Dumnedzeu?
- Arata ke en Dumnedzeu iest numai ò Dumnedzeria, kare iest en tri kipuri Dumnedzereski, szij se kiman: Tatul, Fiiul szij Dukul Suijnt.

Observațiuni: 1. Guturalele *ă* și *î* se însemnă *a*, *e*. — 2. Diftongii *ea* și *oa* se scriu numai cu vocala *e*, *o* fără nici un semn diacritic. — 3. Sunetele *ć* și *ġ* se scriu *ci* și *dzc*. — 4. Sunetul *ș* se scrie să simplu *s* sau prin grupa *sz*; iar *ț* se scrie *c*, fie urmat de *i*, fie singur. Uneori aflăm pe acest din urmă scris cu *s*. — 5. Sunetul *z* se scrie *dz*. — 6. *Krijsteno* = creștin. — 7. *Simpt* = sint. — 8. *Euneciunu* = unitate. — 9. *Se kiman* = se chemă, sub influența conjugării italiene.

Ión Viski

A lui szvent David Kraj și prorokul o szutyese csincs dzecs de soltari cari szkrisz cu meniile lui Viski Iános en Bulldogfalva 1697.

Observări: 1. Sunetul *ĩ* este reprezentat prin *j*. — 2. *S* singur se citește ca ungurește *ș*; iar ca să aibă sunetul curat *i* se adaugă un *z*. — 3. *C* singur este *k*, iar pentru *ć* se scrie ca ungurește *cs*. — 4. Semne diacritice nu aflăm, afară de accentul unguresc.

Dicționarul anonimului.

Macsín. Madzere. Mjelushel. Acip. Měturě. Měr. Masě. Margsine. Agsung. Měnyios. Adeseory. Maj. Mak. Maré. Mě. Měgar. Menuntzel. Merturiě. Měcsinish. Měczě. Měj. Měně. Měnyé. Menuntedz. Enderět. Moshě. Bulgěraskě.

Observări: 1. Nici un semn diacritic sub litere: dar semne diacritice de asupra literelor. — 2. Același sunet în mai multe feluri: *ĩ* scris *y* și *j*; *ț* scris *ci* și *tz* și *cz*. — 3. Sunetele *ĩ* și *ă* reprezentate prin același semn: *ě*. — 4. Diftongii *ea* și *oa* nu au situațiune lămurită. Uneori *ea* se însemnă cu *è*, alteori cu *a*; *oa* se scrie ca simplul *o*. — 5. Sunetele *ć*, *ġ*, *ș*, *z* se însemnă cu o literă adausă lingă *c* (*cs*); *g* (*gs*), *s* (*sh*), *d* (*dz*).

2. *Incercări de la finea secolului XVIII până la 1819.* Cele mai însemnate încercări, în care se vede tendința de a se sistematiza scrierea cu litere latine, sînt următoarele:

La 1789 *Samuil Micu*, ajutat de Șincai, scote „*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*“, o gramatică în care dă un sistem de scriere.

A întrebare pe cineva despre ásá si allor sai sanatáte.

— Bona demineatiaa, Domnule.

— Bona, seraa.

— Fire ái sanatòs?

— Quum traesci?

— Sent sanatòs: multiàm lui Dumne Dieu, si Domnieei. Tále de cuvente bone.

— Dár celiá lálti, quál' i mái ái, pruncii, si fameliaa?

— Toti se inclina sanatosi Domnieei tále.

— Dár betránul, tata 'l Domnieei tále, quum se mái porte?

— Custa si ell ne putenciòs den di in di quá vecchii

— Dar á-Domnieei tale cásnici quum viuetiuesc?

— Toti sent sanatosi spre sierbirea Domnieei tále.

— Plácati á sedere qua ei fi ostenit.

— Bá ostenit nus, tatusi forte bucuròs ási pleni poruncaa Domnieei tále; dar cáuta se me intorn acasa quât mái rapède voi putere.

— Remani in páce pana te oi mai vedere iára.

Observări: 1. Semne diacritice nu se întrebuintează. La unele cuvinte aflăm însemnat tonul. — 2. Sunetele modificate care corespund unor sunete primitive din latinesce sînt scrise cu semnul sunetului primitiv: *ă* cu *a* sau *e*, *u* cu *o*, *i* cu *a* sau *e*. De aceea ca să arate pe *a* sau *e* curat se servă de duplicare *aa* sau de trema *ë*. — 3. Diftongii *ea* și *oa* se însemnă *e*, *o*. — Pentru *ș*, *ț*, *z* se servă de *s*, *t*, *d* urmate de *i*, iar când cuvîntul cere ca *t+i* să se citească fără modificare, intercalază un *h*. — 4. Se însemnază *h* latin inițial dispărut din limba romînă, ba neusitat nici în limba latină vulgară, cum dovedesc tablele cerate. — 5. Tot asemenea grupele *ch*, *gh* și *i* (din *li*) se însemnază *cl*, *gl*, *li*. 6. *C* provenit din *qu* latin se scrie ca în latinesce. — 7. Chiar *r* provenit din *l* intervocalic se însemnă cu *l*. — 8. *Custă*=*trăsce*, *există*, fabricat după *constat*. — 9. Se întrebuintează peste tot infinitivul lung al verbelor.

La 1788 *Ion Morariu* (Molnar) tipăresce o gramatică română pentru Germani.

Keamé pre kruitoriul. Em trebuejsk nijskari haine. Rokul énké iajste bun. Iaré tichel de de jsupt iajste kamrupté. Kojchokul mi lau rojs moliile én vara trekuté Hainele mi leau furat jslujchitoriul mieu. Undejse vénd jstrimfi de métajsé? Oameni tichei de rénd poarté tjschisme, kelzuni, jchi opintjchi. Vara poarté oameni pélérie iarna kétjchulé. Oameni tichei bogazi lékuejsk én palaturi, jsératjchi fsé éndejsstuleasé ku bordeae. Kajsá atjchaista eajste pe din léuntru béne éntokmité. Ujcha é prea jchojs, treptele jsent ajskunjsé jchi la éntunerek.

Observațiuni: 1. Pentru *ă* și *î* se întrebuintează *é* și *ae*, — 2. Diftongii *ea* și *oa* sint scriși cu ambele vocale, — 3. Sunetul *s* se scrie nemțesce *js*, căci *s* se citește *z*. — 4. Sunetele noastre *ș*, *ț* sint scrise cu compusele *sch*, *tsch*, *sch*. — 5. Sunetul *î* se însemnă cu *j*; iar pentru *ț* se întrebuintează *z*.

La 1805 *Samuil Körösi* (Crișan) tipăresce la Cluj un tratat de ortografie cu litere latine.

«Romane! Vediend quôt de chiár, înált si sulléget extralucésce acest Nome, dôpa ce l'am desbraccát d'in flóceele lui Cyrilla, si l'am imbraccát in vestment e romanesci, indégna te a pôrtà acest Nome spre addeverátà tà láuda: deprende te a ôrmà pássi ei acellui popor, in quôt te lássa a tà le impregiorstari, quáre prin fácte le sá le neadjuns miráte, 'áu implut Lume a co acest in vécc nepresussit laudát Nome: deprende te ti a questigà no nomái scutul carne ei: ci și pre a anim'ei páscere, de no mái mult in quálete nomái o particélla a viuaci 'ei in-tórce: d'in quáre ti uá adjunge, de no mai mult o 'óră, qua se cetesci si Charticicà acéstà; iar no quâ un judicatorio, ce mái vertuos qua un bene vollitorio a Romaní lor. Valeto: In Clus, An. 1805. dí a 26 a lui Máio»

Observațiuni. 1. Vocalele *ă* și *î* sint însemnate prin diferite vocale curate: *a*, *e*, *i* o, fără o regulă precisă. — 2. Grupele vocalice *ea*, *oa* sint reprezentate prin *é*, *ó* însă (') nu ca semn de diftong, ci ca semn de accent. — 3. Pentru *u* întrebuintează *o*. — 4. Grupele consonantice caracteristice ale limbii române și sunete actuale tot așa de caracteristice provenite din grupe latine sint însemnate cu grupele latine: in loc de *pt* scrie *ct*; in loc de *c* scrie *qu*; in loc de *i* scrie *li*; in loc de *z* scrie *di*. — 5. Tonul cuvintelor este însemnat. — 6. Articolul énlitic este despărțit de nume și une-ori chiar terminarea e despărțită.

3). *Diferite sisteme de la 1819 până ađi.* Cele mai însemnate sînt:

La 1819 *Petru Maior* scóte „*Ortographia romana sive valachica*“.

Nepotu. Pe Romaⁿi și numele și fap^ttura împreună cu toate plecările lor, unele firesci îi vedesce a fi vițe de Romanii quei vechi, quarii ore quăⁿdu preste totă lumea domnea, după cumu și în istoria: pentru începutul Romaⁿilor în Dacia limpede se adeveresce: de această nu am indoela. Ma de unde se trage începutul țesituri limbii, quare astađi atât în gura Romaⁿilor se aude, precum și în scripturile lor se vede nu escu fo^ră indoela. Me bucuru, Unchiule, che te aflai aveⁿdu puțin regădiu de contra lucrurile unele multe ale deregitoriei tale, eu quare ne încetatesci cuprinsu; che sum incredențiatu, cum totă indoela mea o vi desface, si o vi respi. Rogu-te si mi ajuti a me desceptă.

Unchiul. De ora que asupra unui lucru asia frumosu, și mie preplăcutu este aieptata voia ta, cu atât tu mai bucurosu me învoiescu, si me aplecu a face destulu dorirei tale, che mai neque unul nu aflu quare de ajunsu si fi descurcat lucrul aquest.

Nepotul. Cu mulți am prensu vorba despre această: ma neque cu unul nu mam întărnitu, de quare se me fi despărțit mulțimitu.

Unchiul. Doa sunt pa^rerile învețiatilor, quarii fo^ro de pisma voiescu a cuvăntare în locul aquestu. Unii dicu, che limba Romaⁿă è limba Latina stricata, și scađuta dela florea Limbei Latina. Altii dicu, che la Romanii quei de demult doa limbi au fostu, una quare o grăea poporul, si aquesta o sugea împreună cu laptele de la mumele sale, adeche o învețiau pruncii din ađitu; alta, quare o învețiau la scola cu ajutorul Gramaticiei: si aquesta se dice limba învețiată, de ora que singurii învețiați o pot scire. Intru aquesta limba scriea Latinii seu Romanii cărțile sale, din quare multe p^rno la noi au ajunsu si li cetimu.

Observări. 1. Sunetele *ă* și *î* se consideră ca un singur sunet și se înseamnă prin vocala primitivă cu un apostrof deasupra. (Nefind semn tipografic potrivit, s'a aședat apostroful la drăpta). — 2 Sunetul *č* provenit din *qu* este însemnat cu litera latină. — 3. Grupele *ea* și *oa* se înseamnă numai cu *e*, *o*. — Sunetele *z*, *ț*, *ș* se scriu: *đ*, *t*, *s*.

La 1840 *A. T. Laurian* tipăresce la Viena „Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae“.

Exemple din sintaxă: Traianu imperatiu vinse Dacia la e la suppose Romani'lor. Temperantia'la, vertute primaria contra sene ensusi, nu e connoscuta de toti quali la predica. Stantiu bebe aqua. Intellecti'li omini nu verbescu fora a cogitare. Lumina'la stelle'laru nu e asi clara qua ella sole'lui. Bouariu'lu pasce boui'li. Mi la sponse de sesse cente de ori. Li fu sociu pino a morte. Nu volu venire cu mene pino in selva. Neminui nu sede bene in temperantia'la. Noi omini vedemu que e bene, lu laudamu e facimu reu. Popilu'lu sali disculeiu in neue. Venibiti cu noi in ciuetate? Tota septimana nu li abiu vedutu. Ni dice so facimu bene so lu espectamu. Se conviene so faca siaquale debitoria'la sea.

Observări: 1. Sunetele toate care lipsesc în limba latină *ă, î, ea, oa, ș, ț*, sînt însemnate cu litera corespunzătoare din latina. Deci nici un semn diacritic. — 2. Sunetele dispărute, ca *l* mulat, *n* mulat, sînt însemnate. — 3. Articolul e despărțit de nume printr'un apostrof și are forme care nu există în limbă (*laru* la feminin). — 4. Dacă *o* sau *u* sau *e* din latina trecînd în română s'a modificat, sînt însemnate cu litera sunetului latin. — 5. Sunetul *c* sau *ç* unde vine din latinul *qu* este reprezentat prin acest semn. — 6. Unele nume proprii sînt schimbate: *Stantiu* pentru Constantin = Constantiu. — 7. Grupul *pt* provenit din latinul *ct* este însemnat cu grupul primitiv. — 8. *Cente* = sute, cuvînt care nu există în limbă. — 9. În loc de „padure“ aflăm cuvîntul latin *selva*. — 10. *Popillu* = copil. — 11. *Disculeiu* = desculț. — 12. *Venibiti* = veți veni, formă simplă de viitor, care nu există în limbă. — 13. *Espectamu* = așteptăm. — 14. *Siaquale* = fie-care, — 15. De cite ori *l* latin s'a făcut *r* în romînește este reprezentat cu semnul sunetului primitiv.

La 1841 *T. Cipariu* tipăresce la Blaj „Extract de ortografie pe temeiul limbii și ortografiei bisericesci și deosebirea dialectelor“.

Cugetele și simțimentele omenesci se potu manifestă și preîn alte semne, precum suntu ale surdomutiloru seau și preîn sunetele nearticulate precumu suntu risulu și vaietele și chiaru ale unoru animali. De aceea inse aste modure de spresiune totu nu facu limba de cătu intru unu întielesu mai latu și nepropriu.

Dar' limb'a omenesca nece nu este un'a și aceeași, nece

macaru la unulu si același poporu totu deun'a pre totu loculu si in tote partile ei; ci scaimbarile s'au facutu si se facu neconținutu in câtu limb'a unuia si a celuiasi poporu de multe ori s'a impartitu in mai multi rami de limba seau dialecte dupa provincie. Si cu câtu vre-una limba este mai vechia si teritoriulu ei mai amplu si vastu cu atâtu si scaimbarile suntu mai multe si mai mari in forma si in materiale. Variabilitatea inse depende si de la natur'a poporaloru si organului loru de vorbire.

Observațiuni. 1. Semne diacritice nu se întrebuintează. Ici-colo se vede un **▲** deasupra lui *i* sau *a*.—2. Fiind-că *a* simplu înseamnă *ă* la finele cuvintelor, când substantivul se articulază se pune un apostrof între vorbă și articol.

La 1844 *I. Heliade Rădulescu* tipăresce în „Curierul de ambe-sexe” sistema sa ortografică.

Spre chreștinarea Bulgarilor contribuiră mult doi frați romani despre Severin que devenisseră călugări și quari își făcuseră educația la Roma. Aquestia fură Methodin și Cyrillu. Bulgarii urră mult pe Byzantini cu quari era în neconținut resbel, nu putea să ia nici un missionar de la dênșii. Methodiu și Cyrillu, bărbați foarte instruiți și cuvieuși, ca Români se decisseră a trece la Românii de peste Dunere que făcea cauză comună cu Bulgarii, se introdusseră la curtea lui Bogore despotul Bulgarilor. După multe încercări de a'l converti la christianismu, veni și surora lui Bogore din Constantinopole, unde fusese îndelung prizonieră de resbel și unde la curtea Theodorei se și chreștinase. Cu aqueasta înțelegându-se monachii români își îndoiesc puterile spre a evangelisă pe Barbari. Bogore eră foarte tenace.

Observări: 1. Sistema lui Eliade nu e prea complicată ca ortografie, dar dicționarul său din a doua epocă a activității sale literare (după 1840—1850) are înfățișare cu totul streină, italiană. — 2. Sunetul *ă* de la finele perfectului scris cu *o* iar la singular *ò*. — 3. Sunetul *c* și *č* când derivă din *qu* latin se scriu cu acest semn. — 4. Consónele se duplică de câteori se duplică în latinesce. — 5. *U* mut se scrie fără vre un semn ca și *u* plenison. — 6. Diftongii *ea* și *oa* se scriu *é* și *ó*. Sunetele *i* și *ă* se scriu cu mai multe vocale, căutându-se originea în latinesce.

La 1864 Aron Pumnul dădu la lumină un nou sistem de ortografie, propriu al său.

Ocupăciunea Constăntinianeî pre'n Turcî.

Numai dœunce-dî trecú si al patrulea veac dela întîmplarea aceasta tristă care a dat obîepte destulle istóriei universale.

În anul 1853 amerîntîaræ de cœtræ mîedîul noptîi nouri înfiorætorî spre oridîonul Turciei: princîpele rusesc Mencicof adusese cussine în portofoiul sæu potopul prescriş în Petroburg, de a o îneca, de nu va face destull dorîntîelor lui Nicolaîu I. Atuncî se pærea cæ a sosit oara de moarte a domniei otomanne carea si a fost cîscîgat'o Mahomed II pre'n fier si foc preste tîcerile ræsfetiate alle unei împæratîi mari si cæ va sæ se ræsip eascæ în sfæræmæturi tronul acel tirann, fælos, rædimat pe sâbiea profetului Mahomed împlîntatæ tocma în inima împæratîei ræsæritenne romanne si diugrævitæ rósîu de sîngele atitor miî de mærtiri carîi neclætîti în credîntîæ curatæ, însufletîti de ûæ sperîntæ fericîtoare si în cældîti la inimæ de ûæ iubire sfîntæ cætræ Dumedîæu si dârurile lui cætræ relegîune si pâtrie aû voit mai bucurosi a muri la cæpætîiele cælle cuvioase stræbunescî, a-sî jertfi vieatîa la poalele altarielor bisâricei unui adeværat Dumedîæu decît a-sî pæræsi credîntîa adeværatæ fericîtoariæ si mintuitoariæ a Mintuitoriului Crest si a primi cundæciunile cælle silnice alle duşmanului. Însæ întîielepçiunea dumedîæeascæ carea o aflæm tîpæritæ în evangeliul dreptætîi a hotærit altmintrea...; Si Turciea stæ, pe'ntrucæ prónia dîæeascæ vre.

Observări. 1. Pumnu întrebuintează semne diacritice, dar numai deasupra literelor, nu dedesubt; anume: *d*, *t*, *s* ca sã se citescã *z*, *f*, *ş* aû o liniuţã deasupra; pentru *ç* si *ğ* întrebuintează aceeaşi liniuţã deasupra semnelor *c*, *g*. — 2. Sunetele *ă*, *î* se representã totdeauna cu câte un singur semn: *æ*, *î*. — 3. Uneori se însemnează accentul tonic, — 4. În unele cuvinte se duplicã consónele.

La 1866 apare la Iași „Scrierea limbii române“, de Titu Maiorescu în care se stabilesc principiile ortografiei în-trebuințate de „Convorbirile literare“, organul societății literare „Junimea“.

La 1871 apare *dicționarul Academiei Române*, lucrat de Laurian și Massim, tipărit cu ortografia ce avea atunci Academia.

La 1873 *consiliul permanent* al instrucțiunii decretéază nisele reguli ortografice obligatorii pentru școli.

La 1881 se publică *noua sistemă ortografică a Academiei*, care este întrebuințată în publicațiunile acestei instituțiuni și introdusă în școli. Ea a suferit puține modificări în 1895, când s'a decis să nu se mai scrie ă mut (scurt).

Sistema fonetică nouă, de care se servă multe diare și reviste.

TABLOŨ SINOPTIC AL PRINCIPALELOR SISTEME ORTOGRAFICE

Dictionarul Academiei
(1871).

E greu a coprende toate p rtile fiin ei intime a cuv ntului si a le dă una coordina ione naturale si lumino  ; si mai greu este in   a interpreta , a espune cu precisiune fiecare d'în semnifica ionele unui cuv ntu. Ecco in c te-va vorbe, prin ce mijloce s'a cautatu a se  vinge pre e tu s'a potutu, greutatele ce presenta acesta parte a istoriei cuv ntelor . Dupo esemplulu unor a' d'în dic ionarele chiar ale limbii germane si pentru ra ionile mai sus espuse, la fiecare cuv ntu rom nu se dă insemnarea generală prin unulu sau mai multe cuv nte latine; si prin acest  c ti au cuno tin  de limba latină, cap ta una idee mai multu sau mai puțin clara despre intellesulu cuv ntului romanescu.

Convorbiri literare (1866)

E greu a cuprinde toate p rtile fiin ii intime a cuv ntului  i a le da o coordina iune naturală  i lumino  ;  i mai greu este in   a interpreta , a espune cu precisiune fie-care din semnifica iunile unui cuv nt. Ec  in c te-va vorbe, prin ce mijloace s'a căutat a se  vinge, pre c t s'a putut, greutatețile ce presentă aceasta parte a istoriei cuvîntelor. După exemplul unora din dic ionarele chiar ale limbii germane  i pentru ra iunile mai sus espuse, la fie-care cuv nt rom n, se dă insemnarea generală prin unul sau mai multe cuv nte latine;  i prin aceasta c ti au cuno tin  de limba latină, capătă o idee mai mult sau mai puțin clară despre înțelesul cuv ntului românesc.

Consiliul permanent
(1873)

E greu a cuprinde t te p rtile fiin ei intime a cuv ntului  i a le da o coordona iune naturale  i lumino  ;  i mai greu este in   a interpreta , a espune cu precisiune fie-quare din semnifica iunile unui cuv nt . Ec  în c te-va vorbe, prin ce mijloce s'a c utat  a se  vinge, pre qu t s'a putut , greutatețile que presentă acest  parte a istoriei cuv ntelor . După exemplul  unora din dic ionarele chiar ale limbii germane  i pentru ra iunile mai sus espuse, la fie-quare cuv nt  rom n  se da însemnarea generale prin unulu s u mai multe cuv nte latine;  i prin acest  qu t  în cuno in  de limba latină, capătă o idee mai multă sau mai puțin clară despre înțelesul cuv ntului românescă.

Academia (1881)

E greu a cuprinde t te p rtile fiin ei intime a cuv ntului  i a le da o coordona iune naturală  i lumino  ;  i mai greu este in   a interpreta . a espune cu precisiune fie-care din semnifica iunile unui cuv nt( ). Ec  în c te-va vorbe prin ce mijloce s'a căutat( ) a se  vinge, pre c t s'a putut( ), greutatețile ce presintă acest  parte a istoriei cuvîntelor( ). De pe exemplul( ) unora din dic ionarele chiar ale limbii germane  i pentru ra iunile mai sus expuse, la fie-care cuv nt( ) rom n( ) se dă însemnarea generală prin unul( ) sau mai multe cuv nte latine;  i prin acest  c ti în cuno in  de limba latină, capătă o idee mai mult( ) sau mai puțin( ) clară despre înțelesul( ) cuv ntului românesc( ).

Sistema fonetică actuală.

E greu a cuprinde toate p rtile fiin ei intime a cuv ntului  i a le da o coordina iune naturală  i lumino  ;  i mai greu este in   a interpreta , a espune cu precisiune fie-care din semnifica iunile unui cuv nt. Iată în c te-va vorbe prin ce mijloace s'a căutat a să  vinge pre c t s'a putut greutatețile ce prezintă aces a parte a istoriei cuvîntelor. După exemplul unora din dic ionarele, chiar ale limbii germane  i pentru ra iunile mai sus expuse, la fie-care cuv nt rom n să d  însemnarea generală prin unul sau mai multe cuv nte latine;  i prin aceasta c ti în cuno in  de limba latină capătă o idee mai mult sau mai puțin clară despre înțelesul cuv ntului românesc.

Caracteristica sistemelor ortografice.

Tóte aceste deosebite moduri de scriere se pot grupă în patru categorii: sisteme etimologice, fonetice vechi, mixte, și fonetice nouă.

1. *Sisteme etimologice*. (Micu, Șincai, Crișian, Maior, Laurian, Cipariu, Heliade, Dicționarul Academiei, Ortografia ministerială). Acestea sînt nu numai sisteme ortografice, ci și gramaticale și linguistice. Trebuie dar, pentru a înțelege sistemele etimologice (precum și pe cele fonetice vechi), să le privim din toate aceste puncte de vedere.

Direcțiunea latinistă se începe cu gramatica lui Micu și Șincai. Ei cred că limba românească este o *corupțiune* a limbii *latine clasice* și că misiunea gramaticului stă în a căuta să o apropie cât se va putea mai mult de original, lăsând la o parte sunetele deosebitore și vorbele care nu sînt din sorginte latină.

Petru Maior pentru prima oară stabilește că limba română nu vine din latina clasică, ci din graiul latin *vulgar*, dar ajunge la o concluziune cu totul curioasă. Spune că limba română este cea mai curată limbă romanică și că n'avem de cătsă scótem din ea cuvintele streine spre a căpěta *vechea limbă latină*; prin urmare *limba noastră este muma celei latine*.

Laurian, în „Tentamen criticum“, studieză o limbă ideală, construită de el, închipuindu-și că aceea a fost limba vorbită de Românî prin secolul XII și că a rămas staționară.

Pe cînd Laurian voia să găsească limba românească statornică în epoca anterioară documentelor, Cipariu ne înfățișeză tot o limbă construită de el, însă pe basa monumentelor literare și pe comparațiunea dialectelor. El ăice că trebuie să reînviem cuvintele și sunetele mórte și să le punem în locul acelora care sînt plăcute la aud și ușore la pronunțat.

În acest curent intervine Heliade cu o notă nouă. El găsește așa de mare asemănare între limba italiană și cea română, în cât le numesce *dialecte* și crede că limba noastră trebuie reformată, scoțendu-se cuvintele streine

și înlocuindu-se cu forme italiene. Autoritatea lui Heliade a făcut pe atunci mulți adepți ai acestei sisteme de reformarea limbii și a ortografiei și modul lui de scriere s'a introdus chiar în școli.

Tendența latinistă se sfârșește printr'o mare lucrare, o operă pentru care autorii au muncit timp îndelungat și și-au dat silințe uriașe: cu dicționarul și glosarul Academiei, care ne înfățișează nu numai un mod de scriere etimologic, ci și o limbă artificială. Acolo aflăm sutimi de cuvinte ce nu au fost și nu vor fi nici odată rostite de Români, iar cuvintele întrebuintate de vécuri sînt aruncate într'un glosar, ca fiind vrednice de lepădat.

Prin urmare toate sistemele etimologice voiau să facă o schimbare radicală, nu numai în scriere, ci chiar și în vocabularul limbii, iar principiul ortografic era, ca vorbele, să arate prin modul de scriere, forma latină sau forma cea mai veche. Neapărat că modul de aplicațiune a variat, dar toți se învoiau cu ideea, că trebuie să avem scriere etimologică, cum au mai toate națiunile civilisate.

Argumentele în contra etimologismului sînt multe; vom aduce aci numai pe cele mai de căpetenie.

a) Sistema etimologică este nerațională. Fie-care cuvînt este sensibilizarea unei noțiuni, și când citim sau auzim un cuvînt, voim ca el să ne deștepte exact noțiunea pe care o reprezintă. Chiar în lăuntru unei limbi, cuvintele, cu timpul, își schimbă sau își modifică înțelesul, așa în cât același cuvînt deșteaptă odată o noțiune cu o anume sferă și un anume conținut, altă dată alta. Exemplu: *prost* = sănătos, în unele texte din secolul XVI și *prost* = lipsit de inteligență, în limba de azi. Cu atât mai mult se va întîmpla acest lucru, când trece un cuvînt dintr'o limbă într'alta. Exemplele sînt foarte numeroase. La Români *libertare* însemna „scăpare din robie”; la noi *iertare* n'are nici o legătură cu acest înțeles. La Români *anima* însemna „răsuflare, viață”; la noi *inimă*, un organ al corpului. La Români *caballus*, „un cal de muncă”, în Quicherat *caballus* e tradus cu „cheval hongre, cheval de fatigue”; la noi *cal* are sensul general. De ce dar am scrie cum voiau latinistii: *libertare*, *anima*, *caballu*? Noțiunile pe care ni le deșteaptă aceste cuvinte n'au de

cât o forțe depărtată înrudire cu cele deșteptate Latinului.

b) Sistema etimologică este contrarie dezvoltării istorice a graiului. O limbă trăind în graiul omenesc trebuie să se modifice; ceea ce se numește „corupțiune“ e tocmai *vîețla limbii*. Fixând scrierea, ar trebui să presupunem, că limba nu se dezvoltă, decî nu trăește.

c) Sistema etimologică e o falsificare a vocabularului. Dacă întrebuițăm sunete și cuvinte care nu se rostesc, ne slujim de o limbă neexistentă, decî falsificăm vocabularul real al limbii noastre.

d) Sistema etimologică e nepractică, pentru că nu s'ar pute sluji de ea de cât cei ce știu latinesce sau italianesce, iar majoritatea națiunii ar fi osândită să rămăe fără ortografie.

e) Sistema etimologică e o pîedică pentru întinderea culturii. Tôte cărțile tipărite etimologicesce ar fi greu de citit pentru stratele de jos ale poporului și s'ar pierde cu învățătura ortografiei un timp prețios, ce s'ar pute întrebuiță la dobîndirea de cunoscînțe folositore.

f) Sistema etimologică desminte caracterul originar al alfabetismului, care e fonetic.

2. *Sisteme fonetice vechi* (Molnar, Pumnu). Molnar a întrebuițat un sistem ortografic practic, în scop de a înlesni Germanilor învățarea limbii române; de aceea sistemul său are o importanță mai mică. Pumnu însă a avut pretensiunea să stabiléscă nisce principii științifice, care să fie recunoscute de toți. El pornia de la credința greșită, că tôte cuvintele limbii trebuie să se supue acelorași legi, ca și cum tôte s'ar fi întrodus odată. Pe când etimologiștii voia să reducă tôte cuvintele la forme cât mai aprôpe de limba latină, cum aflăm în neologisme, Pumnu voia ca tôte neologismele să se conforme legilor vechi ale limbii. El nu ținea socotélă că în românesce avem o serie de cuvinte, care s'au aflat în limbă în momentele formațiunii ei, când funcționaū anumite legi, și o altă serie de vorbe, intrate în secolul nostru, când vechile legi nu mai erau în vigóre.

Pumnu nu voia să se servéscă de neologisme ca termenî techici, ci voia să fabrice termenî noi din mate-

rialul vechi al limbii române, cum au făcut Ungurii; așa în loc de *gramatică* să dică *limbămînt*, în loc de *filosofie*, *sciemînt*, în loc de *astronomie*, *stelămînt*, etc.

De asemenea voia să generalizeze terminațiunea *ciune* la toate cuvintele cu o terminare corespunzând lui *tionem* latin și după cum dicea *tăciune*, voia să dică și *năciune*.

De altfel, Pumnu scria cum vorbea, — introducând câte-vă semne nouă cu desăvîrșire arbitrară și nejustificate — dar vorbind într'un mod artificial, și ortografia lui fu artificială și nepotrivită și cădă cu întreaga sistemă după puțină vreme de la nascerea ei.

3. *Sisteme mixte*. Cele mai însemnate încercări de a fundă o sistemă intermediară sînt: sistema Academiei din 1881 și sistema „Convorbirilor literare“. Ambele simplifică de odată problema, declarând că spre fixarea unei ortografii nu e nevoie să fixăm și limba, separă deci chestiunea ortografică de cea gramaticală. Ambele caută să arate originea sunetelor derivate, urmărind-o însă numai în lăuntru al limbii române.

Academia însemnă sunetul *ă* cu *ă*, *ê*; sunetul *i* cu *â*, *ê*, *î*, după cum se poate urmări în flexiune și derivațiune. Sunetul *z* e reprezentat cu *đ*, *z* și *s* (între două vocale în neologisme). Diftongii *ea* și *oa* cu *é*, *ó*, afară de anume casuri. *Șt* cu *sc* sau *șt*. *U* mut nu se reprezintă dacă este preces de consună. *I* când e jumătate se însemnă *î*.

Sistemul „Convorbirilor“ nu deosebesc pe *ă* de *î*, ci le consideră ca un singur sunet, însemnându-l cu *ă*, *ê*, *î*, după aceleași principii ca și Academia. *Z* se scrie cu *z*, afară de neologisme unde avem *s* intervocalic. Diftongii *ea* și *oa* se scriu cu ambele litere. *Șt* asemenea. *U* mut nu se scrie, iar *i* jumătate nu se scurteză.

4. *Sistema fonetică nouă*. Acastă sistemă, de și deosebită în detalii la diferiții ei reprezentanți, se bazează pe următoarele principii:

a) Alfabetismul e din esență o scriere fonetică și reprezintă sunete reale din prezent.

b) Orice caracter scris e destinat a fi citit.

c) Fie-care literă trebuie să serve numai pentru unul și acelaș sunet.

d) În alegerea semnelor trebuie să ținem sémă de tradițiune.

Pe basa acestor regule fundamentale, fonetismul nostru a rezolvat mai toate chestiunile ortografice.

Se representă sunetele *ă* și *î* cu două semne distincte și tot-deauna cu aceleași semne: *ă* și *î*.

Se representă sunetul *z* tot-deauna cu acest semn: *z*.

Se representă diftongii *ea* și *oa* ca diftongî (*ea*, *oa*).

Se representă *șt* numai cu *șt*.

Nu se scrie nici odată *u* mut, iar *u* jumătate ca și *i* jumătate se însemnéază: *û*, *î*.

Exemple :

vâr, *pâr*, — *cînd*, — *Romîn*, — *zi*, *zicere*, — *vrea*, *seară*, *coadă*, *știû*, *romînește*, — *boû*, *caî*.

Acestea sînt punctele în privința căroră nu mai există controverse. Aû rămas însă câte-vă, asupra căroră nu sînt învoiți toți fonetiștii și pe cari le vom numi *dificultăți ortografice*. Iată pe cele mai însemnate:

a) Sunetul muiat *ie* în următoarele casuri: când se află după vocală, după *ch*, *gh* și când se află la început. Unii scriû: *bae*, *chem*, *ghem*, *este*; alții: *baie*, *chiem*, *ghîem*, *ieste*. Când *ie* se află în alte condiții, nu mai încap în-îndoială: se scrie cu ambele semne: *piele*.

b) Sunetul *x*. Se scrie: *x*, *s*, *cs*, *gz*: *examen*, *esamen*, *egzamen*; *explic*, *esplic*, *ecsplic*.

c) Semnele *sm*, *zm*, — *sb*, *zb*, — *sd*, *zd*.

Unii scriû: *smintit*, *sbier*, *sdravăn*; alții: *zmîntit*, *zbîer*, *zdravăn*.

d) Sunetul *i* de la finele masculinelor. Unii scriû *roi*, *Mihai*; alții: *roiû*, *Mihaiû*.

e) Sunetul *ă* de la finele perfectului simplu, conjugarea I, persóna III. Unii scriû *plecă*, alții *plecă*.

A D A O S

Teme pentru compozițiuni și expunerî orale.

Programa clasei VIII prevede să se facă compozițiuni scrise și expunerî orale avînd ca subiect diferite cestiuni literare sau istorie fie din limba română, fie din alte materii. Pentru înlesnirea profesorului și pôte chiar pentru ca elevul să se pregătescă singur alegîndu-și subiectele, dăm aci o listă de teme grupate după categoriile din programă.

I. Aprecieri din punct de vedere al limbii și al adevărului istoric asupra cronicarilor.

Miron Costin în comparație cu cei-lalți cronicari moldoveni.
Grigore Ureche în comparație cu cei-lalți cronicari moldoveni.
Neculcea în comparație cu cei-lalți cronicari moldoveni.
Câte-va din tradițiunile culese de Neculcea.
Primul descălecat în literatura istorică a secolului XVII și XVIII.
Al doilea descălecat în cronicarii Munteniei.
Al doilea descălecat în cronicarii Moldovei.

II. Aprecieri asupra limbii din cărțile bisericesci

Codicele voronețen în comparație cu Psaltirea Scheiană.
Psaltirea scheiană în comparație cu Psaltires lui Coreși.
Psaltirea lui Dosofteiu în comparație cu Psaltirea lui Coresi.
Biblia lui Șerban în comparație cu Psaltirea lui Dosofteiu.
Antim Ivîrîenul în comparație cu Varlaam al Moldovei.

III. Studii literare asupra unor autori moderni citiți acasă.

Racine, Britannicus.
Victor Hugo, Hernani.
Rostand, Cyrano de Bergerae.
Bolintîneanu, Viața lui Ștefan.
Alecsandri, Despot-Vodă.
Eminescu, Făt frumos din lacrimă.
Vlahuță, Lui Eminescu.
Coșbuc, Nunta Zamfirei.

IV. Disertațiuni istorice și literare

Importanța scrierilor bisericești din secolul XVI—XVIII pentru dezvoltarea literaturii române.

Ideile politice ale cronicarilor români.

Cum se concepe istoria de către cronicari?

Influențat-a poesia poporană dezvoltarea literaturii românești culte?

Comparație între cronicarii Munteniei și ai Moldovei.

Cronicarii în comparație cu istoricii din școala ardelenă.

Urmările politice și culturale ale unirii Românilor cu biserica Romei.

Bălcescu ca imagine a patriotismului.

Genul dramatic în literatura română.

Fabula și fabuliștii români.

Pesimismul lui Eminescu.

Mișcarea literară sub Vasile Lupu și Matei Basarab.

Inceputurile literaturii românești.

Vișa și operele lui Miron Costin.

Deosebirea între clasici și romantici.

Lamartine și poesia lirică.

Figura lui Mircea în istorie și în literatură.

Rolul politic și literar al lui Dimitrie Cantemir.

Slavonismul în țările române.

Influența slavă asupra limbii și literaturii române.

Evenimentele politice din țările române în timpul lui Mihai-Viteazul.

Epoca Fanariotilor din punct de vedere cultural.

Care e autorul român

Care e autorul frances

Care e autorul german

Care e autorul latin

} preferit de elev și pentru care cuvinte?

Comparație între revoluția română de la 1821 și cea de la 1848.

Activitatea lui Antim Ivirenul.

Caracteristica cronicarilor moldoveni.

Clasicismul și romantismul în mișcarea literară francesă.

Schiller și Goethe, } cum rees din lecturile personale ale elevului.

Corneille și Racine,

Cultura greacă în România.

Varlaam și Dosofteiu.

TABLA MATERIEI

INTRODUCERE

I Formarea limbii române	VI
II Dialectele limbii române	VII
III Elementele constitutive ale limbii române: elementul latin; elementul dacic; elementele străine.	XL
VI Urme de limba română mai veche decât secolul XVI	XLIX

BUCĂȚI DE CITIRE DIN SECOLELE XVI—XVIII.

1. Codicele Voronețen.

	Pag.
Notiță introductivă	1
Note	1
<i>Introducere la epistola lui Iacob (text)</i>	2
<i>Din epistola lui Iacob (text)</i>	6
Același pasagiū, din 1648	8
Idem, din 1688	8
Idem, din 1838	9
<i>Din faptele Apostolilor (text)</i>	9
Același pasagiū, din 1648	15
Idem, din 1688	16
Idem, din 1838	17
<i>Nota din secolul XVIII</i>	18
<i>Facsimile din Codicele Voronețen</i>	—

2. Psaltirea Scheiană.

Notiță introductivă	21
Note	21
<i>Psalmul I (text)</i>	21
Același pasagiū, din 1895	23
<i>Psalmul XI (text)</i>	24
Același pasagiū, din 1895	26
<i>Facsimile din Psaltirea Scheiană</i>	26

3. Operele lui Coresi

Pag.

Notiță introductivă	28
<i>Din tetravanghel</i> (text) 1560	29
Același pasagiū, din 1838	31
<i>Psaltirea slavo-română</i> (text) 1577	32
<i>Epilogul Evangheliarului</i> (1560—61)	34
<i>Din evanghelia cu învățătură</i> (text) 1580—81	35
<i>Facsimile din Psaltire</i>	37
Observațiuni privitoare la textul voronețen, scheian și la cele coresiane	38

4. Codex Surdzanus.

Notiță introductivă	40
Note	41
<i>Rugăciune de scôterea dracului</i> (text transcris)	42
<i>Cugetări în ora morții</i> (text)	43
<i>Frați dragi</i> (text)	45
Observațiuni privitoare la Codicele sturdzan	50

Recapitulare.

Observări asupra celor patru texte.	53
---	----

5. Simion Ștefan.

Notiță introductivă	55
Din Noul Testament	55
<i>Predoslovie către Racoți</i> (text)	56
<i>Predoslovie către cetitori</i> (text)	56

6. Mitropolitul Varlaam.

Notiță introductivă	58
<i>Prefața «Cărții de Învățătură»</i> (text transcris)	59
<i>Duminica fariseului și vameșului</i> (text)	62

7. Mitropolitul Dosofteiu.

Notiță introductivă	64
<i>Din Psaltire</i> (text)	66
Același pasagiū, din 1895	68
<i>Predoslovie din Viața Sfinților</i> (text)	68
<i>Sf. Luca</i> (text)	70
<i>Sf. Antim</i> (text)	71
<i>Sf. Teoctist</i> (text)	71
<i>Teodor Stratilat</i> (text transcris)	71

8. Biblia lui Șerban.

Pag.

Notiță introductivă	73
<i>Prefața I</i> (text)	74
<i>Prefața II</i> (text)	75

9. Antim Ivirénul.

Notiță introductivă	76
<i>Predica la Duminica II lui Luca</i> (text transcris)	77

Recapitulare.

Literatura religioasă în secolele XVI—XVIII.	81
--	----

10. Cărțile poporane.

Notiță introductivă	84
<i>Varlaam și Ioasaf</i> (text)	84
<i>Alexândria</i> (text transcris)	86
<i>Archir și Anadam</i> (text)	87
<i>Zodiar</i> (text transcris)	88
<i>Trepetnic</i> (text transcris)	89
<i>Gromovnic</i> (text transcris)	90

Recapitulare.

Cărțile poporane.	92
---------------------------	----

11. Grigore Ureche.

Notiță introductivă	95
<i>Predoslovie</i> (text transcris)	96
<i>Învățătură și muștrare celor mari</i> (text transcris)	97
<i>Morțea lui Ștetan</i> (text transcris)	98

12. Miron Costin.

Notiță introductivă	99
<i>Predoslavia cărții descălicatului</i> (text transcris)	102
<i>Din Evstratie: Îjderenia Moldovenilor</i> (text)	107
<i>Vorova Letopiseșului</i> (text transcris)	108
<i>Ridicatu-s'au boerii asupra Tomșei-Vodă</i> (text transcris)	109
<i>Domnia lui Gaspar-Vodă</i> (text transcris)	111

13. Ion Neculce.

Notiță introductivă	112
<i>Precuvîntare</i> (text)	113
<i>Caracteristica lui Dosoftei</i> (text)	115
<i>Tradițiuni</i> (text transcris)	116

VERIFICAT

1987

14. Dumitru Cantemir.

Pag.

Notă introductivă	117
<i>Divanul Lumii</i> (text)	120
<i>Istoria Ieroglifică</i> (text transcris)	121
<i>Descripția Moldovei</i> (text tradus)	122

15. Ienache Kogălnicenu.

Notiță introductivă	125
<i>Constantin Mavrocordat</i> (text transcris)	125

Recapitulare.

Literatura istorică în secolele XVI - XVIII.	128
--	-----

Recapitulare generală.

Caracteristica generală a literaturii noastre vechi	132
Formarea limbii literare	142

ISTORIA SCRIERII.

Primul alfabet	—
Alfabetul vechiu	—
Alfabetul latin	—
Sistemele ortografice	—

A d a o s.

Teme pentru compozițiuni	193
------------------------------------	-----

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ "CAROL I"
BUCUREȘTI